ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

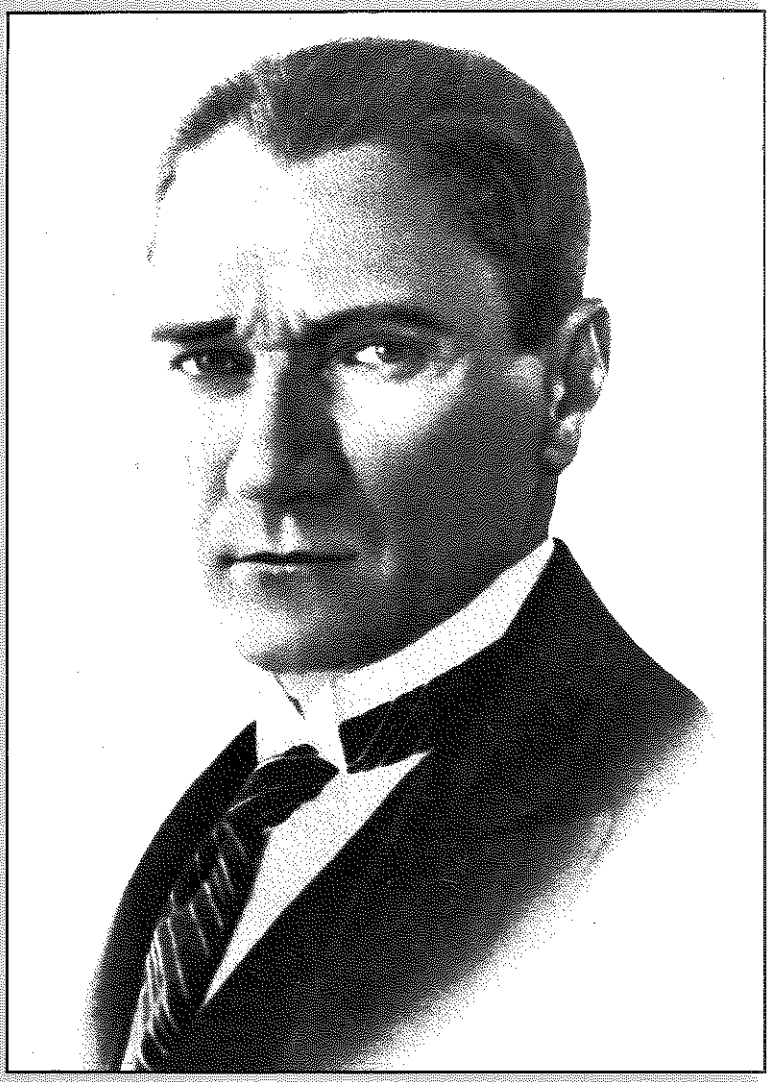

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: V Kasım 1988 Sayı: 13

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK KÜLTÜR,DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Cilt: V Kasım 1988 Sayı: 13

İÇİNDEKİLER

Ölümünün 50. Yılında Atatürk'ü Anma Toplantısı : Cumhurbaşkanı Sayın Kenan EVREN'in Konuşması .. 7

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Yıldırım AKBULUT'un Konuşması 7

Başbakan Sayın Turgut ÖZAL'ın Konuşması 10

Yüksek Kurum Başkanı Suat İLHAN'ın Konuşması 15

Prof. Dr. Hamza EROĞLU'nun Konuşması 21

Prof. Dr. Utkan KOCATÜRK'ün Konuşması 28

Prof. Dr. İsmet Gritli : Harf İnkılâbı ve Atatürk 31

Niyazi Ahmet Banoğlu : Basından Günü Gününe Büyük Zaferin Hikâyesi 37

Prof. Dr. Emel Doğramacı : Atatürk ve Kadın 91

Prof. Dr. Utkan Kocatürk : Atatürk's Revolutions and Modernization 107

Prof. Dr. Yücel Özkaya : İstanbul'un İşgali Üzerine Aydınların İstanbul'dan Ankara'ya Kaçısı Olayı .. 127

Doç. Dr. Zeki Arıkan : İşgal Dönemi İzmir Basını 145

H. Fahri Çeliker : Atatürk'ün Yaşamından: Falkenhayn-Mustafa Kemal Anlaşmazlığı 167

Dr. Fethî Tevetoğlu : Atatürk'le Okyar'ın Çıkardıkları Gazete: Minber 183

Yrd. Doç. Dr. Ünsal Yavuz : Fransız Arşivleri Resmî Belgelerine Göre TBMM'nin Açılışının Dış Etkileri 195

Doç. Dr. Enver Konukçu : Heyet-i Temsiliye İzmit İlişkileri (Eylül 1919-Nisan 1920) 223

Yrd. Doç. Dr. İzzet Öztoprak: Millî Mücadele'ye Tepki : Şeyh Recep Olayı 237

Cihat Akçakayalıoğlu :Nutuk Nasıl İncelenmeli-Nasıl Tanıtılmalı ve Öğretilmelidir? 245

Aynur Gedil :Atatürk ve Kadın Eğitimi 259

Levent Şahverdi Arşivi

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1989

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

CİLT : V KASIM 1988 SAYI : 13

ÖLÜMÜNÜN 50. YILINDA ATATÜRK'Ü ANMA TOPLANTISI

Ölümünün 50. yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu, büyük kurtarıcı Atatürk'ü anmak üzere "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" tarafından 10 Kasım 1988 günü Ankara'da Opera salonunda bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıda Cumhurbaşkanı Sayın Kenan Evren, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Sayın Yıldırım Akbulut, Başbakan Sayın Turgut Özal birer konuşma yapmışlardır. Ayrıca Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Suat İlhan "Atatürk'ün Askerî Yönü", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yüksek Kurul üyesi Prof. Dr. Hamza Eroğlu, "Devlet Kurucusu Atatürk" Atatürk Araştırma Merkezi Başkanı Prof. Dr. Utkan Kocatürk "İnkılâpçı Atatürk" konularında konuşmuşlardır.

Aşağıda, Cumhurbaşkanımız, Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanımız ve Başbakanımız tarafından yapılan konuşmalarla beraber diğer konuşmaları sunuyoruz.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Konuşması

Değerli Konuklar,

Ulu Önder Atatürk'ü,

Her şeyimizi, hatta bugün varoluşumuzu borçlu olduğumuz dâhi Atatürk'ü,

Mazlum milletlerin kurtuluş sembolü, karanlıkları aydınlığa dönüştüren, kahramanlık simgesi Atatürk'ü kaybedişimizin üzerinden yarım asır geçmiş...

Levent Şahverdi Arşivi

50 yıldan beri, her sonbaharda tabiatın solgun hüznü, milletimize, çaresiz bir özlemin derin acısını da beraberinde getirmektedir.

O aziz ve bir tek duyguda birleşmiş olarak milletçe yaşadığımız bu acı, sönmeyecek ateşiyle kalplerimizi tutuşturan Atatürk özlemidir.

Her an gözlerimiz, denizlerin hür çoşkunluğunu, göklerin ilâhî sükûnunu ilham eden gözlerini, insanlık sevgisinin nuru ile aydınlanmış yüzünü görmek; kulaklarımız, o inanç ve azimle yüreklerimize güç veren sesini duymak ister.

Ölmez eserleri, yıkılmayan ilkeleri ve inkılâplarıyla hayat verdiği bu aziz vatan topraklarında gönüllerimizi dolduran tükenmez sevgisiyle yaşarken O'nu arar ve O'nu anarız.

Ne yazık ki, fâni hayattan ayrılarak sonsuzluğa eren O aziz varlığını görebilme mutluluğu ulaşılmaz bir hayaldir artık...

Daha birçok 50 yıllar da böylece maziye akıp gidecektir. Ama O, destanlarla süslediği şanlı tarihimizin altın sayfalarında ve hayatını vakfettiği kahraman milletinin kendisi için minnet ve vefa ile çarpan kalbinde, eşsiz dehasının yarattığı eserleri ile bağımsızlığımızın bayrağı, uygarlığımızın değişmez önderi olarak yaşayacaktır. Onun içindir ki, "Sen ölmedin, kalbimizde her zaman yaşıyorsun" demiyor muydunuz?...

Yokluğunun şifasız acısı yılların ötesine uzayıp giderken bundan sonra en büyük tesellimiz, "Beni görmek demek, behemehal yüzümü görmek demek değildir. Benim düşünce ve duygularımı anlıyorsanız bu kâfirdir" sözlerinden aldığımız güçle, bizlere armağan ettiği özgür yurdumuzu, en değerli emaneti, Cumhuriyeti, uygarlığımızın ışığı ilke ve inkılâplarını koruma ve yaşatma azmimiz olacaktır.

Sayın Konuklar,

Atatürk hakkında ne zaman konuşmam gerekse içimi tarifsiz bir heyecan kaplar, irkilirim. Bu büyük insanı anlatırken acaba yanlış bir şey söyler miyim? Hatalı bir değerlendirme yapar mıyım? Sınırlı sürelerle O'nun özelliklerinin hangilerini işlemeliyim diye heyecan duyarım.

Aynı heyecanı ve duyarlılığı bu satırları kaleme alırken yine hissettim. Şimdi konuşurken de aynı duyguları taşıyorum.

Benden evvel söz alan değerli konuşmacılar ve Sayın Meclis Başkanı ve Başbakan, Atatürk'ü çeşitli yönleriyle değerlendirdiler. Ben de bir-iki

Levent Şahverdi Arşivi

noktaya ve özellikle ağırlıklı olarak Atatürk'ün lâiklik ilkesinin bizim için taşıdığı önem üzerinde kısaca durmak istiyorum.

İçinde bulunduğumuz 20'nci yüzyıl, büyük bilimsel buluşların, köklü toplumsal değişimlerin yanında bütün insanlığın bilinçlenme, uyanış ve demokratikleşme çağı olarak değerlendirilebilir.

Hiç şüphe yok ki Yüce Atatürk, 20'nci yüzyılın bu büyük uyanışının öncülerindendir. Çağımızda birçok değerli düşünür, devlet adamı yetişmiştir. Ama, O'nun kadar çağını iyi sezen, ileriyi görebilen ve doğru yorumlayanı çok azdır.

Bir çağa damgasını vuran eşsiz insan, yalnız Türk milletine değil, bağımsızlık ve uygarlık savaşı veren bütün mazlum toplumlara da düşünce ve eylemleriyle ışık tutmuş, yollarını aydınlatmıştır.

Hatırlarsanız, milletine karşı inancını, güvenini ve saygısını kendi kişiliğinin ayrılmaz parçasına dönüştüren Ulu Önder'in, 1981 yılında doğumunun 100'ncü yılını sanki aramızdaymış gibi milletçe coşkuyla kutladık. O'nun 100'ncü doğum yılını yalnız Türk milleti olarak biz değil, birçok millet de bizimle birlikte kutladı. Birleşmiş Milletler Bilim ve Kültür Kurulu UNESCO'nun genel kurulunda oy birliğiyle alınan bir kararla, Atatürk'ün doğumunun 100'ncü yılı dolayısıyla O'nun kişiliğini ve eserlerinin çeşitli yönlerini belirtmek amacıyla toplantı düzenlenmesi kabul edildi. Bu kararda Atatürk'ün, UNESCO'nun çalıştığı tüm alanlarda olağanüstü inkılâpçı nitelikleri taşıdığı belirtilmiş, özellikle sömürgecilik ve emperyalizme karşı açılan savaşların ilk lideri olduğu vurgulanarak, dünya milletleri arasında karşılıklı anlayışın ve devamlı barışın değerli öncüsü konumunda bulunduğu gerçeğine önemle işaret edilmişti.

Aynı kararda, bütün hayatı boyunca insanlar arasında hiçbir renk, dil, din, ırk ayrımı gözetmeyen bir uyum ve işbirliği çağının doğacağına inanmış olması da açık bir şekilde ifade edilmişti.

Yaşarken olduğu kadar, öldükten sonra da dünyayı ve uluslararası kuruluşları bu ölçüde etkileyebilen, sevilen, sayılan bir öndere her zaman rastlamak mümkün değildir.

Türk ve insanlık tarihi içinde müstesna bir yeri bulunan Atatürk'le ne kadar övünsek, gurur duysak hakkımızdır.

Ama ne yazık ki, sayıları çok az olmakla beraber aramızdan her dönemde O'nun inkılâp ve ilkelerini kabullenmek istemeyen geri kafalı, ya

Levent Şahverdi Arşivi

da dar düşünce kalıplarını aşamamış insanlar çıkmıştır. Bağnazlıktan kurtulamayıp bütün yeniliklere sırtlarını dönenlerle, çağ dışı ideolojilerin tutsağı olmuş böyleleri, O'nun her türlü tutuculuktan uzak, aklın ve bilimin rehberliğinde gerçekleştirdiklerini bir türlü içlerine sindirememişlerdir.

Bağnaz ve din istismarcısı zümre, yıllarca Türk milletine yaptıkları kötülükleri önlediği ve dolayısıyla okuyamamış temiz kalpli insanlarımızın duygu ve inançlarının sömürülmesine engel olduğu için; okumuş ama, ideolojik saplantılardan kurtulamayanlar da, çarpık fikirlerini uygulama imkânı vermediğinden, daima Atatürk'ün karşısında yer almışlardır. Bildiğiniz gibi, bu iki fanatik zümrenin zaman zaman işbirliği yaptıkları da olmuştur.

Türk milletinin yüreğinin derinliklerinde kökleşen inkılâpçılık, milliyetçilik, cumhuriyetçilik, halkçılık, lâiklik ve ulusal egemenlik öğelerini içeren ideolojisini, O'na yönelik tükenmez bağlılık, sevgi ve saygıyı ortadan kaldırmadıkça, hedeflerine ulaşmanın mümkün olamayacağını bilen bu çevreler, çaresizlik batağından bu şekilde çıkış yolları aramışlardır.

İşte bu sebepledir ki, Yüce Atatürk daima iki büyük tehlike oluşturan bağnazlığa ve din istismarcılarına karşı lâikliği, her türlü diktatörlüğe karşı da millet egemenliğinin tamamen geçerli olduğu demokratik sistemi millî varlığımızın temel taşları olarak görmüştür.

Evet, Cumhuriyetin kuruluşundan bunca zaman geçmesine rağmen, lâik devlet anlayışına ilişkin tartışmaların zaman zaman ortaya atılmasında Atatürk düşmanı bağnaz ve din istismarcılarının ve onların destekçilerinin parmağı bulunduğunu unutmayalım.

Bunun içindir ki, lâiklikten en ufak sapmalar karşısında bile duyarlı olmak, devletin temeline sahip çıkmanın bir gereğidir. Lâiklik asla dinsizlik değildir. Uygar toplumlarda olduğu gibi, ülkemizde de lâiklik, kişilerin dinî vecibelerini yerine getirmeye engel teşkil etmez.

Lâiklik ilkesi 1937 yılında Anayasamıza konulmuştur. Bu ilkenin geçerli olmadığı dönemlerde, gerek Osmanlı İmparatorluğunda gerek Cumhuriyetin ilk yıllarında milletimiz, sonu acı, gözyaşı ve kanla noktalanan çeşitli irtica olaylarına şahit olmuştur.

Bunların belli başlılarını şöyle sıralamak mümkündür:

— 18'nci yüzyılın ilk çeyreğinde Lâle Devri olarak adlandırdığımız dönemde bazı sanayi kolları ve yeniçeriler üzerinde ıslahata girişildi, mat-

Levent Şahverdi Arşivi

baa kabul edildi ve bir kısım eserler matbaada basılmaya başlandı. Arkasından Patrona Halil ve çevresinin şeriat-ı Muhammediye'yi uygulatmak maksadıyla isyan hareketi başladı. Neticede ilk ağızda Sadrazam Damat İbrahim Paşa ve yakınları öldürüldüler, bilâhare padişah 3 ncü Ahmet tahttan indirildi ve yapılan eserler ya yağma edildi veya tahrip oldu. 18'nci asrın sonlarında III'ncü Selim döneminde Nizam-ı Cedid adıyla modern bir ordu kuruldu, Şeyhülislâmların yetkilerinin kısıtlanması yoluna gidildi ve batılılaşmaya yönelik çeşitli reform hareketlerine girişildi. Bunların hemen ardından Kabakçı Mustafa isyanı başladı ve III'ncü Selim evvelâ tahttan indirildi ve bir süre sonra öldürüldü.

— 2'nci Meşrutiyet'in ilânının arkasından Derviş Vahdetî ve taraftarlarının başlattığı 31 Mart ayaklanması yaşandı.

— Kurtuluş Savaşı'nın başlamasından sonra 1920'de Şeyhülislâmdan alınan bir fetva ile Mustafa Kemal'e ve dava arkadaşlarına Anayasayı çiğnediği gerekçesi ile idam fetvası çıkartıldı.

Cumhuriyetin ilânından sonraki dönemlerde ise;

— 1925 yılında hilâfeti geri getirme amacı güden gericilerin başlattığı Şeyh Sait isyanı oldu.

— 22 Aralık 1930'da da Nakşibendî tarikatından Derviş Mehmet ve arkadaşlarının Menemen'de başlattıkları ayaklanma hareketi ve yedeksubaylığını yapan Kubilay'ın halkın gözüönünde bağ testeresi ile kafasının kesilerek Sancak-ı Şerif'i taşıyan sopaya takılarak sokaklarda gezdirilmesi olayı yaşandı.

— 1935'de Nakşî Şeyhi Halit ve oğlu Abdülkuddüs'ün mehdilik iddiası ile giriştiği hareketlere şahit olundu.

İşte bütün bu olaylardan çıkarılan dersler sonunda 1937 yılında lâiklik ilkesinin Anayasaya konması gereği duyuldu. Anayasaya lâiklik ilkesinin konulmasından sonra ülkemizde bu tür olaylara rastlanmadığını görüyoruz. Bu husus hem sevindirici hem de dikkat çekicidir.

Türkiye Cumhuriyetinde lâiklik ilkesi, kişilerin vicdan ve ibadet özgürlüğünü sağlamayı ve korumayı, dinî faaliyetlerin inanç ve ibadet ile sınırlandırılmasını, dinin haklarını dine, devletin haklarını devlete vermeyi öngörür.

Levent Şahverdi Arşivi

Konuşmamın bu bölümünü Yüce Atatürk'ün şu veciz ifadeleriyle tamamlamak istiyorum:

"İrtica öyle bir mahlûktur ki her türlü imkân ve tedbirlerle ayıklamaya çalıştığımız halde mayada olduğu cihetle ne de olsa kısmen bütün içinde aynen kalmıştır.

Milletime tavsiyem, sinemde büyütüp başımın üstüne oturtacağım insanın kanındaki cevheri asla tetkikten bigâne olmayasın."

Değerli Konuklar,

Yüce Atatürk son Türk devletini kurarken sınıfsız ve ayrıcalıksız bir toplum yaratmayı hedeflemiştir. Türk insanını diğer totaliter rejimlerde olduğu gibi tek kalıp içerisinde görmek istememiştir. Bu nedenle en büyük eseri Cumhuriyetin temel ilkelerinin başında "Egemenlik kayıtsız, şartsız milletindir" ilkesi gelir. Yüce Atatürk ancak, millet egemenliğine dayanan bir yönetim şeklinin o ülkeyi her alanda geliştireceğine, yücelteceğine inanmıştır. Onuruna ve bağımsızlığına bu kadar düşkün bir millete ancak demokrasinin yaraşacağını düşünmüştür.

Aziz milletimiz de bu güvene lâyık olmuş, Cumhuriyetin ve demokrasimizin varlığına yönelik her saldırıyı göğüslemesini bilmiştir.

Atatürk'ün inkılâp ve ilkelerini daima büyük bir dikkat ve titizlikle koruyalım, kollayalım. Onların saptırılmasına, yozlaştırılmasına asla imkân vermeyelim.

Yüce Atatürk,

Bugün de, her zaman olduğu gibi ve her günden daha fazla seninle içiçeyiz.

Başlarımız, Türk olmanın engin mutluluk ve gururu ile dimdik; gözlerimiz, bize hedef olarak gösterdiğin idealde; kalplerimiz, verdiğin inanç ve ateşle dolu, çizdiğin nurlu yolda sonsuza kadar hür ve bağımsız olarak elele, omuz omuza ilerleyeceğiz.

İlke ve inkılâplarını korumak ve yaşatmak en kutsal andımız olacaktır.

Aziz hatıran bütün tazeliği ve gönüllerimizi ısıtan sıcaklığı ile yüzyılları aşacaktır.

Sen büyüklüğün ifadesi hiçbir kavramın alamayacağı kadar büyük, sonsuzluğun enginliğine sığmayacak kadar sonsuzsun içimizde.

Levent Şahverdi Arşivi

Sen Türk olmakla mutlu idin, Türklük seninle daha da mutludur.

Sen, ışığınla aydınlanan dimağlarımızda, 19 Mayıslarla, 23 Nisanlarla doğacak; 30 Ağustoslarla, 29 Ekimlerle her zaman ölümsüzlüğü yaşayacaksın.

Bayrağımızın rüzgârı, bağımsızlığımızın güneşi, Cumhuriyetimizin ebedî tacı, ülkemizin mutluluğu sensin ve sen kalacaksın, Yüce Atatürk.

Her nefeste seni yaşıyoruz, seninleyiz, daima seninle olacağız.

Bizlere miras bıraktığın kutsal emanetlerin eserlerini ebediyete ulaştıracağız.

Yarattığın inanç ve azim, eserlerine uzanacak elleri ve dilleri kökünden koparacak, barış ve uygarlığımızın sonsuz gücü olacaktır.

Müsterih ol, rahat uyu, aziz ve kahraman kurtarıcımız.

Sana minnet ve şükranlarımızı yeniliyor ve manevî huzurunda tazimle eğiliyoruz.

Sayın Konuklar,

Ulu Önderimiz Sevgili Atatürk'ümüzü saygı ve özlemle andığımız bu 50'nci yılda, çok daha güçlü, ileri ve mutlu bir geleceği O'na gönülden bağlılıkla yaratacak olan sizleri en iyi dileklerimle selâmlıyor, sevgilerimi, saygılarımı sunuyorum.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Yıldırım Akbulut'un Konuşması

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Konuklar,

Biraz önce Atatürk'ü çeşitli yönleriyle tanıtan, yorumlayan konuşmaları çoşkuyla dinledik. Şimdi ben de bu büyük önderi bir başka açıdan anlatmak istiyorum:

1985 yılında bir Alman araştırıcısı, Atatürk hakkında yayınladığı kitabında şöyle diyor: *"Yirminci yüzyılın ilk yarısında yaşayan hiçbir devlet adamı milletinde Atatürk kadar kök salamamıştır. Yüzyılımızın sonlarına yaklaşırken onun ilk yarısında yaşayan devlet adamları içinde sadece Atatürk milletince unutulmamıştır. O ilk günlerindeki gibi yüzyılımızın sonlarında da milletince gönülden sevilmektedir."*

Levent Sahverdi Arşivi

Bu satırlar, Atatürk'ün ölümünden yarım yüzyıla yakın bir zaman geçtikten sonra, bir yabancı tarafından yazılıyor. Yazarın bu görüşüne bütün bilim ve siyaset dünyasının katıldığı da bir gerçek. Acaba Atatürk'ün içimizde daha hâlâ en canlı bir şekilde yaşamasının sırrı nedir? Bu soru, Atatürk'ün milletimize ve insanlığa getirdiği üstün değerlerin nitelikleri göz önünde tutularak cevaplandırılabilir: Milletimizi bir ülkü çevresinde toplayıp inanılmaz bir zafer kazanması ve böylece en eski ve köklü milletlerden olan Türkleri yıkımdan ve parçalanmaktan kurtarması, mazlum milletlere kurtuluş yolunu göstermesi, inkılâplarıyla çağdaş, bilime dayanan yeni bir toplum oluşmasını sağlaması... Evet, bunlar Atatürk'ün ebediyete kadar kalıcı bir önder durumuna gelmesinde çok büyük etkileri olan sebeplerdir. Bu genel sebeplerin içinde çok önemli bir başkası da vardır. O da Atatürk'ün millet egemenliğine dayanan bir devlet kurması ve bu devletin gerçekleştireceği en önemli amaç olarak *"demokrasiyi"* göstermesidir.

Atatürk, millî mücadeleyi sadece büyük asker kişiliği ile de yönetebilirdi. Milletimiz gene O'na bağlanırdı. Ama kurduğu siyasî yapı, hiçbir temele dayanmayacağından bir süre sonra çöker giderdi. Tarihinin en karanlık günlerini yaşayan Türk milletini ölüm-kalım savaşına hazırlarken, en önemli adım olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni toplaması ve böylece millet egemenliğine dayalı yeni bir devlet kurması, O'nun en üstün yanlarından biridir. Artık çöken monarşi ile hiçbir amaca ulaşılamayacağını gören Atatürk, başarı için ilk şartın yeni bir devlet kurmak ve onu millete dayandırmak olduğunu anlamıştı. Amasya Tamimi'nden başlayarak, safha safha millî egemenlik ilkesine milleti yaklaştıran Atatürk, Türkiye Millet Meclisi'nin kurulmasıyla bu amacına erişmiştir.

Zaferin kazanılması, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin seçtiği başkomutan ile Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının başarısıdır. Zaferden sonra ardarda gelen inkılâpları da gerçekleştiren Türkiye Büyük Millet Meclisi'dir. Atatürk en küçük bir sorun çıktığı zaman dahi onun çözüm yerinin yüce Meclis olduğunu söyler ve oraya gidilmesini isterdi. Hiçbir zaman *"ben yaptım, ben başardım"* dememiş, hep *"milletim yaptı, milletim başardı"* demiştir. Kendi başarılarını bile millet temsilcileri aracılığı ile doğrudan doğruya millete maleden başka bir önder, tarihte yoktur.

Atatürk için millî egemenlik nazarî, gerçeklerden uzak, soyut bir kavram değildi. O, ilkeyi tam anlamı ile uygulamak için her türlü akılcı ve pratik imkânları sağlayacak esasları da getirmiş ve bunları işletmiştir. Bu

Levent Şahverdi Arşivi

ilkeler içinde millî egemenlik açısından en önemlisi *"Halkçılık"* tır. Halkçılık, millî egemenlik ilkesini uygulama alanına soktu. Halkçılık, halkın siyasî hayata doğrudan doğruya ve herkese tanınan eşitlik statüsü içinde katılmasıdır. Atatürk'ün halkçılığı, sınıf mücadelesini reddeder; buna karşılık sosyal dayanışma içinde siyasî katılımı öngörür. Bunun da anlamı *"Siyasî Demokrasidir"*. Millî egemenlik ilkesi halkçılık ışığı içinde işletilince klâsik, hürriyetçi, eşitlikçi, batılı anlamı ile demokrasiye erişmek mümkün olur. Atatürk'ün de, özellikle Cumhuriyet kurulduktan sonra en büyük çabası, milletimize gerçek demokrasiyi getirmek olmuştur.

Atatürk, gerçek demokrasiye geçmek için bir altyapı gerektiğini çok iyi biliyordu: Devlet ile din işleri biribirinden ayrılmadan; vicdan özgürlüğü sağlanmadan; kadın-erkek arasında tam bir eşitlik kurulmadan; geniş halk kitleleri eğitilmeden; ekonomi alanında atılımlar gerçekleştirilmeden tam bir demokrasinin kurulması imkânsızdı. İşte, Atatürk inkılâpları ile demokrasi için gerekli altyapı kurulmuştur. Bu altyapı kurulurken millî egemenlik ilkesi özenle ve titizlikle korunmuş, sağlamlaştırılmış, halkçılık düşüncesi ise genişletilmiştir. Ünlü siyaset bilimcisi ve anayasa hukukçusu Duverger (Düverje) bir eserinde Türkiye'deki demokrasi tarihini analiz ederken Atatürk dönemi için şu yargıya varıyor: *"Faşist rejimlerde her gün rastlanan otorite savunusunun yerini, Kemalist Türkiye'de demokrasi savunusu almıştır; bu da yeni, kendine has bir demokrasi değil, geleneksel siyasî demokrasidir"*. Bu çok ünlü bilim adamının görüşlerine başkaları da aynen katılmaktadırlar. Gerçekten, bir rejim düşününüz: Kurulup geliştiği yıllarda dünyada demokrasi büyük bir bunalıma düşüyor; totaliter rejimlerin en parlak ve gözde zamanları. İşte bu sıralarda, 1931 yılında, Atatürk, dünyada hiçbir devlet adamının yapmadığı bir iş gerçekleşiyor: Orta öğretimde okutulmak üzere kendisi, bizzat bir ders kitabı yazıyor. *"Vatandaş İçin Medenî Bilgiler"* adlı bu kitap yıllarca okullarımızda okutuldu. Atatürk bu kitabında gerçek bir demokrasi hayranı ve âşığı olduğunu en belirgin biçimde gösterir. Milletler için tek insanî rejimin demokrasi olduğunu hiçbir tereddüde yer vermeyecek derecede açıkça belirtir: *"Artık bugün, demokrasi fikri daima yükselen bir denizi andırmaktadır. Yirminci asır bir çok müstebit hükümetlerin bu denizde boğulduğunu göstermiştir"* diyen Atatürk, bu ders kitabında demokrasi dışı rejimleri, özellikle totaliter sistemleri yerden yere vurur. Türk gençlerine demokrasi dersi verir; tıpkı kara tahta başında yeni alfabemizi öğretmesi gibi. Henüz daha çok partili düzene geçilmediği halde, siyasî partilerin nasıl kurulacağını anlatır. Zira O'nun zamanında da parti kurmayı yasaklayan hiçbir hüküm yoktu. Böyle bir ders kitabı yazan

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk'ün hedefi başka ne olabilir? Gayet tabiîdir ki demokrasi... Atatürk'ün demokrasi için kurduğu sağlam altyapı, yurdumuzda çok partili düzene sağlıklı bir tarzda geçilmesini gerçekleştirmiştir. Böylece millî egemenlik esasına dayalı, tam anlamı ile katılımcı demokratik rejim bütün gerekleri ile işlemeye başlamıştır. Bundan elli yıl önce, çok genç yaşta ölen Atatürk, biraz daha yaşasa idi, en sağlam biçimde kurduğu altyapının üzerinde özlediği, hasret duyduğu demokrasinin en parlak bir şekilde yükseldiğini görecekti.

İşte, millet egemenliğinin yerleştirilmesinin sonucu hızlı bir biçimde demokrasinin kurulması olmuştur. Bugün Atatürk'ümüzü minnetle anıyorsak, O'nu hiçbir zaman gönlümüzden ve aklımızdan çıkarmıyorsak, bunun en önemli sebeplerinden biri, bize millet egemenliğine dayalı demokrasi yolunu açmış olmasıdır. Kendisi sık sık milletimizin demokrat yapısına ve tabiatına hayranlığını ifade ederdi. Demokrasi âşığı milletimiz, O'nun getirdiği rejimin en iyi, en insanî, en yapıcı ortamları kurduğunu çok iyi bilmektedir. Bunun için O'na minnet borçludur ve O'nu unutmamaktadır.

Hayatının sonuna kadar kendi getirdiği millî egemenlik ilkesine büyük bir sadakatla bağlı kalan, onu sağlamlaştırmak için durup dinlenmeden çalışan; milletin gerçek temsilcisi Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni Türk Devleti'nin en üstün makamı olarak kutsallaştıran Gazi Mustafa Kemal Atatürk!.

Kurucusu olduğun ve ilk başkanlığını yaptığın Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bugünkü başkanı olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi adına, milletimin minnet, hayranlık dolu engin duygularını manevi huzuruna sunuyorum. Ruhun şad olsun, nur içinde yat....

Başbakan Turgut Özal'ın Konuşması

Sayın Cumhurbaşkanım,

Değerli Misafirler,

Atatürk'ün aramızdan ayrılışının 50. yılında Türk milleti olarak ilk defa O'nu yas tutmadan anıyoruz. Bundan böyle her yılın 10 Kasım'ına takaddüm eden birkaç günle, bunu takip eden birkaç günden oluşan haftayı Atatürk'ü anmaya hasredeceğiz. Bu hafta boyunca Atatürk'ün başar-

Levent Şahverdi Arşivi

dığı büyük işleri inceleyip anlamaya, kendisini her yönüyle tanımaya çalışacağız.

Kurduğu Cumhuriyet'in daha 15. yılında, hayatının ise olgunluk çağında Atatürk'ü kaybetmenin Türk milleti için ne büyük bir acı olduğunu, ben de küçük bir öğrenci olarak içimde duydum ve yaşadım. Yasımız kaybımızın büyüklüğündeydi ve acımızın tazeliği içten gelen bir tabiîliğe sahipti. Bugün dahi Atatürk'ün bizim yaşımız kadar yaşamamış olmasının derin ıstırabını kendi benliğimizde hissediyoruz.

Ölümün geldiği anda, belki hiçbir lider Atatürk kadar tarihî misyonunu gerçekleştirmemişti. Ancak bir faninin ömrü, hayalinde ve aklında milleti için taşıdığı misyonu tam olarak gerçekleştirmeye yetecek kadar uzun değildir. Bu nedenle Atatürk'ün ömrü de, mucizevî başarılarına rağmen, rüyasını tamamlamadan kesintiye uğramıştır. Türk milleti için, Atatürk bu bir anlamda bitmesi imkânsız olan sınırsız misyonuyla hangi yaşta ölürse ölsün erken aramızdan ayrılmış olacaktı. Belki de bu vakıa ölümünü takip eden 50 yıl boyunca kendisi için yasımızı tekrar ederek içimizde yaşatmamıza yol açmıştır.

Geçen yarım asırda millet hayatında acı ve tatlı büyük olaylar vukubuldu. Büyük ilerlemeler sağlandı. Ekonomimiz, Atatürk dönemiyle kıyaslanamayacak kadar gelişti. Atatürk'ün hayal ettiği demokratik rejime geçtik. Güçlüklerle karşılaştık. Güçlüklere yenildik. Güçlükleri yendik. Bu arada Atatürk'ü kaybeden genç kuşak olarak olgunlaştık. Tüm milletçe olgunlaştık. Hayatı ve ölümü olgun insanların hüzünlü gerçekliğiyle görmeye başladık. Ölümünü izleyen yılların duygu dolu yası, yerini, giderek bu büyük insanın doğmuş, yaşamış ve başarmış olmasını sağlayan Allah'a sonsuz bir şükür duygusuna bırakmaya başladı.

Şimdi artık Atatürk mucizesini yaratan insanı, insan olarak, ileri görüşlülüğü, zekâsı, dirayeti ve aynı zamanda umutsuzluk ve yılgınlık anlarıyla izlemek, incelemek ve anlamak aşamasına vardık. Buna gücümüzün yeteceğine, buna ihtiyacımız olduğuna inanıyorum.

Bu hepimiz gibi etten kemikten yaratılan insanın eşsiz macerasını şuurlu bir şekilde bilmek, eserini varlığının her zerresiyle yaratırken geçirdiği tüm istihaleleri hissetmek mecburiyetindeyiz.

Atatürk Türk'ün tarihî serüveninde hayat ve ölümle karşılaştığı benzersiz şartların yarattığı bir liderdir. Taklit edilmesi imkânsızdır. Temennim Türk milletinin yeni bir Atatürk yaratacak duruma bir daha düşme-

Levent Şahverdi Arşivi

mesidir. Zira hiçbir millet, varlığını bir lidere bu ölçüde borçlu olmamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkıldığı, Türk'ün tarih sahnesinden silinmek üzere olduğu, Türk milletine yeryüzünde hiçbir çoğrafî toprak parçasının layık görülmediği bir ortamda Atatürk "Kaderin İnsanı" olarak ortaya çıkmıştır. Kurtuluş, Türk milletinin Atatürk'ün arkasında toplanması ve gerçek anlamda bir hayat-memat savaşı vermesi sonunda başarılmıştır.

Milletin, Atatürk'ün olmaması halinde yok olmaktan kurtulamayacağını hissetmiş olması, O'na karşı duyduğu minnetin sonsuz boyutlarını oluşturmuştur. Bu duygu biraz da lidersiz milletin aczinin de ikrarı gibidir. Böyle bir ortamda Atatürk'ün ister istemez tabulaştırılması, hatta kendiliğinden tabulaşmasını anlamak mümkündür. Oysa Atatürk, "Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir" derken bu vasfın her Türk ferdinde bulunmasını arzu etmiştir. Mümeyyiz vasfı hürriyet ve istiklâl olan bir milletin liderinin, ne denli büyük olursa olsun, insanüstü niteliklere büründürülmesi mümkün değildir. Ünlü konuşmasındaki sildiği satırlarda "Naçiz vücudunun bir gün toprak olacağı"nı söylemesi ve Türk milletinden sadece "unutulmamayı" istemesi, sonra ondan bile vazgeçmesi, onun da ne ölçüde insan olduğunu simgeleyen derin bir tevazu örneği değil midir?

Türk milletinin Atatürk'ü unutması imkânsızdır. Önemli olan O'nu nasıl hatırlayacağıdır. Türk milletinin bugün Atatürk'ten ilham ve güç alarak ulaştığı akılcı aşamada, O'nu tabulardan sıyrılmış bir insan olarak hatırlaması, O'na gerçekten layık olduğumuzu kanıtlayacaktır. Bu Atatürk'ü küçültmez; tersine bir insanın maddi varlığının tüm doğal zaaflarına rağmen ne kadar yücelebileceğini göstermesi bakımından, gerçek boyutlarına kavuşturarak, büyültür.

Atatürk'e böyle akılcı, bilinçli ve gerçekçi bir yaklaşımın yararları çoktur. Herşeyden önce, O'nun büyük değer verdiği Türk Gençliği'nin yaratıcı geleceği böyle bir yaklaşıma bağlıdır. Gençliğimizin, kendisi ve milletimiz için başarılı bir hayat yaratması, bir bakıma, yakın tarihimizin bu büyük kahramanını kendisine örnek alabilmesi, O'nun gibi davranabilmesiyle gerçekleşebilir.

Gençlerimiz kendileri için seçtikleri çalışma alanlarında Ata'larının zekâsı, fedakârlığı, cesareti ve yaratıcılığıyla başarıya ulaşabilirler. Oysa Atatürk'e her sahada insanüstü vasıfların atfedilmesi, böyle bir örnek almaya imkân vermeyecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Öte yandan, Atatürk devrine bugünün şartlarından bakarak çekinmeden eleştiride bulunmak belki her zaman insafla bağdaşmayacak, ancak iki zaman parçasında yaşayan toplumların farklı ihtiyaç ve gereklerini anlamakta yarar sağlayacaktır. Bu durum, biraz da, insan zekâsının tenkit etmeden kavramaktaki zaafının bir sonucudur. Ancak, Atatürk'ün eleştirilmekten korkacak bir yanı yoktur. Zira, O'nun yarattığı eser, Türk milleti ve Cumhuriyeti olarak bizleriz ve bizim kurumlarımızdır. Eleştiriler ise sonuçta O'nun hayaline erişemeyen bizlerin hatalarından ibaret olacaktır.

Böyle bir anlayışla, Atatürk'ün eserine eğildiğimizde görülen şudur: Atatürk yıkılan Osmanlı İmparatorluğu'ndan geriye kalan topraklar üzerinde yaşayanlarla, terkedilen diyarlardan kaçıp sığınan Türk-İslam unsurlarından bir millî devlet yaratmıştır.

"Ne mutlu Türküm diyene" sözündeki Türk budur. Bu millî devlet, Batı'nın kendine has evrimi içinde oluşan, yani rönesans, reform, Fransız İhtilâli ve sanayi devriminin sonucunda ortaya çıkan millî devletlerin dışındaki ilk örnektir. Bu haliyle içte ve dışta eşi görülmeyen etkilerde bulunmuştur.

Önce yurdumuza bakalım: Osmanlı İmparatorluğu yıkılma sürecine girdiğinde önce tüm düşünürleri ve yöneticileriyle ihtişamlı geçmişine dönerek kurtulmaya çalışmıştır. XVII. yüzyılda bu yönde yapılan reformlar, başlangıçta imparatorluğun büyük gücü nedeniyle başarıya ulaşmış gibi görünmüştür. Köprülüler bu devrin başarılı yöneticileridir. Ancak, II. Viyana Kuşatması umutları söndürmüş; Küçük Kaynarca Anlaşmasıyla sonuçlanan Rus-Osmanlı savaşı ise ülkeyi yol ayırımına getirmiştir. Bu safhada batılılaşmayı kurtuluş için seçen Osmanlı İmparatorluğu I. Dünya Savaşı'na kadar birçok reform gayretine girmiştir. Atatürk zamanında ise en radikal tarzda reformlarla Türkiye âdeta kimlik değişikliği yaşamıştır. On yıl süren savaşların sonucunda bitkin düşen bir toplum 1000 yıllık geleneğini terketmekte fazla mukavemet göstermiyor izlenimini vermiştir. Atatürk'ün büyük kurtarıcı vasfı ve liderliği yeni kurulan rejimin meşruiyetini sağlamıştır. Rönesans, reform, Fransız İhtilâli, demokrasi, sanayi devrimi, lâiklik ve millî devlet âdeta Cumhuriyetin bu ilk onbeş yılına sığdırılmıştır. Ancak, kaçınılmaz olarak yukarıdan gelen bu reformun gerçekleşme tarzı, büyük bir ameliyatın izleri gibi toplumu derinliğine etkilemiştir.

Aynı dönemde, ekonomideki gelişmeler ise şöyle bir seyir izlemiştir: Atatürk'ün İzmir Kongresi'nde ortaya çıkan liberal ekonomik görüşüne

Levent Şahverdi Arşivi

rağmen, harap olan ülkedeki üretici güçlerin perişanlığı ve büyük uluslararası ekonomik kriz devlet öncülüğünden başka alternatif bırakmamıştır.

Bu politikalar II. Dünya Savaşı'ndan sonra da her dönemde devam etmiş; KİT'ler, bazı liberal atılımlara mukabil ekonomide ağırlıklarını korumuşlardır. Değişen şartlara rağmen, Osmanlı ekonomisinin özelliği olan müdahalecilik bu kez fiyat, kambiyo ve dış ticaret alanlarında uygulanagelmiş; müteşebbis, devlet gücünün rakibi olarak muamele görmüştür. Demokrasiye geçildiğinde imkânların ötesinde bölüşümcü populist politikalar sürekli tatbik edilmiştir. Batı'nın evriminde liberal piyasa ekonomisinin oynadığı temel rol unutulmuştur. 1970'lerin buhranlı ortamında bu politikalar iflâsla sonuçlanıncaya kadar tek kalkınma yolu olarak görülmüştür.

Sayın Cumhurbaşkanı,

Değerli Misafirler,

Atatürk'ün dış dünyaya etkisi ise bizim Türkiye'den kavrayabileceğimizin çok üstünde olmuştur. Bu etkinin en ziyade Müslüman ülkelerde gözlenmesi ilk bakışta bir çelişki arzedebilir. Oysa, Atatürk'ün emperyalizme karşı mücadelesi istilâ altındaki bu ülkelerde İslâmın tek umudu olarak algılanmıştır. Bilahare, Cumhuriyetin lâiklik politikasının, bizimle aynı evrimi geçirmeyen Müslüman ülkelerde, başlangıçta hayal kırıklığı yaratması anlayışla karşılanmalıdır.

Müslüman olmayan ve Atatürk'ün mazlum milletler olarak nitelediği üçüncü dünyada ise, Kurtuluş Savaşımız 2. Dünya Savaşı sonrasının dekolonizasyon mücadelesinin şerefli meşalesini oluşturmuştur. Soğuk savaş şartlarındaki Türkiye bu mücadeledeki kendi efsanevî etkisini de tam takdir edememiştir.

Değerli Misafirler,

Bu kısa konuşmamda, Atatürk'ü, eserini, bize ve dünyaya yapmış olduğu olağanüstü etkileri özetlemeye çalıştım. Söylediklerim, söylemek istediklerimin çok küçük bir kısmıdır. Bu kadarı bile, bize Atatürk'ü anarken ne büyük meselelere değinmek zorunda olduğumuzu gösteriyor. Açtığımız yolda ilerlemek için hepimize büyük görevler düşmektedir.

Bu görevleri başarıyla yerine getireceğimizden emin olarak hepinize saygılar sunuyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Yüksek Kurum Başkanı Suat İlhan'ın Konuşması

Sayın Cumhurbaşkanım,

Atatürk, her yeni araştırmada yeni değerlerle karşılaşılan bir önder olma özelliğini 50 yıl sonra bugün de koruyor. En fazla tanıdığımızı zannettiğimiz askerlik ile ilgili özelliklerinde de saygı uyandıran yeni unsurlar bulunabilmektedir.

Atatürk'ün askerî yönünün oluşması üzerinde dört etken önemli veri olarak değerlendirilebilir: Yetiştiği kültür çevresi ve yetiştiği dönemdeki politik ve askerî ortam; gördüğü eğitim; katıldığı muharebeler ve muharebelerde elde ettiği deney birikimi; kişisel özelliklerinin askerliğe ve olaylara uygunluğu.

Atatürk yıkılmakta olan imparatorluğun sınır bölgesinde, devletini, yurdunu ve ocağını kaybetme tehdidi altında bulunulan bir bölgede yetişmiştir. Atatürk'ün yetiştiği dönem Türk milleti için var olmakla yok olmanın sınırında yaşanan bir tarih kesitidir. Atatürk'ün kuşağı 1877 - 1878 ve 1897 muharebeleri ile İstiklâl Harbi arasında onbir cephede muharebe vermiştir.

Atatürk, bir mesleğe yönelik olarak, kesintisiz ve sistemli bir eğitim görmüştür. Gördüğü eğitimin programları birbirini tamamlamakta ve bugünün ölçüleri ile de yeterli süreleri kapsamaktadır.

Askerî Harekât Deney Birikimi

Yetiştiği kültür çevresi, politik ortam ve gördüğü eğitimden sonra, Atatürk'ün askerî yönünü oluşturan bir diğer etken katıldığı çeşitli askerî harekâtın sonucunda kazandığı deney birikimidir.

Atatürk askerî harekâtın bütün türlerini muharebe meydanlarında yaşamıştır: Arnavutluk'ta eşkiya takibi; Trablusgarp'ta kıyı savunması, çölde muharebe ve dağınık kabilelerin yönetimi; İkinci Balkan Harbi'nde çıkarma ve ileri harekât; Çanakkale muharebelerinde özel koşulları olan kıyı savunması ile mevzi harbi ve siper harbi; Bitlis ve Muş cephelerinde, dağlarda, geçitlerde, derin karda ve şiddetli soğuklarda muharebe; Suriye ve Filistin cephelerinde çöl muharebeleri; İstiklâl Harbi'nde, başlangıçta oyalama muharebesi; Birinci İnönü Muharebesi'nde Sakarya Meydan Muharebesi'nin sonuna kadar stratejik savunma; 26 Ağustos 1922'den itibaren stratejik taarruz, takip ve başarıdan faydalanma harekâtı.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk bütün muharebe türlerinde komutanlık yapmış, rütbelerinin tamamına yakınını muharebe meydanlarında almış, komuta ettiği birlikleri muharebe meydanlarında teslim almış ve muharebe meydanlarında teslim etmiştir.

Atatürk'ün gençlik döneminde, yeni görüşlere ve yeni uygulamalara rağmen, Napolyon'un strateji alanında başarılı sonuçlar sağlayan ilkelerinin büyük bölümü canlılığını koruyordu.

Gerçekte, askerî stratejide ve özellikle taktik düzeyde, zaman içerisinde yenilenme, değişme kaçınılmazdır. Çünkü askerî stratejiyi ve taktiği büyük ölçüde, silâhların niteliği ve niteliğindeki gelişmeler ile askerî alana kolaylıkla yansıyan ve hızlı bir gelişme gösteren teknikteki diğer gelişmeler belirler.

Silâhlardaki gelişmeler ve teknik ilerlemelerin askerî araçlara yansıyan yenilikleri ile birlikte, askerî düşünürlerin yeni görüş ve öğretileri ile uygulamada başarılı olan yöntemler de askerî stratejiyi şekillendiren etkenler olarak görünürler.

Atatürk, katıldığı her muharebede stratejik ve taktik düzeyde en güzel örnekleri vermiş, askerî öğretiyi muharebe alanlarına muntazam çizgilerle işlemiştir.

Atatürk'ün askerî strateji alanındaki uygulamalarından, bugüne kadar çok az işlenen sadece iki temel konu üzerinde duracağım: Atatürk İstiklâl Harbi'nde, Birinci Dünya Harbi'ni askerî açıdan kilitleyen mevzi harbi ve siper harbini aşarak, hareket harbini tekrar uygulamaya getirmiştir. İkinci olarak üzerinde durulacak konu, strateji açısından özel bir değer taşıyan meydan muharebeleri uygulamasıdır. Bunlar, harbin sonucu üzerinde, harbin genel yönetimi üzerinde etkisi olan ve askerî strateji açısından büyük önem taşıyan olaylardır. Ayrıca, Atatürk'ün az bilinen harp yönetimindeki örnek başarısı ve benzeri çok az olan teşkilâtçılığı üzerinde kısaca duracağım.

Hareket Unsurunun Uygulanmaya Başlanması

Ateşli silâhlardaki gelişmeler muharebe meydanlarında önemli etkiler yapmıştı. Bu gelişmeler askerleri ve atları muharebe alanlarında başlangıçta korumasız yakalamış, muharebeler daha geniş ve daha derin alanlara yayılmış ve bitişik düzenlerden uzaklaşılmıştır. Ateşli silâhların diğer bir etkisi siperin, genel olarak tahkimatın öneminin ve kullanma alanlarının

Levent Şahverdi Arşivi

yaygınlaşması şeklinde görülmüştür. Tahkimatın ve siperin önemi Plevne savunması ile daha iyi anlaşılmaya başlanmış ve Birinci Dünya Harbi'nde uygulama doruk noktasına ulaşmış, harekât durma noktasına gelerek mevzi harbi başlamıştı. Muharebeler 5-10 metreye kadar sokulmuş siperlerde, bazen aylarca hatta yıllarca sürüyordu. Bu durum askerî stratejlerin istemedikleri bir sonuçtu. Mevzi harbinden kurtulmak için gerek düşünce alanında gerekse teknik yönde çalışmalar yapılıyor, çabalar harcanıyordu. İngilizlerin buldukları ve Cambarrai bölgesinde kullandıkları tank cepheyi yarmış fakat sağlanan bu başarıdan ileri harekete devam ederek yeterince yararlanılmamıştı. Çünkü tank ile, tankın kullanılması ile ilgili taktik ve stratejik düşünce oluşmamış, düşünce teknik gelişmenin gerisinde kalmıştı.

Birinci Dünya Harbi ile İkinci Dünya Harbi arasında Alman askerî düşünürlerini en fazla mevzi harbini nasıl değiştirecekleri düşüncesi ilgilendirmiş, sonuçta tankı geliştirmişler büyük birlikler içerisinde toplu olarak kullanma düşüncesini benimseyerek 2 nci Dünya Harbi'nin başlangıcındaki başarılara ulaşmışlardır.

Birinci Dünya Harbi diğer ülkeler için 1918 yılında bitmiş Türkiye için ise harp aynı silâh tipleri ve aynı yöntemlerle 1922 yılı sonlarına kadar devam etmiştir. Silâh tipleri değişmediği halde Atatürk stratejik uygulamalarında mevzi harbini, siper harbini aşmış ve askerî harekâta hareket unsurunu geri getirmiştir.

Birinci Dünya Harbi'nin silâhları ve düşünce ortamı içerisinde yapılmış olmasına rağmen, İstiklâl Harbi'nin askerî harekâtı 750 km.lik bir derinlik, iki yönü ile 1500 km.ye yakın bir mesafe içerisinde siper harbine dönüştürülmeden sonuçlandırılmıştır. Atatürk'ün bütün askerî uygulamalarında, hareket unsuruna verdiği önemin etkileri görülür. Süvari birliklerinin bir komuta altında toplanarak kitle halinde kullanılması, hareket için uygun şartları yaratmıştı. Bu kullanma yöntemini 2 nci Dünya Harbi yönetim konseptinde bir öğreti olarak görüyoruz.

Siperler önünde kilitlenerek mevzi muharebelerine dönüşen askerî harekât İstiklâl Harbi'nde hareketli özelliğine kavuşmuş ve kesin sonuç alınması böylece mümkün olabilmiştir.

Harbi Sonuçlandıran Meydan Muharebeleri

Askeri strateji amacına ulaşmak için zaman içerisinde değişik hedefler seçmiştir: Kentlerin işgali, arazi işgali veya silâhlı kuvvetlerin savaş azmi-

Levent Sahverdi Arşivi

nin kırılması için meydan muharebeleri yapılması gibi. 1 nci Dünya Harbi öncesinde ve harp sırasında kentlerin işgali veya arazi işgali ile birlikte ve onlara nazaran öncelikle meydan muharebeleri yapılıp kazanılması isteniyordu.

Meydan Muharebesi, harbin sonucunu etkileyecek kesinlikte sonuç içeren, karşı taraf kuvvetlerinin tamamını veya önemli bir bölümünü muharebe dışı bırakan, genellikle bağımsız bir cephede cereyan eden muharebelerdir.

Birinci Dünya Harbi mevzi muharebelerine dönüşünce meydan muharebeleri çok güçleşmiş ve askerî harekât stratejide fazla bir yeri olmayan yıpratma harbine dönüşmüştür.

Birinci Dünya Harbi'nin başında birkaç meydan muharebesi görülür. Almanların Ruslara karşı kazandığı Tanenberg Meydan Muharebesi ve Fransızların Almanlara karşı kazandığı Marn Meydan Muharebesi en önemlileridir. Tanenberg Meydan Muharebesi askerî açıdan kesin sonuçludur fakat, geniş Rus cephesinin bir bölümünde cereyan etmiş, ne harbin sonucunu hatta ne de cephenin bütününü büyük ölçüde etkileyebilmiştir. Sadece Enver Paşa'yı etkilemiş benzer bir başarı ümit ederek Sarıkamış harekâtına girişmiştir.

Görüldüğü gibi 1 nci Dünya Harbi'nde askerî stratejinin amacı olarak, karşı taraf silâhlı kuvvetlerinin muharebe azminin kırılması benimsendiği halde, bunun gereği olan meydan muharebeleri ancak harbin ilk yıllarında ve çok az sayıda yapılabilmiş, yıpratma harekâtı ile amaca ulaşılmaya çalışılmıştır.

İstiklâl Harbi'nde ise Atatürk, harbin sonucunu büyük ölçüde etkileyen iki meydan muharebesi gerçekleştirmiş ve bunların komutanlığını yapmıştır.

Meydan Muharebeleri 2 nci Dünya Harbi'nde de çok geniş şekilde uygulanamamıştır. Çünkü, cepheler çok genişlemiş, derinlikler çok artmış, bir veya birkaç meydan muharebesi ile harbi sonuçlandırmak mümkün olmamaya başlamıştır. Meydan muharebesi artık olmaz diye düşünmemek gerekir. Fakat görünen durum, Atatürk'ün bilinen anlamda meydan muharebelerinin son ve en büyük komutanlarından birisi olduğudur. Sakarya Meydan Muharebesi sonucu, askerî harekât yön değiştirmiştir. Sakarya Meydan Muharebesi ile sadece İstiklâl Harbi'nin değil Türk tarihinin de yönü değişmiş, mazlum milletlerin kaderi döndürülmüştür. Sakarya geri

Levent Şahverdi Arşivi

gidişin durdurulduğu yerdir. 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi ise İstiklâl Harbi'ni sonuçlandırmıştır. 30 Ağustos Başkumandanlık Meydan Muharebesi kadar harbin kaderinde kesin etki sağlayan, harbi bitiren 20 nci asırda başka bir meydan muharebesi yoktur.

Atatürk Birinci Dünya Harbi sırasında askerî harekâtın yönetiminde görev almıştı. İstiklâl Harbi'nden itibaren ise, askerî harekâtla birlikte harbi yönetmiştir. Askerî güçlerle birlikte sosyal güçlerin, ekonomik güçlerin ve politik güçlerin geliştirilmesini sağlamış ve harp maksatları için kullanılmasını gerçekleştirmiştir.

Atatürk Samsun'a çıkışından itibaren harp hazırlıkları ile askerî harekât hazırlıklarını aynı zamanda yürütmüştür. Askerî zorunluluklarla harp hazırlığını ikinci öncelikte bırakmamıştır. Devletin harp amacı ile yeniden teşkilâtlanması, milletin harbe hazırlanması ve desteğinin sağlanması büyük önem taşıyordu. Harbin ve askerî harekâtın hedeflerini belirlemiş ulusal gücü harekete geçirmiş, güç ve hedef ilişkisine dayanan genel politikayı ve askerî stratejiyi tespit ederek uygulamıştır. Belirlediği politikaya göre harbi, belirlediği askerî stratejiye göre askerî harekâtı yönetmiştir.

Atatürk başkumandan olarak görev alırken, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bir kısım yetkilerini ısrarla üstlenmek istemişti. Askerî harekâtı yönetirken harp yönetiminin sorumluluklarını aynı zamanda taşımayı amaçlıyordu. Başkumandan olarak sadece askerî harekâtın sorumluluğunu üstlenip harp sorumluluğunu üstlenmemiş olsaydı, askerî kuvvetlerin hazırlıkları, askerî başarılarından süratle politik sonuçlar alınması gibi birçok konuda kopukluklar ve gecikmeler olabilecekti. Başkumandanlıkla birlikte Büyük Millet Meclisi'nin bazı yetkilerine sahip olması, sosyal, ekonomik ve politik güç ve uygulamaların askerî harekâtı destekleyecek şekilde yönlendirilmesini ve askerî harekâtın başarılarından diğer alanlarda, özellikle politik alanda hızla yararlanılmasını kolaylaştırmıştır.

Harp yönetiminin en başarılı örneğini veren Atatürk, harbin de en iyi tanımını yapmıştır. Bu tanım 2 nci Dünya Harbi'nde ve sonrasında benimsenen topyekûn harbin de anlamını içeren bir açıklamadır. Atatürk topyekûn harp düşünce ve uygulamasının ilk örneklerini vererek devleti bağımsızlığa, ulusu egemenliğe ve vatandaşları özgürlüğe kavuşturmuştur.

Atatürk'ün Teşkilâtçılığı

Askerî harekâtı ve harbi yönetirken, devletin harpten sonra barış şartlarına ve barış ihtiyaçlarına göre kuruluşunu da hazırlamak gerekiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Askerî özellikler arasında bulunması gereken bir diğer önemli yetenek teşkilâtçılıktır. Atatürk'ün teşkilâtçılık açısından verdiği örnekler de teşkilâtçıların hayranlıkla izleyebildikleri abideler değerindedir.

Atatürk'ün teşkilâtçılığın deney yöntemini, akla ve araştırmaya dayanan yöntemini birlikte uyguladığı görülmektedir.

Atatürk üç tür büyük teşkilâtı aynı zamanda kurmak ve aynı zamanda geliştirmek zorunda kalmıştır. Bunlar: Ordu'nun yeniden kurulması; millî devletin bütün organları ile kurulması; yapılmakta olan ve yapılacak olan inkılâpların ihtiyacı olan kuruluşların, inkılâp kuruluşlarının oluşturulması.

İlk ihtiyaç ordudaki dağılmanın durdurulup toparlanması ve geliştirilmesiydi. Harp edeceği orduyu, onu yönetecek komutanın, kendisinin kurması az rastlanan fakat önemli bir özelliktir.

Ziraat Fakültesindeki karargâhta bu binanın yakın güvenliğini sağlayacak yeterlikte gücün olmadığı zamanlar yaşanmıştır.

Askerî güç yok denecek noktada alınmış ve iki yıl sonra meydan muharebelerini ve harbi kazanan ordu oluşturulmuştur. Bu durum göz kamaştırıcı bir başarıdır. Ordunun eğitimi, teçhizi ve teşkilâtlanması aynı zamanda yürütülmüş, bir askerî birliğin temel özellikleri olan müsademe, ateş ve hareket gücü ahenkli şekilde geliştirilmiştir.

Atatürk ordudan ayrı olarak yasama, yürütme ve yargı gücü ile ulusal devleti yeniden ve aynı zamanda kurmuştur. Kurulacak devletin imparatorluk sistemi dışında, ulusal devlet niteliğinde olması, ulus egemenliğine dayanması ve diğer çağdaş özellikleri taşıması gerekiyordu. İmparatorluk ile ulusal devlet sistemi ve kuruluşları arasındaki büyük farka rağmen, kurulacak devlette görev alacak olanlar imparatorluk kanunları ve imparatorluk gelenekleri içerisinde yetişmişti.

Atatürk'ün ordu ve devletin teşkilâtlanmasından sonra üçüncü büyük teşkilât çalışması inkılâp kuruluşları üzerindedir. İnkılâp kuruluşları ile birlikte diğer alanlardaki bütün teşkilât çalışmalarında inkılâp ihtiyaçlarını ön plânda tutmuş ve inkılâplarına uygun bir teşkilâtlanma gerçekleştirmiştir. Kurduğu her birim, ilkeleri ile uyumlu ve inkılâplarını destekleyecek yöndedir. Yasama, yürütme, yargı organları ve bunların alt birimleri (eğitim kurumları, mahkemeler, diyanet işleri vb.) ilke ve inkılâpları doğrultusunda oluşturulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk orduyu ve devleti, Amasya'dan itibaren kurmaya başlamış, mevzuatını genelgelerden anayasaya doğru mantıklı bir düzen içerisinde geliştirerek tamamlamıştır. Atatürk tanıdığımız en büyük teşkilâtçıdır.

Teşkilâtçılığı ile birlikte Atatürk, askerî harekâtın ve klasik harp yönetiminin de tanıdığımız en büyük ustasıdır.

Kendisini minnet ve saygı ile anıyoruz.

Prof. Dr. Hamza Eroğlu'nun Konuşması

Sayın Cumhurbaşkanım, Sayın Konuklar,

Atatürk'ün ölümünün ellinci yılında, devlet kurucusu Atatürk'ü inceleme konusu yaparak saygı ile anıyoruz.

19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Atatürk'ün esas amacı yeni bir Türk Devleti kurmaktı. Yeni Türk Devleti bir taraftan millî egemenlik, diğer taraftan da millî bağımsızlık mücadelesi ile birlikte kurulmuştur.

Osmanlı sultanına isyanla, başkaldırma ile başlayan ilk işaret Amasya Genelgesi ile ortaya çıkmıştır. Amasya Genelgesi'nde yer alan, "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" sözü, her ne pahasına olursa olsun, bağımsızlığı sağlama yolunda milletçe verilen bir kararın ifadesidir. Amasya Genelgesi vatanın bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını ele alması konusunda halkı isyana, başkaldırmaya davet olduğu kadar milletçe yapılacak programı, uygulanacak politikayı da gösteriyordu. Amasya Genelgesi'nde, milliyetçilik, millî egemenlik ve millî bağımsızlık ilkeleri, Millî Mücadelenin esasını, özünü teşkil etmiş, bir fikir akımı ve bir sosyal politika prensibi olarak milleti harekete getiren güç olmuştur.

Amasya Genelgesi ve sonra Erzurum ve Sivas kongreleri, yeni kurulacak devletin hazırlık çalışmalarına imkân vermiştir.

23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ile yeni Türk Devleti kurulmuştur.

23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi, yeni Türk Devletinin, olağanüstü yetkileri olan, ilk meclisi idi; kurucu meclis niteliği olan bu meclis, millet iradesine dayanan, hukukî ve meşru hüviyeti ile hizmet gören bir meclis idi.

Levent Sahverdi Arşivi

Bu meclis için, Atatürk 23 Nisan 1922'de şöyle demektedir: "23 Nisan, Türkiye millî tarihinin başlangıcı ve yeni bir dönüm noktasıdır. Bütün bir cihan-ı husumete (düşmanlık dünyasına) karşı kıyam eden (başkaldıran) Türkiye halkının, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni vücuda getirmek hususunda gösterdiği harikayı (mucizeyi) ifade eder".

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Atatürk'ün mecliste açıkladığı gibi, alelâde ve sorumsuz, yasama görevi gören bir meclis değildi. Memleketi saran tehlikeler karşısında bu meclisten beklenen hizmet, memleketi kurtarmak, yurdun bağımsızlığını sağlamaktı.

Millet ve memleket alınyazısını elinde tutan bu meclis, üstün bir güç olan millî egemenliği bizzat kullanmakta, bu konuda kendisine rakip tanımamakta idi. Büyük sıfatı ile anılan bu meclis aynı zamanda olağanüstü yetkilere sahip ve kurucu meclis niteliğini taşımakta idi.

20 Ocak 1921 tarihli ilk Anayasa bu meclis tarafından hazırlanmıştır.

Bu meclisin hazırladığı 1921 Anayasası'nın 3'üncü maddesi, "Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve Hükûmeti, Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ünvanını taşır" hükmüne yer vermektedir. Bu hüküm aslında, Osmanlı Devleti'nden ayrı ve farklı bir devletin, yeni bir devletin kuruluşunu bir Anayasa metninde öngörmektedir.

Parlamentosu, başkanı ve hükûmeti ile millî egemenliğe dayanan ve cumhuriyetin niteliklerini taşıyan bu yeni devletin temeli 23 Nisan 1920'de atılmış oluyordu.

Yeni kurulan Devlet, Osmanlı Devletinden ayrı, farklı bir adla anılan yeni bir devletti. Bu Devlet bir ortaçağ devleti değil, modern bir devlettir, çağımızın devletidir.

Millî devlette, devlet kendine özgü fonksiyonları yerine getirirken, millî amaçlara hizmet eder, amaçları ile millî olan devlette, her türlü devlet faaliyetleri millî menfaate yönelik olur.

Atatürk, "Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasî, millî siyaset" derken Türk millî menfaatini ön plana alan gerçekçi bir politik tutumu ifade etmek istemiştir.

Kurulan yeni devlet, millî bir devlettir; uygulanan politika da millî siyasettir.

Kurulan devletin başta gelen bir özelliği de modern bir devlet olması, bilimin ışığı altında politikasını uygulamasıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk bir konuşmasında, "Terakki ve medeniyet yolunda Türk milletinin elinde ve kafasında tuttuğu meşale müspet ilimdir" diyerek devlet ve toplum hayatında bilimin değerini ortaya koymaya çalışmıştır.

Akılcılık ve bilimcilik, yeni kurulan modern Türk devletinin bir temel dayanağı, hayata bakışını değerlendiren sosyal politika ilkeleridir. Atatürk'ün dediği gibi, "bizim, akıl, mantık ve zekâ ile hareket etmek şiarımızdır. Bütün hayatımızı dolduran vakalar bu hakikatın delilidir".

Modern devletin en başta gelen özelliği lâikliktir. Lâik devlet, çağımızın devletidir ve bu durum medenî yaşayışın da bir gereğidir. Din devleti, dinî devlet, dine yönelen devlet ortaçağ devletidir. Din devleti özgürlükleri kısıtladığı için, insan zekâsının gelişmesine engel olur. Özgür düşünce disiplini, dinî devlette baskı altında kalır. Atatürk, lâik devlet anlayışını Türkiye'de geliştirmekle, bir taraftan millî birlik ve beraberliği sağlamış, mezhep ayırımının ortaya çıkardığı huzursuzlukları bertaraf etmiş, diğer taraftan da insanı, dogmanın, peşin hükümlerin baskısından kurtaracak özgür düşünceye sağlıklı gelişme sağlamıştır.

Modern devlet insan haklarına saygıyı da ifade eder. Atatürk insana değer vererek, insanı ve insan özgürlüğünü savunmuştur. Kişi ile toplum arasında saadet köprüsü kurmuştur.

Yeni bir devlet, ya eski bir devletin yerini alması veya bir devletin parçalanması ile veyahut da devletler topluluğunun şekil değiştirmesi ile kurulur. Yeni kurulan devletin kuruluşu iç kamu hukuku bakımından devleti oluşturan unsurların hayatiyat ve varlık kazanması ile mümkün olur. Ancak yeni kurulan devlet, milletlerarası hayatta yerini, diğer devletlerin tanımaları ile, milletlerarası hukukun sağladığı hak ve menfaatlerden yararlanarak milletlerarası plânda yerini alması ile mümkün olur.

Yeni Türk Devleti, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yapılan başkaldırma ile mevcut bozuk düzeni yıkmak amacı ile ihtilâlle ve ülkesini haksız yere işgal eden düşmana karşı da millî bağımsızlık mücadelesini sürdürerek iki başlı kartal hüviyeti ile, iki cephede savaşarak doğmuştur. Yeni devletin kuruluşu ve kurtuluşu çok ağır ve zor şartlar altında olmuştur. Bu zorlukların başında, devletin de bir unsurunu teşkil etmesi bakımından ülkenin sınırlarını tayin ve tayin edilen sınırlar içinde ülkenin düşman işgalinden kurtulması gelir.

Ülkenin sınırlarını tayin meselesi, önce Erzurum ve Sivas kongrelerinde, daha sonra İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'ın kararları ile be-

Levent Şahverdi Arşivi

lirlenmiştir. Yeni kurulan devletin ülkesinin sınırları, tarihî ve şerefli geçmişi ile Türklüğün ata yurdu olarak, gerçek ihtiyaçlara cevap verecek şekilde ortaya çıkmıştır. Bu sınırların ortaya çıkışında, Türklüğün ata yurdunun bölünmez bir bütün olduğunu, parçalanamıyacağını dile getiren, onun Misâk-ı Millî ile duyurulmasında, devlet kurucusu olarak Atatürk baş rolü oynamıştır.

Sınırları belirlenen ülkenin düşman işgalinden kurtulmasında, düşmanın Türklüğün ata yurdundan atılmasında, şef lider ve başkomutan olarak Atatürk hizmet görmüştür. Bu büyük ve şerefli vatan hizmetini başarılı şekilde yerine getirmiştir.

Düşmana karşı kazanılan Millî Bağımsızlık Savaşı, milletçe bir bütün olarak bir kader savaşıdır. Bu büyük savaşın başında, başkomutan olarak Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin gücünü, varlığını sembolize eden kişi olmuştur.

7 Ağustos 1921 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'de Ruşen Eşref, "Azim ve İmân" başlıklı yazısında, Mustafa Kemal Paşa ile Türk milleti arasındaki ilişkiyi şöyle belirtmektedir:

"Dün kendisine millet tarafından başkumandanlık verilen Mustafa Kemal, bugün her zamandan ziyade Türk azmini, Türk imanını şahsında topluyor. O, millete hâdimdir (hizmet edendir); millet de onun hizmetindedir. O bizdir, biz oyuz. O milleti, millet de O'nu Çanakkale günlerinden, Erzurum, Sivas ve Ankara günlerinden tanıyor. Hepimiz bir yolu görüyoruz. Hepimiz bir gayeyi güdüyoruz: Bize kadar cidal (cenk)... yeryüzünde bir tek Türk de kalsa hepimizin cesedi üstünde onun, vatan bayrağını havada tutması ve müstakilim (bağımsızım) diye bağırması hepimizin sesini, hepimizin arzusunu dünyaya duyuracaktır... Dünya bu Türk sesine, bu Türk sözüne muhakkak (kesinkes) kulak asacaktır, asacaktır...

Biz, büyük günlerden, büyük harikalardan kalma bir milletiz... Bize kadar, soysuz olmadığımızı gösteren; dünden yarına hayat pahasına da olsa, hür ve müstakil (bağımsız) atılan Türkleriz".

Bu söz Mustafa Kemal Paşa ile Türk milleti arasındaki ilişkiyi belirtmekle beraber, Türk milletinin büyük mücadeleyi kazanmak azim ve kararlılığını da ifade etmektedir.

Askerî alanda başarısı ve dehâsı ile Mustafa Kemal Paşa, Türk milletinin en büyük şansı olmuştur. O tesadüfen işbaşına gelen bir komutan

Levent Şahverdi Arşivi

değil, milletin iradesi ile seçilen, milletin gücünü arkasına alan bir başkomutan olmuştur.

Böylece devletin birinci unsurunu teşkil eden ülkenin sınırları belirlenmiş, belirlenen millî sınırlar içinde işgalci ve emperyalist düşman kesin olarak, yenilgiye uğramıştır. Bu zafer tam bir zaferdir, düşmanın topyekûn imhasıdır.

Devletin ikinci unsurunu, sınırları belirli toprak parçası üstünde yaşayan insan topluluğu oluşturur. Dil, kültür ve ideal birliği ile birbirine bağlı insan topluluğu, en gelişmiş toplum düzeni olarak milleti oluşturur.

Yeni kurulan devlette, beşerî unsuru teşkil eden millet, birlik ve beraberlik içinde bulunursa, tam bir dayanışma ile hareket ederse, kolaylıkla hukukî ve siyasî kişilik kazanır. Özgürlük ve bağımsızlık, millet dediğimiz toplulukların esas amacıdır. Millî devletler, özgür ve bağımsız yaşamak isteyen, insanların, milletlerin kurduğu üstün güce ve iktidara sahip, ileri seviyedeki kuruluşlardır.

Bağımsızlığını yitiren Osmanlı Devleti'nde, devletin beşerî unsurunda birlik ve beraberlik yoktu, gerçek anlamda millet değil, ümmetti.

Atatürk, Türk milliyetçiliğini, Türk millî davasının temel taşı yaparak, millî duygu ve hasletleri tam bir olgunluğa eriştirmiş, milletin millî şuur ve benliğini hissettirerek millî bir devlet kurmuştur.

Atatürk Samsun'a ayak bastığının üçüncü günü, 22 mayıs 1919'da Millî Mücadele'nin ana programını teşkil eden bir raporu ordu müfettişi olarak Sadarete göndermiştir. Mustafa Kemal Paşa, bu raporunda Türklüğün yabancı mandasına ve kontrolüne tahammülü olmadığını, Yunanlıların İzmir'de hakları bulunmadığını belirterek, "Millet, millî hâkimiyet esasını ve Türk milliyetçiliğini kabul etmiştir" diyerek Millî Mücadele'nin, Türk İnkılâbı'nın temel dayanağı olan fikirleri dile getirmiştir.

Böylece milliyetçilik, millî egemenlik ve millî bağımsızlık, Türk Millî Mücadele hareketinin temel yapısını oluşturmuş, fikir ve düşünce olarak da, ilke olarak da, esas unsurunu teşkil etmiştir.

Atatürk, Millî Mücadele'ye belirli bir doktrin kalıpları içinde başlamamış, Türk milletinin özelliklerini dikkate alarak, Türk tarihinin verilerinden yararlanarak elde edilen sonuçlarla, işe girişmiştir. Tarih, anahtar ve hazine olmuş, Mustafa Kemal Paşa'ya yardımcı olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, Türk milliyetçiliğini tarihin akışı içinden çıkararak, ayağa kaldırmış, Türk milletine has değerlerle benimsemiş, siyaset prensipleri olarak uygulamaya koymuştur. Hemen açıkca belirtelim, Türk milliyetçilik anlayışı Fransız İnkılâbı'nın milliyetçilik anlayışının bir kopyası, onun bir izleyicisi değildir. Tarihte Türk milliyetçilik anlayışı bağımsız devletler kurarak bağımsız yaşayışı öngören bir zihniyeti, görüşü ifade eder. Atatürk Türk milliyetçilik anlayışına Millî Mücadele'de yer ve değer vermiş, onu olgunlaştırmıştır.

Fransız yazarlarından Jean Melia, Mustafa Kemal Paşa'nın yeni bir manevî şuur yaratarak millete yeni bir ruh vermesini ve Türk milletini, modern millet haline getirmesini büyük bir olay olarak değerlendirmiş, "yalnız bu sıfatla Atatürk, yeniçağların en büyük adamlarından biridir" demiştir.

Devletin üçüncü unsuru egemenliktir. Devletin hukukî ve siyasî bir varlık olarak üstün bir iktidara, güce, otoriteye sahip oluşu ile görünür.

Osmanlı devletinde egemenlik, Sultan'a aitti. Dayanağını ilâhî iradede bulan bu hak veya yetki Osmanlı ailesinin inhisarında idi. İrs ve intikal kanunu ile ailenin en büyük erkek evlâdına geçerdi. Milletin bu seçimde rolü yoktu.

Yeni Türk devletinin kuruluşu ile egemenlik millileşmiş, milletin malı olmuştur. Atatürk millî egemenlik ilkesini cesaretle ortaya atan, onun ilk işaretini veren ve Millî Mücadele'nin temeline oturtan insandır. Egemenliğin padişaha değil, bir sınıf veya zümreye değil, Türk milletine ait olduğu zihniyetini devlet hayatımıza kazandıran Atatürk olmuştur.

Atatürk, millî egemenliği, Millî Mücadelenin başında savunmakla, herşeyden önce millî birliği sağlamıştır. Millî egemenlik, milletleşme olayına imkân vermiş, millî birlikle beraber, millete yeni bir ruh kazandırmıştır. Millî egemenlik aynı zamanda demokratik rejimi de sağlamıştır.

Atatürk millî egemenliği savunarak yeni devletin kuruluşunu da hazırlamıştır. Millî bir devlet, millet gerçeğine dayanan devlet, millet iradesi ile kurulmuştur.

Devlet, egemenlik dediğimiz kendine özgü bu üstün gücü, iktidarı kullanırken, yanıbaşında bu iktidara ortak veya bu iktidarı sınırlayıcı, başka bir güç, başka bir varlık tanımaz. Devlet iktidarının başka bir varlık, devlet veya milletlerarası teşekküller tarafından sınırlandırılması veya bu

Levent Şahverdi Arşivi

iktidara ortak olma, devlet egemenliğinin dış görünüşü olan bağımsızlıkla bağdaşamaz. Osmanlı Devleti, yabancılara tanıdığı imtiyazlarla, kapitülasyonlarla tam bağımsız bir devlet değildi. Ayrıca Birinci Dünya Savaşının ağır mağlubiyeti, devletin gücünü, iktidarını ortadan kaldırmıştı. Ülke parçalanmış ve işgal edilmişti. İmzalanan Mondros Ateşkes Anlaşması ve onaylanmadığı için yürürlüğe girmeyen Sevr Barış Andlaşması, Osmanlı Devleti'nin varlığına kastediyordu.

Millî Mücadele sonucu kazanılan zafer, bağımsız bir Türkiye gerçeğini bütün dünyaya kabul ettirmişti. Vatan yabancı işgalinden kurtarılmış yabancı imtiyazlar yani ayrıcalıklar kaldırılmış, kapitülasyonlar bütün sonuçları ile birlikte sona ermiş, yeni kurulan Devlet, tam bağımsızlığın bütün gücünü ve şerefini üstlenmiştir.

Kurulan devletin yeni bir devlet olduğunu belirten bir diğer özellik de yeni devletin ismidir.

Yeni Türk Devleti, hanedan devleti değil, Türk milletinin kendi hesabına, kendi adını taşıyan, Cumhuriyet olarak anılan ilk devlettir.

Temel hukuk kurallarını içeren, 1921 Anayasası 3'üncü maddesinde, Osmanlı Devleti'nden bahsetmeyip Osmanlı Devleti'nin sona erdiğini kabul ederek, Türkiye Devleti'nden açık bir deyimle bahsetmiştir.

Atatürk, 2.XI.1922 tarihinde verdiği bir demeçte "Yeni Türkiye'nin eski Türkiye ile hiçbir alâkası yoktur. Osmanlı Hükûmeti tarihe geçmiştir. Şimdi yeni bir Türkiye doğmuştur" diye yeni devletin varlığını ortaya koymuştur.

Atatürk, 31.1.1923'de İzmir'de halk ile yaptığı bir konuşmada yeni devletten şöyle bahsetmiştir:

"Bütün cihan görmüş ve anlamıştır ki, Osmanlı İmparatorluğu tarihe karışmıştır. Devletimiz yeniden bir devlet vücude getirmiştir ki adına "Türk Devleti" derler ve Devlet, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun hükûmeti tarafından idare olunur."

Amasya Genelgesi'nden itibaren, Millî Mücadele'nin gelişme evrelerinde özgür ve bağımsız Türkiye idealini çetin mücadelelerle bize kazandıran Atatürk olmuştur. Atatürk yeni Türk Devleti'ni kurmakla, Türk insanına millet olarak, özgür ve bağımsız yaşama imkânını sağlamış,haysiyetli ve şerefli yaşamanın gururunu tattırmıştır. Yeni Devlet, insanlık ailesi içinde en şerefli ve onurlu yerini alarak, tarihî sorumluluğunu da yüklenmiştir.

Levent Sahverdi Arşivi

Prof. Dr. Fuat Köprülü'ye göre, "Türk'ün devlet kuruculuk seciyesinin en büyük mümessili Atatürk'tür."

Devlet kurucusu Atatürk, her imrenilen faziletin timsali, her yüksekte tutulan idealin kahramanıdır. "İnsanlık idealinin aşık ve mümtaz siması", en büyük Türk, en büyük insan, seni saygı ile minnetle, şükranla anıyoruz.

Şair'in dediği gibi,

"Ev yüceler yücesi! Dün değil, bugün değil,

Sen dünyalar durdukça bu milletin başısın".

Prof. Dr. Utkan Kocatürk'ün Konuşması

Sayın Cumhurbaşkanım, değerli konuklar,

Atatürk şüphesiz ki, insanlık tarihinin en büyük komutanlarından, en büyük devlet adamlarından biri olduğu kadar en büyük inkılâpçılarından da biridir. Onun içindir ki UNESCO, doğumunun yüzüncü yıldönümünde Atatürk'ü, bütün insanlığa mal olan düşünce ve eylemleriyle "Dünyanın örnek alınacak inkılâpçılarından biri" olarak ilân etmiştir. Atatürk, bu inkılâpçı niteliği sebebiyledir ki kendi çağını aşmış, kendisinden sonraki çağlara da öncülük etmek şerefini kazanmıştır.

O halde böyle büyük bir inkılâpçının, inkılâplarının amacı ne idi? İnkılâplarını besleyen unsurlar nereden kaynaklanıyordu? Yaptığı inkılâpların ve inkılâpçılığının özellikleri nelerdi? Kısa konuşmamda bu soruların cevaplarına değinmek istiyorum.

Türk Bağımsızlık Savaşı'nın kazanılmasını takiben Atatürk için en önemli konu, Türk toplumunu içinde bulunduğu karanlıktan kurtarmak, ona çağdaş yaşamın yollarını göstermek idi. Onun içindir ki Büyük Önder, askerî zaferleri kazandıktan sonra: "Millî Mücadele'nin birinci dönemi kapandı; artık ikinci dönemi başlıyor!" demişti. Amaç çağdaşlaşmak, en kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine erişmek idi. Toplumu geri bırakan zincirleri kırmak, onun ilerlemesine set çeken engelleri ortadan kaldırmak gerekiyordu. Atatürkçülüğün ilkeleri, bu amaçla ortaya kondu. Bu ilkelerin ışığında vakit geçirmeksizin atılımlar yapmak, bu atılımları Türk milletinin yaşam tarzı haline getirmek gerekiyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü çağdaş uygarlık seviyesine erişmek, uygarlık dünyasında yerimizi almak, ancak gerek zihniyet gerekse kurumlar açısından o uygarlığın gereklerini yerine getirmekle mümkündü. Türk İnkılâbı, bu büyük işi, bu büyük amacı, her biri diğerini tamamlayan bir dizi inkılâplarla başardı. Bu bakımdan Atatürk ilke ve inkılâpları, Türk çağdaşlaşma hareketinin en önemli unsurunu, bir diğer ifade ile bu hamlenin itici gücünü oluşturdu.

Siyasal, toplumsal, hukuksal, kültürel ve ekonomik alanlarda gerçekleştirilen bu inkılâpları tek tek sayarak değerli zamanlarınızı almaktan kaçınıyorum. Ancak şunu ifade etmek istiyorum ki Atatürk inkılâpları da Atatürk ilkeleri gibi aynı amaca yönelik, birbirine bağlı, birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturur. Bu bütün içinde tüm inkılâpların temeli, bir zihniyet değişikliğine dayanmaktadır. Çünkü Atatürk görmüş ve sezmiştir ki, uygarlık savaşında her şeyden önce esas ve önemli olan, çağdaşlaşmayı önleyici düzeni ortadan kaldırmak, yerine insanca yaşamanın yollarını açan lâik ve demokratik bir toplum düzeni kurmaktır. Bu ise toplumda zihniyet değişikliğini gerektirir. Bu bakımdan Atatürk döneminde Türk toplumunun çeşitli kurum ve kuruluşlarında yapılan her inkılâp, temelde, düşüncelerde yapılan inkılâba dayanmaktadır. Atatürk inkılâbı, aslında bir "düşünce inkılâbı", bir "zihniyet inkılâbı"dır. O zihniyet, her türlü dogma ve hurafeden sıyrılarak çağdaş düşünceyi benimseme, akılcı, bilimci ve gerçekçi yoldan yürümedir.

Atatürk inkılâplarını, tarihimizde kendisinden evvel yapılmış inkılâp hareketlerinden ayıran en önemli fark, bu inkılâpların, -ifade ettiğimiz gibi- lâik ve demokratik bir devlet ve toplum düzeni üzerine oturtulmuş olmasıdır. Tanzimat'tan, hatta daha gerilerden Atatürk dönemine kadar uzanan yenileşme çabaları unutulmamalıdır ki teokratik bir devlet ve toplum düzeni içinde düşünülüyor, bu düzenle bağlantılı olarak gerçekleştirilmeye çalışılıyordu. Atatürk inkılâpları ise kendisine ortam ve temel olarak lâik ve demokratik toplum düzenini ve bu düzenin gerekliliğini kabul etmekle, yakın tarihimizde kendisinden evvelki inkılâp hareketlerinden temelde ayrılır.

Atatürk inkılâplarını kendisinden evvelki inkılâp hareketlerinden ayıran ikinci bir husus, bu inkılâplar müteredditadımlarla başlatılmış, seyirleri tesadüfe bırakılmış inkılâplar değildir; aksine Atatürk inkılâpları tam bir inançla, geriye dönülmesi mümkün olmayan kesin kararlılıkla başlatılmış, zamanın seyri içinde Cumhuriyet kuşaklarının kalbinde ve kafasında bilinçlenmiş, sosyal bünyemizde kökleşmiş büyük ve şuurlu inkılâplardır.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk inkılâplarını kendisinden evvelki inkılâp hareketlerinden ayıran üçüncü bir husus, "zaman kavramı"ndaki anlayış farkıdır. Atatürk'ün inkılâpçılık yöntemi, "az zamanda çok ve büyük işler yapmak" esasına dayanır. Çünkü yüzyılların ihmali, yüzyılların geri kalmışlığı, ancak bu suretle telâfi edilebilirdi. Onun içindir ki Atatürkçülük'te zaman ölçüsü, Büyük Önder'in ifadesiyle "geçmiş yüzyılların uyuşturucu zihniyetine göre değil, yüzyılımızın sürat ve hareket kavramına göre ayarlanmıştır".

Atatürk'ün inkılâplarını yaparken kullandığı en etkin araç, şüphesiz ki sağduyusu, mantığı ve ikna kuvveti idi. Akılcılıktan kuvvet alan bir mantık, kitleleri kolaylıkla ikna eden bir hitabet yeteneği, Atatürk'ün üstün kişiliğinin ayrılmaz parçaları idi. Bir şapkayı, milletin kalbine nüfuz eden birkaç cümle ile giydirmek tarihte hiçbir inkılâpçıya nasip olmamıştır. Harf inkılâbını alınız.. Bir milleti çağdaş bir dünyaya açılan yeni bir alfabeye geçirmeye yine üç-beş cümlesi kâfi gelmiştir. Kadın haklarında yaptığı inkılâbı alınız.. Kadınların nüfus sayımında toplama dahil edilmediği, aile hayatında haremlik selâmlığın hüküm sürdüğü, yolda kadının erkeğin arkasında yürüdüğü bir toplum mirasında birkaç konuşması, kadına gerçek yerini vermede önemli etken olmuştur.

Atatürk'ün inkılâpçı yönünü belirtirken bir noktaya daha değinmek zorunluğu vardır; o da şudur: Atatürk bütün bu inkılâplarını gerçekleştirirken, Türk İnkılâbını hiçbir yabancı akımın dalgalarına sürüklemeksizin, çizdiği millî felsefe doğrultusunda amacına götürmesini başarmıştır. Zira Atatürk ilke ve inkılâpları, sadece ve sadece Türk milletinin ihtiyaç ve isteklerinden, Türk toplumunun canlı hayatından kaynaklanmaktadır. İnkılâpçılığın önemle kaydedilecek, kendisinden sonraki kuşaklara örnek olacak bir niteliği de budur.

Son söz olarak şunu söyleyebiliriz ki, Atatürk inkılâpları Cumhuriyetten bu yana yakın tarihimiz içinde kuşaktan kuşağa büyük sınavını geçirmiş, bütünüyle millete mal olduğunu göstermiştir. Her kuşak Atatürk'ün eserini inançla, imanla korumada kararlıdır.

Bugün bize düşen görev, Atatürk'ün yaktığı uygarlık ışığını söndürmemek, onu daima canlı ve parlak tutmaktır. Çünkü Atatürk'ün yaktığı uygarlık ışığıdır ki bizi bugünlere getirmiştir ve bu yolda aşılan mesafe gerçekten çok büyüktür. Memleket bir çağdan yeni bir çağa götürülmüştür. Ancak amaca henüz ulaşılmamıştır. İdealimiz, Türk milletinin bu aydınlık yolda Atatürk'ün gösterdiği amaca mutlaka erişmesidir.

Yüksek heyetinizi tekrar saygı ile selâmlıyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

HARF İNKILÂBI VE ATATÜRK

Prof. Dr. İSMET GİRİTLİ

— I —

1 Kasım 1988 tarihi, 1 Kasım 1928 tarihli ve 1353 Sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanunun TBMM tarafından kabulünün 60. yıldönümü idi. Gerçekten Mustafa Kemal'in, 1928'den başlayarak, kendisini ölüm yatağına kadar gece ve gündüz meşgul edecek "Türk Alfabesi ve Türk Dili" ile "Türk Tarihi" hareketlerine kendini verdiğini görüyoruz. Fakat öyle anlaşılıyor ki Mustafa Kemal, daha 1922'de Arap harflerinden ayrılmak ve Türk yazısının karakteri bakımından da "Batı" ile bir bağlantı kurmak düşüncesindedir. Nitekim bu fikrini 1922'de Batı Cephesinde Halide Edip ve Adnan Adıvar'a açar. Halide Edip Adıvar'ın Türk'ün Ateşle İmtihanı'nda bu hususu naklettiğini biliyoruz.

Doğrusu istenirse Arap harflerinin öğrenimindeki zorluğu yenmek ve okur yazarlığı kolaylaştırmak yolunda daha Sultan Aziz zamanında Münif Paşa, Hükümdara yazı konusunda bir dilekçe sunmuş, Birinci Dünya Savaşı öncesinde Enver Paşa "bitişik harfli yazı" yerine "ayrık harfli" yazıyı askerler için kabul ederek, orduda okur yazarlığı yaygınlaştırmak istemiştir.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde harflerin değiştirilmesi yolunda ortaya atılan teklif ise Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa tarafından görüşme dışı bırakılmıştır.

Dil Encümeni'nin aktif üyelerinden Ahmet Cevat Emre'nin "İki Neslin Tarihi" eserinde anlattığı üzere Hüseyin Cahit Yalçın'ın "Halife kalmalıdır. Fakat siz ki bu kadar inkılâpların yaratıcısınız, millete Latin harflerini kabul ettiriniz" sözlerine karşılık Atatürk bu sırayı tersine çevirmiş, 1924'de Hilafeti kaldırdıktan sonra, 1928'de Harf İnkılâbını gerçekleştirmiştir.

Gerçekten 1928 başlarında Gazi "Türk Harfleri" konusunda harekete geçmiş, 8 Ocak 1928'de Mahmut Esat Ankara Türk Ocağında, Türk Harfleri hakkında bir konferans verirken, 8 Şubat 1928'de İstanbul'da

Levent Sahverdi Arşivi

Türkçe hutbe okunmuş, 24 Mayıs 1928'de de Latin rakamları "Türk rakamları" olarak kabul edilmiştir. 28 Haziran'da ise Harf Devrimi için "Dil Encümeni" oluşturulmuş, 17 Temmuz'da Encümende konuşan İsmet Paşa'nın bile bu konuda Gazi kadar cesur olmadığı, Gazi'nin, Arap harflerinden Türk harflerine tam geçiş için altı ayı yeterli bulmasına karşın, İsmet Paşa'nın yedi yıllık bir geçiş dönemine lüzum gördüğü anlaşılmıştır.

Fakat Gazi kararlı idi ve bu kararlılık içinde 9 Ağustos 1928'de Sarayburnu'ndaki Halk Gazinosu'nda söylevini verdi; "Yeni Türk harflerini çabuk öğrenmelidir. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Yeni Türk harflerini her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin %10'u, %20'si okuma yazma bilir, %80'i bilmezse bu ayıptır..."

Artık her yerde yeni harfleri öğrenme, öğretme çabası başlıyor, Gazi'nin kaldığı Dolmabahçe Sarayı'nda büyük çalışma salonuna bir "kara tahta" yerleştiriliyordu. Mustafa Kemal'in 23 Ağustos'ta Tekirdağ'da yeni harfler üzerinde konuştuğunu, memurları tahta başına kaldırarak imtihan ettiğini, 13 Eylül'de İsmet Paşa'nın seçim bölgesi olan Malatya'da yeni harfler hakkında konuştuğunu ve Malatya'ya yola çıkarken; "Bir öğretmen olarak yola çıkıyorum" dediğini görüyoruz.

Eylül'de Maarif Bakanlığı'nda müsteşarlar toplanarak yeni harflerin uygulanması konusunda konuşmalar yaparken, 29 Eylül'de "Yeni Harfler Marşı" bestelendi. Bu marşın sözleri, mısraları yeni alfabenin harf sırası ile metne alınarak düzenlenmiş ve marş (Cumhurbaşkanlığı Orkestrası Şefi) Osman Zeki tarafından bestelenmiştir.

Nihayet 31 Ekim'de Halk Fırkası'nın da yeni harfler üzerinde toplanarak karara vardığını, 1 Kasım 1928'de, Meclisin yıllık toplantısının açış nutkunda Mustafa Kemal'in konuyu şu sözlerle özetlediğini görüyoruz: "Büyük Türk Milletine, onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışında, kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır."

Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk Alfabesidir. Açılış törenini takiben toplanan komisyonun hazırladığı tasarının ise, 1 Kasım 1928 tarih ve 1353 Sayılı Kanun olarak oy birliği ile kabul edilerek, 3 Kasım günkü Resmi Gazetede yayınlandığına tanık oluyoruz. Ayrıca TBMM'nin 1 Kasım 1928 günü milletin şükran hatırası olarak Mustafa Kemal'e altın levha üzerine kabartma bir alfabe takdimi hakkında karar aldığını da görüyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

—II—

Böylece 1 Kasım 1928'de 1353 Sayılı Kanun ile, Türk yazısı için, "Arap Harfleri" yerine Latin esasından alınan "Türk Harfleri" kabul edilmiştir. Arap harflerinin aydın-halk ve devlet-halk kopmasına etken olduğunu, bir yanda "Osmanlıca" denilen ve yüksek bürokratlar ile ulema tarafından yazılan ve fakat konuşulmayan bir garip dilin, öte yanda ise konuşulan ama yazılmayan "Türkçe"nin oluştuğunu biliyoruz.

Denilebilir ki Yunus Emre, Pir Sultan, Karacaoğlan, Hacı Bektaşî Veli gibi halk ozanlarının besteli şiirleri olmasa idi, yazı dili olarak Türkçe 600 yıllık Osmanlı döneminin sonuna kadar varlığını sürdüremezdi. Oysa lâik devletin temeli olan millet egemenliği herkesin okuyup yazabileceği bir "ABECE-Alfabe" olmadan oluşturulamazdı.

Arap harflerinin okunup yazılmasındaki güçlük ve Türkçenin seslerini tam karşılayamadığı konuları, 1862'de Antepli Münif Efendi tarafından dile getirilmiş, Ziya Gökalp, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi toplum bilimcilerce tartışılmıştır. Bu arada Arnavutların ve Azerbaycan Türklerinin Arap harflerini bırakıp Latin harflerini kabul ettikleri görülmüş, Türkiye'de ise konu, Kılıçzade Hakkı'nın dediği gibi "Arapça dışındaki harflerle Kuran yazmanın günah olup olmadığı noktasında toplanmıştır.

Nitekim İzmir İktisat Kongresi'ne İzmirli Nazmi ile iki arkadaşı tarafından verilen önerge Kongre Başkanı Kâzım Karabekir Paşa'ca "Latin harfleri İslâm birliğini bozar" gerekçesi ile okutulmayınca Kılıçzade Hakkı Bey makalelerinde; "Biz yalnız Müslüman mıyız? Yoksa hem Türk, hem Müslüman mıyız? Eğer yalnız Müslüman isek bize Arap harfleri yetişir ve Arap dili gerekir. Eğer Türk isek bir "Türk Kültürüne" muhtacız. Bu kültür ise herşeyden önce dilimizden başlayacaktır... Arap harflerinden başka harflerle Kuran yazmak küfür değildir. İşte sorunun özü buradadır" diye yazmıştır.

Mayıs 1928 gün ve 1288 Sayılı Kanun ile Arap rakamlarının kullanılmasına son verilerek, uluslararası rakamların kabulü yasasının görüşülmesi sırasında Mecliste birçok konuşmacı alfabenin de Latin harflere dönüştürülmesini istemiş, 9 Ağustos 1928 akşamı Mustafa Kemal Gülhane Parkı'nda katıldığı eğlence gecesinde; "Arkadaşlar, güzel dilimizi anlatmak için yeni Türk harflerini kabul ediyoruz... Yüzyıllardan beri, kafamızı demir çerçeve içinde bulunduran, anlaşılmayan ve anlamadığımız işaretlerden kendimizi kurtarmak zorundayız" diyerek ve halka doğru kadehini

Levent Şahverdi Arşivi

kaldırarak, "Eskiden bunun bin katını, çöplüklerde gizli gizli içerek türlü fesatları yapan iki yüzlü sahtekârlar vardı. Ben sahtekâr değilim. Ulusumun şerefine içiyorum" demiştir.

3 Kasım 1928'de 1353 Sayılı Kanun ile yürürlüğe giren Harf İnkılâbı genç kuşaklara yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde yapılacak şeyler olduğu duygu ve coşkusunu veriyor, kafaları eski harflerle karışmadığı için yeni yazıyı en kolay öğrenen çocuklar bunu anne ve babalarına ve büyük babalarına öğretiyordu. Tüm yurtta açılan "Millet Mektepleri" ise 7'den 70'e kadar tüm yurttaşlara okuma yazma seferberliğine başlamış ve bir yılda 1 milyondan fazla kişi okuma yazmayı öğrenmiştir.

—III—

Evet, 1928 Nisanı'nda 1924 Anayasasının dinî hükümlerini ayıklayan üçüncü TBMM lâikliği gerçekleştiriyor ve geriye devleti hâlâ doğuya ve dine bağlayan "Arap Harfleri" kalıyordu. Mustafa Kemal Harf İnkılâbı'na epey önceden karar verdiği halde, bu savaşı ancak 1928 yazında başlatmıştır, yeni bir yazı hazırlamak üzere oluşturduğu komisyonda üye olan Falih Rıfkı'dan, Alfabe Komisyonu üyelerinin yeni alfabe için beş ile onbeş yıl arasında süre biçtiklerini öğrenince, insiyatifi ele almıştır. 1925'de şapkayı kabul ettirmek için yurdun muhafazakâr bölgesini seçen Gazi yeni harfleri tanıtmak için İstanbul'u seçmiş ve çıkışını yapmak için 9 Ağustos 1928 gecesi Sarayburnu Parkında verilen baloya gelmiş olan bir halk topluluğunu uygun görmüştür.

İnsan resmi yapılmasını yasaklayan geleneğe rağmen, 1926'da Gazi'nin bir heykelinin dikildiği bu parkta hazırlanan masaya oturan Mustafa Kemal bir deftere bir takım notlar karalayıp, "Bunlara bir göz gezdir" diye Falih Rıfkı'ya veriyor. Falih Rıfkı'da bunun Latin harfleri ile yazılmış bir nutuk olduğunu görüyordu. Bu Nutkunda Gazi; "Her vasıtadan evvel Büyük Türk Milletine kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lâzımdır... Bu okuma yazma anahtarı ancak Latin esasından alınan Türk Alfabesidir" diyor. "Yeni Türk harfleri çabuk öğrenmelidir. Her vatandaşa kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin bir toplumun % 10'u, % 20'si okuma-yazma bilir, % 80'i, % 90'ı bilmezse bu ayıptır" diyerek sözlerini sürdürüyordu.

Öğretmenlik Gazi'ye çok yaraşıyordu. Esasen zaferi kazandıktan sonra Kültür Bakanı olarak Türk milletini eğitmeyi arzuladığını söylememiş

Levent Şahverdi Arşivi

miydi? İşte şimdi bu isteği yerine geliyor, Dolmabahçe Sarayı'nın mermer duvarlarının dibine yerleştirilen "kara tahtalar" genç Türk Cumhuriyeti'nin sembolü haline geliyordu. Yüksek memurlara dostlara, davetlilere verilen derslerin "Baş Öğretmeni" ise Mustafa Kemal'di.

Yeni yazı 1 Kasım 1928'de kanunlaştı. Gazi, Türk Milletinin kolayca okuyup yazmasını sağlayacak bir anahtar diye sunduğu Latin esasına dayalı bu harflerden "Türk Harfleri" diye söz ediyor, böylece bunları 1 Ocak 1929'dan sonra yasaklanacak olan Arap harflerinden ayırıyordu. Gerçekten 3 Kasım'da Resmî Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren 1353 Sayılı Kanuna göre devlet dairelerinde bu harflerin uygulanması tarihi 1 Ocak 1929'u geçemeyecek, ancak basılı evrakın ve benzerlerinin değişmesi ve değiştirilmesi için 1929 Haziran başına kadar yani en çok 6 ay zaman verilecekti.

Zira Mustafa Kemal "Bu ya kısa zamanda olur veya hiç olmaz" diye düşünüyordu. Birkaç gün sonra bütün devlet memurları yeni yazıdan imtihana çekilmiş, Baş Öğretmeni Mustafa Kemal olan "Millet Mektepleri" açılmıştır. Bunların amacı; hiç okuma yazma bilmeyenlerden, sadece eski harfleri bilenlere kadar bütün millete okuyup yazma öğretmek olmuş, bir yıl içinde 1 milyonu aşkın vatandaş bu okullardan diploma almıştır.

Yeni harfler konusunda birçok şeyler söylenmiş, kütüphanelerimizi dolduran eski kitaplardan ve eski belgelerden yeni kuşakların faydalanamamasından yakınılmıştır. Oysa bu kitaplardan vazgeçilmez olanların yeni harflere çevrilmesi mümkün olduğu gibi uzmanlık isteyen eserleri inceleyenler eski harfleri öğrenmektedir. Bu ve buna benzer tenkitler ne derse desin bugün altı yaşındaki Türk yavrularının ilk okulun ilk sınıfında 2-3 ayda kusursuz bir "okur-yazar" olması bütün eleştirileri etkisiz bırakacak büyük bir avantajdır.

Atatürk'ün "Harf İnkılâbı"nı hazırlayışında, yürürlüğe sokuşunda ve uygulamasını sağlamasında sergilediği enerji ve beceri bir önemli gerçeği, bir kere daha apaçık şekilde ortaya koymuştur. O gerçek de şudur: Mustafa Kemal Atatürk, hem ihtilâl-inkılâpın lideridir, hem de bu ihtilâl-inkılâp ideolojisinin kademe kademe gerçekleştiricisidir. Yani hem "Yaratan" hem de "Yürüten" durumundadır. Bu neden ile ona "Tek Adam", Türk İnkılâbı'na "Atatürk İnkılâbı", bu inkılâbın öğreticisine ise "Atatürkçülük İdeolojisi" denilmesi çok yerindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

BASINDAN GÜNÜ GÜNÜNE BÜYÜK ZAFERİN HİKÂYESİ

NİYAZİ AHMET BANOĞLU

Kurtuluş Savaşı, Türk milletinin maddî ve manevî bütün gücüyle katıldığı ve sonunda hakkı olan başarıya eriştiği büyük bir millî destandır. Biz bu incelememizde Atatürk önderliğinde başarılan Türk Bağımsızlık Savaşı'nda cephe gerisinin yarasına merhem olmaya çalışan dördüncü kuvvetin, gazetelerin ne yaptıklarını, Kurtuluş Savaşı'nı günü gününe nasıl izlediklerini, o günlerin gazetelerini açarak canlandırmaya çalışacağız.

26 Ağustos 1922 tarihli *Akşam* gazetesini açalım: Gazetenin baş tarafında en büyük harflerle verilen havadisin başlığı şu: *"Dündenberi Kocaeli mıntıkasında ordumuz mühim askerî hareketlere başlamıştır."*

Bu havadislerin çoğu o mıntıkalardan gelen kayıkçı, işçi ve bilhassa havadis getirmeye memur kimselerin ya yazılı veya şifahen getirdikleri haberlerdi. Gazete ayrıca şu mütalâayı ilâve ediyordu:

"Vakit geç olduğundan dolayı bu harekâtın bir taarruz başlangıcı mahiyetinde olup olmadığını tahkik edemedik. Havadisimizin doğruluğuna inanmakla beraber, okuyucularımızın resmî tebliğlerimizi beklemelerini tavsiye ederiz. Haber doğru ise Allah ordumuzla beraberdir."

Büyük taarruzun başladığı gün millete bu imanı aşılamaya çalışan gazetenin diğer mühim havadisleri belki daha mühimdi. Atina'dan verilen bir haber, beşlerin Anadolu harbi hakkında anlaşmazlığa düştüklerini açıklıyordu. Büyük devletlerden bir kısmı ve harbe taraftar olanlar, Türk ordusunun en çok bir sene daha ayakta durabileceğini ileri sürüyorlardı. Harbe taraftar olmayanlar, Yunanistan'ın bu harple bir çıkmaza gireceğini ileri sürüyorlardı.

Bir haber daha: Amerika, Anadolu'da tahkikat yapacak Kızıl Haç Komisyonu'nun masarifi için bin İngiliz lirası veriyordu.

Aynı gün, Atina'dan verilen mühim bir haber: Başkumandan Haci Anesti, Hükûmet tarafından yeniden davet olunmuştur. Yarın buraya gelecektir. Başkumandan'ın dünkü telgrafnamesine göre Menderes'te Yunan mukabil taarruzu başlamıştır. Burada zannedildiğine göre Anadolu ordu-

Levent Sahverdi Arşivi

sunun Menderes üstündeki Ortanca mevkiine karşı icra ettiği taarruz Venedik konferansının açılmasına karşı yapılmış bir nümayiş mahiyetindedir.

Şimdi, 34 yıl evvelki 26 Ağustos gününden bir an sıyrıldığımız zaman Mustafa Kemal'in sulh yıllarında olduğu gibi o ateş ve kan içinde de uzakları nasıl düşündüğünü bütün açıklığı ile görürüz.

Haci Anesti hakkındaki bu telgraf altındaki 26 Ağustos günü İstanbullu bütün Türklerin kalbinde yaralar açmıştı.

Atatürk Büyük Nutku'nda şöyle der: "Taarruzumuzu tebliğ-i resmilerde gayet ehemmiyetsiz harekâttan ibaret gösteriyorduk. Maksadımız vaziyeti mümkün olduğu kadar cihandan gizlemekti".

Fakat Türk gazetecileri, Anadolu'dan haber alamadıkları gün, imanı bütün muharrirlerin kaleminde teselliyi buluyorlardı.

İşte Haci Anesti'ye Falih Rıfkı'nın cevabı:

"Haci Anesti geçenlerde bir gazeteciye demişti ki:

—Evet, Mustafa Kemal Paşa diye bir isim işitiyorum, fakat henüz kendisiyle cephede teşerrüf edemedim.

Bu söz üzerine, Mustafa Kemal Paşa tâ Ankara'dan kalktı, trene bindi, otomobile bindi, ata bindi ve Haci Anesti ile teşerrüf edebilmek için kan ırmaklarından ve ateş sellerinden geçerek Afyonkarahisar'a kadar geldi..."

Türk ordusunun mukavemeti Yunanistan'ın değil, büyük devletlerin bile takatini bitirmişti.

İşte 26 Ağustos tarihinde Roma'dan Akşam gazetesine gelen bir telgraf: Kuriyere Dellasera Şark meselesini müzakere için yakında toplanacak olan konferanstan bahsederken diyor ki: İtalya yeniden Türkiye ile Yunanistan arasındaki sulhu tesis için mühim âmil olacaktır.

Şüphesiz 26 Ağustos taarruzu bütün Avrupa'ya yayılmıştı. Aynı gün Atina şu haberi yayıyordu:

"Avrupa'da Anadolu ordusunun taarruzu hakkında dolaşan şayialar buraya da gelmektedir. Türkler vakıa cephesinin bazı noktalarında kuvvetsiz müsademelere teşebbüs etmişlerdir. Bu faaliyet ehemmiyetsiz müsademelerden ibarettir".

İstanbul, 34 yıl evvel 26 Ağustos'u böyle geçirmişti.

Levent Şahverdi Arşivi

Büyük Taarruz, Başkumandanlık Meydan Muharebesi, et ve kemikten ibaret insanların muharebesine benzemez. Bu harpte öyle bir ruh haleti vardı ki, işte bu bizi zafere götürdü.

Bu ruh ne idi?

27 Ağustos 1922 günkü Akşam gazetesinde Falih Rıfkı'dan dinleyelim:

"Sakarya Harbi esnasında Müdafaa-i Milliye Vekâletinde en yüksek makamlarından birini işgal eden bir zattan şu fıkrayı işittim:

—Yunan taarruzu üzerine silâh altına yeni bir sınıf çağırdık. Ahzıasker daireleri orduya insan yetiştirmek için her tarafta faaliyete geldi. Bir sabah odamın önünde koridorda yanıma girmek isteyen bir kadının avazını duydum. Kapı açıldı, yaşlıca bir kadın oğlunu elinden tutmuş, ağlayarak masama yaklaştı: "Yavrum seni iyi bir adam dediler, kime gittimse seni sağlık verdi, benim derdime bir çare bulacaksın!" Mukaddemesiyle söze başladı.

Elinde ahzıaskerden çıkarttığı bir sicil vesikası vardı. Bu sicil varakasına göre kadının kocası Yemen'de, bir oğlu Balkan Harbi'nde, iki oğlu Harbi Umumî'de şehit düşmüş. Beraber getirdiği genç, son çocuğu imiş:

"Ölenlerin yetimleri benim başıma kaldı, hepsine ben bakıyorum. Ziyanı yok, bunu da size vereyim, bu da millete kurban olsun. Fakat bana biraz müsaade veriniz, hizmeti kaldıralım, tek yetimlerle ben aç kalmıyalım, sonra oğlumu getirip kendi elimle size teslim edeyim" diyordu.

Bu kadının hikâyesi beni ve yanımdakileri ağlattı. Çocuğa iki ay kadar izin verdik ve harplerde bu kadın gibi kâfi derecede, kurban veren ailelerdeki son çocukların, askerliklerini kendi civarlarında yapmalarına dair bir kanun çıkarttık.

Ve ilâve etti:

"Bu ordunun milletin bağrından nasıl kopmuş olduğunu görmek isteyenler bir defa Anadolu'yu ziyaret etsinler. Bugünkü cephede hiçbir Türk neferinin gözü arkada değildir."

İşte zaferi kazanan ruh...

27 Ağustos günü İstanbul heyecan içinde idi. Heyecan içinde idi, çünkü kısa bir havadis, mühim şeyler ifade ediyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

"Bu sabah telgrafhane Anadolu'dan hiçbir telgraf alamamıştır. Bu hâl hatlarda bir arıza vukuundan ziyade Anadolu hatlarının askerî muhaberelerle dolu olmasına atfedilmektedir."

Bunun aksine Yunan telgrafları zaferler kaydediyor.

Bu havadisten sonra gazetenin mütalâası:

"Bu sabahki Yunan harp telgraflarını dercediyoruz. Bu telgraflar şüphesiz Yunanlıları avutmak gayesiyle yazılmıştır. Fakat ortada bir hakikat vardır ki o da ordumuzun birtakım hareketlerde ve keşif taarruzlarında bulunduğu ve harekâtı harbiye nazarından cephane üstünlük kazanmış olduğudur."

İşte dördüncü kuvvetin kudreti..

Pek çok toprak kaybına rağmen Türk ordusunun mukayese edilmez üstün kuvvetlere karşı durabilmesi ve düşman kuvvetlerini durmadan yıpratması, "öldü" farzedilen milletin, "öldürücü" olduğunu birçok devlete anlatmıştı. İtalya anlamıştı, Fransa anlamıştı, Amerika her milletten fazla uzağı görüyordu.

Büyük Taarruz'un ikinci günü, 27 Ağustos'ta, Ankara'dan İstanbul'a gelen Amerika ticaret ataşesine ait bir haber çok enteresandı. "Amerika ticaret ataşesi olarak Anadolu'ya izam edilen Mösyö Amberi vazifesini ikmal ederek buraya gelmek üzere Ankara'dan hareket etmiştir. Mösyö Amberi ve Ankara hükûmeti arasında vaki olan müzakerat neticesinde Anadolu ile Amerika Birleşik hükûmetleri arasında ciddî münasebet tesisine çalışılacaktır".

27 Ağustos günü, İstanbul gazeteleri, bu hava içinde büyük taarruzdan ilham almış gibi halkın maneviyatını kuvvetlendiriyor, diğer taraftan Kocaeli ve Menderes harekâtının ümit verici olduğunu bildiriyordu.

Gazeteler, Avrupa matbuatında Türkiye lehindeki yazıları büyük puntolarla sahifelerine geçiriyorlardı. Hele kan ağlayan güzel İzmir için yazılanlar kaçırılmıyordu.

27 Ağustos tarihli Vakit şu mühim yazıyı neşretmişti:

İZMİR'İN TALİHİ

Jurnal gazetesinde intişar eden bir bend:

Jurnal gazetesine İzmir'den gönderilen (İzmir Cidali) başlıklı bir mektubun en mühim kısımlarını iktibas ediyoruz.

Levent Şahverdi Arşivi

Hollanda tarihçilerinden Salaras'ın 1868 tarihinde yazdığı bir fıkrada "4" asır evvel kurulmuş bir şehrin ismini muhafaza etmesi, zelzelelere, yangınlara, vebalara ve muharebelere rağmen güzel, zengin ve mamur olarak baki kalması mucize kabilinden bir şeydir." demişti. Fakat heyhat, asırların hürmet ettiği bir beldeyi kurtarmak için cezrî tedabir ittihaz edilmezse bütün bunlar kaybolmak üzeredir.

(Burada sansür satırları çıkarmıştır).

İzmir vilâyeti, Yunan harekâtı altında bulunuyor ve şehir kısa bir zamandan beri şimdilik İyonya denilen isimden başka bir şey malûm olmayan bir hükûmeti mümtazenin payitahtıdır. Yalnız Atina kabinesinden sudur eden bir emirname ile hudutsuz, hükûmetsiz ve idaresiz bir İyonya'nın payitahtı olmuştur. Ahalinin fikrine de müracaat edilmemiştir. "Her milletin kendi kendine hâkim olması düsturu" şüphe yokki bizi hayret edilecek vakalar karşısında bulundurmuştur."

Jurnal muhabiri bu makaleyi müteakip İzmir'e nasıl geldiğini anlatıyor ve şehrin Türk belediyesi, Yunan jandarması, Avrupalı kumpanyalar ve muhtelif mektepleriyle bir Bâbil kulesi olduğunu, Yunanlıların alelâde bir Türk'ü tevkif edebilirken, ecnebi himayesine girenleri tevkif edemediklerini anlatıyor.

27 Ağustos günkü İstanbul gazeteleri işte böyle, Anadolu'dan Ankara'dan cephe haberleri hakkında dünyanın en uzak yerinden gelecek haberleri, yemeden, içmeden, uyumadan beklerken Evkaf Nazırı şu haberi neşrediyordu:

Evkaf-ı Hümayun Kalem-i Mahsus Müdüriyetinden:

"Evkaf-ı Hümayun Nazırı .....beyefendi hazretleri, nezareti umuru mühimmesile iştigal etmekte olduğundan erbabı mesalihin yalnız saat ikiden sonra müracaat eylemeleri rica olunur."

Bu ilânı, İstanbul hükûmeti ile Ankara hükûmeti arasında şöylece bir mukayese yapabilmek için neşrediyoruz.

Vatan için binler ve onbinlerce can ölüme atılırken, İstanbul'daki Nazır, "umuru mühimme" ile meşgul.

28 Ağustos günü de İstanbul sancılar içinde kıvrandı. Her gün muhtelif cephelerden haberler gelirken, 26 Ağustos'tan itibaren gazete sahifelerinde sade mütalâalar görülmeğe başlanması, halkı heyecan içinde çırpındırıyordu. Gazeteler kapışılıyor, sahifelerde ümit ve ışık aranıyordu.

Levent Sahverdi Arşivi

Vakit gazetesi büyük puntolarla haber alınamadığını bildirirken şöyle diyordu:

"Bütün bu ahval, Anadolu'nun muvakkat zaman için İstanbul ile muhabereyi katettiğini göstermektedir.

Acaba Anadolu neden böyle birdenbire muhabereyi katetmeğe lüzum görmüştür? Bu hususta şimdilik katî bir şey söylemek kabil değildir. Mamafih, muhaberenin kesilmesi, millî ordunun taarruza geçmek üzere olduğuna dair dolaşan haberlerle bir münasebeti olması çok muhtemeldir. Malûmdur ki, bu gibi taarruzların başlangıcında, hasmın hiçbir malûmat alamaması için, ekseriya telgraf muhaberesi kesilir ve bir iki gün harice hiçbir haber çıkmasına müsaade edilmez. Hatta bazen resmî tebliğlerin neşri bile tehir olunur. Binaenaleyh, Anadolu'nun bu mülâhazaya tebaan telgraf muhaberesini kesmiş olması muhtemeldir."

Gazeteciliğimiz Tarih Önünde İmtihan Vermiştir

Görüyorsunuz ki sevgili okuyucular, gözleri, kulakları ve ruhları ile millî hükûmete bağlanmış gazeteler, iki gün üst üste telgraf alamamalarından çıkardıkları ve okuyucularına bildirdikleri mütalâalar işte tarih huzurunda tahakkuk etmiş bulunuyor.

Bakın! Vakit mütalâasını nasıl bitiriyor:

"Anadolu'dan son zamanlarda gelen haberler ordumuzun maddeten ve manen pek mükemmel bir vaziyette olduğunu, silâh ve teçhizatın mebzulen mevcut bulunduğunu bildiriyordu. Binaenaleyh gelecek haberlere kemali sükûn ve itimat ile intizar edebiliriz. Eğer ordumuz bir taarruzun inayeti hakla silâhlarımızın zaferi ile neticeleneceğine eminiz. Eğer henüz taarruz başlamamış ise, münasip zamanı gelince düşmana katî darbenin indirileceği şüphesizdir."

Yunanlılar Telâş İçinde

Anadolu'dan haber gelmemekle beraber yabancı memleketlerden gelen haberler de Vakit'in birinci sahifesinde yer almakta idi ki, bu haberler oldukça mühimdi, sabırsızlanan İstanbulluların kalplerine su serpmekte idi.

İşte bunlardan birkaçı:

Roma: Türklerin Menderes vadisindeki ileri hareketi tahakkuk etmektedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Diğer bir haber:

"Şehrimizdeki Yunan komiserliğinden konsolosluk kalemi tarafından Rum gazetelerine verilen tebliğde deniyor ki: "Harbiye Nezareti'nin tamimi mucibince 1923 sınıfına mensup bütün Yunan efradı silâh altına davet ediliyor. Deniz kuvvetlerinden kara kuvvetlerine nakledilenlerle 19 yaşını bitirip herhangi bir sebepten dolayı nüfus siciline ve askerlik şubelerine kayıtlı olmayanlar ve kırk yaşını bitirmeyip 1921 senesi teşrinievvelinden bu ayın sonuna kadar Yunan tabiiyetine geçenler ilân tarihinden itibaren altı gün zarfında konsoloshanede ispatı vücut edeceklerdir."

Vakit gazetesinin birinci sahifesinde neşrettiği bu haber, Yunanlıların nasıl çıkmaza girdiklerini apaçık göstermekte idi.

İlk Müjdeyi Akşam Gazetesi Verdi

28 Ağustos günü öğleden sonra çıkan Akşam gazetesi, İstanbul'a ilk müjdeyi veriyordu. Mehmetçiklerin hücumunu gösteren bir resmin başına şu manşeti koymuştu:

"Ordumuz Afyonkarahisar cephesinde Yunan hatlarına taarruz etti. Karşı gazetelere göre (yabancı basın) Vezirhan işgal edildi. Kuvvetlerimiz Bilecik'in on kilometre yakınında bulunmaktadır."

Fakat Anadolu'dan gene haber yoktu. Bu hususta Akşam'ın haberi şudur:

"Anadolu telgraf ve posta muhaberatı tatil edilmiştir. Şimendifer nakliyatı münkatidir. İzmit ve diğer sahillerden İstanbul'a gelen bütün motor ve kayıklar hareketten menedilmiştir. Anadolu bittabi harice hiçbir malûmat sızdırmamak için bütün tedbirleri aldı. Askerî harekât inkişaf ettikten sonra resmî tebliğler gönderilecektir."

İlk Yunan Resmî Tebliğindeki İtiraf

Rumca gazeteler, 26 ve 27 Ağustos tarihli Yunan resmî tebliğini neşretmişlerdi. Haci Anesti imzasını taşıyan tebliğ şu idi:

26-27 Ağustos tarihli Yunan resmî tebliği: Düşman, dün sabahtan beri birçok fırkalarla Afyonkarahisar'ın cenup ve şarkı şimalisindeki hatlarımıza karşı taarruza başlamıştır. Düşman hatlarımızın bazı noktalarına girmiş, fakat şiddetli mukabil taarruzlarla tardedilmiştir. Mücadele 26, 27 gecesi dahi bazı noktalarda devam etmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşam'ın en son iki haberi birbirinden mühimdi:

Atina'dan son dakikada gelen telgraflara göre dün akşam Atina'da neşredilen bir resmî tebliğ Kuvâ-yı Milliye tarafından Eskişehir ile Afyonkarahisar arasında taarruz hareketlerine başlandığı ahaliye bildirilmiştir.

"Bugün son dakikada aldığımız bütün malûmata göre, düşmanın Afyonkarahisar ve Eskişehir mıntıkalarındaki mukabil taarruzları kanlı zayiat ile tardedilmiştir ve düşman birçok ölü ve yaralı vermiştir. Çal mıntıkasında muharebeler lehimize inkişaf etmektedir. Muharebeler devam ediyor."

Amerikalı Bir Gazetecinin Görüşü

Tevhid-i Efkâr gazetesi 28 Ağustos tarihli sayısının birinci sahifesinde ve en başta Amerika'da çıkan Şikago Tribün gazetesinin muhabiri Con Klayton ile yapılan bir konuşmayı neşrediyordu.

İşte bu konuşmadan birkaç parça:

"Benim Anadolu'da en ziyade nazarı dikatimi celbeden cihet halkın kuvvei maneviyesinin yüksekliği olmuştur. Anadolu'ya gitmeden önce Anadolu halkının artık harpten bıktığını ve harbin biran evvel sona ermesini dört gözle beklediğini birçok defalar işitmiştim ve okumuştum. Halbuki Anadolu'ya girince hakikat karşımda belirdi. Ecnebi haber alma vasıtalarının kötülüğünü ve bu rivayetlerin yanlış olduğunu hemen anladım. Her sınıf halkın maneviyatını pek yüksek buldum."

"Hiçbir ev, bir kulübe ve hiçbir köşe yoktu ki oraya Mustafa Kemal Paşa'nın resmi asılmış olmasın. Paşa Türklerin millî kahramanıdır. Halk ona bir kurtarıcı gözü ile bakmaktadır. Zannetmem ki Türk tarihinde Mustafa Kemal Paşa kadar şöhret ve muvaffakiyet ve halk tarafından teveccüh ve muhabbet kazanmış diğer bir hükûmet adamı bulunmuş olsun."

Papa Eftim ve Türklük

Gene o gün, 28 Ağustos günü "Fener ve Hıristiyanlar" başlığı altında Akşam gazetesi, Papa Eftim'in bir beyanatını neşretmiştir. Papa Eftim bakın ne diyor:

"İtikat hiçbir zaman bir milleti iki kısma taksim edemez. Anadolu Hıristiyanları Fener'in siyasetine uymamış olsalardı, hiçbir anlaşmamazlık mevcut olmayacaktı. Anadolu Hıristiyanları hakikati anlamışlar ve Türkle-

Levent Şahverdi Arşivi

re iltihak etmişlerdir. Kilise mukaddes bir yer olduğundan oraya siyaset girmemelidir.

Biz "ekalliyet" unvanını kabul etmeyiz. Zira biz Türk milletinin bir kısmını teşkil ediyoruz. Aynı milletin evlâtları memleketin ıslahı, için elele verip çalışmalıdırlar."

Madalyanın Hazin Ters Tarafı

Şimdi bir de madalyanın ters tarafına bakalım.

Peyam-ı Sabah gazetesini önümüze açmış bulunuyoruz. Tarih 28 Ağustos 1922.

Başmakalenin başlığı "Siyasette Mantık"

İşte birkaç satır: "İzmir'den denize dökmeyi taahhüt ettikleri düşmanı âdeta elleriyle, delâletleriyle Eskşehir'e yani Anadolu'nun göbeğine kadar getirdiler, yerleştirdiler, bir seneden ziyadedir öylece bıraktılar, bir zamanlar da bir sulhtur tutturdular. Sulh müzakerelerine girişmek için âdeta can atıyorlar.

Ankara iptidadan ictihad cenkcuyanesinde samimî olsaydı, şimdi böyle mi hareket ederdi? O turşu ne idi, bu perhiz nedir?"

Ve makale şöyle bitiyor:

"Filhakika topla ve tüfekle bu davaya fasletmek iddiasını bırakıyorlarsa bu devlet ve milletin selâmeti için Kuvâ-yı Milliye ricaline terettüp eden en birinci vazife mukadderatımızı, daima dediğimiz gibi hilâfet ve saltanatı temsil eden bir Babıâli'ye tefviz ederek çekmektir."

Atina'nın verdiği resmî tebliğe Peyam-ı Sabah, diğer gazetelerin hilâfına şu satırı da ilâve etmiş bulunuyordu:

"Fakat bu hareketler, en ehemmiyetsiz pişdar muharebelerinden de daha dûndur. Bura mahafili askeriyesi Mustafa Kemal Paşa'nın harekâtına hiçbir ciddiyet atfetmemektedirler."

Zavallı Ali Kemal... Vatanın İstanbul değil, Anadolu olduğunu bilseydi, acaba bu satırları yazar mıydı? Ve bilseydi ki vatan, evlâtlarından mutlaka, her şeye rağmen ya onunla mesut yaşamayı veya ölmeyi istemektedir.

Mütareke günlerinde İstanbul'daki Rumlar, hadiselerin bir nevi barometresi idiler. Onların yüzü asık oldu mu, millî ordunun harekâtında in-

Levent Sahverdi Arşivi

kişaf var demekti, onların yüzleri güldü mü, Türklerin kalbi çarpardı, çünkü Rumların iyi haber aldıkları anlaşılırdı.

29 Ağustos, kâbuslu günlerin nura ve ışığa kavuşma günlerinin yaklaşmakta olduğunu, kan kusarcasına, yarı ölü bir halde yaşayan İstanbullulara müjdelemişti. O gün gazeteler şahlanmış cins atlara benziyordu. Sahifeler okunuyor, kucaklanıyor, bağırlara basılıyordu. Bu sahifeler, sanki birer kâğıt parçası değildi, baba için evlât, gençler için ana, baba idi. Gazete o gün yurt, hürriyet ve istiklâl demekti.

Anadolu'dan telgrafhaneye bir tek telgraf gelmemesine rağmen yabancı kaynaklar artık durumu aydınlatıyorlardı. Akşam gazetesinin manşeti şu idi:

"Bir habere göre askerlerimiz Afyonkarahisar'a girdiler."

Yunan Tebliği

Bir gün evvelki Yunan resmî tebliği de 29 Ağustos'ta neşredilmişti. Tebliğ şu idi:

"İstanbul'daki Yunan fevkalâde komiserliğinden: Atina-29 Ağustos (28 Ağustos tarihindeki vaziyeti askeriyeye dair tebliği resmidir) 26 tarihinde cenup cephesinde Akarçay'dan Hasanbeli'ne kadar başlayan gayet kuvvetli bir düşman taarruzu gece duçarı inkita olmamış ve dün dahi devam etmiştir. Taarruza girişen düşman kuvvetlerinin miktarı, gayet kuvvetli topçu kıtaatına dayanan bol mühimmata malik on fırka tahmin ediliyor. Muharebe devam ediyor".

Akşam gazetesinin notu: Yukarıdaki tebliğde ismi geçen (Akarçay) Afyonkarahisar'ın biraz cenubu şarkisinde, (Hasanbeli) ise biraz cenubu garbisindedir. Hasanbeli-Akarçay hattı Afyonkarahisar'a altı yedi kilometredir.

Anadolu'dan İlk Alınan Haber

Akşam, taarruz başlamadan önce Anadolu'da neşredilen Büyük Millet Meclisi'nin bir tamiminden şöyle bahsetmiştir: Taarruza başlar başlamaz Anadolu'da Büyük Millet Meclisi'nin bir tamimi neşredilmiştir. Bu tamime nazaran iş'ar-ı ahire kadar: 1— Anadolu'ya kimse girmeyecektir, 2— Anadolu'dan kimse çıkmayacaktır, 3— Anadolu'dan harice hiçbir haber verilmeyecektir, 4— Aksi takdirde mütecasir ihaneti vataniye cürmüyle mahkûm edilecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tedbir casusluğu önlemek için alınmıştır. Şu muhakkaktır ki dört günden beri şiddetli muharebeler devam etmektedir. Bu harpler bizim lehimizedir.

Yunanlıların Kral Konstantin'e Hücumları

Vakit gazetesi de kuvvetlerimizin Afyon şehrinin yanındaki düşman mevzilerini işgal ettiğini müjdelemekte idi.

Bu taarruzun Yunan mehafilindeki tepkilerini Vakit şu satırlarla hulâsa ediyordu:

"Millî ordunun taarruz haberi Yunan mehafilinde bomba gibi patladı Beyoğlu Yunan toplantılarında Yunan hükûmeti aleyhinde yeniden bir tenkit tufanı başlamıştır. Bilhassa Venizelist zabitler, Yunan hükûmetinin Avrupa'da sulh dilenciliği yaparak harp tedarikâtını ihmal ettiklerini, bundan dolayı telâfi edilmez bir zaman kaybına sebebiyet verdiklerini iddia etmekte, bugünkü Yunan hükûmetini iktidarsızlıkla değil, hiyanetle itham etmektedirler. Onlara göre Kral Konstantin Yunanistan'da bulundukça Yunanistan için dava ve her şey kaybedilmiştir.

Yunan askerî ricali Türklerin bir taarruz yapabileceklerini asla beklemiyorlardı. Rivayete nazaran Yunan hükûmetinin İstanbul işgalini ortaya atması, Türklerin taarruz edemiyeceklerine dair yeni Başkumandan Haci Anesti tarafından verilen rapor üzerinedir."

Çıldıran Bir Rum Eri

Tevhid-i Efkâr gazetesi, bir Yunan erinin hududumuza sığınmasını şu satırlarla kaydediyordu:

"Dün sabah Yunan ordusuna mensup Resmolu Polihrono oğlu Yani adlı bir şahıs hududu geçtiği sırada jandarmalarımız tarafından tevkif edilmiştir. Nefer, şuurunu kaybetmiş olduğu veya öyle göründüğü için sorgusu yapılamamıştır."

Bu nefer, Çatalca hattında tevkif edilmişti. Yunanlılar Anadolu'daki taarruzun inkişaf etmesi üzerine Trakya'daki kuvvetlerinin bir kısmını iskelelere toplamaya başlamışlardı.

Millî kuvvetleri destekleyen bütün gazetelerde yukarıda kaydettiğimiz haberler ve askerî muharrirlerin zaferin çok yakında temin edileceğine dair mütalâaları vardı.

Levent Şahverdi Arşivi

Peyam-ı Sabah Aynı Havada

Fakat millî kuvvetlerin düşmanı Peyam-ı Sabah gazetesi gene kanaatini değiştirmiyordu. Atina'dan aldığı şu haberi birinci sahifesinde neşretmekte idi.

"Alınan malûmata göre Ankara hükûmet-i milliyesi, ordu için Büyük Millet Meclisi'nden yeni tahsisat istemiştir. Bu haber, Ankara gazeteleri tarafından neşrolunmuştur. Yunan matbuatı, bu haberleri iktibas ederlerken, Kuvâ-yı Milliye'nin Venedik konferansına ümit bağladıklarını yazmaktadırlar.

Atina matbuatının iddiasına göre Türklerin Anadolu'da durmadan topladıkları kuvvetlerin Yunan hükûmetini endişeye düşürmeyeceklerini iddia ediyorlar. Yunan ordusu, daha kuvvetlidir ve Yunan hükûmeti de davasını Kuvâ-yı Milliye'ye kabul ettirinceye kadar harbe devam etmek emelindedir.

Ankara hükûmetinin Dahiliye Vekili Fethi Bey, Büyük Taarruz'un devam ettiği günlerde Avrupa'da idi. İlk zamanlar derdini anlatacak makam bulamazken, büyük taarruzun muvaffakiyetler kaydettiği haberinin yayılması üzerine devlet başkanları Fethi Bey'i aramaya başlamışlardı. Fransa Başvekili Poincaré, Fethi Bey'i kabul etmiş, Fransız gazetecileri ona koşmuşlar, mülâkatlar almışlardı.

Fethi Bey'in Matin gazetesine beyanatından bir paragraf alıyoruz:

"Seyahatimin sebebi açıktır. Muhtelif hükûmetlere, Türkiye'nin emel ve fikirlerini anlatmaya geldim. Türkiye müttefiklerin ilân ettikleri düsturlara tevfikan yalnız ırkî hudutları dahilinde istiklâline hürmet edilmesi şartı altında bir sulh tesis etmeyi hararetle temenni ediyor. Bu arzuyu Fransa hükûmetine anlattım. Pek iyi anladı. İngiltere hükûmetine anlatmak istedim,..... ne de Hariciye Nazırı'nı göremedim."

Dikkat ettiniz değil mi? Noktalı açık yerler, o zamanki sansürün çıkardığı cümlelerdi. Fethi Bey'in ne demek istediğini, daha doğrusu neler söylediğini anlamak kolaydır. Kimse ona yüz vermemiş.

Bütün dünya milletlerinin, siyaset adamlarının ve askerlerin dünya harp tarihinin emsalsiz bir zaferi olarak kabul ettikleri 30 Ağustos'un arifesinde, bu havadislerle Türk İstanbul sevinç içinde idi ve sahte kahramanlar akıbetlerini görmeye başlamışlardı.

Levent Şahverdi Arşivi

30 Ağustos'u yaşamamız, nefes almamız demektir. 30 Ağustos öyle bir kurtuluş zaferidir ki, dünyayı hayran bırakmıştır ve 30 Ağustos'tan sonra tarihin bir devri kapanmış ve yeni bir devri açılmıştır.

30 Ağustos, Atatürk'ün liderliğinde doğacak birçok inkılâpların ilk büyük halkası olmuştur.

İstanbullular, günlerden beri imanla, fakat heyecan içinde bekledikleri hakiki zafer müjdesini 30 Ağustos günü öğleden sonra aldılar.

Haber Yok, Fakat Zafere İnanılıyor

30 Ağustos tarihli Vakit gazetesi artık zaferlerimizin müjdesini katî olarak vermekteydi. Fakat Anadolu'dan hâlâ en küçük bir haber gelmemiş, Türk ordusu resmî tebliğ neşretmemişti. Fakat İstanbullular da şu kanaat hasıl olmuştu:

Millî kuvvetler, artık katî neticeyi almak üzeredirler. Resmî tebliğ, bir zafer tebliği olacaktı. Fakat bütün Avrupa Türk taarruzunun muvaffak olduğunu duymuş bütün yabancı gazete ve ajanslar bu haberleri katiyetle veriyorlardı. 30 Ağustos tarihli sabah gazeteleri Anadolu'dan bir tek haber gelmediğini, Karadeniz limanlarının kapanmış olması dolayısıyle, İstanbul'dan da hiçbir geminin çıkamadığını yazmaktaydılar.

General Tavsend'in Londra Gazetecilerine Beyanatı

Tan gazetesinin General Tavsend'in Londra gazetecilerine verdiği beyanatını Vakit aynen tercüme ediyordu. General şöyle diyordu:

"Türk ordusu çok parlak ve mükemmel bir haldedir. Bu, benim fikrim olmayıp bütün Fransız mütehassıs askerleri de bu fikirdedirler.

Türkler on bir seneden beri harbediyorlar. Eğer zabitlerinin haleti ruhiyeleri mükemmel olmasaydı buna imkân bulunamazdı. Gerilemektense ölmeyi tercih eden, istiklâl ve hürriyet isteyen efrad arasında tam bir vahdeti efkâr vardır. Milliyetperverdirler, Venedik'te veya diğer bir İtalyan limanında toplanacak konferansa pek müsait değildirler. Filhakika Mustafa Kemal Paşa o kadar uzaklara gitmek için ordusunu terkedemez."

İstanbul'da Yabancı Gazeteler Ne Diyorlardı?

Fransızca İstanbul gazetesi, Anadolu'dan hiçbir haber sızmamasına rağmen yazısını şöyle bitiriyordu:

Levent Sahverdi Arşivi

"Bu sabahki Yunan tebliği hiçbir şüphe bırakmamaktadır. Çünkü katîdir. Anadolu sahillerine yollanan vapurların telsiz telgrafları Anadolu limanlarının kapatıldığını ve kara ile temas edememek mecburiyetinde kaldıklarını buraya bildirmişlerdir."

Anadolu'nun İlk Tebliği

Anadolu'nun ilk tebliğleri 30 Ağustos günü öğle üzeri geldi ve bu tebliğleri de ilk olarak Akşam gazetesi birinci sayfasında büyük harflerle neşretti. Bu tebliğler 26 ve 27 Ağustos tebliğleri idi ve kısaydı. Bu tarihî tebliğleri neşrediyoruz:

26 Ağustos tarihli resmî tebliğimiz: 1— Kocaeli mıntıkasında lehimize keşif müsadematı olmuştur. 2— Seyitgazi ve Afyon cephelerinde düşmanın mevki müstahkemesi aleyhine topçu ile takviye edilen bazı kıtaatımız tarafından yapılan baskınlar muvaffakiyetle neticelenmiş ve düşman müdafaai mütehakkimesinin bazı aksamı mühimmesi işgal olunmuştur. Bir hayli esir elimize geçmiştir.

27 Ağustos tarihli resmî tebliğimiz:

"Dünden beri başlıyan harekâtı taarruziyemiz devam etmektedir. Ordumuzun sol cenahı düşmanın bir seneden beri tahkim ve telörgülerle takviye etmiş olduğu üç sıra siperden mürekkep müstahzar mevazii tamamen zapt ve düşmanın mükerrer mukabil taarruzlarını süngü hücumları ile tardederek Afyonkarahisar'ı istirdat eylemiştir. Üsera ve ganaim çoktur. Ordumuzun merkez ve sağ cenahındaki harekât muvaffakiyetle inkişaf etmektedir."

Atina'dan Verilen Haberler

Atina'dan verilen bir haber Afyon'un Türk ordusu tarafından işgal edildiği duyulunca, halkın hükûmet aleyhinde nümayişlere başladığını bildirmekteydi.

Atina'dan gelen diğer bir haber daha oldu. Nazırların üst üste içtima yaptıklarını bildiriyor, Harbiye Nazırı ile Erkânı Harbiye Reisinin Kral tarafından kabul edildiğini habere ilâve ediyordu.

Falih Rıfkı'nın 30 Ağustos Tarihli Akşam'daki Yazısı

Sevgili okuyucularım, her zaman millî ordunun zaferine inanan bu imanı, her türlü tehlikeyi göze alarak esaret altında yaşayan İstanbullulara

Levent Şahverdi Arşivi

telkin etmekten çekinmeyen üstat Falih Rıfkı'nın 30 Ağustos günü Akşam gazetesinde çıkmış bir fıkrasından bazı parçalar alacağız. Bugün söylenebilecek sözleri o gün söyleyebilenleri görmek, yazımızın birkaç yerinde de işaret ettiğimiz gibi gazetecilik tarihimiz bakımından Türk milletine her zaman gurur verecektir. İşte Falih Rıfkı'nın makalesinden parçalar:

"Anadolu mucizesini yeni bir noktai nazardan muhakeme etmek için şunu söylemek istiyoruz ki bu mucize memlekette nihayet bir nesil halk eden yeni mefkûrelerin ilk büyük eseridir. Gözlerini yeni bir ufka doğru açan ve bütün gençliğin dahilde irtica ve meskenet mütegalliyesiyle gizli aşikâr mücadelede geçiren nesil başlı başına yalnız bu sefer Türk milletine hâkim oldu. Teceddüt yalnız bu sefer başa geçti. Anadolu'da bu hakimiyet en ziyade orduda tecelli etti, kırk yaşını aşmayan başkumandanından yirmi yaşındaki küçük zabitlerine kadar Anadolu mücahedesini idare edenler yalnız gençlerdir, ve orduyu yeni neslin sade beyni değil, millî mefkûrenin vecd ve heyecanı ile yanan ruhları sevketmiştir. Eski fen, eski terbiye iflas etmiştir."

Peyam-ı Sabah Dilini Değiştirir Gibi

Falih Rıfkı'nın bu ileri görüş ve iman dolu yazısını okuduktan sonra, millî kuvvetleri çapulcu olarak ilân edenlerin hâla fikirlerinde ısrar edip etmediğini elbette merak ediyorsunuz.

Gene "Peyam-ı Sabah"ı açıyoruz. Gazete, hep Yunan tebliğleri üzerinde mütalâalar ileri sürüyor, fakat kelimeler çok ustalıkla kullanılmakta, sakal da bıyık da korunmaya çalışılmaktadır.

"Bu kanlı muharebenin ne zaman biteceği hakkında tabiî buradan tahminlerde bulunmak doğru değildir. Esasen Anadolu tebliğlerinin fıkdanı ve valmi düşman tebliğlerinin elde bulunması vaziyet hakkında hakiki bir fikir peyda edilmesine manidir."

Ali Kemal'in "En kestirmesi ve en doğru yol" başlıklı makalesi, bir bocalama havası içinde yazılmış olduğunu göstermektedir. Rivayetlerin muhtelif olmasına rağmen Anadolu'da harp ateşinin yeniden tutuştuğunu kabul eden muharrip "Mamafih velev bir parça geç olsa da Ankara erkânı ancak harp tariki ile sulha erebileceklerini sürekli ve muvaffak bir taarruzdan sonra Yunanistan'ı yola yatırabileceklerini anladılar, öyle umarız ve sanırız.

Levent Sahverdi Arşivi

Fakat şu mülâhazayı da kaydetmekten çekinmeyiz ki, itikadımızca, bu milletin varlığı ile böyle oynamak en büyük siyasetsizliktir. Biz, dürendiş olaydık bu ihtilafı siyasetle çoktan fasledebilirdik."

Bu iki paragraf gösteriyor ki Ali Kemal ilk defa, hem nalına hem mıhına yolunu tutmayı muvafık bulmuştu.

31 Ağustos günü bütün gazeteler birinci sahifelerini baştan başa büyük zafer haberlerine tahsis etmişlerdi. Vakit, birinci sahifesini kaplayan en büyük harflerle şu haberi neşrediyordu:

"Dün akşam aldığımız malûmata nazaran taarruzumuz gittikçe inkişaf etmekte ve iyi semereler vermektedir. Afyonkarahisar cephesindeki Yunan kuvvetleri arasında büyük bir şaşkınlık hüküm sürmektedir. Yunanlılar şehri tahliye ettikten sonra Afyonkarahisar'ın 15 kilometre kadar garbinde yerleşmek istemişlerse de burada da tutunamamışlar ve şimendifer hattını takiben Uşak istikametinde ricat hareketine devam etmişlerdir. Bu kıtanın Afyonkarahisar'dan 60 kilometre mesafeye kadar çekildiği tahakkuk etmektedir. Yunanlılar burada vaziyetlerini ıslah için Trakyadaki kuvvetlerini alelâcele sevketmektedirler. İlk taburun dün İzmir'e vasıl olduğu haber alınmıştır. Mamafih bu kuvvetlerin vaziyeti ıslah etmesi ümit edilmektedir.

Yunan Askerleri Cepheden Kaçıyor

Gene Vakit'in aldığı bir haber şu idi:

"Afyonkarahisar cephesindeki Yunan ordusunda panik baş göstermiştir. Aylardan beri sulhu bekliyerek hareketsiz duran Yunan kıtaatı birdenbire vuku bulan bu taarruzumuz üzerine şaşırarak silâhlarını atmış ve firar etmişlerdir. Bu cephede bulunan Yunan fırkalarından birinci ve on ikinci fırkalar hemen kâmilen dağıtılmıştır."

Atina'da Patris gazetesinin yazdığı bir havadis de Vakit'in bu haberini teyit etmekte idi. Patris, Yunan ordusunun ilk hatlarındaki kuvvetlerin harbi kabul ettiklerini, redifîerin muharebeye iştirak etmediklerini yazmakta idi.

Londra ve Paris'ten gelen haberler, doğrudan doğruya cepheden alınmış haberler olduğundan daha çok mühimdi. Bu haberlere göre taarruzumuzun gittikçe şiddetlendiği ve Yunanlıların çevrilmek tehlikesine maruz bulunduklarını bildiriyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanlıların 14 Ayda Yaptıkları Tahkimat Nasıl Yıkıldı?

İstanbul'da çıkmakta olan Rumca Teologos gazetesi, Yunanlıların şaşkınlığını gidermek için şöyle diyordu:

"Yunan ordusunun kuvvetleri Afyon cephesinde toplanmıştır. Bundan birkaç ay evvel Rum Cemiyeti edebiyesinde Amerika harp muhabiri tarafından verilen konferansta hazır bulunanlar, mumaileyhin Afyonkarahisar etrafındaki sun'i ve tabiî müstehkem mevkilerin zaptedilemez olduğunu ve 14 aydan beri Yunan ordusunun o mıntıkada yaptığı tahkimatı ne büyük bir talâkatle tasvir ettiğini hatırlatırlar"

Fakat Zırva Tevil Götürmüyordu

Vakit gazetesi 31 Ağustos tarihli sayısında Bursa'dan İstanbul'a Rum muhacirleri gelmeye başladıklarını da haber veriyordu.

İstanbul'a gelen Rum muhacirler, tehlikenin gün geçtikçe artmakta olduğunun en büyük delili idi.

Yunanlılar 30 Ağustos Tebliğini Neşredemediler

31 Ağustos günü öğleden sonra çıkan Akşam gazetesi daha çok mühim ve sevindirici haberler vermekteydi. İlk defa resmî tebliğler neşreden Yunanlılar 30 Ağustos günü sabaha kadar resmî tebliğ de neşretmemişler, ancak öğleden sonra neşretmişlerdi.

Anadolu cephesine nakledilmek istenen Yunan kıtalarından bir takımı, Tekirdağ'dan gemilere binmek istememişler ve isyan çıkarmışlardır.

Diğer bir haber de şu idi:

"Edirne Karaağacındaki 62 nci Yunan alayının ikinci tabur ikinci bölük efradından ve Bursa'nın Susığırlık ahalisinden 309 doğumlu Nikolaki Yuanis oğlu Dimitri ile aynı kıtadan ve Karacabey kasabasının Sinan mahallesinden 319 doğumlu Bulgarcık Nikola oğlu Todoraki İstranca hattı jandarma karakoluna teslim olmuşlardır."

Gene Akşam'ın Atina'dan aldığı bir haber:

"Dün bütün gece her sınıf halktan mürekkep birçok gruplar, Harbiye Nezareti etrafında toplanmışlar ve bütün geceyi orada geçirerek cephedeki hadiseler hakkında bir tebliğ ve yeni malûmat beklemişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

31 Ağustos tarihinde Rum konsoloshanesi, bütün Rumca gazetelerine bir tamim göndermişti. Bu tamimde, taarruzun hafiflemiş olduğuna dair telgraflar uydurmalarını emretmekte idi."

Yunan Parası Süratle Düşmeğe Başladı

Tevhid-i Efkâr gazetesi de millî zaferi diğer Türk gazeteleri gibi büyük ve çok şatafatlı başlıklarla gösteriyordu. Tevhid-i Efkâr gazetesi şu mühim haberi neşrediyordu:

"Kahramanlarımızın Yunan ordularına dahiyâne ve arslanca indirdikleri darbe dolayısıyla dün Galata borsasında müthiş bir heyecan vardı. Birkaç günden beri 70 ve 73 kuruş arasında dolaşan drahmi dün sabah 70 kuruştan açıldıktan sonra öğleye doğru 66'ya düştü. Öğleden sonra, düşme süratle devam ederek 65 ve Eskişehir'in sükûtu ve Yunan ordusunun uçuruma doğru yuvarlandığı haberi üzerine bir aralık 63 kuruşa kadar düştü."

Gene aynı gazete, havadisini şu satırlarla bitirmekte idi:

"Dün Rum sarraflarının elinde bir oyuncak haline inmiş bulunan istikrarı dahilî tahvilâtı da birden bire yükselerek 19, 20 nihayet 21 liraya kadar fırladı".

Falih Rıfkı'nın Makalesi

Falih Rıfkı'nın kelimeleri zafere koşan Türk askerleri gibi şahlanmış Haci Anesti makalesi, işte bu 31 Ağustos günü Akşam gazetesinde çıktı. Sansürün delik deşik bir hale getirmesine rağmen makale bize bugün de 30 Ağustos zaferinin heyecanını vermektedir.

"Yunanlıların topu, tüfeği, süngüsü, kılıcı bizim derilerimizden bile geçmez, fakat başka silâhları var ki tâ canımıza dokunur, bu silâhları palavra ve küstahlıktır. Bu silâh hatta bizi öldürebilir. Rum gazetelerinde İskenderin adı gibi mukaddesleşen kunduracı ve meyhaneci isimlerini işittiğimiz vakit içimize bir tiksinti çöküyor. Dikkat ediyorum, sevincimizde de bir acılık var: Afyonkarahisar'ı aldığımız için seviniyoruz, fakat Haci Anesti'den aldığımız için bu sevinç yarı acı gibi bir şeydir. Zamanın bize en büyük zulmü şu oldu ki istiklâl, ihtilâl gibi mukaddes bir kavgada düşmanımız küffümüz değildir. Bu harbe artık tedip ve tenkil sıfatlarını vermek istiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Geçenlerde Ankara'da söylenen nutukta şu fıkrayı görmüştüm: "Bir arslan güneşe karşı, sessiz ve azametli yatıyor. Yanında, boyuna etini koparmak için üstüne hücum eden bir köpek var. Arslan sustukça köpek dişlerini daha ziyade sokuyor. Nihayet arslan pençe atarak soysuz köpeğin kemiklerini kırmış ve güneşe dönerek demiş ki:

— Ey güneş, sen benim bir köpek öldürdüğümü görecek miydin? Fakat pençelerimi bu pis kanla lekelememiş olsaydım diyeceklerdi ki bir köpek bir arslanı öldürdü!" Biz Avrupa'nın en büyük (sansür) arkadan vuran gibi toprağımıza girdi (sansür) geçenlerde gene bu küstahlardan biri Metaksas Türk elçisine cevap olarak Matin'e gönderdiği bir mektupta: "Ordunuzun kuvvetinden bahsediyorsunuz, halbuki kırk bin askerimizi Trakya'ya geçirdik, taarruz etmek değil, yerinizden kımıldadığınız yok!" diyordu. Bu mektuba İsmet Paşa 27 tebliği ile cevap verdi.

Haci efendiler, Metaksas efendiler, yeryüzünde şarka benzer bir şöhret buldularsa o da, velev tepilmiş olarak, bizimle harp etmiş olmalarındadır. Avrupa'ya atfetmek istemediğimiz en büyük hakaret de budur. Fakat güneşe karşı dönerek biz de arslanın sözünü tekrar edemez miyiz? Ya harp etmeseydik tarih ne diyecekti?"

Ali Kemal Ne Diyordu?

31 Ağustos günü Peyam-ı Sabahçı Ali Kemal de zaferi alkışlamak cesaretini göstermişti. Kanaate hürmet lâzım geldiğini binbir dereden su getirerek izaha çalışan Ali Kemal, eski kanaatlerinden dönmediğini söylemek gibi bir medenî cesaret (?) de gösterdikten sonra şöyle diyordu:

"Umarız ve dileriz ki bu muvaffakiyetler tevali eyler, sade Afyonkarahisar ile kalmaz, Eskişehir, Kütahya, Bursa vesaire istirdat olunur, hatta olunmalıdır da. Çünkü bu Türk yurtlarını gene o düşmana kaptıran, veren Kuvâ-yı Milliye olmadı mı?

Hadisat böyle tahakkuk etse de zanneder misiniz ki biz kanaati siyasemizi değiştireceğiz."

"Mamafih lâyuhtilik iddiasında değiliz. Biz de içtihadımızda diğerleri gibi yanılabiliriz ve efkâr ve ef'alimizden o nisbette mesul olabiliriz, ancak şu hak ve hakikatı nazarı insafa arzeyleriz ki kanaati vicdaniyemizi iptidadan intihaya kadar hiçbir zaman değiştirmedik, asla küçük, büyük hiçbir menfaate kurban etmedik."

Levent Şahverdi Arşivi

Artık 9 Eylül'e doğru gidiyoruz. Akdenizimizin incisi kahraman İzmir'i hürriyete kavuşturacak güne doğru...

Mustafa Kemal, ordusuna "İlk hedefiniz Akdeniz" demiştir. Bu vatan uğrunda insanlığın en korktuğu ölümü bile istihkar edenler onbinlerle mania tanımadan ileri daima ileri atılıyorlar...

Fakat bütün bunlar cephede olan hadiseler.. İstanbul ve cephe gerisi hâlâ heyecan içinde.

İşgal altındaki İstanbul'un hürriyeti elinden alınmış, fakat kalpleri ile Mustafa Kemal'e bağlanmış gazeteler, gözleri kararmışcasına yazıyorlar.

Yunan Askerleri Silâhlarını Atarak Kaçıyor

Tevhid-i Efkâr, hususî surette elde ettiği haberleri şaha kalkmış Mehmetçiklerin hücumlarını canlandıran tablolar arasında şu satırlarla vermektedir:

"Afyonkarahisar'ı garbından meydan muharebesi ayni hakla muzafferiyetle neticelenerek düşman ricat eylemiştir. Yunan askerlerinin bir kısmı, bilâ müdafaa silâhını atarak kaçmaktadır.

Eskişehir mıntıkasında (Söğüt) ve (İnönü) istirdat edilmiştir. Düşman (Kütahya) nın da müstacelen tahliyesine başlamıştır. (Afyonkarahisar)ında, (Eskişehir), (Dumlupınar) da ve (Bilecik) de düşmanın verdiği zayiat binleri mütecavizdir.

Yeniden 17 top, 45 mitralyöz, 75 vagon harp malzemesi, 1300 beygir iğtinam edilmiştir.

Not: Bu haberler, İzmit'te resmi tebliğden evvel yine resmî surette intişar eden haberlerdir ve mümkün olduğu süratle matbaamıza yetiştirilmiştir."

İstanbul'daki Yunanlılar Korku İçinde

Tevhid-i Efkâr gazetesi, artık Yunan resmî tebliğlerinin de neşredilmekte olduğunu, bu yüzden İstanbul'daki bütün Yunanlıların korku ve heyecan içinde çırpındıklarını yazdıktan sonra Mudanya'ya boş vapurlar görderildiğini de bildiriyordu ki bu, Anadolu'nun hakiki durumunu açıklamakta idi.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunan Ordusunda Şaşkınlık

Vakit, Yunanistan'dan İzmir'e gönderilen kuvvetlerin cepheden kaçan sürüleri karşılamaktan başka bir şey yapmadığını yazıyor ve yazısını şu satırlarla bitiriyordu.

"Anadolu'dan Trakya'ya geçirilmiş olan kuvvetlerin tekrar Anadolu'ya iadesi meselesine gelince, bu da gülünç bir şaşkınlık eseri olduktan başka pek geç kalmış bir tedbirden ileri gidememektedir."

İstanbul'a gelen Yunan muhacirleri, Bizans topraklarını elde etmenin gururu içinde yaşayanları öyle bir sükûtu hayale uğratmıştı ki, işgal ordularını, artık Türklere reva gördükleri muameleyi bırakmışlardı.

Bir İngiliz Neferinin Jesti

Sarıyer'de oturan bir Türk oturduğu yerden bir ara bir ihtiyacını gidermek için kalkmış, tekrar dönünce, yerini iki İngiliz neferinin işgal ettiğini görmüştü. Bu pehlivan kılıklı Türk, İngilize el işareti ile yerini terketmesini anlatınca İngiliz, eski bir alışkanlıkla boks vaziyetini almıştı.Bunu gören Türk, yaradana dayanarak şöyle bir gerinmiş ve bütün vapur halkını ayaklandıran öyle bir tokat aşketmiş ki, İngiliz neferi üç dört defa yerinde döndükten sonra kanapelerin önünde yığılıvermiş. Türk ikinci neferin de kendisine hücumunu beklerken hiç beklenmeyen bir hadise ile karşılaşmış. İkinci nefer, cebinden çıkardığı kocaman bir çikolatayı uzatmış ve:

—Bravo demiş, arkadaşıma güzel bir ders verdiniz.

Anadolu'da Mehmetçiğin verdiği ders de bütün dünyaya yayılmıştı.

Evet, 1 Eylül günü bütün dünyanın gözü Anadolu'da idi ve Türk zaferinin önü alınmaz olduğuna bütün dünya inanmıştı.

Anadolu Zaferini Tekzip Eden Türk Gazetesi

Sevgili okuyucularım, şu satırları hangi gazetenin yazdığını kaydetmeden yazıyorum:

Hususî telgraf geldiği doğru mu?

Türkçe gazetelerden biri güya aldığı "hususî telgrafname" ye izafetle bazı malûmat vermekte idi. Anadolu ile İstanbul arasında hususî telgrafname teatisine ve telgrafnamelerin de Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umu-

Levent Şahverdi Arşivi

miyesi'nden başka bir vasıta ile gelmesine imkân bulunmadığı cihetle müdüriyeti mezkûre nezdinde sureti mahsusada tahkikat icra eyledik. Müdüriyetin en ziyade sahibi salâhiyet birrüknü bu baptaki istizahımıza cevaben:

"Telgraf ne alıyor ve ne de veriyoruz" demiştir. Şu hâle nazaran bu kabil telgrafnamelerin kendilerine izafe olunan hususî mahiyeti haiz olmadıkları meydandadır."

"Türk gazetelerin" diye başlayan bu satırlar, gene bir Türk gazetesinde çıkıyordu. Ne hazin ve daha hazini, daha acısı, daha korkuncu, bu gazete, Anadolu'nun zaferlerini tekzip ediyordu.

Millî ordunun kahramanı hakkında zaman zaman aleyhte neşriyat yapan Fransızca İstanbul bile, durumu uzun uzun tahlil ettikten sonra şöyle diyordu:

"Yunan Erkânı Harbiye-i Umumiye Reisi Oksallaktilos'un beyanatından da anlaşıldığı üzere Yunanlıların yakında kendilerini toplamaları muhtemel değildir. İşte bugünkü vaziyet böyle görünüyor."

"Bu kubbede hoş bir sada"yı niçin söylemişler, bilmiyoruz, ilim, sadaları gök kubbe boşluğunda toplayabildiği gün, belki "hoş" ve "nahoş" sadalar bir şeyler ifade edecek. Bugün geçmişi satırlarda canlandırabiliyoruz. Gazete sütunlarındaki cümleler canlanıyor, satırlar şekilleşiyor ve 34 yıl gerinin heyecanını yaşıyoruz.

Haci Anesti'nin İtirafı

Tevhid-i Efkâr'ın 2 Eylül 1922 tarihli sayısı:

"Dumlupınar'da şanlı bir zafer kazandık" manşeti ve altında "Haci Anesti" imzasını taşıyan resmî tebliğ:

"İzmir ve Eskişehir cephelerinde sükûnet".

"Cenup grubu: Kıtaatımız ricatlerine devam ve düşman tarafından ciddî bir takibe maruz kalmaksızın Uşak'ın şarkındaki noktaya vasıl olduk."

Başka bir havadis:

"Pire limanındaki zırhlarla nakliye gemilerinin İzmir'e gitmeleri emri verilmiştir."

Levent Şahverdi Arşivi

Düşmandan Alınan Ganimet

Şimdi kendi resmî tebliğimizi okuyalım:

"Uşak istikametinde ilerleyen kıtalarımız düşmana 100'ü mütecaviz otomobil ve miktarı henüz tespit edilemiyen askerî malzeme terkettirmiştir.

Mağlûben çekilen düşman köyleri kâmilen Dumlupınar'ı kısmen yakmış ve köylerdeki ahaliye enval fecayi icra etmiştir."

Peyam-i Sabah'a atılan tokat

Tevhid-i Efkâr, Peyam-ı Sabah gazetesine de "Sabah'ın bir terbiyesizliği" başlığı altında cevap veriyor. Sabah, telgraf hatları hiçbir haber getirmediği halde birçok gazetelerin Anadolu'dan haber almaları mümkün olmadığını ve alınan haberlerin uydurma olduğunu yazıyordu.

İşte Sabah'a verilen cevap:

"Sabah paçavrasının zannettiği gibi İzmit'ten buraya telgraf gelmiyor, haberler buraya hususî vesaitle bir iki gün sonra geliyor. Sabah gibi işi gücü şu mühim zamanlarda Mücahede-i Milliyemize hıyanetten ibaret olan gazetesi bizim ne vasıta ile Anadolu'dan haber aldığımıza akıl erdiremezse mazurdur."

Düşman Ordusunun İkiye Bölündüğü Haberi

Ve bu tokattan sonra İzmit'ten hususî vasıta ile aldığı haberleri birinci sahifesine dolduruyordu. Bu haberlerin yalnız başlıklarını alıyoruz:

"Askerlerimiz Uşak'a dahil olmuştur. Düşman Bursa'yı tahliye ediyor. Kocaeli grubumuz taarruza başladı. Yunan kumandasının mütareke talebi reddedildi. Bütün cephelerimizde taarruz devam etmektedir. Düşman ordusu bozgun halindedir. Üç Yunan fırkası tecrit edilmiştir. Düşman ordusunu ikiye böldük. Uşakta düşman taarruzları kahkahaî bir hezimete uğradı. Atina'nın yalanına kimse inanmıyor. 400 kilometrelik bir cephede taarruz ediyoruz."

İstanbul'a Gelen Rum Muhacirlerin Anlattıkları

Vakit, Türk ordusunun hedefini açıklıyordu.

"Dumlupınar muzafferiyeti Yunanlıların bellerini büktü. Düşman İzmir yolunda.

Levent Sahverdi Arşivi

İstanbul dün bir tek kalp gibi çarptı. Zaferlerimiz Londra'dan da teyit ediliyor..."

Vakit, Bursa'dan kaçan Rum muhacirlerle konuşmaya muvaffak olmuştu. Haberi aynen alıyoruz:

"Evvelki gün Apustolos vapuru ile şehrimize gelen Rumlarla bir muharririmiz konuşmuştur. Gelen muhacirler, Rum patrikhanesinin aldığı tedbirlerle etrafla temas ettirilmemekte iken bir tanesi akrabalarını görmek bahanesiyle müsaade alabilmişti. Mudanya'da bakkallık eden bu mültecinin adı Bodostur. Bakkal cenablarının anlattığına göre taarruz hakkındaki haberler Bursa ve oradan Mudanya'ya Ağustos'un yirmi yedisinde vâsıl olmuştur. Bu haberlerin iyi olmadığını gören halk korku ve heyecan içinde Yunanistan ve İstanbul'a hareket etmek için hazırlığa başlamışlardır. Mahallî Yunan idaresi bu hareketin önünü pek güçlükle almış, ancak gideceği yerde akrabası olanlara seyahat müsaadesi vermiştir. Cepheden fena haberlerin gelmesi üzerine dahilde bile seyahat menedilmiştir. Bu adam, Mudanya önünde altı boş geminin beklediğini söylemiştir."

Düşman Cephane ve Mühimmatını Yakıyor

Akşam gazetesi, Türk ordusunun indirdiği darbeyi artık açıktan açığa ilân ediyordu:

"Kahraman ordumuz mağlûp Yunan kıtaatının kısmı küllîsini imha derecesinde bir hezimete uğratmıştır. Bu kıtaattan Uşak'a kadar ricat edebilen kısım, ancak düşman bakıyyetüssüyûfudur. Düşman Uşak'ta bulunan cephane, erzak ve mühimmata ateş vermiştir."

2 Eylül tarihli Yunan tebliği Türk ordusunda 50 tayyare ve 7 tank bulunduğunu ve 10 bin süvarinin hücum etmekte olduğunu bildiriyordu.

Artık İstanbul gazeteleri her türlü imkândan faydalanarak cephe haberlerini alabiliyorlardı. Gazeteye hayırlı bir haber ulaştırabilmek için günlerce yol alıp İstanbul'a gelenler vardı. Diğer taraftan İstanbul gazeteleri, birçok, gizli yollardan cepheye ulaştırılıyor ve bu haberler, kan ve barut kokuları arasında zafere koşan Mehmetçiklere manevî bir kuvvet oluyordu.

Esir Edilen Yunan Generalleri

3 Eylül tarihli Vakit, artık sesleri kısılmış Yunanlıların kalplerini parçalayacak haberler neşrediyordu:

Levent Şahverdi Arşivi

"Kahraman ordumuz Kütahya ve havalisini işgal etmiş ve Yunan ordusunun hattı ricatını kesmiştir. Elyevm Yunanlılar dağlık arazide menzil teşkilâtından mahrum bir halde bulunmaktadırlar. Cenabı Hak'kın muaveneti ile Yunan ordusunun kâmilen imhasına intizar edilmektedir.

Diğer taraftan Yunan ordusundan külliyetli miktarda esir ve ganimet alınmıştır. Esirler arasında birçok ümera ve generaller vardır. İğtinam edilen topların sayısı yüzlere baliğ olmaktadır. Yunanlılar kaçarken bütün ağırlıklarını bırakmaktadırlar. İzmir'e her taraftan yaralı taşınmaktadır. Dün aldığımız mevsuk haberlere göre Yunanlılar Bursa'yı boşaltmaya başlamışlardır. Mudanya'ya birçok vasıta toplanmıştır."

Yunanlılar Mağlubiyeti Gizlemeğe Çalışıyorlar

"Yunanlılar sansürü şiddetlendirmişler ve cephe vakalarını gizli tutmaya başlamışlardır. Diğer taraftan Çatalca cephesinden kaçan Yunan neferleri jandarmalarımıza sığınmaya başlamışlardır.

Ahali Bankalara Hücum Ediyor

3 Eylül tarihli Akşam'dan:

"Birçok Yunan fırka kumandanları esir edilmiştir. Cephelerin çözülmesi üzerine İzmir'de ahali bankalara hücum etmeye başladı. Son Yunan tebliği ordunun cepheyi kısaltmak için geri çekilmekte olduklarını itiraf etmektedir".

Falih Rıfkı'nın Makalesi

Harb-i Umumi'de ordumuzun en yüksek makamlarında bulunan bir zat, taarruzun ilk günlerinde bize dedi ki: "Düşmana teşekkür ediniz!" Evvelâ anlamadık, izah etti:

—Eğer düşman sebep olmasaydı, Anadolu taarruz eden bu orduyu belki yarım asırda vücuda getiremezdik.

Bu mülâhazanın gün geçtikçe kıymetini daha iyi takdir ediyorum. Mütarekenin ilk günlerini düşününüz. Ordu namına parçalanmış, dağılmış, maddî ve manevî perişan bir iskelet vardı. Matbuat, beş altı sene beş altı cephede Türk tarihinin en büyük şartlarını halkeden bu ordunun hatıralarını unutmuş gibiydi. Öyle zannediyordu ki... Her zaferimiz ancak bizi büyük mağlûbiyete daha ziyade yaklaştıran bir merhale olmuştur. Mütareke ve sulh, bu zaferin birer tecziyesi hükmünde idi. Hava, hezime-

Levent Şahverdi Arşivi

tin bütün zehirleriyle işbâ halinde idi. Kendimizden ümidi kesmiştik. Çok şükür ancak beş altı ay devam eden bu hercümerç arasında istiklâl değil, (burada sansür satırlar çıkarmıştır).

O zamanlar Türk topraklarını bize müstakil bir devlet halinde terkeden bir sulh imza etmiş olsaydık, bugün, bu zaferlerden sonra arzu ettiğimiz sulhu elde etmiş olacaktık. Fakat o sulhun, bu sulh kadar değeri olmayacaktı. Maddeleri aynı olan bu iki sulhun manevî farkı nedir?

Zira o günkü sulh, münhezim bir millete, (satırlar sansür tarafından çıkarılmıştır).

Anadolu mücahedesi yalnız maddî zararlarını görenler, bu mücahedenin mânen bu milleti ne korkunç bir âkıbetten kurtardığını düşünemeyenlerdir.

"Düşman acele etmeseydi, yalnız yukarıda bahsettiğimiz zatın dediği gibi, şarkın en kuvvetli ordusu mertebesine çıkan böyle bir ordumuz değil, kuvvetine ve istikbaline iman eden bir milletimiz de olmayacaktı. Mağlûbiyetin ertesi günü velev Misak-ı Millî sulhundan daha iyi bir sulh imza eden Türk milleti ile, hattâ bunca maddî zarardan sonra, Misak-ı Millî sulhunu fetheden Türk milleti arasındaki (onbeş satır kadar sansür tarafından çıkarılmıştır) gözüyle görmesi, eliyle tutması lâzımdır. Anadolu'daki kanlı imtihan millete bu itikadı verdi. Mücahedemize yalnız zararlarımızın telâfisine çalışan basit bir harp gibi değil, bize İzmir'den, Edirne'den daha lâzım olan manevî istinatgâhlarımızı kurtarmış, her türlü harpten mukaddes bir gaza gibi bakmalıyız."

Falih Rıfkı hâlâ esaret altında yaşıyan bir şehir halkına Türk toprakları hâlâ kanımızla yıkanırken bu askerî zaferin yüksek mânâsını cesaret ve celâdetle anlatırken, Ali Kemal Peyam-ı Sabah'ta ayak diremekte devam ediyordu:

"Evvel ve âhir, fırsat düştükçe arzeylediğimiz gibi biz de bu kanaatteyiz, ilme, vukufa, tarihe istinat eden ve tecrübelerle teeyyüt eyliyen kanaatimizi elbette bugün değiştiremeyiz. Ancak pek tabii değil midir ki velev içtihadımız ve rızamız hilâfına olsun, bu milletin sevkedildiği böyle bir gazadan yine muzaffer çıkmasını bütün kudreti kalbimizle, varlığımızla isteriz. Çünkü mazallah o zafer de olmazsa, zararımız, zayiatımız pâyansız olur".

"İşte üç seneden ziyadedir Anadolu'yu al kanlara boyayan bu mücahedelerimizden hiçbir zaman mülken, fiilen bir fayda göreceğimizden

Levent Şahverdi Arşivi

emin değiliz, fakat muzaffer olursak ziyanlarımızı bir derece azaltacağımızdan yeni bir hasara uğramayacağımızdan ümitvarız."

Yunan ordusunun çorap söküğü gibi sökülüp gideceğine dünya inanmıyordu. Dünya inanmıyordu ama, Türk milleti inanıyordu ve bu zafer, işte bu inanışın zaferi idi. Türk milleti kurtuluşa inanmasaydı, bunca kan akıtmaz, senelerce bu felakete göğüs germezdi. Ve en nihayet eli kalem tutan Türk gazetecileri de bu zafere inanıyorlardı, ve inanmasalardı, süngü, dipçik ve ölüm korkusu altında, günlerdir bu sahifelerde okuduğunuz, yazıları yazamazlardı.

Her gün yeni bir zafer haberi gelmeğe başladığı Eylül 1922 günleri, gene aynı tehditler de vardı, İstanbul gene esaret altındaydı, fakat artık Türk gazetecileri kendilerini hürriyet ve zafere kavuşmuş olarak kabul ediyorlardı.

Asım Us'un Vakit'teki Makalesi

Sansür, birçok satırlarını çıkarmış olmasına rağmen Mehmet Asım (Asım Us) Vakit gazetesinde "Ceza saati" başlığını taşıyan başmakalesinde şöyle diyordu:

"Türkler hiçbir vakit ümitlerini kesmedi. Bu âlemde bir adlî ilâhî olduğu şüphesizdi ve herhalde bu adlî ilâhî teehhür etse bile bir gün tecelli edecek, Yunanlıların cellât ve kundakçı ordusunun cezasını verecekti. Allaha çok şükür ki dört gözle beklediğimiz adlî ilâhinin tecellisi hulûl etti. Millî ordu taarruza geçti ve Yunan ordusuna Afyonkarahisar'ı, Dumlupınar, Eskişehir ve Uşak havalisinde birer müthiş ceza darbesi indirdi.

"Onlar fırsat buldukları şehirleri köyleri yaktıktan sonra otomobillere ve trenlere binerek ordumuzun takibinden, yeni cinayetlerin cezasından kurtulacaklarını hesap etmişlerdi. Lâkin hakikati hâl hiç de onların tahmin ettiği gibi değildir, millî ordunun plânı Yunan cinayetlerinin tamamen cezasını verecek bir şekilde tertip edilmiştir."

Zengin Rumlar İzmir'den Kaçıyor

O gün Vakit gazetesinin birinci sahifesindeki yazı başlıkları şunlardı: "Kahraman ordumuz düşman kuvvetlerinin hattı ricatini kesmek üzeredir. Üç fırkalık bir düşman kuvveti dağlık araziye atılmıştır ve burada kısım kısım esir edilmeğe başlanmıştır. Bir Yunan fırkası kâmilen imha ve kumandanı mecburen esir edilmiştir. Anadolu'nun düşmandan temizleneceği

Levent Sahverdi Arşivi

günler yaklaşmıştır. Eskişehir'in istirdadı teeyyüt etti. İzmir'de muhaceret başladı. Zengin Rumlar şehri terketmektedir. Kıtalarımızın dün saat 11'de Bursa'ya girdiği şayi olmuştur."

4 Eylül günü İstanbul baştan başa donanmıştı. Gazetelerin verdiği bu haberlerden sonra artık halk da coşmuş, işgal kuvvetlerini tanımaz olmuştu.

Seyyid Ahmet El Sunusi'nin Telgrafı

4 Eylül tarihli Vakit gazetesi, o zaman millî kuvvetlerin muvaffakiyetini canı gönülden dileyen ve bu uğurda çalışan bugünkü Libya hükümdarının pederi Seyyid Ahmet Elşerif Sunusi'nin Urfa'dan Mersin Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ne gönderdiği bir telgrafı neşrediyordu. 6 Ağustos tarihini taşıyan telgrafı, İstanbul'da ancak 4 Eylül günü alınabilmişti. Telgrafın taşıdığı mana cidden Türklüğün kalbini fethedecek mahiyette idi. İşte telgraf:

Hükûmeti hazıramızın istiklâli tammı ve âlemi İslâmın refah ve saadeti üzerinde muhik davamızı kazanmak ve mukaddes topraklarımızı düşmanın mülevves ayağından tathir etmek maksadiyle fedayi can eden kahraman ordumuzun üçüncü senei devriyesine müsadif olan iyd'i gazanızı tebrik eder ve bu iyd hürmetine pek yakın zamanda düşmanlarımızın mukaddes vatandan tarda muvaffak olacağımızı tebşir eder, muvaffakiyetinize dua eylerim".

İstanbul Rumları Duaya Çağrıldı

Tevhid-i Efkâr gazetesi son dakikada aldığı bir haberi neşrediyordu. Buna göre Atina'da başlayan isyan genişlemiş, hükûmetle muhalifler çarpışmaya başlamışlardı.

Tevhid-i Efkâr'ın verdiği bir haber de şu idi:

Başpapaz Meletyüs'ün tavsiyesi üzerine dün umum Rum kiliselerinde Yunan ordusunun muzafferiyeti için dualar okunmuştur.

4 Eylül 1922 tarihli Akşam gazetesi en baş sütununa Mustafa Kemal'in büyük bir fotoğrafını koyduktan sonra şu mühim haberlerini neşrediyordu:

Yunan kabinesi nihayet istifa etti. Atina'dan bildirildiğine göre, Proto Popodaki -Gonaris- Stratos kabinesi istifa etmiştir. Sansüre rağmen gazeteler havadisi neşretmişlerdir.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunan Ordusu Perişan Kaçıyor

Akşam gazetesinin makineye verilirken aldığı haberler de şunlardı:

"Yunan cenup ordusu hemen kâmilen mahvolmuştur. Yunan harp cephesinin gerisinde bulunan Yunan kıtaları silâhlarını bırakarak kaçıyorlar. Nihayet İzmir'e giriyoruz".

"Son dakikada İzmir'den aldığımız bir habere göre bugün Anadolu'da ordumuza karşı duracak bir düşman kalmamıştır. Esirlerin miktarı namütenahidir. Bundan birkaç gün evvel devletlerin müdahalesini rica eden İzmir Valisi Estrakiyadis, ecnebi devlet konsoloslarını içtimaya davet ederek şehre sığınan Yunan firarilerine karşı şehrin asayişini temin edemediğini beyan eylediğinden bu sabah limanımızdan müttefik donanmalarına mensup harp gemileri İzmir'e doğru hareket etmişlerdir. Asker kaçakları bu gemilerle Yunanistan'a gönderileceklerdir."

Necmeddin Sadak'ın Makalesi

Akşam'da rahmetli Necmeddin Sadak'ın neşrettiği makale:

"Çatalca'ya getirilen Yunan askerlerinden biri, payitaht kapılarını bekliyen bir jandarmamıza: "İstanbul yolu nerededir?" diye sordu. O gündenberi İstanbul'u uzaktan bile görmiyen Yunan askerleri, şimdi, Anadolu'nun ıssız dağlarında, vahşi ormanlarında başka şehrin yolunu arayarak deli gibi koşuyorlar. Üç sene evvel o yollardan etrafa alev ve dehşet saçarak her nasılsa bir kere geçen o fistanlı erkek sürüleri yalçın kayalardan, dik ağaçlardan, batan ırmaklardan soruyorlar: İzmir'in yolu nerededir?

Kaçınız, kaçınız! Arkanızdan Türk geliyor. Fakat İzmir yolu artık size kapanmıştır.

Size firar ve hicap yollarını kapayan dağlar, taşlar bile sizden davacıdır. Davanız görüldü. Türk ordusu sizi idama mahkûm etmiştir. Kanlı bir siyaset meydanına dönen Anadolu'da yeşil ovalar, karanlık ormanlar, yüksek ve karlı tepeler sizin idamınıza şahit ve seyirci olacaktır. Nafile aramayınız, arkanızdan gelen intikam ilâhesidir, önünüzde size güzel İzmir'in yolunu kapayan da ezelî adalettir.

"Erkete! Erkete!" kaçınız, fakat gittiğiniz yer, üç sene evvel kana boyadığınız İzmir rıhtımı değil, ardı arkası gelmiyen bir ölüm vadisidir."

Levent Şahverdi Arşivi

Vakit gazetesi, 5 Eylül tarihli sayısında şu haberi veriyordu:

"Atina Patris— (Politika) gazetesinin haber aldığına göre, Hükûmet, Yunanistan'ın askerî vaziyetini İngiltere hükûmetine izah etmek için Londra'daki Yunan maslahatgüzarına emir vermiştir. Yunan maslahatgüzarına, Yunanistan'ın Asya'yı suğradaki ekalliyetleri himaye için müttefik devletler tarafından aldığı vekâleti terketmek mecburiyetinde bulunduğunu sureti sariha ve vazıhada tebliğ edilmesi emrolunmuştur. Yunan maslahatgüzarı bunların diğer müttefik devletlere tebliğini İngiltere hükûmetinden rica etmek emrini de almıştır."

Cephe Haberleri

Düşmanın cenup grubu kâmilen inhilâl etmiştir. Şimal grubu ikiye ayrılmış, bir kısmı dağlık araziye sürülmüş, diğeri Bursa istikametinde hareket üssünden tecrit edilmiştir.

Vakit, "Hedefiniz Akdenizdir, ileri!" emrini bugün neşrediyor ve: "Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ordulara hitaben neşrettiği beyanname bu suretle nihayete ermektedir", demekte idi.

5 Eylül havadisleri İstanbul için cidden heyecanlı olmuştur: "Bursa'dan Mudanya'ya bir süvari kolumuz girmiştir. Gönen, gönüllüler tarafından işgal edilmiştir. Ankara, düşmanın ikiye ayrıldığını teyit etmektedir.

Atina'da Kargaşalık

5 Eylül günü Beyoğlu'nda dolaşan ve gazetelere intikal eden bir haber de şu idi:

Dün Beyoğlu mahafilinde şayi olan bir habere göre Atina'da bir kargaşalık zuhur etmiş ve bir kısım ahali saraya hücum eylemiştir. Kral Konstantin'in saray erkânından dört kişi ile beraber yaralandığı veya firara mecbur olduğu söylenmektedir.

Artık gazetenin sade birinci sahifesi değil, ikinci, üçüncü sahifeleri de Çin harp haberleriyle dünya matbuatının tefsirleri ile dolmakta idi.

Yunan resmî tebliği kuşa dönmüştü: "Geri tecemmüatı hemen tazyik olmaksızın devam ediyor. Haci Anesti."

Levent Şahverdi Arşivi

Fevzi Çakmak'ın Bir Telgrafı

5 Eylül tarihli Akşam gazetesi şu heyecanlı haberi neşrediyordu:

"Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Fevzi Paşa dün İstanbul'da bir makamı âliye şu telgrafı göndermiştir:

Ankara: Düşmanı mâğlûp ettik, takip ediyoruz. İmha edeceğiz."

Yunan Gazeteleri Yunan Hükûmetine Ateş Püskürüyor

Artık Yunan gazeteleri de durumu açıktan açığa itiraf ediyorlardı. Atina'da çıkan Mefaritimisis gazetesinden Akşam şu havadisi iktibas ediyordu:

"Hükûmet gazeteleri, Anadolu ordusunun tefessüh etmek üzere bulunduğuna bizi ikna etmeğe çalıştığı sırada, Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'daki Yunan işgaline nihayet vermek için ordusuna emir verdi. Yunan ordusu, Afyonkarahisar'ı tahliye etti. Mustafa Kemal Paşa ordusunu cephemizin en can alıcı noktasında tahşit ederek Yunan milletinin mukadderatiyle alâkadar bir meselenin mevcudiyetinden bizi haberdar etti. Hükûmet, küçük bir çocuk kadar bile akıl etmeyerek İstanbul'a doğru hareket blöfüyle Anadolu cephesini zaafa düşürdü. Ve bize âni surette taarruz eden Türklerin harekâtından bile haberdar değildi.

Fakat artık palyaçolar kumpanyasının mecnun kahramanları sükût etmelidir. Kostantin, besteler kralıdır."

Kral Taraftarı Gazete de Krala Çatıyor

Kral taraftarı Embros gazetesi de şunları yazıyordu:

"Bugünkü hükûmette vicdan, ar ve hicap, mesuliyet ve vatanseverlik hisleri varsa mümkün olduğu kadar süratle istifa etmelidir. Millî siyaset iflâs etti. Millî vahdeti temin etmek için Fransa'yı kurtaran Klemanso gibi bize de hükûmeti kurtaracak bir adam lâzımdır. Bugünkü hükûmetin başta kalacağı her saat Yunanistan'ın kalbine teveccüh edilmiş bir darbe olacaktır."

İstanbul'daki Türk Muhacirler

İstanbul'da 65 bin Türk muhacir vardır ki, bunların 17 bini Yunan ordusu tarafından yakıp yıkılan yerlerden gelmişlerdi. Akşam, pek yakında bu muhacirlerin yerlerine gönderileceklerini ve lâzım gelen yardımın da yapılacağını yazıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Akşam Gazetesi 55 Liraya Satıldı

5 Eylül günü İstanbul'da semt semt fener alayları yapılıyordu. Kartalda Akşam gazetesinin o günkü sayısı müzayedeye konmuş, 55 liraya kadar çıkmıştı. Jandarma neferlerinden Hüseyin onbaşı, üstünde ne kadar para varsa hepsini vererek gazeteyi almıştı.

Ateşli Bir Makale Daha

Bugün Falih Rıfkı'nın ateşli makalelerinden birini daha okuyoruz: "İzmir'e gidiyoruz. Hayal, bu hakikatten sönüktür. Kanlı istilâ dağlara sığındı ve ormanların zulmetine kaçıyor. Halâs ordularının sesleri, bu dağların en yüksek tepelerine ve bu ormanların en kuytu köşelerine yetişiyor. Düşman ölüme kaçıyor. Ölüm. Ölüm. Geçen sene bu günlerde Ankara, Ankara diye bağıranlar için bu senenin bugünlerini ölüm Atina'dan daha munis yer me'va, mezar köy ocağından daha sıcak bir ağuştur. Zira arkadan adalet ve ceza geliyor.

İstilâ İzmir'e ayak bastığı gün Türk milleti: "Allahım bize bugünü gösterecek miydin?" diyordu, şimdi de: "Allahım bize bugünü gösterecek miydin?" diyor. O gün ağlıyordu, bugün yine ağlıyor. O gün bütün millet bir tek kalpti, bugün yine bir kalptir.

İyi ki o günkü yeis ile ölmemişiz. Zira bugünü görüyoruz, iyi ki bugünkü sevinçle ölmüyoruz, zira artık her gün bugünden daha güzel olacaktır. Bu nesil öyle bir zamanlar geçirdi ki doğduğuna lânet etti, fakat birçok nesiller bizim zamanımızda doğmadıklarına lânet edeceklerdir."

6 Eylül günü son nefesini vermek üzere olan ölünün son bir gayret göstermesi gibi Yunanlılar İstanbul'da akılların alamayacağı bir yalan uydurmuşlardı. Bu habere göre Yunanlılar mukabil bir taarruzla bir rivayete göre 7, diğer bir rivayete göre 12 ve son bir yalana göre de 30 bin Türk askerini esir almışlardı. Haber, şehir içinde bir anda dolaşmış, borsada 23 kuruş, olan drahmi 70 kuruşa çıkmıştı.

Fakat aynı gün, bütün bu şımarıkları beyinlerinden vuracak haberlerle İstanbul gazeteleri sahifelerini dolduruyorlardı.

Düşman Otomobille Bile Kaçamadı

6 Eylül günü Vakit gazetesi 31 Ağustos ve 1 numaralı resmî raporun hulâsasını neşrediyordu ki, bu rapor durumu bütün açıklığı ile gösteriyordu. Yüzlerce otomobil ve 50 den fazla top ele geçirilmişti.

Düşman otomobille kaçacak zaman bulamamıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanlılar Tahliyeye Başladıklarını Gizlemiyorlar

Aynı gün Paris'ten gelen bir telgraf, Yunan hükûmetinin, Anadolu'yu tahliye etmeğe başladığını ve bunu müttefiklerine resmen bildirdiğini açıklıyordu.

Vakit "Anadolu Yunan ordusuna mezar oldu" başlıklı yazısında harbin kritiğini yapıyor, zayiatın bilânçosunu veriyordu.

Tavsend'in Mustafa Kemal İle Mülâkatı

6 Eylül tarihli Vakit, General Tavsend'in Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı mülâkatı neşrediyordu. Büyük taarruzdan önce yapılan bu mülâkatı Tavsend şöyle anlatıyordu:

"Kendisini gördüğüm zaman alelâde İngiliz biçiminde dikilmiş bir elbise giyiyordu. Başında da şimdi Anadolu'da giyilen kalpak vardı. Kalpağın şu iyi ciheti vardı ki hem üniforma ile hem de alelâde sivil elbise ile giyilebilir.

Kemal Paşa'yı Türk ordusu ve Türk milleti perestiş edercesine seviyor. Binaenaleyh propagandacıların faaliyetleri Türk ordusunda ve Türk milletinde bir infial hissi uyandırmaktan başka bir tesir husule getiremiyor. İstanbul'da ahalinin yüzde doksanı Kemal Paşa taraftarıdır. Anadolu'da Kemal Paşa taraftarı olmayan bir adam yoktur. Paşa'nın verdiği emirlere herkes itaat ediyor ve onun idaresi altında millî hükûmet kurulmuş bir makine gibi işliyor.

Kemal Paşa pek ziyade merak ettiği bir mevzu olmadıkça pek az konuşur. Mükâlemenin mevzuuna merak ederse o zaman büyük bir talâkatle idarei kelâm eder. Bunu Napolyon'un 1805 senesindeki Osterliç muharebesi hakkında kendisiyle aramda cereyan eden bir münakaşa üzerine anladım. Kemal Paşa Napolyon'un 1799 senesindeki İtalya'yı istilâ harbini de ziyadesiyle beğeniyor. Bir akşam yemek yerken müşarünileyh ile aramda Napolyon hakkında bir münakaşa cereyan edeceğini bilmiyordum. Fakat o akşamki bu münakaşa üzerine her ikimiz de teslim ettik ki Napolyon'un vazettiği kuvayı harbiye bugün de el'an mer'idir.

Kemal Paşa'nın tarihî harp hakkındaki malûmatı pek vasidir. Aynı zamanda Avrupa'nın siyasetini derin bir alâka ile takip etmektedir. Müşarünileyh yalnız İstanbul'daki Mekteb-i Harbiye'den mezun iken siyasiyatı bu kadar derin bir alâka ile takip edebilmesi şayanı hayrettir."

Levent Sahverdi Arşivi

Trikopis'in Esir Edildiği Bugün Duyuldu

Trikopis'in 2 Eylül akşamı esir edildiğini İstanbul 6 Eylül günü öğleden sonra öğrenmiş bulunuyordu. Akşam gazetesi bu havadisi şu satırlarla vermekte idi: "Bu sabah Ankara'dan gelen resmî haber şudur:

Yeni Yunan Başkumandanı General Trikopis ve Erkânı Harbi Miralay Tenerenis, İkinci Kolordu Kumandanı General Diminisi, Erkânı Harbiye Reisi Vaskolopulos, Levazım Reisi Petrolidi, Onüçüncü Fırka Kumandanı Kayayadis 2 Eylül akşamı Uşak civarında esir edilerek Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin karargâhlarına gönderilmiştir. Başkumandan Mustafa Kemal Paşa Hazretleri esirlerine nezaketle muamele ederek yeni Başkumandan Trikopis'i mukadderatın bu cilvesinden dolayı teselli eylemiştir."

Müthiş Zaferler

Akşam zaferlerimize "müthiş" kelimesini de ilâve ederek "müthiş zaferlerimiz" diyordu. 6 Eylül günü öğleye kadar alınan haberlere göre Eskişehir cephesinde 300 zabit, 10 bin nefer, 300'den fazla top alınmıştı.

Harp Artık Bitmiştir

Artık bütün dünya ajansları, Yunanistan'ın Anadolu'yu tahliye etmeğe başladığını bildiriyordu. Akşam o gün "salâhiyettar bir zattan" diye şu haberi neşrediyordu:

"Harbin birinci safhası düşman ordusu idi. Bu ordunun cenup kıtaatı kâmilen imha edildi, şimalde ise ordumuzun son harekâtına engel olabilecek bir kuvvet yoktur. Binaenaleyh bu safha nihayet bulmuştur.

Harbin ikinci safhası işgal ve tenkil hareketidir. Artık bu bir zaman meselesidir. Anadolu'da harbe bilfiil nihayet bulmuş nazariyle bakabiliriz".

İzmir Yılları Mahşeri Kalabalık

İzmir'den gelen bir yolcunun anlattıkları da ajans haberlerini teyit ediyordu:

— İzmir'de ticarî muameleden eser kalmamıştır. Herkeste hicret kaygusu vardır. Bütün Rumların maneviyatı bozuktur. Aydın'dan da İzmir'e akın başlamıştır. İzmir'e doğru bütün yollar mahşer halindedir.

Levent Şahverdi Arşivi

Ali Kemal'in Makalesi

Ali Kemal bugün "Cevabımız" başlıklı bir makale neşretmiştir. İşte birkaç parça:

"Biz hiçbir zaman karaya kara, beyaza beyaz demekten çekinmedik, içtihaden bize samimî muhalif olanların da haklarını teslim eyleriz, tâ İzmir'den Eskişehir'e kadar ilerlemesine sebep verildikten sonra Yunan'ın o muazzez Türk yurtlarına böyle aylarca, hatta senelerce bırakılmasına kızıyor, kan ağlıyorduk. Bu hak yerini bulmaya başladı. Irkını, milliyetini seven her Türk gibi candan ve imandan seviniyoruz.

...Ama bu sefer o içtihadımızda yanılırmışız, dünyanın inkılâbına yakından agâh olamadığımız için devletlerin garp ve şarkta vaziyeti siyasiye vesairelerindeki şümulu göremezmişiz. Cihanın ne büyük dahileri böyle içtihat hataları ettiler, bu aciz hatamızla biz de mi öyle bir zühulden münezzeh kalacağız."

Ali Kemal, bundan sonra kendisini vatana ihanetle itham edenlere çatmakta "Ah, bu yaygaraların, bu kepazeliklerin hakikî saiklerini biliriz. Elbette vakti merhunu gelince onları da meydana koyacağız."

Zavallı Ali Kemal işte o vakti göremedi.

7 Eylül tarihli gazeteler birinci sahifelerini düşmandan geri alınan toprak parçalarımızın isimleriyle doldurmuşlardı. Alaşehir alındı, Aydın ve Nazilli'ye ordularımız girdi, Orhan Gazi ve Gemlik'te Türk bayrağı dalgalanmaya başladı. İnönü'de bir daha muzaffer olduk.

Bundan sonra diğer havadis başlıkları: Yedi fırkaları kâmilen imha edildi. 100 tayyaremiz taarruza iştirak etti.

Anadolu'da Artık Yunan Ordusu Kalmamıştır

7 Eylül tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi Hâmit Beyle bir görüşme yapmıştı... Hâmit Bey Trikopis'in 2 Eylül günü esir edildiğini resmen açıklayınca, muharrir bu haberin neden bugüne kadar ifşa edilmediği sualine şu cevabı almıştı: "Biz Yunanlılar gibi şarlatan değiliz. Bizim hedefimiz düşmanın imhası ve memleketimizin kurtarılmasıdır. Şahıs ve şehir düşünmüyoruz. Buna da muvaffak olmak için artık büyük bir himmet sarfına lüzum kalmamıştır. Anadolu'da bir Yunan ordusu kalmamış ve nihayet bir hafta içinde ordularımızın İzmir'e sancağımızı dikmesi imkânı elde edilmiştir.

Levent Şahverdi Arşivi

Erkete Turkos

Mersin'den gelen bir haber, Tevhid-i Efkâr gazetesinin birinci sahifesinde "Erkete Turkos diye İzmir'den kaçıyorlar" başlığını taşımakta idi. Havadisi aynen neşrediyoruz: "Bugün gelen mevsuk haberlere göre İzmir'de dört Yunan nakliyesi vardır. Yunan zabitleri ailelerini bu vapurlara bindirmek için telâş ve heyecanla merdivenleri tırmanmaktadırlar. Bu gece "Erkete Turkos" sesleri işitilmiş, şehirde asayiş ve inzibat kalmamıştır. Dükkânlar tamamiyle kapalıdır. İzmir'e her gün külliyetli miktarda yaralılar gelmekte, hastahaneler hususî evler tamamiyle dolduğundan yaralılar, her türlü yardımdan mahrum bir halde istasyonlarda beklemektedir".

Metropolit Ve Patriğin Gayretleri

7 Eylül tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi, İzmir metropoliti, Hrisostomos ile patrikhanenin Avrupa devletlerine müracaat ederek insaniyet namına Yunan tebaasının korunmasını istediklerini yazıyor ve şöyle diyordu:

"Aynı Hrisostomos, Patrik Meletyos gibi ruhanî vazifesini bir tarafa bırakarak sırf Yunanlılık uğruna siyasî propaganda ile meşgul olarak muhtariyet maskaralığı oyununu oynamaya kalkışmıştı. İzmir'de yapılan fecayii öven kendisi değil miydi?"

Trikopis Başkumandan Olduğunu Esir Edildiği Zaman Öğrenmişti

Vakit gazetesi 7 Eylül tarihli sayısında enteresan bir fıkra neşretmişti. "Kördöğüşü: Esir olan bir kolordu kumandanının başkumandanlığa terfii" başlığını taşıyan yazı şu idi:

"4 Eylül'de Haci Anesti'nin yerine Atina hükûmeti tarafından başkumandan tayin edilmiş olan Yunan generali Trikopis 2 Eylül akşamı Uşak'ta ordumuz tarafından esir edilmiştir. Şu vaziyete göre Yunan hükûmeti 4 Eylül'de Trikopis'i başkumandan tayin ederken onun iki gün evvel esir edilmiş olduğundan haberdar değildi. General Trikopis de ordumuz tarafından esir edildiği zaman henüz başkumandan tayin olunduğu hakkındaki emri telâkki etmemiş olduğundan kendisini üçüncü kolordu kumandanı biliyordu."

Ali Kemal'e Telgraflar

Ali Kemal taarruzdan evvel bir makalesinde millî ordu muvaffak olduğu takdirde "yalnız kalemimizi kırmak değil, insanlığımızdan bile istifa

Levent Şahverdi Arşivi

eyleriz" diye bir cümle kullanmıştı. Kozan mebusu Fikret ve Cebelibereket mebusu İhsan Vakit gazetesi vasıtasıyle Ali Kemal'e şu telgrafı çektiler:

"Yunan ordusu imha edildi. 26 Ağustos tarihli makalenizde vadiniz veçhile kaleminizden ve insanlığınızdan feragat etiğiniz haberini bekliyoruz".

Bir Yunan Kadınının İtirafları ve Lânetleri

7 Eylül günü Mudanya'dan 4000 muhacir gelmişti. Akşam gazetesi muharriri, gelen muhacirlerden bir kadınla konuşmuş, kadının şu sözlerini zaptetmişti:

—Bizden hakikati sakladılar, halbuki Türklerin her an Bursa'ya yaklaştıklarını haber alıyorduk. Yunanlılar bu hakikate rağmen Türk ordusunun mahvedildiğini ilân ettiler. Türklerin hücumundan evvel Bursa'da caka satan pudralı, şık Yunan zabitleri nerede kaldı? Onları bu defa da Mudanya'da kan, ter ve tozdan ve telâştan yüzleri mosmor, gözleri yorgunluktan kan çanağına dönmüş, üst baş çamur içinde kaçmak için öteberiye başvururlarken gördüm. Bizim rahatımızı onlar bozdular. Türklerle aramızı onlar açtılar, Allah onlara lânet etsin.

Bir Türk Gazetecisinin Görüşü

7 Eylül günü Vakit, cepheye gönderdiği muhabiri Lûtfi Bey'den şu telgrafı almıştı:

"Cenup cephesinde, İzmir'e doğru ilerlemekte olan ordunun karargâhındayım. Afyonkarahisar'ı hezimetinden beri vukua gelen muharebeleri yakından takip ettim. Bu muharebelerde ordumuzun gösterdiği şecaat, her türlü takdirin fevkindedir. Muhtelif sınıfa mensup kıtaat, düşmanı imha için mübalâğa edercesine harp etmişlerdir. Kumandanlarımız düşmana karşı fakiyetlerini her tarafa ispat ettiler".

Elyevm düşmanın kuvayı asliyesi imha edilmiştir. Muhtelif istikametlerde perişan bir halde ricat etmeğe çalışan birlikler takip edilmektedir. Herkesin gözü İzmir'dedir. İzmir'e doğru hareketimiz süratle inkişaf etmektedir. Her saat, her dakika İzmir'e bir parça daha yaklaşıyoruz. Nihayet üç güne kadar İzmir'e varacağız.

9 Eylül günü, yani iki gün sonra İzmir'e girildiğine göre Türk gazetecisi bir gün yanılmış oluyordu. Mehmetçik öyledir, yanıltır amma, her zaman üstün kahramanlığı ile..

Levent Sahverdi Arşivi

İstanbul, büyük taarruzun başlangıcını ve inkişafını çok geç haber aldı, fakat ordumuzun İzmir'e girişinin bütün heyecanını Türk bayrağını bağrına basan İzmirliler gibi yaşadı, onlar gibi coştu, onlar gibi bayram yaptı. İzmir'in kurtuluşu Türkiye'nin kurtuluşu, topraklarımızın düşmandan temizlenmesi ve istiklâle kavuşmamız demekti. Bunu bilen ve duyan her Türk o gün hayata yeni gelmiş gibi yaşadı.

8 Eylül günü İstanbul'da çıkan gazetelerin her yazdıkları birer hakikatti. Tevhid-i Efkâr "zaferden zafere koşan kahraman ordumuzun süvari fırkaları İzmir'den 35 kilometre mesafeye dahil oldular. Bugün ordumuzun cuma namazını İzmir'de kılmaları memuldür" diyordu.

Mütareke İsteniyor

Düşmanın mütareke istediğini bütün gazeteler en mevsuk membalardan alarak yazıyorlardı. Fakat artık mütareke bahis mevzuu olamazdı. Fransa, İngiltere ve İtalya fevkalâde komiserlikleri baştercümanları Yunanistan'ın teklifini Ankara'ya tebliğ etmişlerdi.

Harbin Bilânçosu 40 Bin Esir, 30 Bin Ölü

Vakit gazetesi harbin bilânçosunu şöyle veriyordu: "Düşmandan şimdiye kadar 40 bin esir, 3 bin zabit, 248 top, 1400 otomobil, 1200 makineli tüfek, 4 bin otomatik, birçok esir ve levazım alınmıştır. Düşmanın telefatı 30 bin mütecavizdir."

Le Tan'ın Tavsiyesi

Le Tan gazetesi, Türkiye'yi bu taarruza sevkeden sebepleri kendisine göre tefsir ettikten sonra müttefiklere hitaben şöyle diyordu: "Karar veriniz, teşkilât yapınız ve Anadolu'nun Yunan kıtalarından tahliyesine derhal başlayınız. Yunanlıların orada kalamıyacakları artık hiç kimsenin meçhulü değildir."

Bütün bu hakikatler karşısında Atina hâlâ halkı aldatmakta idi. 6 Eylül tarihinde yayınlanan bir tebliğde Yunanistan'ın askerleri terhis ve Anadolu'yu tahliyeyi düşünmediğini bildiriyordu.

Türk Tayyareleri İzmir'de

8 Eylül tarihli Vakit tayyarelerimizin İzmir havalarında uçtuğunu, düşman topluluklarını bombaladıktan sonra ahaliye beyannameler atıldığını bildiriyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

Yunanlılar Camilerden Halılar Çalarak Kaçıyorlardı

Anadolu'dan kaçan Yunanlılar, geride bıraktıkları köyleri yakmakla kalmıyor, alabildiklerini alıp gidiyorlardı. Rumca Proodoros gazetesi, İstanbul gümrüğüne gelen muhacirlerden birinin eşyaları arasında Eskişehir camiinden çalınmış bir halının bulunduğunu yazıyordu. Diğer taraftan Bursa'dan gelen Rum muhacirleri de çalınmış eşyalarla İstanbul'a gelmişlerdi. Yapılan şikayet üzerine 72 çalınmış kilim ele geçirilmişti.

Yalova'da Bir Yunan Torpidosu

8 Eylül tarihli Vakit şu kısa haberi veriyordu:

"Dün Büyükada'dan Yalova'ya hareket eden Yunan torpidosu Yalova'ya yanaşmak istemişse de kahraman topçularımızın seri ve müessir ateşi altında duramayarak hemen kaçmaya mecbur olmuştur. Yunan torpidosuna bir isabet vaki olmuştur".

Velid Ebüzziya'nın Makalesi

Velid Ebüzziya, 8 Eylül günü Tevhid-i Efkâr gazetesinde şöyle diyordu: "Biz, misak-ı millîmizi ancak medenî memleketlere karşı ve medenî memleketlerce kabul edilmiş bulunan esasat dairesinde tanzim etmiştik. Yunanistan'ın şimdiye kadar yaptıklarından sarfınazar, fakat şu on gün zarfında yaptıklarına gelince bütün bir fecayi ve şenayiin alemi medeniyette değil, hatta sahrayı vahşette bile yeri yoktur. Binaenaleyh bütün ahit ve peymânemize rağmen biz yarın misak-ı millîmiz haricine çıkmaya mecbur olursak, bunun mesulü yegânesi Yunanistan'dır."

Ali Kemal Aynı Teranede

Şimdi son olarak gene Ali Kemal'den bahsedelim: "Sulha cidden talip isek davayı millîmizi siyasetle fasletmek istiyorsak, bütün itilâf devletleriyle uzlaşmayı samimî arzu ediyorsak, Ankara'dan başka vasıtalara muhtacız" diyen Ali Kemal, 8 Eylül günü, dünkü sayımızda neşrettiğimiz Ankara'dan çekilen telgraf mevzuuna temas ederek şöyle diyordu: "(İleri) den (Vakit) e kadar o rengârenk lâhana yapraklarının" diyerek meslektaşlarına çatıyor "kalleş muhacimlerimiz" diye de kendine pâye veriyordu.

İzmir işgal edilmiş demekti, fakat Ali Kemal, hâlâ bunu zafer olarak kabul etmiyordu:

"Evet, Yunan orduları imha edildi. Yunanistan cezayı sezâsını buldu. Perişan oldu. Lâkin böyle olmakla bu devletimiz o makalemizde tespit ey-

Levent Şahverdi Arşivi

lediğimiz veçhile kurtuldu mu, sulh şartlarını dilediğimiz gibi düveli muazzamaya kabul ettirdi mi?

İtidamızca bu harp ve tarab içtihadı bizi öyle bir gayeden bilâkis uzaklaştırdı. İstikbâlin iki kere iki dört eder gibi meydana koyacağı bu hakikatleri böyle bir zamanda açıktan açığa basteylemek bir nevi patavatsızlıktır ama: *"Destinde mi ihtiyar? Heyhat!"*

9 Eylül 1922 yi canlandırmaya çalışmak beyhudedir. Bu tarihin binbir cephesinin bir tanesini kelimelerle ifadeye muktedir olamayız. 9 Eylül onun için kelimelerle anlatılmaz ki... his, heyecan, gurur gibi duyguların insan hayatında ulaşabileceği zirveleri öylesine geçmişti. Sevinç çıldırtıcı idi, heyecan öldürücü... Kalpler çarpıyor, yerinden kopacak gibi, yokluğa uçacak gibi. ..

Müttefik Telsizleri Türk Kumandanı Arıyor

9 Eylül günü müttefik telsiz istasyonları durmadan: "Ankara ve bütün Yunan istasyonları" kelimelerini durmadan tekrarlıyor ve şu mesajı neşrediyordu:

"Müttefik devletler İzmir general konsoloslara şehrin teslimini müzakere etmek üzere en yakın Türk kıtası kumandanı ile derhal görüşmek arzusundadırlar. Mümessillerine acele olarak bir görüşme yeri tayin edilmesini rica eylerler..."

İzmir alınmıştı artık... Onu Mehmetçik dipçiği ile imanı ile almıştı. Müttefik devletlerin general konsolosları sözde bir "formalite"yi yerine getireceklerdi. Türk ordusu şimdi formalite ile mi meşgul olacaktı. Türk ordusu, silâhsız, sivil vatandaşları süngüleyerek ele geçiren düşmandan güzel İzmir'i onlar gibi kancıkça da almıyor, toplarını, tüfeklerini, başlarını parçalıyarak topraklarına giriyordu. Bununla beraber Başkumandan müttefik devletler general konsoloslarının mesajına şu cevabı verdi:

"Telgrafnameniz alındı. Mümessillerinizi İzmir-Turgutlu kasaba şosesi ile kasabaya gönderiniz. Bir yanlışlığa mahal kalmamak üzere otomobillerde beyaz bayrak bulundurmak muvafıkı ihtiyat olur."

Bir Masal Devri Yaşanmıştı

Sade düşman değil, dünya milletleri şaşkınlaşmıştı. Bir mucize devrinde, bir masal dünyasında yaşamadıklarına göre, dünyanın en büyük selahiyetlerin tasdik ve kabul ettikleri riyazî bir hakikat nasıl alt üst olabilirdi.

Levent Şahverdi Arşivi

Loid Corc Yanılmıştı

İngiltere'de çıkan Morning Post şunları yazıyordu: "Türk taarruzunu Avrupa diplomatları beklemedikleri gibi Yunanlılar da beklemiyordu. Diplomatlar, sandalyelerine oturmuşlar, Venedik konferansı için bir tarih tayin etmeyi düşünüyorlardı.

Mister Loid Corc bir yanlış daha yapmıştır. Mister Loid Corc demişti ki: Türkler daima diplomasi aleminde vakit kazanmak isterler, onlar derki: "İnat et, davayı kazanırsın." Anlamalıdırlar ki bu imkânsızdır. Halbuki işleri sürüncemede bırakan Mustafa Kemal değildi, Kemal Paşa vakit istiyorsa ordusunu teçhiz etmek için istiyordu.

Bir ordu bir günde halk edilemez."

Evet, artık hemen hemen bütün Avrupa hakikati görüyor, düşünebiliyor ve söyleyebiliyordu.

Yunanistan'dan Haber Gelmiyordu

9 Eylül günü Türkiye'ye dolan yüzlerce yabancı gazete muhabiri dünyanın dört bir tarafına Türk'ün zaferini bildiriyorlardı. Bugün, yalnız Yunanistan'dan haber alınamıyordu. Sanki Yunanistan haritadan silinmişti.

Anadolu'dan da haber alınmadığı günler vardı, fakat Anadolu zaferlerini saklıyordu. Atina ise aksine felâketleri gizlemeğe çalışıyordu. Daha doğrusu söyleyecek kelime bulamıyorlardı.

Damat Ferit İstanbul'da

Damat Ferit 9 Eylül günü İstanbul'a geliyordu. O günkü millîci gazetelerin ne ruh taşıdığını bütün haşmetiyle gösterecek bir vesikayı, Vakit gazetesinden iktibas ederek neşrediyoruz:

"Damat Ferit Paşa bu sabah Avrupa'dan şehrimize avdet etmiş olacaktır. Hareket vaktini çok zaman evvel dostlarına bildirmişti. Hiç şüphesiz bundan maksat parlak bir istikbal merasimi hazırlamaya vakit bırakmaktı. Haber aldığımıza göre Paşa'nın yâranı tarafından pek parlak bir merasim yapılması kararlaştırılmıştır.

İzmir'in işgale uğramasının başlıca müsebbiplerinden biri olan Ferit Paşa bugün İstanbul'a çıkıp halâs şenliklerini görünce tam bugün buraya avdet etmesini herhalde bir hüsnü tesadüf addetmiyecektir."

Levent Sahverdi Arşivi

İstanbul'daki Yunanlılar Gitti

İstanbul'daki Yunan askerî heyeti 9 Eylül günü bütün hülyaların acı ve korkunç bir hakikate inkılâp ettiğini görerek uzaklaşıyorlardı. İstanbul'da yalnız bir Yunan binbaşısı kalmıştı.

Sultanahmet Meydanında Türk Bayrağı

9 Eylül günü Sultanahmet meydanında tarihin mühim bir hadisesi cereyan ediyordu. İzmir'in işgali günü aynı meydanda siyaha boyanan şanlı Türk bayrağı, bugün al rengi ile dalgalanıyor ve bütün İstanbul halkı, bu bayrağın altında sevinç gözyaşları döküyordu.

Ve aynı gün Kadifekale'de dalgalanan şanlı bayrağımız, kalplerden fışkıran:

— Yaşa Mustafa Kemal Paşa...

— Yaşa şanlı ordu..

Sesleriyle dalgalanıyordu.

Yunan istilâ ordusunun İzmir'den kaçışı, tarihin ne Moskova hezimetine, ne de onbinlerin döküntüsüne benzer. Her şeylerini toplarını, tüfeklerini, yiyecek ve giyeceklerini arkada bırakarak sadece canlarını kurtarmak için kendilerini İzmir'e atanlar,burada da durmadan peşlerini takip eden ölüm korkusu ile karşılaştılar. Bir zamanlar mahmuzlarını şakırdatarak dolaştıkları Türk topraklarının hiçbir köşesi artık onlara sığınak olamıyordu. Bir vapurun halatına olsun yapışabilmek için çılgınca kendilerini denize atıyorlardı. Ve Anadolu'nun her tarafında sadece kaçış vardı, kaçıyorlardı.

Bursa'da 100 Bin Muhacir

Vakit gazetesinin birinci sahifesindeki havadisleri okuyalım:

"Proodos gazetesinin verdiği mâlumata nazaran Bursa şehri Yunanlılar tarafından tahliye edilmiş, hastalar ve mahpuslar Tekirdağ'a gönderilmiştir. Bursa ve Mudanya havalisinde yüz bin muhacir bulunmaktadır. Bunların hali pek fecidir. Bundan başka Mudanya'ya her gün muhacirler gelmektedir. Bunlar, muhtelif vasıtalarla Marmara'nın Avrupa sahillerine ve en ziyade Tekirdağ'a Mürefte'ye ve bir kısmı da Selânik'e nakledilmektedirler.

Levent Şahverdi Arşivi

Söylendiğine göre Türk çeteleri ile muntazam kuvvetler, Bursa'dan dört saat mesafedeki Aksu'da bulunmaktadırlar. Bursa'ya hen gün yardıma muhtaç yaralılar gelmektedir. Mudanya'ya bir Amerikan gam botu gelmiştir."

Her Türk Bölgesinde Şenlik

"Dün İzmit'ten aldığımız hususî malûmata göre Bursamızın istirdadı haberi orada perşembe günü (7 Eylül günü) akşamı teeyyüt etmiştir. Beklenen haber gayri resmî olarak intişar edince, İzmit'te Sapanca'da, Adapazarı'nda halk sokaklara dökülerek şenlikler yapmıştır".

Yunanlılar Mustafa Kemal'i Arıyorlar

İstanbul'da çıkan Tahidromos adlı Rumca gazete: "Yunanistan'ı bu felâketlerden mümkün olduğu kadar az zararla çıkarmak için Mustafa Kemal gibi bir Yunanlıya ihtiyaç vardır."

Yunan Kızılhaç'ı Kızılay'a Teşekkür Ediyor

"Yunan Kızılhaçının şehrimizdeki delegesi Kızılay merkez umumisine gelerek esir edilmiş olan Yunan başkumandanı ile kolordu ve fırka kumandanlarının sıhhatte olduklarından dolayı Kızılay tarafından verilmiş olan haberden dolayı beyanı teşekkür etmiş ve Yunan Kızılhaçının bu hususlaki teşekkürnamesini Kızılay'a tevdi etmiştir."

10 Eylül Günü Yapılan Fener Alayı

10 Eylül günü yapılan ve Darülfünun tarafından hazırlanan fener alayının programı şöyle idi:

"1— Saat 5.5'de Fatih'in türbesinde toplanma

2— Fatih'in türbesinde bir duadan sonra hareket

3— Fatih, Şehzadebaşı, Divanyolu, Köprü, Tepebaşı, Beyoğlu, Pangaltı, Şişli ve Hürriyeti Edebiye tepesine geliş.

4— Halk muntazam bir şekil göstermek için harekette cemiyetler ve halk semt semt ayrılacak ve kendilerine verilecek sıra ile birbirlerini takip edeceklerdir.

5— Yolda intizamı temin için bir zat riyasetinde bir heyet olacaktır.

6— Bu heyetin kollarında birer alâmeti mahsusa bulundurulacaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

7— Bunlarda heyetten gayri her semt ve cemiyet kendi intizamını temin edecektir.

8— Tezahüratın iptidasından nihayetine kadar millî vekar tamamiyle muhafaza edilecektir.

9— Hürriyeti Edebiye'de ve münasip olduğu takdirde yalnız muzafferiyeti tes'iden ve sükûneti ihlâl etmeksizin seçilen kimseler tarafından nutuklar söylenecektir.

10— İstanbul tramvay şirket tezahürattan haberdar edilecektir.

11— Yolları şirket açık bulunduracaktır.

12— 9'da Hürriyeti Edebiye'den hareketle dönülecektir."

İzmir'in İstirdadı Hakkında Gelen İlk Telgraflar

"İzmir süvari kıtaatımız dün saat on bir buçukta şehre girmiştir. Ahali askerimizi emsalsiz bir şevk ve şetaretle karşılamıştır. Derhal şehirdeki resmi binalar, karakollar işgal edilmiş ve asayiş temin olunmuştur. Şehirde ve civarda kalmış olan Yunan zabit ve neferleri toplanmaktadır."

Akşam gazetesi İzmir işgaline dair daha yeni haberler neşrediyordu. Bunlardan birkaçını okuyalım:

"Paris — Bahriye Nazırı'na İzmir'in bir Türk süvari fırkası tarafından işgal edildiği haberi gelmiştir. Nuri Bey kumandasındaki bir Türk kolu beş yüz liralık mükâfatı ve Mustafa Kemal Paşa tarafından Adalar denizine vasıl olacak ilk kumandana verilecek bayrağı kazanmıştır."

İzmir'de 150 Bin Aç Muhacir

Teologos adlı Yunan gazetesi İzmir'in tahliyeden bir gün evvelki durumunu şöyle anlatıyordu:

"Atina'dan gelen telgraflar, teehhüre uğramıştır. Diğer membalardan alınan malûmat ile facianın nihayete erdiğini anlıyoruz. İzmir şehri dahilinde ve Karşıyaka'ya sığınanların sayısı 150 bin tahmin edilmektedir. Muhacirler arasında açlık ve geçici hastalık vardır. Ecnebi bahriye silâhendazları sayesinde asayiş ihlâl edilmemiştir. Ecnebi tebaa ve bilhassa İngiliz ve Yunan eşrafı vapurlara binmişlerdir. Diğer ahali bütün vasıtalara başvurarak karşı adalara geçiyor. Bankalar muhafaza olunmaktadır."

Levent Şahverdi Arşivi

Bursa 10 Eylül'de düşman askerleri tarafından tahliye edilmişti, fakat İstanbul'a katî haber 11 Eylül'de gelmişti.

11 Eylül günü, Ankara'nın Anadolu ajansı vasıtasıyla neşrettiği mütareke şartları İstanbul'da duyulmuş ve gazetelerle neşredilmişti. Bu şartları aynen naklediyoruz.

Mütareke Şartlarımız

Sulhperver ve kan dökülmesinden mütenaffir bulunan milletimizin ancak âtideki şeraitle mütarekeye razı olabileceği ve binaenaleyh düşmanı kurtarmak isteyenlerin bu arzularımızın tahakkukunu şimdiden temin etmeleri lüzumu der meyan eylemektedir.

1— Düşman bulunduğu bütün yerleri bütün silâh, mühimmat, erzak ve ordusu ile beraber bilâkaydüşart teslim eyler.

2— Şimdiden gerek Anadolu ve gerek Trakya'ya ait her türlü iddiadan feragat eder ve bütün bu yerlerin Türklük ve yalnız Türklüğün olduğunu kabul eyler.

3— Üç seneden beri memleketimizde icra ettiği tahriplerin imari ile Türk milletinin tahammül ettiği bütün masarifi bütün fedakârlıkları tazmin eder.

4— Memleketin istilâsı esnasında memleketi tahrip ve ahalimize cebir ve şiddet istimal etmiş olanların kâffesini Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmetinin eline muhakeme edilmek üzere teslim eder.

İstanbul Coşuyor

Dört seneden beri hep matemli günler geçirmekte olan İstanbul üç günden beri gelmekte olan muzafferiyet haberleri üzerine birden galeyana gelmiş ve bütün ahali, kalplerinden kopan samimî hislerle tezahüratta bulunmaya başlamıştır.

Vakit gazetesinin bir haberi:

Dün sabah, Beyoğlu'ndan gelerek İstanbul cihetine geçen tramvay arabalarında Osmanlı bayrağı görülmemesi birçok halkın pek haklı olarak infialini mucip olmuş ve nihayet tramvay yatmanlarına münasip lisanla bayrak takmaları ihtar edilmişti.Türk varmanlar, sabah işe başlarken bu

Levent Şahverdi Arşivi

arzuyu izhar ettiklerini fakat Rum ve Yunan olan âmirleri bu arzularına aldırmadıklarını söylemişlerdir.

Öğleye doğru bütün tramvay arabaları bayraklarla süslenmişti.

Yunanistan'da Karışıklık

11 Eylül günü Atina'dan gelen haberler çok karışıktı. Kral mağlubiyeti itiraf ediyor ve vatanının menfaati için her şeyi yapacağını bildiriyordu. Kendisine itaat istiyordu.

Kaloyeropulu kabinesi de istifa etmiş, yeni kabine kurulamamıştı.

Müttefik Orduları Başkumandanının Tebliği

11 Eylül günü İstanbul müttefik kuvvetler başkumandanı bir tebliğ yayınlamıştı. Tebliğde şunlar deniyordu:

"Müttefik orduları başkumandanı geçmiş günlerin hadiselerinden sonra Türk ahalisinin sevinç gösterileri yapmasını tamamiyle tasdik eder, şehirde sakin tezahürat yapılmasına rıza göstermekle bunu ispat etmiştir. Mamafih bu tezahürlerden bazısının intikam ile ve sakinâne yapılmış olmaktan pek uzak olduğu ve hususî emlâklerin tahribatına ve sakin şehir ahalisinin yaralanmasına sebep olan gürültülü neticeler haline geldiğini kaydetmekle müteessiftir.

Müttefik ordular başkumandanı general İstanbul ahalisine hazırlanırken her zamanki işleriyle uğraşarak tamamiyle sakinâne hareket etmek ve şehirde carî olan idarei örfiye kanunundan sadir olan emirlere her suretle itaat etmek vazifeleridir. Binaenaleyh bu alaylar ve bu tezahürat derhal hitam bulmalıdır".

Tezahürata Yalnız İstanbul Tarafında Müsaade Ediliyor

11 Eylül tarihli gazetelerden öğrendiğimize göre 10 Eylül gecesi Beyoğlu'nda bazı hadiseler olmuş ve bunun üzerine müttefik orduları başkumandanı bu tebliği yayınlamıştır. Diğer taraftan köprü civarında alınan tedbirleri teftiş etmekte bulunan merkez kumandanı Fevzi Paşa, Akşam gazetesi muhabirine şu beyanatta bulunmuştur:

— İstanbul Müslümanları, İstanbul mıntıkasında istedikleri gibi tezahüratta bulunmakta serbesttir. Bu, onların hakkıdır. Fakat vaziyetin nezaketi hasebiyle tezahüratçıların karşı yakaya geçmeleri mahzurlu olabilir.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunun için bu geceki tezahürat alayının Beyoğlu'na geçmeleri sureti katiyede menolunacaktır. Herhangi bir hadise vukuuna mâni olmak üzere icap eden her türlü tedbir alınmıştır.

Sevgili okuyucularım,

Şimdi size 11 Eylül günü Akşam gazetesinde çıkmış bir fıkra sunuyorum. Bir fıkra ki, işgal günlerinin bütün ıstıraplarını, istilâ ordusundan aldığı cesaretle bu topraklarda oturan Türk vatandaşı Rumların bütün küstahlık ve âdiliklerini, en nihayet bu şehirlinin yıllarca çektiklerini bize haykırmaktadır. Bu fıkrada aynı zamanda Türk'ün asaletini, zafere ulaştığımız günlerde ne suretle hareket etmemiz lâzım geldiğine dair her zaman ve her vesile ile milletinin terümane olan gazetelerin aldıkları durumu, bu fıkranın ruhunda buluyoruz. Falih Rıfkı Atay'ın bu fıkrası, mütareke İstanbul'un bir aynasıdır. Onu bir daha tarihe mal ediyoruz.

"Bütün mütarekeden kulağımda bir kelime ve bir cümle kaldı. Bu kelime "Zito". Bu cümle "Millî işler yolunda!" cümlesidir. Bir senesi kışlı yazlı olmak üzere mütarekenin büyük bir kısmını Büyükada'da geçirdim. İstanbul'un ilk işgal günleriyle İzmir'in kara günlerinde Rum sarhoşlarının zitosundan sabaha kadar uyuyamazdık. O vakit bir melûn şarkı vardı, ilk mısrasını bir Rum kadar iyi hatırlıyorum.

Zito zito Venizelos, Kondoryotis ke Dangelos

Bugün bu mısrada takdis olunan siyasî ile amiral ve general menkûpturlar. O zaman bu üç şöhretin yanında bütün esatir ve aizze isimleri gölgede idi.

Her akşam tam bizim kapımızın önünde var sesleriyle bu şarkıyı haykırmak bütün Rum çocuklarının âdetleri idi. Bir gün, hiç unutmam, bir polisin yüzünü Yunan bayrağı ile kapadılar. Bir gün de bir zavallı Türk çocuğuna "zito" bağırttılar.

— Çabuk bağır! diyorlardı. Çocuk Rumca bilmediğinden şaşırdı, bir iki kere heceledi ve sadası hıçkırıklarının içinde boğuldu.

Sabahları vapurda güler yüzlü Rumlar arasıra gözlerini gazetelerinden ayırarak bana işittirecek tarzda birbirlerine "millî işler yolunda!" derler, elleriyle, dudaklarıyla "mükemmel!" işareti verirlerdi. Denebilirdi ki, Rumlar için bizi kızdırabilmek İzmir'i işgal etmekten, polisi tahkir edebilmek, Trakya'yı fethetmekten daha yüksek bir gayedir. Eğer "zito!" bağır-

Levent Şahverdi Arşivi

mak için bir Türk mahallesi, "millî işler yolunda!" sözüyle dilhun edilebilecek bir Türk yolcusu olmasaydı, zafer Rumlar için eksik kalacaktı.

Yavaş yavaş bu çığırtkanlık modası geçti, bu sefer Rumlar efendivarî vuruştular. Bize karşı bir merhamet edâsı takındılar, ricat günlerinde Türk yolcularına şöyle bir yan bakışları, fısıltı ile konuşmaları vardı, bu beni melûn kelime ile melûn cümleden daha çok rahatsız etti, bütün Rumların yakalarını tutmak:

— Zito bağırınız... "Millî işlerin yolunda gittiğini" söyleyiniz, demek isterdim. Bir Rum merhametine uğramak, benim için katledilmekten dahi ağırdı.

Bütün İstanbullular içimizde bu kara günlerden böyle hatıralar, sesler saklıyoruz. Kalplerimiz değil henüz kulaklarımız, gözlerimiz bile unutmadılar. Yunan kini havassımızdadır, sonra tâ Sakarya'da tutuşan yangının alevi Marmara denizine dokunarak söndü, aynı yangın alevi şimdi Akdeniz suyunda sönüyor.

İstanbul'dan görünen Anadolu sahili kaç gece yangın ışıklarıyla aydınlık, gündüzleri yangın dumanı ile karanlıktı.

Bütün bunları biliyoruz, fakat kendimle beraber bütün İstanbul gençlerine sormak istiyorum: Biz bu zaferi Ali Kemal'e karşı hak kazanmak veya Rumlara yaptıklarını iade etmek için mi kazandık?

Biz ricat ettikçe muhalifler "dediğimiz çıktı" diyorlar ve hak kazanmış görünmek hazzı içinde Yunan istilâsını bile unutuyorlardı. Biz, hatta hak kazandığımızı haklı olarak söylemekle zaferimizin manasını küçültmüş olmaz mıyız?

Bugün Rumlara karşı takınacağımız en asil tavır taş gibi bir kayıtsızlıktır. Biz artık bir Rumla dost olamayız, bir Rumla münasebette bulunamayız, zira hangi Yunan elinin kundak taşımadığını ve hangi Yunan avucunun kardeş kanıyla lekeli olmadığını bilmiyoruz.

Fakat bizim zaferimiz şahsî mukabelei bilmisillere müsaade eden bir fırsat olmak kadar küçük değildir. Bizi bu hasbihale sevk eden endişe, şundan bundan işittiğimiz endişelerden hiçbiri değildir, yalnız Rumlara velev bir an benzemek korkusudur.

Tezahüratta ve nümayişlerde düsturumuz şu olsun: Rumların yaptığını yapmamak."

Levent Şahverdi Arşivi

9 Ağustos'ta başlayan ve İzmir'in işgali ile neticelenen büyük zaferimizin eşsiz ahengi besini düşmanın yurtlarımızdan ayak çekinceye kadar geçen günlerini de nakletmeyi muvafık bulduk.

Bugün, İzmir'in ve Mudanya'nın tahliyesini 12 Eylül gününden itibaren takip eden iki tarafsız ecnebi muharririn kalemiyle okuyucularımıza naklediyoruz.

G.Ercole ve Paul Tapponier'den dinleyelim:

12 Eylül 1922

Messageries Maritimes kumpanyasının Lamartine vapuru tam istimle İzmir limanına girdi. Hava çok güzel, deniz mavi idi. Girintili çıkıntılı olan Küçük Asya sahillerinin vahşi bir görünüşü vardır, şurada burada birkaç eve rastlanır, fakat mühim bir kasaba görülmez.

Birdenbire iki top sesi bu sessizliği yırttı. Solumuzda küçük bir adanın arkasından bir Yunan harp gemisi, Yunan ordusunun son kaçanlarını kovalayan Türk topçusunu bombardıman ediyordu.

Üzerinde bir Türk bayrağı dalgalanan küçük bir kalenin önündeki dar bir geçitten geçiyoruz. Yere yatmış birkaç Türk askeri bize bakmak için başlarını kaldırıyorlar. İzmir'in ilk evlerini artık görüyoruz. Limanda duman yığınları harp gemilerinin mevcudiyetini belirtiyor. İşte muazzam siluetleri gözüküyor.

Bunların içinden Edgar-Quinet, Jean-Bart, Vittorio-Emanuele, Venizia, King-George, Iron Duke'i not ediyorum. Bilhassa Amerikan torpito ve destroyerleri rıhtımı kontrol ediyorlar.

Ege'nin incisi, şark hanlarının kraliçesi İzmir, şimdi gözlerimizin önünde. Bu Türk şehri Bizans surlarının, harabelerin ince dantelleri ile süslü mavi göğün altında iki yüksek tepe yamacındadır. Şurada kiliselerin kubbeleri orada beyaz minareler... Üç gündenberi Mustafa Kemal'in muzaffer orduları İzmir'e girmiş bulunuyor ve mülteciler için sığınacak yerler aranıyor, Hıristiyan halk harp gemilerinin kendilerini koruyacağını hissederek emniyet duymaya başlıyorlar.

Rıhtımda hummalı bir faaliyet var. Akşam oluyor. Güneş göğü kızıllaştırarak dalgaların içine gömülüyor. Uzaktan birkaç top sesi duyuluyor. Şehir binbir ışıkla aydınlanıyor, gemilerin projektörleri kuvvetli ışıkları ile karanlıkları araştırıyor. Aşağı Türk mahallesinde birkaç tüfek sesi, fişeklerin patlaması, kadınların haykırışları, sonra hiçbir şey. Sessiz bir gece...

Levent Şahverdi Arşivi

13 Eylül

Gün doğalı beri şalupaların kara ile gemiler arasındaki gidip gelmeleri bitmedi. İzmir'de bulunan bütün İngiliz tebaalarının derhal gemilere binmeleri emri verilmiş. Askerî emir... Pek fazla değiller, büyük bir kısmı Maltalı olmak üzere üç bin civarında ve gemilere alınmaları hadisesiz geçiyor.

Öğleden sonra saat ikiye doğru Ermeni mahallesi üzerinden doğru bir hat halinde resif bir duman yükseliyor. Rıhtımlarda şaşkın bir halk kütlesi ne pahasına olursa olsun gemilere binmek için koşuşuyor. Rıhtımda hemen hemen Amerikan konsoloshanesinin önünde duran bir Amerikan gemisi açılmaya mecbur oluyor, çünkü gemiye binebilmek için birçok kimseler kendilerini suya atıyorlar.

Fakat işte, Ermeni mahallesinde iki yeni ve çok mühim duman yığını gözüktü. Vaziyet ciddîleşiyor, çünkü rüzgâr hızını arttırıyor ve alevleri Avrupalıların mahallesine doğru itiyor. Orada da birkaç alev ışığı gözükmeye başladı. Ateşler çıtırdıyor, fişekler patlıyor. Türk işgali altında kalmaktansa ölmeyi tercih eden Ermeniler evlerini ateşlemişler ve Türk askerleri ile mücadeleye girişmişlerdi. Müthiş gürültülerle cephane depoları patlıyor. Akşamın 9'u oldu, hiç farkında olmadan gündüzden geceye geçtik. Gök büyük bir ateş kubbeden başka bir şey değil. Şalupalar evleri yanan Fransız ve İtalyanları gemilere bindiriyor. Bu panik içinde, kaçanların gayri muntazam akını karşısında silâhlı Fransız gemicilerinin soğukkanlılıkları şayanı takdir. Müthiş sahneler cereyan ediyor. Ben Scrivia isimli İtalyan gemisinden kurtarmayı seyrediyorum.

Sabahın saat 2 sinde yangın daha şiddetleniyor. İzmir tiyatrosu bir saman yığını gibi birdenbire ateş alıyor ve yirmi dakika içinde dört duvar ve bir yığın enkazdan başka bir şey kalmıyor. Alevler Fransız konsoloshanesini sarıyor, taş bina pek az müddet mukavemet edebiliyor. Fransız konsoloshanesinin arkasında, İtalyan mektebinin damında, İtalyan bahriyelileri amiral gemisine yangının seyri hakkında ışıklı işaretle malûmat veriyorlar. İnfilâklar fazlalaşıyor; otomobil garajlarının benzin ve alkol depoları yangını kuvvetlendiriyor ve paniği artırıyor.

İtalyanları, Rumları, Ermenileri taşıyan birinci şalupa gemimize yanaşıyor. Emir katî: Kumandan "Evvelâ İtalyanlar" diye bağırıyor. Fakat bu kargaşalık arasında nasıl ayırmalı? Sonra, yalvaran kadınlar, çocuklarını uzatan anneler var. İnsaniyetin sesi "hepsini kurtarın" diyor. Merdiven in-

Levent Şahverdi Arşivi

diriliyor, insan yığını açılıyor. Aşağıda yarı karanlık içinde müthiş bir mücadele cereyan ettiğini dehşetle tahmin ediyoruz. İnsan vücutları denize düşüyor ve acı çığlıklar yükseliyor. Gemiye çıkabilenler heyecan ve yorgunluktan yerlere yıkılıyorlar. Biraz sonra da hayvanlar gibi uykuya dalıyorlar.

Şehrin üstünde alev sütunları büyük irtifalara yükseliyor. İnfilâkların şiddeti gemimizin bordasından dahi hissediliyor. Yanıp kül olmakta olan Amerikan konsoloshanesine bakarken, bir destroyerin denize tuttuğu projektörün ışığında dalgalar üzerinde büyük bir ateş yığınını Scrivianın üzerine gemekte olduğunu görüyoruz. Bu bir mavna bir Türk şalupası, içinde alev almış eşyalar var ve rüzgâr bize doğru itiyor. Bu yüzden ateşten kaçmak için hemen demir alıyoruz.

15 Eylül

Sabahın saat yedisi, güneş göğü karartan kalın dumanların arasında güçlükle gözüküyor.

Bunlara rağmen İzmir'i harap eden faciayı seçebiliyoruz. Hâlâ kıvılcım saçarak yıkılan duvarlar var. Kurtarma ameliyesi fasılasız devam ediyor. Gece on bin kişi kadar kurtarılabilmiş. Fakat ümitsiz, yiyeceksiz, susuz, daha bir sürü insan kaldı.

Gemimizde İtalyan'dan fazla Rum ve sokak harbinde yaralanan birçok da Ermeni var. Gemi mürettebatı intizamı temine çalışıyor, doktorlar fazlalaşıyor.

Gemiler limanı terkediyorlar. Evvelâ İngilizler gidiyor. Scrivia, Pire'ye hareket emrini alıyor. 3500 tonluk küçük bir gemi 3000 kişi götürüyor.

G. Ercole

Bursa'nın İskelesi Mudanya'da

Fancon gemisi ile 11 Eylül öğleden sonra Mudanya'ya vasıl oldum. Küçük tepeler ile çevrili zeytin bahçeleri arasında Mudanya hakikaten güzel.

Eskişehir, Bursa, Gemlik ve daha yanan yüzlerce köylerden kaçan insanlar bu sakin Marmara kıyısına yığılmış, Yunan kumandanı bu zavallıları bırakarak acele olarak bugün öğleden sonra burayı terketti. Gemisi bir kişi daha alamıyacak kadar yüklü idi. İplere asılmak isteyenleri tabanca ile vuruyorlardı. Bazıları demirin zincirine asıldılar, fakat açılınca tutu-

Levent Sahverdi Arşivi

namıyarak boğuldular. Cesetleri vatandaşlarının şaşkın nazarları önünde suların üzerinde günlerce yüzdü. Fransız pavyonu burada da yüzlerce insanın hayatını kurtardı. Mudanya-Bursa hattı trenlerinin direktörü M. Laherère bir çok meyus nazarları kendisine minnetle baktırdı.

11 Eylül saat 22'de Kemalist olduk. Bir avuç insanla Mudanya'ya gelen Fransız kumandanı Duplouy, Kemalist topçu subayı Abidin ile bir protokol imzaladı, böylelikle muhafazamızda bulunan mülteciler dokunulmaz ilân edilen küçük bir sahada emniyette kalabildiler. Fakat 12 Eylül sabahı Yunanlı olmuştuk. Mudanya ateşlenmesine rağmen müdafaaya müteallik yeni protokol imzalandı.

Biraz sonra harp Fransız kampının kenarına kadar sokuldu. Yunan Bergas ve Filadar tarafından, zeytinliklerin içinden toplar patlamaya başladı. Mermiler ötüyor ve Yunan yaralıları çoğaldıkça bizimkiler onları tedavi ediyor. Somalı iyi çevreledi. Saat 13.30'da ateş sesleri hafifledi ve Yunan topçularının sesleri çıkmaz oldu.

Tepelerden büyük bir gürültü yükseldi. Yunanlıların 11 nci piyade alayı panik halinde idi. İnsan ve hayvanlar bize sığındılar. 500 kişi gemilere doğru yüzmek için denize atladı.

Yunanlıların en iyi alayı mağlûp olmuştu. Esir edilerek Bursa'ya doğru götürüldüler ve ben ertesi günü onları takip ettim. Şükrü Paşa namına kolonel Abdül Nafiz Bey Mudanya'yı zaptetti ve şanlı ilerleyişini bandırma istikametine doğrulttu.

Paul Tapponier

Bugüne kadar çok gayri müsait şartlar içinde büyük zaferimizi İstanbul gazetelerinin nasıl aksettirdiklerini günü gününe okudunuz. Gerek havadisler, gerek fikir yazılarında Türk gazetecisi bütün celâdetini gösteriyordu.

İzmir'in işgalinden sonra yazılanlar, birçok kayıtlardan artık kurtulmuş olduğumuz için pek tabiî daha geniş, daha tafsilâtlı idi. Belki bir gün onlardan da bahsedeceğiz. Fakat Türk gençliği, 26 Ağustos'tan itibaren bugüne kadar neşrettiğimiz bu seri yazıdan bir şey öğrenmiş olmaktadır: Türk gazetecisinin ateşli ruhunu hiçbir yangın söndürememiştir. Ne Nemrut Mustafa divanı harbi, ne hapis olma, ne sürülme, ne de ölüm.

Bir gün Türk gazeteciliğinin tarihî yazılırsa görülecektir ki, İstiklâl Harbi sıralarında verdiğimiz imtihan, milletimizin yüzünü her zaman

Levent Şahverdi Arşivi

ağartacaktır. Kara günlerimizde Türk gazeteleri çok defa dördüncü kuvvet olmaktan çıkmış, hatta birinci kuvvet olmuştur.

İstanbul, düşman işgali altında esaret günleri yaşar, vatanın mühim bir kısmı düşman çizmesi altında inlerken Türk gazetecilerinin kalemleri süngü vazifesini görüyor ve millete iman aşılıyordu.

Bu imandır ki, Armstrong züppesine aşağıdaki satırları yazdırmıştır:

"İstanbul'da silâh ve mühimmat depolarından kaçakçılık yapıldığını öğrenmiştik. Depoları muhafaza etmek vazifesi bana verildiğinden fotoğraflarını almış, silâhlarını saymış ve dikkat etmeye başlamıştım. Fakat kaçakçılığı önliyemiyorduk.

Nöbetçileri tuttuk. Küçük zabitleri hapsettik. Ben, Haliç'teki büyük silâh deposunda, bir yana yaslanarak vaziyeti tetkik etmeğe karar verdim. Saklanacağım yere zorlukla vardım. Nöbetçiler tetikte idiler. Görülecek olsam vurulabilirdim. Geceleyin Türkler gene geldiler.

Türkler, barut mahzenlerinde rahat rahat sigara içiyorlar, birkaç tahta kırarak ateş yakıyor ve yemek pişiriyorlardı. Patlayıcı maddeleri, hiç telâş etmeden taşıyorlardı."

Evet, Anadolu'ya silâh kaçırırken bu cesur ve fedakâr insanlar, bu ölüm dirim günlerinde yegâne kuvveti Türk gazetelerinden alıyorlardı. Ne tehdit, ne sansür, ne hapis, Türk gazetecisini korkutmuyordu.

"Mustafa Kemal bu vatanı kurtaracak" diyorlar, "millî kuvvet"ten başka hiçbir kuvvet tanımıyorlardı. Türk gazeteciliğinin bu kuvvetli ve mütesanit cephesine rağmen vatana ihanet derecesini millî kuvvet ve Mustafa Kemal aleyhtarlığı yapan Ali Kemal ve hempaları çıkmış ise, bu da gazetecilik tarihimizde Türk milletinin vatan uğrunda nelere kadir olduğuna parlak bir misal teşkil etmiştir. Millet Ali Kemal'i parçalamış, matbuat, hayatında şahsına karşı gösterdiği nefreti, arkasından da esirgememiştir.

Bu vakıa matbuatın daima millî birliğin temeli vazifesini gördüğüne en parlak misal değil midir?

Büyük taarruz, düşmanın denize dökülmesiyle sona erdiği gün, Türk gazetecileri, "medenî Türk" olmanın lüzumunu ilk önce duymuşlar ve bunu da telkin etmişlerdir. Böyle olmasaydı, İstanbul'da kan gövdeyi götürürdü.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk gazetecisinin ölüm dirim günlerindeki fedakârlığına en güzel bir misal daha verebileceğimden derin bir zevk duymaktayım. 6 Eylül günü "Vakit" gazetesinde bir Türk gazetecisinin (Lûtfi)* imzasiyle cepheden verdiği bir telgraf neşredilmişti. Bu telgraf, cepheden verilmiş ilk gazeteci telgrafı idi.

Türk gazetecisi, cephede de, cephe gerisinde de işte böyle çalıştı, vatan hizmetini gördü. Türk ordusu da Türk gazetecisine inanıyordu, inandığı için onu, ölüm dirim gününde cepheden cepheye, bir yük gibi değil bir kıymet olarak Mehmetçikle yan yana kabul etti.

* Bu gazeteci, Büyük Taarruzu izleyen günlerde Yeni Gün gazetesi adına cephede muhabir olarak bulunan Lûtfi Arif Kenber'dir. Söz konusu haberi cepheden Ankara'da yayımlanan Yeni Gün gazetesine bildirmiş, bu gazeteden de Vakit gazetesine telgrafla duyurulmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE KADIN

Prof. Dr. EMEL DOĞRAMACI

Tarih içinde yer alan her devlette bir ya da birden fazla ulusal kahramana rastlamak mümkündür. Eski ve köklü devletler yetiştirdikleri liderleriyle övünç duyarlar ve onları lâyık oldukları uluslararası bir üne kavuşturmak isterler. Bu liderler pek çok devletin ya kuruluş nedeni, ya da kurtuluş nedeni olarak isimlerini ölümsüzleştirirler.

İnsanlık tarihi kadar eski sayabileceğimiz Türklerde de, kurdukları her devlette asker olarak, devlet adamı olarak, reformist olarak pek çok lidere, pek çok ulusal kahramana rastlamak mümkündür ve bunların tümü bizim için gurur ve onur sebebidir.

Ölümsüz Atatürk de sadece ulusal kahramanlarımızdan biri değil uluslararası ünü ve saygınlığı olan kahramanlarımızdan biridir. O halde Atatürk, iki ayrı açıdan değerlendirilmek durumundadır. Eğer ulusal boyutta bir değerlendirme yapacak olursak, O'nu, var oluş sebebimiz, varlığımızı sürdürebilişimizin ana kaynağı olarak tanımlayabiliriz, en kısa ifadesiyle. Uluslararası alanda ise Atatürk, bir üst cümledeki tanımlama ile yeterince açıklığa kavuşturulamaz. Çünkü, dünya tarihi içinde Atatürk kadar farklı alanlarda liderlik yapmış, yapabilmiş bir lider bulmak gerçekten zordur. Bu sebeple Atatürk, sadece bir askerî deha, mükemmel bir devlet adamı olarak değil, aynı zamanda insancıl bir reformist olarak da dünya tarihi içinde hak ettiği yeri almalıdır. Bunun gerçekleşmesinde bizim önde gelen sorumluluğumuz ve görevimiz söz konusudur. Ayrıca, bütün dünya milletlerinin daha iyi ve daha mutlu bir yarına kavuşabilmeleri için de, Atatürk'ü tanımak durumunda olduklarını unutmamak gerekir.

Atatürk, uluslararası plâtformda değerlendirildiğinde, O, artık bir insan olmaktan öte, bir ekol olarak karşımıza çıkacak ve Atatürk değil, Atatürkçülük olacaktır. Kemalizm olacaktır.

Atatürkçülük ise bir bütündür, bir ülküdür. Her bir alt öğesini o bütün içinde incelemek ve anlamak gerekir. Aksi halde, hem öğe kısır kalır, hem de bütün özelliğini yitirir. O halde Atatürkçü düşünce 1910'lardan 1940'lara kadarlık bir zaman şeridi içinde dününün ve bugününün değer yargıları da hesaba katılarak, geleceğe yönelik bir şekil-

Levent Sahverdi Arşivi

de ele alınmalıdır. O düşünceyi oluşturan her biri kendi içinde bir bütünlük gösteren, fakat varlığını ana bütüne borçlu olan alt ögeler incelenmedikçe de bütünü anlamak, bütüne yaklaşmak, yani bir başka ifadeyle Atatürkçü olmak söz konusu edilemez.

Atatürkçülük, Atatürk'ün ifadesiyle öz şekilde tanımlandığında; "...Türk milletini medenî dünyada, lâyık olduğu mevkiye yükseltmek, Türkiye Cumhuriyeti'ni sarsılmaz temeller üzerinde her gün daha çok güçlendirmek..."[1] dir. Bu tanımlama, Atatürkçülüğü hem kapsam, hem de amaç olarak, hem ulusal anlamda, hem de uluslararası anlamda en iyi ifade eden tanımlamalardan biri, belki de ilki olarak gösterilebilir. Yani, özetle, Atatürkçülük iki anlam taşımaktadır, uygar bir dünya ve güçlü bir Türkiye Cumhuriyeti.

Atatürk, Türkiye için, Türk Devleti için ve Türk milleti için ne yaptı ise, ne yapmak istedi ise, yukarıda belirtilen kapsam içinde ve bu kapsamın taşıdığı amaç uğruna yapmıştır. Bu değişmez kuraldan hareket edildiğinde bir başka yargıya, bir başka değişmez yargıya daha ulaşabiliriz. O da şudur; eğer Atatürkçülük dediğimiz bütünün ögelerinden birinde herhangi bir sapma olursa, o ögelerden birinde farklı bir yoruma gidilirse doğrudan doğruya bütüne karşı gelinmiş olunur. Yani Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli sarsılmış olur, Türkiye Cumhuriyeti hak ettiği düzeye yükseltilemez.

Atatürkçülük kavramını oluşturan öğelerden biri de inkılâplarıdır. Atatürk'ün kendi görüşü ile inkılâbı; "var olan kurum ve kuruluşları zorla değiştirmek demektir. Türk milletini son yıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek uygarlığının gereği ilerlemesini sağlayacak yeni kurum ve kuruluşları koymaktadır"[2] şeklinde açıklanabilir. Zaten Atatürkçülük de budur, yani çağdaşlaşma. Düşüncede ve kurumlaşmada köhneyi, köhneleşmişi yok etme, bağnazlığa son verme, tutuculuğu kırma.

Atatürk bütün çabalarında batılı bir toplum olmayı amaçlamıştır. Fakat bu batılılaşma sadece çağdaşlaşma anlamındadır, ve aynı zamanda

[1] M. K. Atatürk, *Nutuk* C. III, s. 606 (Bugünkü dille yayına hazırlayan Zeynep Korkmaz), Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılını Kutlama Koordinasyon Kurulu Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1984.

[2] Hamza Eroğlu-İsmet Gönülal-Muzaffer Arıkan., *Atatürk ve Türk Toplumu*, Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları 2, s. 25, Ankara, 1981.

Levent Şahverdi Arşivi

Türk milletinden, onun millî benliğinden güç alarak çağdaşlaşma niteliğindedir. Yani bir özümsemedir. Ne taklit, ne de adaptasyon (uyarma) şeklinde yorumlanır, Atatürkçülükteki çağdaşlaşma.

Zaten çağdaşlaşma, toplumun kültür yapısının özgürleşmesi ve toplumun sanayileşmesinin sağlanması ile birlikte son aşamada her alanda insanın özgürleşmesi, toplum-devlet yaşamında, inançlarda, değerler sisteminde, ahlâkta erdemli olması, dogmalardan kurtulup, aklı, bilimi ve bilimselliği, lâik düşünceyi dünya işlerinin yol göstericisi olarak kabullenmesi ve insan olmaktan gelen tüm ihtiyaçlarına olumlu cevap verecek düzeni kurmasıdır[3]. Kuşkusuz tüm bunları bir anda, birlikte çözmenin çaresi bulunmamaktadır. Toplumsal ve ulusal yarar doğrultusunda öncelikler sıralaması içinde toplumsal koşulları da dikkate alarak bir uygulamaya girmek kaçınılmazdır. Her gelişmemiş ülke bunu kendi özünde bir yöntem belirleyerek uygulamaya koymalıdır[4].

İşte bu çağdaşlaşma basamakları Atatürkçülükte kendisini ziyadesiyle göstermektedir. Her ideolojinin kendine has bir özelliği vardır. Atatürkçülüğün özelliği ise, katı dogmalara dayanmamasıdır. Bu ideoloji bütün toplumlar için geçerli bir ideolojidir. Akla dayanan, bilime dayanan, manevî duygu ve değerleri içinde taşıyan bir ideolojidir.

Atatürkçülük, Türk milletinin ihtiyaçlarından çıkmış bir millî düşüncedir. Özünde insanî değerleri taşır. Yenileşmeye açıktır. İlerlemeye yöneliktir. Bu ideolojidir ki, vatanı parçalanmaktan kurtarmış, yıkıntı üzerinde onurlu ve millî bir devlet yükselmesine[5] neden olmuştur.

Atatürk İnkılâplarına toplu olarak bakıldığında, bunların bazı özelliklere sahip bulundukları görülür. Bu özelliklerinin temel amacı ise, bilindiği gibi, çağdaş bir Türk devleti, hak ettiği yere ulaşmış, ulaştırılmış bir Türk milletidir.

Atatürk İnkılâpları, Atatürkçülük kavramının vazgeçilmez öğelerindendir dedik. Bu İnkılâplar kendi içinde birbirlerine zincirlenmiş bir bütündür. Bu halkalardan biri çıkarılmak istendiğinde artık Atatürkçülük söz konusu olamaz. Hatta bu halkalar bireysel ya da zümre halinde yorumlamalara bile tâbi tutulamaz. Ancak daha derinliğine incelenebilir ve

[3] a.g.e.

[4] a.g.e.

[5] Ahmet Mumcu, *Atatürkçü Düşünce Sisteminde Millî Birliğin Yeri*, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: III, sayı 8, s. 373, Ankara, 1987.

Levent Şahverdi Arşivi

anlam yoğunluğu açıklığa kavuşturulabilir. Bu çalışma da Atatürk İnkılâpları zincirinin bir halkası olarak kabul edebileceğimiz kadını ve bunun gündeme getirdiği kadın haklarını bir kez daha ele alarak, değerlendirmelerde bulunmak olacaktır. Bu değerlendirme, psiko-sosyal ve sosyo-politik verilerden hareket edilerek yapıldığı zaman bütünün, yani Atatürkçülüğün esas ideası içinde de kalınmış olur.

Türk Kadını ve Hakları

Atatürk'ün hayatındaki yoğunluk, özellikle askerî, siyasî ve ekonomik savaşların verdiği ruhsal, beden ve zaman baskısı düşünülürse, O'nun kadın ve kadın haklarına gösterdiği ilgi ve bu alandaki özverili uğraşıları sadece 'çağdaşlık', 'gelecek', 'önsezi', ya da 'aklıselim' gibi kelimelerle açıklanamaz. Atatürk'ün kadınlara ve kadın haklarına verdiği önem, vurguladığı saygı, O'nun özümsenmiş kişiliğinde, çocukluk döneminde ve anasıyla olan ilişkilerinde esas temelini bulur kanısındayım.

Annesi Zübeyde Hanımın ve kardeşi Makbule Hanımın, küçük Mustafa Kemal üzerindeki, aile kavramından gelen etkisi ve Osmanlının pederşahî aile düzenine rağmen kadının aile içindeki, özellikle çocukları üzerindeki nüfuzu düşünülürse, Atatürk'te daha sonra inkılâplar şeklinde kendini gösterecek pek çok reformun temel sebebi daha açık ve seçik olarak ortaya çıkabilir.

Atatürk'ün kadınlarla ilgili düşünceleri, görüşleri ve tutumları öğrenilmiş, yani böyle olması daha doğrudur diye ortaya konmuş değildir. Aksine benimsenmiş özümsenmiş birer inanç gibidir. Bu, Atatürk'ün sadece aile ocağında aldığı bir davranış değil, aynı zamanda Anadolu ve Osmanlı uygarlık tarihi hakkındaki derin bilgisinin de bir sonucudur.

Atatürkçülükde, kadın haklarına dönük olarak dikkati çeken en belirgin özellik, kadın-erkek ayırımını ortadan kaldırarak hepsini 'insan' kelimesi içine almış olmasıdır.

Anadolu uygarlığında, İslâm dünyasında, Osmanlının gerek 15. yüzyıldan önceki ve sonraki tarihinde kadının sosyal ve politik yerini iyice incelediği[6], okuduğu kitapların taranmasından kolayca anlaşılabilen Atatürk, 1923'de Konya'da yaptığı bir konuşmada da kendi kadınları için şöyle demektedir: "dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir milletinde Anadolu

[6] Bu konuda ayrıntılı bilgi için bak., Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, Üniversal Kitapevi, Ankara, 1982.

Levent Şahverdi Arşivi

köylü kadınının fevkinde kadın mesaisi zikretmek imkânı yoktur. Ve dünyada hiçbir kadın ben Anadolu kadınından daha fazla çalıştım, milletimi kurtuluş ve zafere götürmekte Anadolu kadını kadar hizmet gösterdim diyemez." Bu gözlemledir ki, Atatürk yarının Türkiye'si için kadına nedenli güvenilebileceğine inanmış ve yine yarının Türkiye'si için yarının kadınını çağının bile ilerisinde bir statü içinde değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Atatürk'ün kendine özgü bir 'kadın' anlayışı vardır. Bugün dünya aydınlarının birleştiği ve Birleşmiş Milletler Teşkilâtının yaymaya çalıştığı ileri düzeydeki görüşü, Atatürk çok daha önceleri dile getirmiştir. 1923 yılında İzmir'de yaptığı konuşmada şöyle der: "...şuna inanmak lâzımdır ki, dünya yüzünde gördüğünüz her şey kadının eseridir...". Yine aynı yıl Türk kadını için de şunları vurgular Atatürk; "...bizim sosyal toplumumuzun başarısızlığının sebebi, kadınlarımıza karşı gösterdiğimiz ilgisizlikten ileri gelmektedir. Yaşamak demek faaliyet demektir. Bundan dolayı bir sosyal toplumun bir organı faaliyette bulunurken diğer bir organı işlemezse o sosyal toplum felçlidir..."[7].

İşte sadece ülkemiz için değil, bütün dünya devletleri için temel ilkelerden biri, Atatürkçülüğün ana felsefelerinden biri budur. Uygarlık dediğimiz, çağdaşlık dediğimiz budur.

Atatürk'ün 1923'lerden itibaren üzerinde titizlikle durduğu ve uygulamaya koyduğu kadın hakları için dünya ancak 1975 yılında birlik olarak çaba sarf etmek gereğini duyacaktır. Bu yılı kadın yılı ilân edecektir.

Kadın ve kadın hakları konusunda Atatürk'ün İnkılâplarını daha iyi anlayabilmek için verilen hakları, belli alanlar içinde sınıflayarak değerlendirmek, bu hakların tümüne yaklaşmak için daha kolay bir yol olarak düşünülebilir.

Eğitimde

1 Mart 1922'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılış konuşması sırasında Atatürk, Kurtuluş Savaşının en heyecanlı ve en telâşlı döneminde kadınlarımızın eğitimi konusuna da değinebilecek gücü gösterebilmiş ve bu konuda, gelebilecek bütün tepkilere rağmen, düşüncelerinin hemen hemen ilk işaretini sözü geçen konuşmasında vermiştir; "...kadınlarımızın da aynı derece-i tahsilden geçerek yetişmelerine atf-ı ehemmiyet olunacak-

Levent Sahverdi Arşivi

tır... Efendiler! Yetişecek çocuklarımıza ve gençlerimize, görecekleri tahsilin hududu ne olursa olsun en evvel ve her şeyden evvel Türkiye'nin istiklâline, kendi benliğine, ananat-ı milliyesine düşman olan bütün anasırla mücadele etmek lüzumu öğretilmelidir..."[8].

Aradan daha bir yıl geçmeden 31 Ocak 1923 yılında İzmir konuşmasında da Atatürk bu düşüncesinin üzerine gitmekte ve şöyle demektedir: "...bizim dinimiz hiçbir vakit kadınların erkeklerden geri kalmasını talep etmemiştir. Allah'ın emrettiği şey, Müslim ve Müslimelerin beraber olarak ilim ve irfan kazanmalarıdır. Kadın ve erkek ilim ve irfanı aramak, nerede bulursa oraya gitmek ve onunla cihazlanmak mecburiyetindedir... Türk toplum hayatında kadınlar ilmen, irfanen ve diğer hususlarda erkeklerden kesinlikle geri kalmamışlardır. Belki daha ileri gitmişlerdir..."[9].

Atatürk bütün yurt gezilerinde ve Meclis konuşmalarında kadınların eğitimi konusunu ele almış ve 1920'li yılların ilk dönemlerinden itibaren toplumu bu konuda bilinçli kılmak için her vesileyi değerlendirmek istemiştir. Nitekim yine Meclis kürsüsünden milletin temsilcilerine ve millete şöyle seslenecektir: "...milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün gereklerinden biri de kadınlarımızın her bakımdan yükselmelerini temindir. Binaenaleyh, kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecat-ı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayat-ı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaktır..."[10].

Görülüyor ki, Atatürk Tanzimat döneminin özellikle saray, konak ve benzeri kapalı eğitimine de karşıdır. Yani kızlarımızın eğitilmesi yetmemekte, aynı zamanda bunların, bu eğitimlerin sosyal hayatta kullanılır hale gelmesi de sağlanmalıdır. Nitekim çok kısa bir süre sonra sağlanacak ve kadın ile erkek birbirine destek olarak sosyo-ekonomik hayatı yönlendireceklerdir.

Kadınların eğitimi, eğitim haklarının korunması ve verilmesi konularındaki bu kararlı ses, bu azimli tutum hemen uygulamaya konulacaktır. 25 Ağustos 1924 günü Ankara'daki Muallimler Birliği'nin düzenlediği akşam yemeğinde konuşan Atatürk, öğretmenlere şöyle sesleniyordu: "...Mu-

[8] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C: I, Türk Devrimleri Tarihi Enstitüsü, s. 230, İstanbul, 1981.

[9] a.g.e., C: II. s.90.

[10] a.g.e. C:II, s. 85-86.

Levent Şahverdi Arşivi

allimler! Erkek ve kız çocuklarımızın, aynı suretle bütün tahsil derecelerindeki talim ve terbiyelerinin amelî olması mühimdir. Memleket evlâdı, her tahsil derecesinde iktisadî hayatta âmil, müessir ve muvaffak olacak surette techiz olunmalıdır. Bu çok mühimdir, bilhassa nazarı dikkatinizi celp ederim. Tehdit esasına müstenit ahlâk bir fazilet olmadıktan başka itimada da şayan değildir..."[11].

1928 yılı Ağustos ayında İstanbul, Sarayburnu'nda halkla yaptığı açıkhava toplantısındaki konuşmasında da Atatürk, eğitimle ilgili bölümünde, okuma-yazma seferberliği yönünde milletine şu uyarıda bulunmaktadır: "...her vatandaşa, kadına, erkeğe, hamala, sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanperverlik ve milliyetperverlik vazifesi biliniz. Bu vazifeyi yaparken düşününüz ki, bir milletin, bir heyeti içtimaiyenin yüzde onu, yirmisi okuma-yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse bu ayıptır. Bundan insan olanlara utanmak lâzımdır..."[12].

Bu görüş, Atatürk'ün 1922 Ekim'inde Bursa'daki nutkunda vurguladığı; "...bütün bu gerçeklerin ulusça iyi anlaşılması ve iyi benimsenmesi için, her şeyden önce cahilliği, cehli gidermek gerekir. Bunun için eğitim ve öğretim proğramımızın, eğitim ve öğretim politikamızın temel taşı cehaletin giderilmesidir. Bu giderilmedikçe yerimizdeyiz... Yerinde duran bir şey ise geriye gidiyor demektir..."[13] savının pekiştirilmesinden ve iddialarındaki sebatından başka bir şey değildir.

Atatürk'ü eğitim seferberliğine ve kadınların eğitilmesi işine iten gerçeği rakamlarla ifade etmek istersek 'Tedrisat Mecmuası'nın 1913 yılının Mayıs ayında yayınlanan 26. sayısındaki şu istatistiki bilgiyi verebiliriz; Osmanlı Devletinde Eğitim Nazırlığının yönetiminde bulunan orta dereceli okul sayısı, 23'ü yatılı olmak üzere, 94; yüksekokul ise, sadece 17'dir. İlkokulların durumu ise; sadece erkek çocukların devam edebildiği ilkokul sayısı 3083, sadece kız çocukların devam edebildiği ilkokul sayısı 388, yabancı eğitim görenlerin (azınlık ve diğer okullar) sayısı ise, 56'dır. İlkokullarda eğitim yapan toplam öğretmen sayısı ise 6913'dür. Ancak, bu yekûnün 983'ünü hanım öğretmenler oluşturmakta, geri kalan 5950'sini de erkek öğretmenler meydana getirmektedir.

[11] a.g.e. C:II, s. 172

[12] a.g.e. C:II, s. 251

[13] M. Rauf İnan, *Atatürk'ün Evrenselliği, Önder Kişiliği, Eğitimci Kişiliği ve Amaçları*, Ankara, 1983.

Levent Sahverdi Arşivi

Bütün Osmanlı ülkesinde ilköğretim yapan öğrenci sayısı ise, toplam 243.445'dir. Bunların ise sadece 40.455'i kız çocuklarıdır.

Kız öğrencilerin eğitiminde yükseköğretim görmeleri şansı ancak % 11'dir. O da Meşrutiyet sıralarında olmuştur. Kız öğrenciler için İstanbul Üniversitesi'nde açılan özel bölüm ki-adına İnas Darülfünun denmekte idi- ilk kez 1917 yılında 18 kız öğrenciyi mezun etmiştir. 1918'de ise bu rakam ancak 10 olabilecektir.

Haydarpaşa Tıp Fakültesi'ne de ilk kez 1922 yılının Eylül ayında 7 kız öğrenci alınmıştır. Bunlar 1927'de fakülteyi bitirmişler, 1928'de de doktor unvanını almışlardır[14]

Osmanlı Devleti'ndeki bu eğitim düzeni ve özellikle kız çocuklarının okuma hakları konusundaki tutumu ancak 1926 Medenî Kanunu ile yasal bir değişikliğe uğrayacak ve "harp okulları" dışında tüm eğitim kurumlarının kapıları, bir daha kapanmamak üzere kız öğrencilere de açılacaktır. Bu sebepledir ki eğitim konusunda ilk reformist yasa olarak 1926 Medenî Kanunu gösterilebilir.

1927 yılında Türkiye'nin bütün ortaokullarında karma eğitim başlamıştır. Bu suretle, Anadolu hayatı, yani kadınlı-erkekli toplum düzeni sunî ayrıntıları geç de olsa yenerek örgün eğitimin içinde de kendini gösterebilmiştir[15].

1930-31 öğretim yılında meselâ İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde 3 kız öğrenci varken 1970-71 öğretim yılında aynı fakültede 2030 kız öğrencinin bulunması cumhuriyet devrinin eğtim ilke ve anlayışına uygun düşmektedir[16].

Bu gelişme tartışmasız Atatürk ilkelerinin ve Atatürkçülüğün yarattığı bir durumdur. Atatürk'ün oluşturduğu kamuoyu, zaman zaman hissedilir duraklamalara rağmen bu yolda hızla ilerlemektedir.

Atatürk İnkılâplarının ışığında, kadın eğitimi üzerine bir diğer rakamlı ifade de 1923-1984 yılları arasındaki 60 yıllık bir süreç içindeki durumdan çıkarılabilir[17].

[14] Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Aylık Konferansları, 1953-64, "Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu" Yayınları 9, s. 19, Ankara, 1967.

[15] Emel Doğramacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, s. 93.

[16] a.g.e. s. 95.

[17] a.g.e. s. 95, ve aynı yazar, *Status of Women In Turkey*, Meteksan, s. 158, Ankara, 1984.

Levent Şahverdi Arşivi

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yetişkin erkeklerin eğitilmesi alanında çeşitli hamleler yapılmışsa da, yetişkin kadınların eğitimi 1928'e kadar ciddî bir şekilde ele alınmamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Cumhuriyet ilân edildiği devirde Türk halkının sadece % 10,6'sı okur-yazar durumdaydı[18].

1 Kasım 1928 tarihinde yeni Türk Alfabesinin kabulü ile, şehirlerde 16, köylerde 12 yaşın üzerinde, 45 yaşına kadar kadın-erkek her vatandaş okur-yazar olduklarını gösterir bir belgeyi almaya hak kazanıncaya kadar bu kurslara devama mecburî tutulmuştur[19].

1928'de yeni Türk alfabesinin kabülünde okur-yazar kadın nüfusunu yüzde sıfır olarak kabul etmek kaçınılmazdır. O günden bugüne geçen zaman içindeki gelişmeyi, kadınların okur-yazarlık durumu açısından şöyle rakamlayabiliriz[20]. 1970 yılında toplam kadın nüfusu 17.578.190, 12 yaş üstü okur-yazar olmayan kadın nüfusu ise, 8.424.000 dir. 1975 yılında da, toplam kadın nüfusu, 19.602.989, 12 yaş üstü okur-yazar olmayan kadın nüfusu, 5.824.000 dir. 1980 yılında ise, toplam kadın nüfusu 22.041.595, 12 yaş üstü okur-yazar olmayan kadın nüfusu 3.863.000 dir. Bugün eğitime verilen önemin altında hiç şüphesiz Atatürk'ün inkılâpları yatmaktadır. Kadın ve kadın haklarının 1920'lerden sonraki gelişmesi, zaman zaman kasıtlı ya da kasıtsız aksamalara uğramasına rağmen elli yılda ihmal edilemeyecek ölçüde bir yükselme göstermiş ve eğitim alanında, ilköğretimde kadın-erkek eşitliği sağlanabilmiştir. Ortaöğretimde ise, 3/4 oranı kadınların aleyhine ise de, sosyo-ekonomik ve töresel temeller gözönüne alınırsa bunu da bir başarı olarak düşünebiliriz. Yükseköğretimde de durum özellikle batıya oranla bimemnuniyet verici gözükmektedir. Bugün yükseköğretim yapan erkek nüfusun % 50'sine ulaşan kadın nüfusu, gelecekte iş olanaklarının arttırılmasıyla daha da yükselecektir. Geçici değişiklikler, bazı politik durumlara dayandırılabilirse de genel eğilim kızların da yüksek tahsile karşı istek gösterdikleri doğrultusundadır.

1986 yılı ÜSYM İstatistiklerine dayanarak günümüz yükseköğretimini cinsiyetlerine göre şöyle oranlayabiliriz. 1984-85 öğretim yılı esas alındığında toplam öğrenci sayısının % 31.43'i kız öğrenci, % 68.57 si ise erkektir.

[18] Perihan Onay, *Türkiye'nin Sosyal Kalkınmasında Kadının Rolü*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s. 35, Ankara, 1968.

[19] a.g.e.

[20] Emel Doğramacı, *Status of Women In Turkey*, s. 160, Meteksan, Ankara, 1984. Ve Türkiye İstatistik Yıllığı, 1985.

Levent Sahverdi Arşivi

Bunu da bilim dallarına göre ele alırsak, karşımıza şöyle bir görüntü çıkmakta;

	Kız öğrenci	Erkek öğrenci
Dil ve edebiyat alanında	% 51.92	% 48.08
Matematik ve fen bilimleri	% 43.08	% 56.92
Sağlık bilimleri	% 37.09	% 66.91
Sosyal bilimler	% 29.57	% 70.43
Uygulamalı sosyal bilimler	% 33.36	% 66.64
Teknik bilimler	% 19.70	% 80.30
Ziraat ve ormancılık	% 27.61	% 72.39
Sanat	% 56.86	% 53.14

oranlamada da görüldüğü gibi, yakın tarihimiz içinde üniversitelerimizdeki kız sayısının, bazı alanlarda özellikle, sanat, fen bilimleri, matematik ve dil ve edebiyat alanlarında erkeklerle eşit düzeyde seyretmesi, büyük bir aşama olarak düşünülmesi gerekmektedir.

Hukukda,

Kadınlar için yapılan yasal gelişmelerin kökeni, belki de, 24 Haziran 1920 tarihli önerge ve buna bağlı olarak çıkan 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye'de yer alan "egemenliğin kayıtsız şartsız milletin malı olması" ilkesine dayanmaktadır. İlk kez, "millet" kelimesi içinde kadın ve erkek ayırımı yapılmaksızın "egemenlik" hakkına, Mustafa Kemal Paşa'nın bu önergesiyle kavuşulacaktır.

1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması, 3 Mart 1924'de de hilâfet müessesesinin son bulması iktidar ve güç simgesi olan "erkek" anlayışına da son vermekte idi, bir bakıma. 24 Haziran 1920'de başlayan ve 29 Ekim 1923'de son bulan bu ilk hukuk düzeni çalışmaları ve yeni devlet şekli kurma gayretleri daha sonra gelecek inkılâpların temelini oluşturması bakımından son derece önemlidir.

3 Mart 1924 tarih ve 430 sayılı Tevhidi Tedrisat Kanunu da, Tanzimat artığı ikili eğitimi yok eden bir yasa olarak, Atatürk'ün önderliğinde gelişen ve O'nda simgesini bulan Türk İnkılâplarının doğal bir sonucu idi ve kaçınılmaz varlığını gerçekleştirmesinin zamanıydı.

Türk Millî Eğitimi, Türk insanını kadını ve erkeğiyle çağdaşlaştırma yönünde atılan en cür'etli adımlardan biri ve belki de ilki sayılmalıdır.

Levent Şahverdi Arşivi

Tevhidi Tedrisat Kanununun esas amaçlarını şöyle belirtebiliriz:[21]

— Türk eğitimi lâiktir. (Öğretim, müspet bilimleri esas aldığı ve dinî öğretimi zorunlu kılmadığı için)

— Türk Eğitiminde tek okul sistemi vardır. (Her vatandaşın, istediği öğretim derecelerinde okuma imkânına sahip olduğu için)

— Türk eğitimi devletçi ve milliyetçidir. (Halkın eğitimini ve öğretimini kamu hizmetlerinden bildiği ve bütün uyruklarını aynı hakta bir millet varlığı saydığı için)

— Türk eğitimi demokrattır. (Her eğitimi ve ferdî gelişmeyi bütün vatandaşlar hakkında kabul ettiği için)

Eğitimin birleştirilmesinde göz önüne alınan amaçlar, yeni yasalarla verilen hakların bilinçli olarak değerlendirilebilmesini ve kullanılabilmesini de amaçlıyordu, şüphesiz.

Atatürk 1923 tarihli konuşmasında şöyle demekteydi: "... daha endişesiz ve korkusuzca, daha dürüst olarak yürüyeceğimiz yol vardır. Büyük Türk kadınını ilmî, ahlâkî, sosyal, ekonomik hayatta erkeğin ortağı, arkadaşı, yardımcısı ve koruyucusu yapmak yoludur..."[22]

Bu konuşmalar da yakın bir gelecekte yapılacak başka bir reformun ilk işaretleriydi. Nitekim 4 Nisan 1926 tarihinde yayınlanan Türk Medenî Kanunu 4 Ekim 1926 tarihinde yürürlüğe girecek ve bu Kanunla Türk kadınları belki de hayatlarında ilk kez yasal olarak evlenme işlemini evlendirme memuru önünde ve tarafların rızası ile yapabilecek ve yeniden evlenmek isteyen kimsenin, eski evliliğinin ölüm, boşanma veya bozma kararı ile ortadan kalkmış olduğunu kanıtlamak zorunluluğu gibi çağdaş hakları kazanacaktı.

Özellikle bu iki yenilik, Türk kadınının İslâm dininden gelen ve sosyal ezikliğine sebep olan bir durumu, erkeğin birden fazla evlenmesiyle ortaya çıkan bir durumu yasal bakımdan yok etmekte idi. Ayrıca evli bir kadının "kuma" endişesini ya da haberi olmadan babası ya da vasisi tarafından evlendiriliverme endişesini de ortadan kaldırmaktaydı. Gerçek bir reform olan bu atılım Osmanlı hayatının en önemli özelliklerinden birini

[21] Hamza Eroğlu-İsmet Gönülal-Muzaffer Arıkan, *Atatürk ve Türk Toplumu,* Türkiye Zirai Donatım Kurumu Yayınları 2, s. 271-272, Ankara, 1981.

[22] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* C: II, s. 150-151.

Levent Sahverdi Arşivi

de, bir daha geri gelmemecesine yok ediyordu. Şüphesiz bu reformist tutum ve davranışlar, hakka, müeyyideye bağlanan kararlara rağmen uygulamada zaman zaman duraksamalar ve hatta gerilemelere uğramaktadır. Bu tür tutumları belki de kadınlarımız açısından sahip oldukları hakları korumaları, ya da haklarına sahip çıkmaları için birer sınav dönemi olarak düşünmek mümkündür. Çünkü özümsenmeyen ya da sahip çıkılmayan hakların geleceği her zaman kaygı ile karşılanmak durumundadır. Atatürk bu gücü Türk kadınlarında gördü ise, doğru görmüştür ve Türk kadınları da Atatürk'ü haksız çıkartmamak durumundadır.

Siyasette,

Siyaset alanında kadınlara verilen hakları, eğitim ve hukuk alanında verilen hakların bir devamı, kaçınılmaz bir sonucu olarak düşünmemiz gerekir. Kadın-erkek eşitliğinin en somut kanıtıdır bu haklar.

Siyaset alanında ilk yasa olarak 3 Nisan 1930 tarih ve 1580 sayılı Kanun gösterilebilir. Bu Kanunun 23 ve 24. maddeleri ile Türk kadınına ilk kez belediye seçimlerine katılma, seçme ve seçilme hakkı tanınmaktaydı. Bu Atatürk'ün yıllardır yapmak istediği ve bu amaçla büyük bir kamuoyu oluşturduğu bir siyasî durum idi.

26 Ekim 1933 tarihli değişiklikle de Köy Kanununa, kadınların Köy İhtiyar Heyetine ve Muhtarlığa seçilme ve seçme hükmü konmuştu ki bu belki ilk siyasî yasadan çok daha temele hitap eden bir karar idi.

Bu yasa değişikliğinden yaklaşık bir yıl sonra Atatürk ve arkadaşları 5 Aralık 1934 tarihinde Teşkilât-ı Esasiye Kanunumuzun 10 ve 11.maddelirinin şu hale gelmesini oybirliğiyle sağlayacaklardır;

10. Madde; 22 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk, mebus seçme hakkına haizdir,

11. Madde; 30 yaşını bitiren kadın-erkek her Türk mebus seçilebilir.

Atatürk bir kez daha ileri görüşlülük vasfını böylece kanıtlama olanağı bulabilmekteydi. Bilindiği gibi o tarihte, yani 1934'lerde birçok Avrupa ülkesinde bu iki haktan, ikisinden ya da seçilme hakkından mahrum bulunmaktaydı.

Bu ilk siyasî haklardan sonra bütün hukuk mevzuatı incelenecek ve bütün yasalar gözden geçirilecek, cinsiyet farkını vurgulayan, ima eden ya da yoruma açık kelimeler vatandaş, kişi, her kim, herkes, kimse ya da Türk gibi iki cinsi de kapsayan ifadelere dönüştürülecektir.

Levent Şahverdi Arşivi

Anayasamızın son değişikliği içinde ilk milletvekili seçimi 1935 yılının Şubat ayında yapılmıştır. Ankara'da 40.860 seçmenden 37.542 kadın ve erkek vatandaş, ikinci seçmenlere oy vermiştir. Büyük Millet Meclisi'ne 18 kadın milletvekili girmiş oldu (1 Mart 1935)[23].

Aradan onbeş yıl geçmeden 1950 yılında ilk kadın Belediye Başkanına rastlanacaktır. 1971 de de ilk kez Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne kadın Başkanvekili seçilecektir[24]

Kadınlarımız o zamandan bu yana bir çok ülkelerden daha evvel sahip olduğu bu kutsal ve pek şerefli hakkını kifayetle kullanmaktadır. Ancak, genel nüfus oranımızla ölçülemeyecek kadar az rakamlarla Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girilmiş olması, üzerinde durulacak üzücü bir olaydır. Örneğin, 1935 seçiminde 18 milletvekili kadınımız vardı. Bu rakamlar 1939'da 16, 1943'de 16, 1946'da 9, 1950'de 3 ondan sonraki dönemlerde de sırasıyla 4, 8, 3 ve 8'dir. Kurucu Meclis'de 4, 1961'de 3, 1965'de 8, 1969'da 5, Danışma Meclisi'nde 4 ve nihayet 1983 seçiminde de 12. Böylece 1935'den beri parlamentomuza ancak toplam 121 kadın parlamenter girmiş bulunmaktadır[25]. Bu durumun yakın bir gelecekte fazla bir değişiklik göstermeyeceğini söylemek herhalde fazla kötümserlik olmaz.

Bugün Birleşmiş Milletlerin Anayasasında; "insanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi, büyük küçük milletler içinde hak eşitliği" prensibi kabul edilmiştir[26]. Oysaki Atatürk ve O'nun inançlı arkadaşları bu hakları çok daha önce Türk kadınına vermiş bulunmaktaydı.

Afet İnan'a göre çağdaşlaşmada Türk kadınına iki türlü görev düşmektedir. Biri, kendi haklarını ödev karşılığı kullanmak, diğeri ise bunları bilmeyenlere geniş halk kitlelerine anlatmak[27].

[23] Afet İnan, *Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması,* Atatürk Serisi 10, Millî Eğitim Basımevi, s. 151, İstanbul, 1968.

[24] *Atatürk ve Kadın Hakları,* ortak yapım, s. 172.

[25] Burhan Göksel, *Atatürk ve Kadın Hakları,* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: I, Sayı. 1, s. 230, Ankara, 1984.

[26] Afet İnan, *Çağdaşlaşmada Kadın Hakları,* Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C: I, Sayı:2, s. 334, Ankara, 1985.

[27] a.g.e.

Levent Şahverdi Arşivi

Sosyal Alanda,

Anadolu uygarlık tarihi ve ondan önce de Türklerin tarihi, kadınların sosyal hayattaki etkisini ve önemini gösteren pek çok yazılı belge, sanat eseri ve törelerle doludur. Özellikle idarî düzeyde ve aile düzeninde Türk kadınının oynadığı rol bugün batıda bile örnek olarak gösterilebilmektedir.

Bu konuda en eski belge olarak Dede Korkut Oğuznameleri gösterilebilir[28]. Kurtuluş Savaşında kadının oynadığı rol, devleti ve milleti için yaptığı hizmet hiç şüphesiz savaştan sonra da devam edecekti ve nitekim etmiştir, etmektedir.

Kadınların toplumsal varlıklar olarak yerlerini almaları bir uygarlık aşamasıdır ve Atatürk İnkılâplarının en önde gelenidir. Bütün öteki inkılâplar, kadını, topluma toplumsal bir değer olarak yeniden kazandıran kadın hakları inkılâbının başarısına bağlıdır.

Kadının toplumsal değerinin bilinmediği, anlaşılmadığı, azımsandığı dönemlerde toplumlar kalkınamamış, geri gtimişlerdir. Batı tarihinde bunun açık örnekleri görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğunun toplumsal bünyesindeki çöküşün de başlıca sebebini, kadınların toplumdan çıkarılmasında gören düşünürler vardır[29].

Bir kadının sosyal alandaki rolü, önemi ve katkısı ilk aşamada aile düzeninden ortaya çıkmaktadır, şüphesiz. Bu itibarla ilk aşamada kadının anne olması vasfı üzerinde durmak gerekmektedir. Bu konuda Atatürk, Türk kadınına ve Türk toplumuna şöyle diyordu; "...bugünün anaları için, gerekli vasıfları taşıyan evlât yetiştirmek, evlâtlarını bugünkü hayat için faal bir organ haline koymak, pek çok yüksek niteliklerin sahibi olmaya bağlıdır. Bundan dolayı, kadınlarımız hatta erkeklerden daha çok aydın, daha çok feyizli, daha fazla bilgili olmaya mecburdur. Eğer gerçekten milletin anası olmak istiyorlarsa böyle olmalıdır..."[30].

Yeni Türkiye'nin sosyal hayatında kadın, öğretmenlik mesleğiyle ilk kez topluma katılır demek çok hatalı bir sav olmaz.

[28] Müjgan Cunbur, Kadının Sosyal Hayatını Tetkik Kurumu Konferansları 1953-64, s. 92, Ankara , 1967.

[29] Emel Doğrmacı, *Türkiye'de Kadın Hakları*, s. 80.

[30] *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C:II, s: 149.

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul Üniversitesi'ne 1921 yılından itibaren alınan kız öğrenciler sayısında ve bunların iş hayatına atılmaları ile öğretmenlik dışı meslekler-de de kadınlar görülmeye başlanmıştır.

Bu aşamada iş alanları içinde en çok itirazı hekimlikte görmekteyiz. Toplum bu dalda uzun süre kadınları istemeyecek ya da onlara güvenmeyecektir. 1920'li yıllarda bu konuda gazete kupürlerinde pek çok tepkili yazılar görmek mümkündür. Fakat yine de özellikle Atatürk tarafından oluşturulan ortam sayesinde 1927 yılında ilk kadın doktorlarımız iş hayatına atılacaktır.

Bugün bütün alanlar Türk kadınının emeğine açık bulunmakla birlikte çok az sayıda da olsa belli dallarda ya yasal, ya da tutum bakımından engeller vardır. Bunların en başında belki de askerlik hizmetleri ya da millî savunma hizmetleri gelebilir. Olağanüstü hallerde ve seferberlikte kadın erkek ayırımı gözetmeyen mevzuatımız, normal zaman için kadınlara askerlik alanını kapatmış bulunmaktadır[31].

Ayrıca, kaymakamlık görevinin de uygulamada kadınlara kapalı olduğunu söyleyebiliriz.

Oysaki, hemen hatırlatılmasında yarar görülen bir husus askerî hava harekatına katılan ilk kadın bir Türk kadınıdır. Mustafa Kemal, 1935 yılında Sabiha Gökçen'i Sivil Havacılık Teşkilâtına, ondan sonra da Eskişehir Hava Okuluna alır. 1938'de Gökçen, erkek meslekdaşlarının yanında Dersim Harekâtına katılacaktır.

Daha dün peçe altından dünyaya bakabilen Türk kadınının çeşitli uluslararası, bilimsel, sosyal ve kültürel yarışmalarına katılması ve ilk sıraları almasının arkasında da şüphesiz Atatürk bulunmaktadır.

Bugün için sosyal ve ekonomik hayatın her aşamasında ve bu aşamaların her düzeyinde kadının görev aldığını ve bunun en tutucu yaklaşımlar içinde bile olağan karşılanmaya başlandığını sevinçle görebilmekteyiz. Bu, elli, altmış yıllık bir geçmişin sonucu olduğu gibi kadınlarımıza Atatürk'le gösterilmeye başlanan güvenin de bir sonucudur. 1930 Şapka İnkılâbında kadınlara seslenmeyişinin sebebi bu inanç ve kadınların sağduyusuna gösterdiği güvendir.

[31] Bu konuda ayrıntılı bilgi için, Millî Savunma Hizmetinde Kadın adlı kitap önerilebilir.

Levent Sahverdi Arşivi

Daha önce de belirtildiği gibi şimdi kadınıyla-erkeğiyle Türk toplumuna düşen görev, kadın hakları espirisi içinde Atatürk'e olan bağlılıklarını sadece sözle değil, davranışlarla da göstermektir. Bunun yolu ise kadın haklarına ve bunun mimarı Kemalizm'e sahip çıkmaktır.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'S REVOLUTIONS AND MODERNIZATION

Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK

After having won the Turkish Struggle for Independence, the most important question for Atatürk was freeing the Turkish society from the darkness surrounding it, and showing it the contemporary ways of life. For this reason, the Great Man had made the following statement right after the military victories: "The first phase of the National Struggle is over. Now the second phase starts!" The target was to modernize and reach the level of contemporary civilization in the shortest possible time. It was necessary to break the chains which had retarded the society's progress, and to remove the obstacles preventing its advancement. Atatürk's principles had been set down for this end. In the light of these principles, it was necessary to make great reforms without losing time and to render them the underlying rules of the Turkish nation's way of life. So, Atatürk's revolutions have accomplished this enormous task.

Studying Atatürk's revolutions in: (1) Political, (2) Social, (3) Legal, (4) Cultural, and (5) Economic spheres will help us to comprehend them better. These revolutions, springing also from Atatürk's principles form a whole pursuing the same objective, and they cannot be separated from each other just as the said principles themselves.

POLITICAL REVOLUTIONS:

The inauguration of the Turkish Grand National Assembly, and following it, the adoption on 20th January 1921 of the new constitution resting on national sovereignty, the abolition of the sultanate on 1st November 1922, the proclamation of the Republic on the 29th October 1923, the abolition of the caliphate on 3nd March 1924, the abolition of the Ministry of Şer'iye (Muslim Canon Law affairs), the separation of religions and state affairs from each other in the light of the principle of secularism, and finally the inclusion of the principle of secularism in the Constitution on 5th February 1937 are the major revolutions accomplished by the Turkish Revolution Movement in the political sphere.

Levent Şahverdi Arşivi

The abolition of the sultanate: The Ottoman sultanate was united with the caliphate in 1577, and the Sultan's will had gained an entirely theocratic character ever after. This system of government lasting for centuries was a form of rule which had no doubt seized the rights of the nation transferring the sovereignty of the nation to a single person. The Parliaments inaugurated following the reforms of Meşrutiyet I and Meşrutiyet II (i.e. the Constitutional reforms) had not been long-lived, and the sovereignty had been kept in hand by the person carrying the title of sultan and caliph. The losses suffered by the nation due to this form of rule were unthinkably great. In fact, this government which had exploited the ignorance and fanaticism of certain circles in order to protect its own existence had lately become the most detrimental enemy of the nation. This government made efforts aiming at sabotaging the national struggle by coming to an agreement with the enemies; by so doing, it had condemned the nation to death and it had eventually signed the Treaty of Sèvres; and all these had finally led the sultan's régime even to high treason. In spite of all these evil actions, the invitation extended- after the great victory won in Anatolia- by the Entente Powers to the Sultan and his government to participate in the peace talks as if they had had a share in this victory, made it compulsory to abolish this régime as soon as possible. As a matter of fact, all modern states were getting rid of monarchic governments resting on the sovereignty of an individual or group, and these states were marching towards republican régimes resting on the sovereignty of the nation. It was natural also for the New Turkish State to adopt this form of government. The Grand National Assembly finally put an end to sultanate on 1st November 1922 by its historic decision which separated the sultanate from the caliphate abolishing the former.

The sultan's régime became history upon the abolition of the sultanate and the destiny of the Turkish nation was unconditionally entrusted to the nation itself.

The Proclamation of the Republic: The Treaty of Lausanne was signed on 24th July 1923 and the independence of the new Turkish state was recognized. Following the formation of the second Turkish Grand National Assembly, it was now the turn to pronounce the definite name to be given to the régime already in existence, and to elect the president of the new state. This office had been held, until then, by Atatürk in his capacity as the President of the Turkish Grand National Assembly. On the

Levent Şahverdi Arşivi

other hand, some foreign countries were waiting for the announcement of a more clear definition of the régime of the new state in Turkey to ratify the Treaty of Lausanne. Thus, following these developments resulting from internal and external circumstances, the Republic was proclaimed in the evening of 29th October 1923. Hence, the name of the form of government of the new state was made public in all its clarity.

Upon the proclamation of the Republic, the rule stating that "The sovereignty unconditionally belongs to the nation" was taking its place in the state administration in its most striking form and the way to democracy was being drawn in a more illuminated manner.

Atatürk, at the time he proclaimed the Republic, was of the opinion that all the rules of democracy would be carried out in due time. His fundamental purpose was to render the Turkish nation use its political rights as it wished and to make the pluralistic democracy workable in the country. As a matter of fact, two major tests made in his time for a multi-party system indicate this point; but, in this period during which great revolutions aiming at modernization were realized, the opposition parties, although they had good intentions, soon became the focal points of secret activities due to reactionary circles joining them or because of those seeking an opportunity to overthrow the republican régime. Thus, in a period of yet unfavourable circumstances, the multi-party system was postponed willingly or unwillingly until a later time. So, one should interpret the Atatürk's period and the single-party government dominating this period as an interval of time aiming at taking Turkey to the pluralistic democracy and removing the future obstacles in the path of such régime, and for this end attaching importance to the social and political education of the people.

The Abolition of the Caliphate: In spite of the abolition of the sultanate and the proclamation of the Republic, the caliphate was continuing to exist, which, in fact, was entirely unnecessary. And the caliph, exploiting this situation, did not abstain from displaying an image as if he represented a separate power against the Republican régime; he organized showy ceremonies in İstanbul, and belittled the funds allotted to him from the state budget. Such attitudes incited those circles that were against the reforms, to move, and a certain section of the press was driven into attitudes taking sides with the caliph. However, the mission to be accomplished was the protection -against all kinds of dangers- of the young

Levent Şahverdi Arşivi

Turkish Republic which was founded upon great sacrifices. Now, it was necessary to decisively solve the caliphate question. Finally, the caliphate was abolished by a law passed on 3rd March 1924 and the last caliph was deported.

The Turkish Republic took another major step on the way to secularism; because, "a republic accompanied by a caliph" was out of question in a system of government resting on the sovereignty of the nation. The abolition also of the article running as "The religion of the Turkish Republic is the Muslim religion" by a modification put into effect in the Constitution in 1928, and the rearrangement of the oath taken by the President and the deputies were the great advances achieved on the way to secularism. Finally, the secularism took its place in the Constitution on 5th February 1937 as one of the fundamental principles of the Turkish Republic.

SOCIAL REVOLUTIONS:

The participation of the women in social life, the recognition of their being on equality with men regarding the civil and political rights, the modernization of dress, the closing of tekkes (dervish monasteries) and türbes (mausoleums), the passing of the surname law, the abolition of the use of certain lâkaps (nicknames) an unvans (titles), and the adoption of international time, calendar, numerals and units of measurement are the major contemporary efforts achieved by the Turkish Revolution Movement in the social sphere.

The Rights of Women: The fundamental condition for setting up the contemporary "state of law" is to recognize and respect the social, cultural and political rights of women like those of men in the society. This was the path and method leading to modernization and transformation into a contemporary society, because in one sense, the rights of women were an inseparable part of the human rights as well. Because, man and woman had molded the concept of mankind together, and this concept had gained sense when both sexes were considered together. Thus, the Atatürk's revolutions guided by such understanding accorded the Turkish woman the social and political rights that had been neglected for centuries. The realization of these rights was an ardent desire of Atatürk. The Great Man believed that "the utilization of social and political rights by women" was "necessary for the happiness and respectability of mankind,"

Levent Şahverdi Arşivi

and he wished to see "the Turkish woman lend her hand to the world women and strive together for the world peace and security."

The rights of the Turkish women, were realized in the environment of a social heritage where the women were not included in the total, in population censuses, the haremlik and selâmlık (women's and men's apartments in a Muslim house) prevailed in the family life, and the women's eyes were kept away from the outside world by a veil. Passing from the theocratic to a secular state rule and adoption of the qualities of the latter have been the major factor in the accomplishment of this great revolution which we call women's rights. It was due to this reform that the Turkish woman achieved her social and political rights before many a country's women.

If the Turkish women have risen today from behind the latticed windows (of the old style Muslim houses) they never deserved, to chairs in the university, platforms in the courts and rostrums in the parliament, they certainly owe far this, as far as these advances are concerned, to the Turkish Revolution Movement which actually introduced a new era. Our women have gained these rights, not as a favour, but rather as a right in return for an honourable duty. In this respect, the rights of the Turkish women represent before the civilized world, the great contemporary efforts determining the value that Atatürk's revolutions have assigned to the human element.

The Hat and Dress Revolution: The contemporary garments were the most natural sign of being civilized. It is for this reason that Atatürk attached great importance to the hat and dress revolution among the modernization efforts. The dress which existed untill then was neither national nor civilized. The headgears such as fes (fez), kalpak (fur hat), külâh (conical hat), takke (nightcap) or sarık (turban) and dresses of all kinds going with them like cübbe (robe worn by imams, cadis etc. with full sleeves and long skirts), ceket (jacket), şalvar (baggy trousers), potur (full gathered knee-breeches worn with tight leggings) and pantolon (trousers) gave a confused view of our society as far as its outer appearance was concerned. However, the Turkish nation, determined to modernize its thinking and mentality, should have proved this, also in its actual life and outer appearance. In fact, some renovations had been attempted in the past in respect of headgear and dress, but these efforts were not successful as required since the old and new practices were kept to survive side by side.

Levent Sahverdi Arşivi

It was due to the hat and dress revolution realized in 1925 that our society adopted its contemporary mode of dress and showed its quality of acting together in unity with other nations as far as its way of life was concerned. In this respect, the hat and dress revolutions have been great and sensible efforts representing a change from style into matter, an opening out towards contemporary thinking in regard to the mentality they set forth, and an integration with contemporary thinking.

The Closing of Tekkes, Zaviyes and Türbes: The tekkes (dervish monasteries) of the Ottoman era indoctrinated a philosophy of resignation requiring no physical efforts; however, taking men away from the present world in which they lived to the next world while they lived would not agree with the requirements of contemporary life. The society needed a new energy and required new efforts; and the contemporary life invited men to work and get the remuneration of this work in the present world, i.e. while they lived. Whereas the türbes (mausoleums) were transformed by türbedars (custodians of türbes) into a focus where it was tried to derive benefits from the spiritual existence of the dead, and their help was expected in the materialization of gains without exerting any physical endeavours.

The Turkish Republic could no more be a country of şeyhs (sheikh, i.e. head of a tarikat or dervish order), dervishes and mürits (followers). Thus, the closing of tekkes, zaviyes (small monasteries) and türbes, and the abolition of türbedarlıks (türbedarlık: office of a türbedar; türbedar: custodian of a mausoleum) and certain unvans (titles) on 30th November 1925 by a law were justified on such grounds.

The Passing of the Surname Law: It was adopted by the "Surname Law" passed in 1934 that every Turk would have a surname other than the given name, and the surname would follow the latter. Thus, the family heads would have a common name indicating the family unions they formed.

The surname law prevented the confusion of names in the society doing away with as well those out of place and showy attributes used in front of the names. Now, every Turk carried the surname of the family he belonged to, and the daughters adopted the surnames of their husbands after they were married. Following the issuance of this law, also Mustafa Kemal, the creator of the Turkish Revolution Movement, was granted by a law the surname "Atatürk".

Levent Şahverdi Arşivi

The "Surname Law" has been an important revolution in our social life, in that, it prevented the confusion of names in all kinds of formalities.

The Abolition of Lâkaps and Unvans: Another law passed in 1934 abolished such lâkaps (nicknames) and unvans (titles) as Efendi (title given to literate people, members of the clergy, army officers up to major), Bey (Sir), Paşa (Pasha), Ağa (Agha), Hacı (Hadji), Hoca (Hodja), Hafız (one who knows the whole Koran by heart), Molla (chief judge; doctor of Muslim law), Hazretleri (His Excellency) etc., and it was adopted that the citizens would use and be called only by their given names and surnames in the official formalities.

The Adoption of International Time, Calendar and Numerals: The adoption of international time, calendar and numerals has made it easier to establish contacts with the civilized world; the time, calendar and numerals used in the Eastern world were not similar to the time, calendar and numerals used in the civilized world; and this practive created confusion in our relations with the civilized world.

Atatürk, observing this fact, made great efforts to adopt the practices of the contemporary world also in the fields of calendar, time, numerals, and units of length and weight. The Hicrî and Rumî calendars (lunar and solar calendars calculated from the beginning of the Muslim era) were discarded and the Christian calendar was adopted. The old Turkish way of calculating the time of the day was replaced by the international method; the international numerals replaced those of the Arabs. Such units as arşın (a measure of length of about 28 inches), endaze (a measure of length of about 26 inches), okka (a weight of 2.8 pounds) and dirhem (400th part of an okka) were replaced by those of the metric system.

LEGAL REVOLUTIONS:

The discarding of the old legal mentality based on şeriat (canon law) which did not conform to the present requirements of the society, the abolition of Mecelle (an Ottoman code derived partly from Muslim canon law) and adoption in its place of a secular legal system, and the putting into force under this system the contemporary codes such as the Civil Code, Code of Obligations, Commercial Code and Criminal Code constitute the major reforms accomplished by the Turkish Revolution Movement in the legal sphere.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk has clearly indicated the place, significance and direction of the laws in the Turkish Revolution Movement. According to him, the path to be followed was the path of civilization; the laws would be designed so as to meet the contemporary requirements and the real needs of the nation. Because, the government machinery of a civilized state could not function on the basis of old laws. The Ottoman legal system had been indifferent to the rapid progress witnessed in the recent centuries full of renovations, and had not been able to strip itself of the laws of şeriat (canon laws) of the old times. Although great reforms such as Tanzimat (political reforms of Abdülmejid in 1839 and the period following), and Meşrutiyet I and Meşrutiyet II (Constitutional Periode of 1875-1876 and 1908-1918) had been accomplished, the contemporary steps in the legal sphere were not taken as required, and in spite of the existence of the new courts, the şer'iye courts (canonical courts) also survived. It was only the Atatürk's revolutions which abolished this duality and showed the only path to modernization. The Civil Code, Criminal Code, Code of Obligations and other laws have been the secular laws based on contemporary thinking that met the needs of our society in the best possible way. Thus, the renovations achieved in the legal sphere have been the major efforts symbolizing the contemporary character of the Turkish Revolution Movement.

REVOLUTIONS ACCOMPLISHED IN THE FIELDS OF EDUCATION, CULTURE AND ARTS:

The unification of education on the basis of o national, demoratic and secular programme of education, the university reform, the replacement of the Arabic alphabet by the new Turkish alphabet, the purging of our language from foreign words and helping it to achieve its identity, the freeing of our history from false ideas and establishing it on solid foundations, the determination -in all its clarity- of the proper place held by the Turkish nation in the history of world civilization and the developments achieved in the fine arts following the foundation of the Turkish Republic are the major revolutions accomplished in the cultural sphere.

The Unification of Education: It was necessary to design a national, democratic and secular programme of education after the establishment of the New Turkish State. In order to realize this objective, the "Law on the Unification of Education" was passed on 3rd March 1924.

Levent Şahverdi Arşivi

The medrese (seminaries) had already become institutions only of theocratic teaching entirely shut to innovations starting from the mid-eighteenth century. Although some efforts were made from time to time to correct these institutions, no positive results were obtained. However, great advances were achieved in recent centuries in sciences. In this period, the Harbiye (Military College), Mülkiye (School of Political Science), Tıbbiye (College of Medicine) and Mühendishane (School of Engineering) were set up while medrese (seminaries) continued to exist. This duality survived until 3rd March 1924, the date on which the Law on the Unification of Education was adopted. It was by this law that all institutions of education in Turkey were attached to the Ministry of National Education based on the principle of the unity of education; medreses (seminaries) were closed being replaced by schools of the Republic giving a contemporary, notional and secular kind of education. The purpose followed was to give the same kind of education to the Turkish children of school age, and to raise them to become republican, nationalist, secular and modern citizens.

In addition, the schools run by foreigners were put under state supervision, thus, they would not be given any more the possibility of exerting adverse effects on the national culture, and conducting and education weakening the national feelings. And it was stipulated in the above-mentioned law that the primary education would be conducted entirely in the Turkish schools.

Beyond these renovations in primary and secondary education, great efforts were made in the field of higher education. The university reform realized in 1933 laid the foundations of the national and contemporary Turkish university. Thus, the university has embodied a new mentality and a dynamic structure.

The Adoption of the New Turkish Alphabet: While it was necessary for Turkish language to have been written in an alphabet peculiar to itself, it was written in Arabic characters and in Arabic alphabet for many centuries. However, this alphabet and this script were far from expressing the richness and vastness of the Turkish language. It was due to this neglect that the Turkish language had become a tongue which would not be written and spoken according to its own rules and had been subjected to the influences of the rules of Arabic and Persian. Hence, the adoption of the new Turkish characters has been a great revolution since it was a return to our national identity also in the field of script.

Levent Sahverdi Arşivi

The Language Revolution: Atatürk attached great importance to the Turkish language since language was an instrument of expressing the national culture, and one of the most solid foundations of the national unity. In the days of the Ottoman Empire, the Turkish language had become a confused tongue having almost lost its identity due to Arabic and Persian words frequently used in the circles of the Ottoman court, and their utilization also by intellectuals close to such circles. So, it was necessary to make the language regain its identity, and to free it from the captivity of foreign languages. For this end, the Turkish Linguistic Society was founded and scientific researches were launched.

The adoption of the new Turkish characters and the language revolution have certainly played a significant role in the rise of the literacy rate in a short time. Thus, these reforms have also marked the great efforts exerted in the path of returning to our national culture and developing this culture accordingly.

The National View of History and the Turkish Historical Thesis: Before Atatürk, the Turkish history was treated as the history of a dynasty, and it was started from the foundation of the Ottoman state; or it was let to dissolve in the history of Islam; however, the role played by the Turks in this history was not properly set forth since the ümmet (community of the same religion) conception was the dominant understanding of the times. The history of the Turks before the Ottoman period and especially prior to their adopting the Muslim religion, and their rich culture and literature in that era were overlooked. Seljukian historians as well, like the Ottoman historians, had left in the dark that part of the Turkish history preceding theirs, and had not gone further behind the history of Islam. Yet, it was necessary to set up the Turkish history on solid foundations, to study in this history the true paths of course and advancement of the Turks originating from Central Asia, and to ascertain the role of Turks in this path as regards the world history and their proper place in the chain of civilization. And the credit for accomplishing this scientific task would go to the Turkish Revolution Movement. For this end, the Turkish Historical Society was founded and vast researches were undertaken on the Turkish history.

The Turkish historical thesis was set up not on the familiar ümmet history but on the nation's history adopting Turks to be the assential element. This thesis which was developed starting from 1930, paved the way

Levent Şahverdi Arşivi

in Turkey in those years for significant scientific researches. The First and Second Historical Congresses held in 1932 and 1937 respectively witnessed extensive discussions with participation also of foreign scholars and tried to unearth the realities.

According to the Turkish historical thesis, the first settlers of Anatolia in the pre-historic times had been descended from ancestors living in Central Asia. The Turkish nation of the present day, after having created in pre-historic times a great civilization in Central Asia, had been forced, because of geographical necessities, to migrate, and had taken the routes leading them towards Mesopotamia, Anatolia, Egypt and Europe, and these lands as well had witnessed the staging of the new phases of civilization. Hence, Central Asia which was the mother country of the Turks featured to be a cradle of civilization in the history of mankind; because, it was impossible not to observe its traces somehow or other, or not to feel its influences on the following civilizations.

The Developments Achieved in the Fine Arts: The fine arts were also accorded great importance in the Republican era. According to Atatürk: "The successes achieved in the fine arts were the most absolute evidence that all the revolutions were successful". It was on the basis of this view that great achievements were recorded in the contemporary sense in all branches of art, with music, painting, sculpture and architecture taking the lead.

ECONOMIC REVOLUTIONS:

Following the foundation of the Turkish Republic, one of the points or perhaps the first point to be accomplished in the path of civilization was economic development. In this respect, the attempts made to give a new life to the Turkish nation, the laws, rules and regulations passed or issued in regard to national economy, the big investments protecting the interests of the nation, and the large plants set up all of which rested on a poor economic inheritance taken over by the Republican administration were the major tasks accomplished by the Turkish Revolution Movement in the economic sphere.

The economic policy also of the Turkish Revolution Movements, sprang not from a doctrine but directly from the realities of the country and the needs of the nation which was also the case in regard to policies in other fields. Atatürk expressed this point saying: "Especially the princi-

Levent Şahverdi Arşivi

ples on which economic activities are to be laid will be specified on the basis of every sort of knowledge, by directly smelling the soil of our country and by listening to the conversations of the people actively engaged in working on the land. The same view shall also prevail in the fields of industry and trade."

The abolition of the capitulations by the Treaty of Lausanne was a revolution by itself for the new Turkish state. The capitulations had chained up the development for years and had incessantly exploited the nation and state to the detriment of national economy by keeping the interests of the aliens in the foreground. The external debts of the Ottoman state had functioned in such a way as to do harm to our independence and to require the aliens intervene in our fiscal affairs. These debts also were subjected to restrictions in the Treaty of Lausanne, in a way preventing the conditions of repayment from adversely affecting our independence; because, the new state did not wish to repeat the old mistakes and to be dragged into blind alleys.

When economic life was mentioned, the Turkish Revolution Movement considered the agricultural, commercial and industrial activities and the entire public works to be a whole which could not be thought of as separate entities. Under this view, all major efforts were made to develop the Turkish economy, and a new economic era was started. In all these developments the state and the individual performed their duties in agreement with Atatürk's concept of étatisme, not in a manner contradicting each other, on the contrary, complementing each other. With regard to economy, the planned development was attached importance, and the first and second five-year development plans were put into effect in 1933 and 1937 respectively.

In this period, the agriculture was adopted to be the basis of the national economy. Hence, the agricultural development was attached great importance. All measures whether technical or legal, were taken to increase the quantities harvested of agricultural products, raise their quality and reduce their costs of production. And every agricultural family's owning an adequate piece of land on which they could work and earn their living, was taken to be one of the fundamental measures to increase the production of the country.

The abolition of the âşar (tithes) in 1925, has marked a great advance in respect of bringing relief to peasants. In the Ottoman period, the

Levent Şahverdi Arşivi

peasants were under the obligation of delivering one tenth of their produce to the state, and this tax was called "âşar". This system spinging from the şeriat (canon law) which had survived as a practice for centuries, had prevented the poor Anatolian peasants from standing on their own feet; because, whether the peasants harvested crops or not, they were obliged to pay this tax with no change in its amount. The persons called mültezim (farmer of taxes) would visit the villages every year and lay hands on the crops in which case the right of objection was out of question. The institution of iltizam (farming of taxes) had completely deteriorated in the course of time, and it had become a duty offered to the persons favoured by government authorities. The mültezims (farmers of taxes) who had undertaken this task by paying a certain amount of money would not have refrained from treating the people cruelly. The Republican administration has made a great effort in the agricultural field by putting an end to this unjust system of taxation and replacing it by an equitable one.

The national trade was attached great importance in the Republican era. In order to support small traders and industrialists, the credits they needed were given to them on easy terms and at lower interest rates. Great efforts were made in internal and external trade to render the labour exerted by the producers more profitable. The industrial activities were also attached importance. These activities were supported on a large scale by passing in 1927 the Law on the Stimulation of Industries. All sorts of industry, whether large or small, were developed. In areas where the capabilities of individual enterprises to set up large plants were exceeded, such plants were established through public investments; meanwhile, also large factories were set up to meet the needs of the army for implements. Great progress was achieved in the exploitation or operation of mines, forests, roads, highways, seaways or airways.

Along with all such activities, the activities in regard to public works were accelerated as well. In this respect, Atatürk said: "It is necessary to render this vast country prosperous. This people is obliged to become rich. If the country is not rendered prosperous or this people is not rendered rich, and if they tell you that it is still possible to survive, don't ever believe them!" Large scale reconstruction activities were launched depending on the then budgets of the Republican administrations, paying great attention to making savings. Highways, railways, bridges and dams

Levent Şahverdi Arşivi

were constructed, and brand new cities were erected in the Republican Turkey.

MODERNIZATION IN THE LIGHT OF ATATÜRK'S THINKING

Atatürk pointed to achieving and even going beyond the level of contemporary civilization as the goal of the Turkish nation. Because, Atatürk agreed that the modernization of the Turkish Society was, above all, a "matter of life" and a "struggle for existence". He said : *Our great task is to raise our stock to become the most civilized and prosperous nation".* And he indicated this point to be the "dynamic ideal of the Turkish nation". It is for this reason that Atatürk, in almost all his speeches, is heard to attach importance to and emphatically dwell upon the concepts of civilization and modernization.

Modernization, defined in general terms, is the endorsement, in all respects, of the requisites of our times, of acting in conformity with and the fulfilment of these requisites. In other words, it is the introduction or the ability of being introduced from both mental and institutional points of view, of a society to a new manner of life required by contemporary age. Progressive countries mark a certain level in representing the era in which they live by displaying political, social, cultural and economic advances. And this level is called the "level of contemporary civilization". Whether a country or nation is contemporary is measured by its closeness to the level of contemporary civilization and its inclusion in the realm of this civilization. Atatürk meant the same point when he said: *"Countries are different, but there exists only one civilization, and for a nation to progress, it must take part in that unique civilization."*

Atatürk defined civilization as the product of advances achieved by a nation in state, intellectual and economic life. He said that this interpretation of civilization was equivalent to culture which he expressed as "hars", and that it could not be separated from the latter. The words "national culture" were employed in a wide sense in his statement: *"We shall raise the national culture beyond the level of contemporary civilization."* Also meant in this statement was the level achieved by the Turkish nation in state, intellectual, and economic life, i.e. the Turkish nation's own civilization. According to Atatürk: *"the life, the worth, and the rights to freedom and independence of all nations in the world are only proportionate to their past and future achievements in the field of civilization. The nations deprived of their capability of*

Levent Şahverdi Arşivi

creating products of civilization are condemned to being stripped of the freedom and independence," in which case, "it is vitally important to walk successfully in the path of civilization."

Thus, in the light of these realistic thoughts, the most vital question concerning the Young Turkish Republic's "struggle for existence", after the War of Liberation, was to develop Turkey and raise her to the level of civilization to which she was entitled. On the other hand, all the world wanted to see and received the new Turkish State —whose independence had been confirmed in Lausanne following the great military victories— with its contemporary qualities. An internally oriented Turkey, away from the innovations of the contemporary age and the bleessings of civilization, would certainly not be respected nor held in esteem as is due by world standards. On account of the observation he made of this fact, the great leader said: *"We want to modernize our country. All our efforts are directed towards setting up a contemporary and western government. Is there a single country —with the desire of entering the realm of civilization that has not turned to the West?"* Thus, with this statement he gave utterance to his aspirations for modernization.

What could then be done? the task to be undertaken was the following: Contemporary nations had gained their contemporary qualities, only by getting rid of all kinds of dogmatic elements and by accepting the guidance of the principles of science and technology. Thus, the only guide that would lead the Turkish nation in all fields and carry it to the level of contemporary civilization was science and technology. One could not talk about progness in any field unless one accepted the guidance of science and technology by actually following their methods and principles. In this respect, searching for a guide other than science and technology, according to Atatürk, was heedlessness, ignorance and deviation. So, Atatürk's model of modernization is based, in essence, on this foundation.

The Great Leader gives a summary of his ideas in this respect, as follows : *"We cannot shut our eyes and assume that we live in isolation. We cannot fence off and live without having any contacts with the world. On the contrary, we shall live on the scene of civilization as a progressive and civilized nation. Such life is possible only through, science and technology. We will take the science and technology from any country wherever they may be found, and put them in the heads of all individuals of the nation. There is no condition or reservation concerning the*

Levent Şahverdi Arşivi

adoption of science and technology". Such are the immortal words of Atatürk pointing to us the path and the method of modernization.

If we were to draw a picture describing our society and social structure right after the War of Liberation, it would be noted that this picture was not to be so cheerful. But, in spite of all these difficulties, we all know how Atatürk struggled and made extraordinary efforts to create a contemporary society.

At the time when Atatürk started the movement for modernization and introduced his great revolutions, Turkey was far behind the west as a result of the neglect of centuries. He himself state this fact as well, in a speech he made in 1925 : *"Let us not cheat ourselves! The civilized world is far ahead. We have to catch it and enter the realm of civilization!"* Indeed, there was a wide gap, in those years, between the western civilization and ours. The country was entirely neglected and ruined. Means of communication, highways and vehicles were extremely limited in number. Especially, our economic life lagged far behind the world standards. The economy required great national efforts, in a country which had come out of a war of life and death, and had just gotten rid of financial capitulations.

Our legal system was based on the principles of sheriat (Muslim canon law) and Mejelleh (the Ottoman civil code derived partly from Muslim canon law). However, it was necessary to adopt a secular legal system meeting the daily requirements, and to enact and execute new laws for the fulfilment of this objective. Still in the same years, a radical revolution was required in respect of national education and cultural life. The great mass of people had not yet enjoyed attending a school nor having an education. Literate people were rare. A national and secular education system was required in the light of science and technology to train the young generations in view of contemporary requirements.

Our university which was to lay the foundations of the Turkish science, then called Darülfünun (Abode of sciences), required a radical re-organization in the western sense. It was of vital importance from the standpoint of Turkish revolutions, to free the darülfünun from its oriental character by modernizing it and by making it acquire a national character and the qualities of a western university.

Another social problem was the exclusion of the Turkish women from social life as a result of the neglect which lasted for centuries. The

Levent Şahverdi Arşivi

women were even deprived of enjoying social and legal rights let alone political rights. However, it was necessary for both sexes, men and women alike, to take steps and to proceed together up in the path of civilization.

In spite of all these deficiencies and difficulties, Atatürk had observed and felt that in the struggle for civilization, it was fundamentally important to abolish above all the existing order which prevented modernization, and to institute in its place a secular and democratic social order which would pave the way for a human manner of life. However, this requires a change in mentality. From this point of view, every revolution realized in Atatürk's time at different agencies and institutions of the Turkish society is essentially based on the revolution undertaken in thinking. Atatürk's revolutions are, in fact, a "revolution in thinking" or a "revolution in mentality." This mentality is to free oneself from all kinds of superstitions, to adopt the contemporary thinking, and to proceed in the path of reason and science.

Atatürk's revolution and principles form the most important element of the Turkish modernization movement, in other words, they are the underlying force of that movement. Because, Atatürk's revolution and principles embrace the paths of reason and logic that will raise Turkey in the shortest time to the level of contemporary civilization. As a matter of fact, Atatürk also states as follows : "The underlying purpose of the past and present revolutions we have achieved is to transform the people of the Turkish Republic into a society civilized in all respects. This is the fundamental principle of our revolutions". Thus, revolutions realized for this end, under the leadership of Atatürk ensured the new Turkish State's taking a contemporary shape and the Turkish society's gaining a civilized character in all respects.

Atatürk's revolutions display an interrelated whole. All the revolutions, rooted in this whole depend essentially on some change in mentality. Such mentality requires proceeding in a path of reason free from all sorts of dogma. The most important difference distinguishing Atatürk's revolutions from the reform movements which had taken place in our history is that his reforms are set up on a secular foundation. The modernization efforts dating from Tanzimat (the political reforms of Abdulmejid in 1839 and the period following) or even before, to the period of Atatürk were conceived of under a theocratic state and social order and the said efforts

Levent Şahverdi Arşivi

were attempted under that order. However, Atatürk's revolutions differ fundamentally from the reform movements attempted earlier in our recent history due to his adoption of the secular social order and the need for it as the medium and base for such revolutions.

Another point which distiguishes Atatürk's revolutions from the earlier reform movements is that his revolutions were initiated with full faith and definite determination. Such faith and determination had originated from the fact that the mentioned innovations would meet in the most appropriate way the needs and desires of the Turkish nation on the way to modernization. Atatürk's revolutions were completely rooted in our social structure in a short time because of mentioned qualities.

Atatürk's concept of modernization then represents a whole with its political, social, cultural and economic aspects and forms a series of principles and revolutions based on a rational line of thought. However, the most important characteristic of this whole, is its protecting, in the process of modernization, its national character, and its watching closely over its self-identity while adopting innovations. Atatürk's concept of modernization was not to blindly imitate the west nor blindly follow suit. The important point here is, not to lose the national character, or with still a better expression, to melt the contemporary renovations in the national structure in the process of both mental and institutional westernization. Atatürk has expressed this point when he said : *"We are not taking the western civilization for the sake of following suit. We take from that civilization and adopt those useful points which we consider fit and suitable for our structure within the bounds of world civilization."*

In this sense, the Turkish modernization movement under the leadership of Atatürk was a return to the long forgotten Turkishness as well as to western civilization and western technology. Because, the Turkish nation, in spite of its setting up great civilizations in the past since ancient times, and its rendering great services to humanity, had lagged behind the west, not due to faults it committed but owing to some political and social factors and impediments it faced in recent centuries. However, at one time, the West had lagged behind the Turks. Thus, the Turkish modernization efforts reset the civilized qualities of the Turkish nation in motion. As a matter of fact, Atatürk expressed, in all its clarity, the national character of the Turkish modernization movement when he made the following statement in his decennial speech: *"Never do I doubt that the long forgotten great civilized quality and great civilized capability of the Tur-*

Levent Şahverdi Arşivi

kish nation shall rise through its advances henceforth as a fresh sun in the future's lofty horizon of civilization." Thus, we conclude that Atatürk's concept of modernization was inspired perhaps by any model following a rational, logical and scientific line of thought, however, its basic substance and fundamentals were derived from within, and its genuine objective was determined by considering its specific needs and requirements.

It will be useful to point out still another point among the characteristics of Atatürk's concept of modernization. And it is this: Under Atatürk's concept of modernization, one finds the fundamental concepts of independence, sovereignty, and rights and freedoms, each qualifying the state, nation and individuals respectively. Only is this kind of environment and with such qualities shall civilization prove to be worthwhile when the humanity point of view is taken into consideration. Otherwise, a mandatory modernization deprived of independence and sovereignty or a totalitarian modernization deprived of human rights and freedoms cannot be considered to be the contemporary progress nor can it represent a contemporary life. The most outstanding characteristic of Atatürk's concept of modernization is its quality of being open to progress under a secular and democratic social order.

Atatürk's method of modernization depends on the principle of "carrying out many a great task in a short time." The measure of time, according to Atatürk, must bu envisaged "by taking into consideration the contemporary concept of speed and movement but not by following the benumbing mentality of the past centuries." So, it is a principle in Atatürk's concept of modernization to consider the steps taken in the path of modernization to be short and deficient, and to proceed by taking steps constantly growing longer and more fundamental. Atatürk's thinking which adopts that science is the best guide in life shall remain valid also in the future as at the present time, on the way to modernization, since it highly esteems science and rationalism. As a matter of fact, the Great Leader pointed to us the path to be followed when he made the following statement : *"Sciences are a torch kept in hand and mind by the Turkish nation in its march on the way to progress and civilization."*

A great distance has been taken in this respect, indeed. The country has been brought from an era to a new age. And this modernization is going on different areas today. However, the target has not yet been attained. And our ideal is such that the Turkish nation shall definitely achieve its goal that Atatürk has shown it, in this illuminated path.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İSTANBUL'UN İŞGALİ ÜZERİNE AYDINLARIN İSTANBUL'DAN ANKARA'YA KAÇIŞI OLAYI

Prof. Dr. YÜCEL ÖZKAYA

Bilindiği üzere, Mondros Antlaşması hükümleri gereği, 16 Mart 1920 günü sabaha karşı, İngiliz askerleri İstanbul'u işgale başladılar. Anadolu'dan millî hareketi yöneten Mustafa Kemal Paşa İngilizlerin, 16 Mart günü İstanbul'u işgal edecekleri ve bazı mebusların tutuklanacaklarına dair söylentilerin çıktığını İtalyan kaynaklarından öğrenmiş, 15 Mart 1920 günü 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'ya çektiği bir telde, ona bu hususları açıklamıştı[1].

Çok kısa bir şekilde İstanbul'un işgalini özetlemekte yarar vardır. İstanbul'un işgali çok kolay olmuş ise de, işgal sırasındaki olaylarda ve karışıklıklarda bazı Türkler şehit olmuştur. 16 Mart günü, saat 5.45'de, Onuncu Kafkas Tümeni Karargâh ve Mızıka binasına giren ve yatakta bulunan altmış bir Türk erine ateş açan İngilizlerin, bunların büyük bir kısmının yaralanmasına, beş kişinin de şehit olmasına neden olduklarını bilmekteyiz. Saat 6.00'da, eski Harbiye Nazırı Cemal Paşa'nın evi, kışla binası kuşatılmış, Bahriye Nezareti'nin beş dakika içinde boşaltılması istenmişti[2]. Harbiye binasının işgalinden sonra Beyoğlu, Beşiktaş, Şişli, Kasımpaşa, Kadıköy, Üsküdar ve diğer yerlerdeki caddeler İngilizler tarafından tutulmuş, gidiş ve gelişler durdurulmuştu. Harp Okulu, postahaneler ve Telgraf Genel Müdürlüğü binası işgal edilmişti. Hükûmet'e işgal haberi, İstanbul işgal edildikten sonra verildi. İstanbul Hükûmeti, işgalin geçici olduğu yolundaki beyannameye karşın, şehrin işgalini gerektirecek bir olayın olmadığını belirtmiştir. Ayrıca, Aydın'ın Yunanlılar tarafından işgali olayını ve Rumların Müslümanlara zulumlerini, büyük bir Ermenistan kurulmak istenmesini, Karadeniz'de bir Rum devletinin kurulması girişimlerini, Maraş'taki Ermeni olaylarını protesto etmiştir[3]. Osmanlı Hükûmeti, bundan başka, yüksek komiserlerin hazırladığı ve 27 Mart'ta Sadrazama

[1] Nimet Arsan, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri (IV) "1917-1938", Ankara 1964, s. 250-251.

[2] Selâhattin Tansel, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar, c. III, Ankara 1978, s. 46-48

[3] Selâhattin Tansel, aynı eser, c. III, s. 50-51

Levent Sahverdi Arşivi

verdikleri Yüksek Barış Konseyi'ninin kararına dayanan işgal hareketine uyulması ve "Mustafa Kemal Paşa ile millî hareketin öteki liderlerinin açıkca red ve inkâr edilmesi" isteklerine de cevap vermedi.

16 Mart günü Meclis İkinci Reisi Abdülaziz Mecdi ve mebusan üyeleri Vehbi, Rauf beyler Padişahla görüşüp, ondan "Meclis'in onayı olmadan hiçbir uluslararası antlaşmaya imza konulmamasını" istediler. Ama, Padişah, düşmanların "isterlerse yarın Ankara'ya"da gidebilecekleri düşüncesinde olduğu için bu sözlere değer vermedi. Daha sonra, Meclis'e gelen İngiliz Birliği Rauf Bey ile Kara Vâsıf Bey'in kendilerine teslimini istedi. Bir kısım mebusların Türk mebuslarının tutuklandıklarına dair bir kağıt verdikleri takdirde bu işe izin verilebileceğini bildirmeleri ve oy çoğunluğu ile bu karara varmaları sonunda Rauf Bey ile Vâsıf beyler imza karşılığında, İngilizlere teslim olundu. Ankara ise, işgal olayını, 16 Mart 1920 günü, sabah saat 10.00'da İstanbul telgrafcılarından Manastırlı Hamdi Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği tel ile resmen öğrendi[4]. Mustafa Kemal Paşa, daha 13 Mart günü, yani işgalden üç gün önce, İstanbul Meclis-i Mebusan üyelerinden Kara Vâsıf, Hüseyin Rauf, Yunus Nadi, Bekir Sami beylere çektiği telgrafta, her ihtimale karşı, bilhassa Anadolu'da bulunmalarının yararlı olacakların Anadolu'ya geçmeleri, İstanbul'daki arkadaşların gafil avlanmayarak, gerektiğinde süratle ve emniyetle Anadolu'ya geçmek için şimdiden tertibat almalarının gerektiğini belirtmiş, ancak Mustafa Kemal'in bu uyarısı dikkate alınmamış ve Meclis üyeleri gafil avlanmışlardır[5]. Mustafa Kemal'in bu kararı ve düşüncesi dahi, onun neden ileri görüşlü olduğunu ve isabetli kararlar alma yeteneğine sahip olduğunu gösterir.

İstanbul'un işgali üzerine Rumeli'deki Anadolu'daki komutanlar harekete geçerek birtakım tedbirler almışlardır. 16 Mart günü, yani işgalin olduğu gün, I. Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Bey (Cafer Tayyar Eğilmez), Doğu Trakya halkına ve kolordusuna bir beyanname yayınlayarak, Edirne vilayetindeki mülkî ve askerî yönetimin ortaklaşa olarak bağımsızlık hareketini koruyacağını, millî amaç ve vatanın kurtarılması için çalışacağını ifade etmiştir. Cafer Tayyar Bey, bu beyannamesinde, Anadolu Birliğinin, Türklüğün millî teşkilâtının, mülk bütünlüğünün ve yönetiminin korunması ve tasdiki için bütün varlığı ile çalışacağını, Edirne'nin geleceğinin Osmanlı Hükûmeti'nin egemenlik ve varlığıyla tamamen ilgili olduğu-

[4] Selahattin Tansel, aynı eser, s. 52-53

[5] İslâm Ansiklopedisi, Ankara maddesi, s. 550

Levent Şahverdi Arşivi

nu, İstanbul'da serbest seçimle kurulu ve milletvekillerinin itimadına lâyık bir hükûmet kabinesi kurulmadıkça, milletin bağımsızlık ve varlığı için görevini vatandaşlar ve silah arkadaşları ile sürdüreceğini belirtmiştir[6]. Beyannameden de anlaşılacağı üzere, Cafer Bey, öncelikle Edirne'nin geleceğinin korunmasını isterken, Anadolu'daki teşkilâtın birlik ve bütünlüğünün korunması ve tasdikini de öne sürmektedir. Henüz, Ankara'da bir hükûmet kurulmadığı için, muhtemelen, Edirne'nin İstanbul'a yakınlığını da düşünerek, İstanbul'da milletvekillerinin güvenine sahip yeni bir hükûmetin kurulmasını istemektedir. Bunun böyle olmasının nedeni Anadolu ile kesin bir bağın kurulmuş olmaması ve henüz Ankara'da bir meclisin olmaması ile ilgilidir.

Cafer Tayyar Bey, henüz olayların geliştiği 16 Mart sabahı, Ankara'dan kendisine çekilen bir telgrafla İstanbul'un işgalini öğrenmiş, 55. Fırka Komutanı'na saat 11.20'de çektiği telde, Şehzadebaşı Karakolu'nun işgal edildiğini, altı şehit ve yaralının olduğunu, bütün kıta komutanlarının hazırlıklarını tamamlamalarının gerektiğini duyurmuştu[7]. Her ne kadar İstanbul işgal edilmişse de, taşradaki komutanlar işgali kabul etmemekte ve direnerek başarıya ulaşılacağı inancında ve azmindedirler. Ancak, gene de İstanbul'da bağımsız bir hükûmetin kurulması tezini savunmaktadırlar. Batı Anadolu'daki Şimal Genel Cepheleri Kumandanı Kâzım Bey (Kâzım Özalp) de, I. Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Bey'e, 18 Mart günü saat 18.00'de çektiği telde, İstanbul'da yasal ve bağımsız bir hükûmetin kurulması gerektiği, bundan dolayı Karesi (Balıkesir), Saruhan (Manisa) sancaklarında örfî idarenin ilân edileceğini, Karesi, Saruhan, Bursa kaza ve nahiyelerinden gelen delegelerin Balıkesir'deki genel kongrede toplanacaklarını, millî birliğin sağlanması ve vatanın kurtarılması tedbirlerinin Heyet-i Temsiliye'ye verildiğini, telgraf hattı üzerindeki memurların vatanseverlik duygusu ile fedakârca çalışacaklarını, Rumeli'deki olaylar nedeniyle Anadolu'ya aydınlatıcı bilgilerin verilmesi gerektiğini açıklamaktaydı[8]. Görüldüğü üzere, Kâzım Bey, İstanbul'da bir hükûmet kurulmasını belirtirken, Heyet-i Temsiliye'nin vatanı kurtaracak ve millî birliği sağlayacak tek kaynak olduğuna da işaret etmektedir. Ancak, bir hükûmete gerek vardır. Bu noktada gözler İstanbul'a çevrilidir. Mustafa Kemal bunun çıkar yol olmadığını anladığından, Ankara'da bir meclis ve hükûmet kurulması için çalışmalarını hızlandırmak gereğini duyacak ve Ankara'da çalışmalar yoğunlaşacaktır.

[6] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, sayı 24, belge 604.
[7] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, belge 608, sayı 24.
[8] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, sayı 24, belge 613

Levent Sahverdi Arşivi

Rumeli'deki ve Anadolu'daki komutanlar, İstanbul'un işgali üzerine derhal teşkilâtlanmaya başlamışlar ve millî hareketin Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla yürütülmesinde karar kılmışlardır. İstanbul da işgal edildiğine göre, esasen, Anadolu'daki Heyet-i Temsiliye ve Kuvâ-yı Milliye'nin dışında millî hareketi yükümlenecek örgütlü, disiplinli başka bir teşkilât da bulunmadığı için Mustafa Kemal Paşa, bu durumda Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak harekete geçmiş ve bütün komutanlıklara telgraf çekerek yapılmasını arzu ettiği hususları açıklamıştır. İlk olarak, 16/17 Mart'ta, 20. Kolordu Komutanlığı'na çektiği telde, İstanbul'un zorla işgalinin Osmanlı Devleti'nin silahlarının alınmasından sonra gerçekleştirildiği, bunun protesto edilmesi için İtilaf Devletleri delegelelerine, bütün tarafsız devletlerin dışişleri bakanlıklarıyla, meclis-i mebusan başkanlıklarına protesto telgrafları çekilmesi, her tarafta mitingler yapılması gerektiğini duyurmuştu[9]. Aynı tarihte, aynı komutanlığa bütün milletin tek vücut olarak hayat hakkını ve bağımsızlığını korumaya hazır bulunmasını[10] ve bu zor durumda bazı hain kişilerin milleti aldatmalarına, resmî tebliğ şeklinde imzasız beyanname yayınlamış olmalarına önem verilmemesi[11] ile, aynı tarihte, önemli telgraf merkezlerine birer subay ya da memur tayini ile buraların denetim altına sokulmalarını, sahil iskelelerinden ve sahilden gelecek şahısların iyice incelenmeleri, önemli postahanelerde şüpheli olan mektupların açılmasını emretmişti[12]. Mustafa Kemal Paşa, 16/17 Mart'ta, 20. Kolordu'ya çektiği bir başka telde ise, dış dünyayla ilginin kesilmeyeceğini, Hıristiyanlar hakkında insanî işlemlerin yapılması, onların rahatının sağlanması gerektiğini duyuruyordu[13]. Böylece, Türklerin ne kadar insanî ve medenî olduklarını bütün dünya öğrenmiş olacaktı. Mustafa Kemal Paşa, Sivas'ta, 3. Kolordu Kumandanı Selahattin Bey'e, aynı tarihte çektiği telde, İstanbul'un ve telgrafhanelerinin işgali sonucu İstanbul ile doğrudan haberleşmenin mümkün olamadığına göre, milletçe birlikte alınması gerekli tedbirlerin temini için Osmanlı vilayetlerindeki mülkî ve askerî memurların "Heyet-i Temsiliye ile muhafaza-i irtibat" eylemeleri, Anadolu'da Osmanlı kanunlarının yürürlüğüne zarar gelmeyeceği, yasa dışı hiçbir işlem yapılmaması gibi önemli işlemleri açıklamaktaydı. Sivas Valisi Reşit Paşa ise, buna ver-

[9] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, Ankara 1955, belge 329, Ankara 1981, sayı 79, s. 74-76

[10] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13 belge 331, sayı 79, s. 71-73

[11] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, belge 332

[12] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, belge 333

[13] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 13, belge 330.

Levent Şahverdi Arşivi

diği karşılıkta, Osmanlı egemenliğine İstanbul'da son verildiğine göre, Anadolu'nun kanun ve yürürlükte olan düzeni koruma yükümlülüğünü üzerine aldığını, bütün memleket ve millete ait olağanüstü hususların Heyet-i Temsiliye ile görüşülerek alınacak kararlardan sonra uygulanmasının yerinde olması gerektiğini belirtmekteydi [14].

Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da Osmanlı kanunlarının geçerliliğini savunmakla, bu aşamada padişah ve halifeye karşı olmadığını göstererek halkı Kurtuluş Savaşı'nın yanına çekmek gereğini duymuştur.

İstanbul'daki Meclis-i Mebusan kapatıldığına ve bazı milletvekillerinin de tutuklanmasına başlanıldığına göre, artık Ankara'da yeni bir meclisin kurulması işine geçilebilirdi. Bunun için de, birtakım tedbirler ve düşünceler de mevcuttu. Sivas Valisi Reşit Bey ile 3. Kolordu Kumandanı Selahattin, 17 Mart 1920'de, 20. Kolordu Kumandanlığı'na çektikleri telde, olağanüstü bir meclisin toplanmasının şart olduğunu, İstanbul'da kaldırılan meclisin yerine yeni bir meclisin toplanması, mazbatalarını alanların derhal yola çıkmalarının gerektiğini, ancak, "Müessesan namı altında memlekette intihab icrasına ne ahval-i zihniye-i millet, ne de bu işi kavrayacak zihniyette vaziyet-i hazirada" üyelerin memleketlerinden ayrılamayacaklarını, halkın Meclis-i Mebusan'ı bildiğini, ve Heyet-i Temsiliye'ye alışık olduğunu belirtmişlerdi [15]. Görüldüğü üzere, yeni meclis fikrine tam alışılamamıştır. Mustafa Kemal Paşa, bu kuşkuları gidermek için, Sivas'taki 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'e cevap olarak çektiği telde, Millî Meclis'in yürütme kurulu haklarına sahip olması amacıyla âyan ve milletvekillerinden kurulu olması, İstanbul'dan kaçabilenlerin çoğunluk teşkil etmeleri halinde bile, Âyan Meclisi üyeleri olmadıkça, yürütme gücünün olmayacağını açıklamıştır. Aslında, çoğunlukla, padişaha bağlı olan âyan üyelerinin Ankara'ya gelmeleri, İstanbul'u ve oradaki rahatlarını terk etmeleri düşünülemezdi.

Mustafa Kemal, daha sonra, bir mebusun, zorla görevden alınması, tevkif edilmesi halinde, mebusluk görevinin düşmeyeceğini, bunlar için yeniden seçime gerek olmadığını, kurulacak bir meclisin ancak milletin "Müessesân-i selahiyle intihab edeceği vekillerden" oluşacağını, bunların dışında bir heyetin olmayacağını açıklamak gereğini duymuştur. Mustafa Kemal, İstanbul'dan kaçıp gelen mebuslarla ve Heyet-i Temsiliye men-

[14] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 23, Ankara 1958, belge 578, sayı 82, s. 108-110

[15] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara, 1958, sayı 23, belge 593

Levent Şahverdi Arşivi

supları ve seçilen milletvekilleriyle bir meclisin oluşabileceğini, böylece millî egemenliğin sağlanacağını düşünmekteydi[16].

Sivas Valisi ve III. Kolordu Komutanı, milletin seçtiği milletvekillerinden oluşacak meclise "mebusan", Mustafa Kemal ise "müessesân" demektedir. Arada, önemli bir fark yoktur. Asıl düşünce halkın isteklerini ortaya koyacak ve hükûmeti oluşturacak bir meclisin kurulması noktasında toplanmaktadır. Nitekim, Mustafa Kemal'e, 18 Mart'ta yazılan cevapta, düşünce bakımından arada bir fark olmadığı, kaçabilenlerin meclise girmelerinin iyi olacağı da açıklanmıştı[17].

Alınan bu kararlardan sonra, İstanbul'daki mebusların ve vatanseverlerin Anadolu'ya geçirilmesi ve Ankara'ya getirilmesi olayı başlamıştı. Bu hiç de kolay olmamıştır. İstanbul'da vatanın kurtarılması için yapılacak hiçbir şeyin olmadığını anlayan ve İtilâf Devletlerince takibata uğrayan aydınlar binbir güçlükle Ankara'ya kaçabilmişlerdir. Bunların Anadolu'ya ve Ankara'ya gelebilmeleri için Mustafa Kemal Paşa, taşradaki, bunların geçiş bölgelerinde görev yapan kişilerle sürekli olarak ilişki kurmuş ve bu kaçışların disiplinli ve sistemli bir şekilde gerçekleşmesini sağlamıştır.

İstanbul'un işgalinden kısa bir süre sonra, Anadolu'da çalışmak üzere kaçmayı başaran milletvekillerinin bir kısmı ile Ankara arasında sürekli ilişki kurulmuştur. Bunlardan, 21/22 Mart gecesi doğuya doğru yürüyüşe devam eden Yozgat Milletvekili İsmail Fazıl Paşa, Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif, Kırşehir Milletvekili Rıza, Saruhan Milletvekili Reşit beyler meclisin açılışına davet olunan kişiler olarak göze çarparlar. Mustafa Kemal Paşa, 22 Mart 1920 günü, 20. Kolordu Komutanı'na çektiği telde, aldığı tedbirlerden dolayı kendisini tebrik etmiş, İstanbul'dan kaçanların emin bir bölgeye getirilinceye kadar bu konudaki bilgilerin gizli tutulmasını istemişti[18]. Meclis-i Mebusan Başkanı Celâleddin Arif Bey başta olmak üzere, İstanbul'dan kaçanların hepsi, perişan bir halde, Kartal ile Adapazarı arasında İngilizlerden kurtularak Ankara'ya doğru yol almaktaydılar. Celâleddin Arif, Cami, Adnan, Hüsrev, Raşit, Süreyya, Rıza beyler, İsmail Fazıl Paşa ve diğerleri Adapazarı'na yaklaşmaktaydılar. Bazı mebuslar Ankara'ya ulaşmıştır. Meclis-i Mebusan dairesindeki şubelerde çalışan İstanbul'daki birkaç milletvekili firarı gizlemek ve duyurmamak amacı ile çalışmaktadırlar.

[16] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1958, sayı 23, belge 594

[17] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 23, belge 595

[18] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1955, sayı 13, belge 340, sayı 25/B, no. 603

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa, 23 Mart 1920'de Yusuf İzzet Paşa'ya çektiği telde, İstanbul'daki tutuklamaların ve sıkıştırmaların devam ettiğini, veliahtın sarayının basıldığını, şehzadegânda tutuklamaların olduğunu, İstanbul'da İngilizlerin yerleşmek ile meşgul olduklarını, bu durumda İstanbul'da yetki ve egemenliği kullanmaya muktedir bir kudretin varlığının kabul edilemeyeceğini açıklamıştır. Şifreli olan bu telde, hilafeti, saltanatı ve başkenti korumak için olağanüstü bir millî meclisin açılmasına gerek duyulduğu belirtilerek, kaçarak Adapazarı'na gelen milletvekilleri hakkında bilgiler verilmiştir[19].

İstanbul'dan kaçanların özenle Ankara'ya ulaştırılmaları hakkında, Mustafa Kemal Paşa tarafından verilen direktifler, özellikle, askerî komutanlar tarafından harfi harfine yerine getirilmekte ve komutanlar tarafından bu konuda sürekli olarak Mustafa Kemal'e bilgi iletilmekteydi. Komutanlar, bu konuda kendi aralarında da haberleşmekteydiler. Nitekim, Birinci Fırka Komutanı Rüştü, 20. Kolordu Komutanı'na 23/24 Mart saat 3.36'da çektiği telde, İsmail Fazıl Paşa'nın, Süreyya, Reşit, Celâleddin Arif, Saffet, İsmet beylerin ve diğer beş arkadaşlarından kurulu iki kafilenin geceyi İzmit'in yirmi iki kilometre kuzey-doğusunda Tekkenişin köyünde geçireceklerini, kendileri ile ilişki kurduğunu ve yorgun hayvanlarını değiştirdiğini ifade etmekteydi. Ancak, İngilizler bu bölgeyi incelemekte ve durum tehlike arz etmekteydi. Rüştü Bey İngilizlerin, İzmit'in kuzeyindeki yolları tutmak için iki yüz mevcutlu bir bölük gönderdiklerini, bu bölüğün geceyi kaçaklardan on iki kilometre uzaklıkta geçirdiklerini de açıklamaktadır[20].

Bu tarihlerde, İstanbul'daki durum iyice karışıktır ve Heyet-i Temsiliye İstanbul hakkında etraflıca bilgiye sahip değildir. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir, 24 Mart 1920'de, Erzurum'dan Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telde, İstanbul ve düşmanlar hakkında sahil mıntıkalarına bazı söylentilerin geldiğini, kurtulup gelen milletvekillerinin verebilecekleri bilgilerin, ancak 16 Mart tarihine ait olacağını, bu yüzden İzmit civarından alınan bilgilerin kendilerine iletilmesini istemiştir[21]. Mustafa Kemal Paşa ise, aynı tarihte Kâzım Karabekir'e verdiği cevapta, şimdiye kadar elde edilen bilgilerin kısım kısım öğrenildiği, İstanbul'un işgalinin sürdüğünü,

[19] Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Ankara 1955, sayı 23, belge 602

[20] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Dosya 1336/20-A, Fihrist 36/1 "Klasör 26".

[21] Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 38

Levent Şahverdi Arşivi

ismen bir hükûmetin bulunduğunu, ama, Meclis-i Mebusan'ın toplantı yapmadığını, Âyan Meclisinin de yapmayacağını, tutuklamaların ise sürdüğünü bildirmekle yetinmiştir[22].

İstanbul'dan hiç de bilgi alınmıyor değildi. Özellikle, Kartal ve Pendik yöresindeki Müdafaa-i Milliye grubu Ankara'ya İstanbul ile ilgili haberleri iletmekteydi. Kartal Müdafaa-i Milliye grubunda çalışan Zafer Bey, 24 Mart'ta Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telde, Âyan Meclisinin şimdilik genel celselerini tatil niyetinde olduklarını, 23 Mart'ta Meclis-i Mebusan'da Felâh-ı Vatan grubunun toplanarak, durum hakkında Sadrazam ile, Dahiliye Bakanlığı ile uzun uzun konuşmalarda bulunduklarını, yazarlardan Süleyman Nazif'in tutuklandığını, Yunus Nadi'nin matbaasının arandığını, ama, kendisinin bulunamadığını, onun Ankara'ya hareketinin umut edildiğini, tek tük tutuklanmaların sürdüğünü ifade etmekteydi[23]. Ancak, haberleşmeler arasında bir kopukluk vardır. Ankara, 24 Mart'ta, Kartal'a, Halide Edip Hanım ve eşinin nerede olduğunu sormuş, ancak, cevap alamamıştır. Yine, Heyet-i Temsiliye Başkanı olarak Mustafa Kemal Paşa, Kartal'a, Erzurum milletvekillerinin, Felâh-ı Vatan gruplarının durumları hakkında sorular sormakta ve bilgi edinebilmektedir. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da meclisin oturuma devam etmesinin millî harekete aykırı bir durum arz edeceğini, meclisin derhal dağılarak Anadolu'ya geçmesini şöylece ifade ediyor: "Maksadınız nedir?. Taht-ı esarette milleti bari temsil etmek ise ve bundan bir faide-i siyâsiye memûl ediyorsanız (umuyorsanız), bunda isabet olmadığını arz ederim. Bu hareketinizle tecavüz-ü istiklâl şikenâmeyi kabul etmiş olduğunuzu ilân etmekten başka bir şey yapmıyorsunuz. Derhal dağılmanız ve Anadolu'ya geçmeniz lâzımdır. Geçmeye iman bulamazsanız bile meclise devam etmek icap eder. Millet her livâdan selahiyet-i fevkâladeyi haiz yeniden murahhaslar intihab etmekle meşguldur. Bu murahhaslar kaçıp gelen mebusanı dahi ihtiva etmek üzere Ankara'da beş on güne kadar bir meclis-i milli-i fevkâlade akdedeceklerdir"[24].

Mustafa Kemal Paşa, daha sonra Kartal'dan aldığı bilgileri, 25 Mart 1920'de kolordulara ve Refet Bey'e de iletir. Buna göre, milletvekillerinden Hüseyin, Avni, Zihni, Necip, Necati beylerin de İstanbul'dan kaçan mil-

[22] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 38/1

[23] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 39

[24] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 39/1

Levent Şahverdi Arşivi

letvekillerinin arasında bulundukları ve 24/25 Mart 1920'de Kartal'dan hareket ettikleri sonucu da ortaya çıkmaktadır[25].

İstanbul ile ilgili bilgiler Anadolu'ya daha çok Kastamonu yolu ile ulaşıyordu. Bu haberlerin bir kısmı, 16 Mart günü, İstanbul'dan hareketle Ereğli'ye gelen yolcuların verdikleri haberlerden ibaretti. Kâzım Karabekir Paşa, Kastamonu telgrafhanesi aracılığıyla Trabzon telgrafhanesine gelen telgraflardan İstanbul hakkında bilgi ediniyor ve bunları değenlendiriyordu. Bu haberler biraz da abartmalı oluyordu. 19 Mart 1920'de Kâzım Karabekir Paşa, İnebolu'ya gelen yolcuların, İngilizlerin Harbiye Nezareti'ni işgal ederken iki paşayı şehit ettiklerini, Fatih semtinde yangın çıktığını, Boğaziçinde kayıklar da dahil olmak üzere geliş, geçişlerin yasaklandığını, İstanbul'a hiç kimsenin barakılmadığını söylediklerini Ankara'ya duyurmuştu[26].

Mustafa Kemal Paşa, olayları dikkatle incelemekteydi. Kolordulara durum ve İstanbul'dan kaçanların salimen Ankara'ya ulaştırılması için bir de talimat göndermişti[27].

İngilizler, milletvekillerinin İzmit üzerinden Anadolu'ya firar etmekte olduklarını artık iyiden iyiye bilmekteydiler. Hatta, 23 Mart 1920'de İzmit Mutasarrıflığı'na bir İngiliz miralayı gelerek, kafilede bulunanların isimlerini ve her gece bunların kaldıkları köyleri dahi söylemişti. Bundan başka, iki yüz elli kişilik bir İngiliz bölüğü, İzmit'in kuzey-doğusundaki yolları tutmak üzere, Gebze ve Derince'ye takip müfrezeleri de yollamıştı.

Meclis-i Mebusan'ın eski başkanı Celâleddin Arif Bey, milletvekillerinden İsmail Fazıl Paşa, Süreyya, Reşit, Rıza beyler, kıymetli komutanlardan Miralay İsmet, Erkân-ı Harbiye Miralayı Kâzım, Erkân-ı Harbiye Kaymakamı Seyfi, Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Saffet, Erkân-ı Harbiye Kolağalarından (emekli) Nuri, Üsküdar Özbek Tekkesi Şeyhi, Polis Merkezi memurlarından Manastırlı Nuri, 23 Mart'ı 24 Mart'a bağlayan geceyi, İzmit'in yirmi iki kilometre kuzey-doğusundaki Tekkenişin köyünde geçirmişlerdir. İngilizlerin takip müfrezeleri de bu köye on iki kilometre kadar uzaklıkta bulunmaktaydı.

Halide Edip, milletvekillerinden Hacı, Adnan ve isimleri tamamen bilinemeyen bazı kişiler de geceyi Gebze'de tehlike içinde geçirmişlerdir. İn-

[25] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 39/3

[26] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 35/1

[27] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 36

Levent Şahverdi Arşivi

gilizlerin sıkıştırmaları, yöresel jandarmaya tam güvenilmemesi zorluklar yarattığından, Mustafa Kemal Paşa, kumandanlıkları uyarmak zorunda kalmıştır. Bunların dışındaki milletvekilleri ve diğer aydınların da İzmit-Gebze arasında tehlikeli bölge içinde olduklarını bilmekteyiz. Trabzon Milletvekili Hüsrev ve kardeşi Binbaşı Besalet de bunlar arasındadır. Mustafa Kemal Paşa, kolordulara gönderdiği emirlerle bunların Ankara'ya geçirilmelerini istemiş ve "firar eden diğer mütebaki mebusan henüz Kartal mıntıkasını geçememektedir. Vesaitsizlik dahi hareketlerini tehir ediyor" diyerek, onların içinde bulundukları zor durumu açıklamak gereğini duymuştur[28].

Görüldüğü üzere, İstanbul'dan Ankara'ya kaçmak çok zordur. Kartal civarı İngilizler tarafından kontrol edildiği gibi, İzmit-Gebze arası da onların kontrolu altındadır. Üstelik, halen padişaha bağlı bazı jandarmaların bu kaçakları ihbar etme olasılığı da çok kuvvetlidir. Bu yüzden İstanbul'dan kaçanların Ankara'ya ulaşabilmeleri için yoğun tedbirler alındığı göze çarpmaktadır. 15. Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'nın, 25 Mart 1920'de, Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telgrafta İstanbul'dan kaçanların Ankara'ya ulaşmalarını sağlamak için "fedai müfrezeleri" kurulması için talimat vermesi bunların bir örneğidir. Böylece, İstanbul'dan Anadolu'ya geçişte, İzmit'teki Kuvâ-yı Milliye'den kurulu fedai birliklerinden yararlanılacağı gibi, bu birlikler, İngiliz müfrezelerini tevkif ve imha yoluna da gideceklerdi[29].

Kartal'da bulunan Müdafaa-i Hukukun önemli üyelerinden Zafer Bey ise, Anadolu'ya kaçanlara büyük yardımlarda bulunduğu gibi, bunlarla ve İstanbul ile ilgili her türlü bilgiyi Mustafa Kemal Paşa'ya ilettiğini açıklamıştı. 25 Mart 1920'de de, Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği bir telinde, Erzurum milletvekillerinin, İzmit Milletvekili Sırrı Bey'in ve Yunus Nadi'nin, 25 Mart gecesi Gebze'de olduklarını, Halide Edip'in eşininin de İzmit'e hareket ettiğini, Üsküdar'da bulunan bazı İngiliz erlerinin Anadolu'ya geçmeyi kabul etmediklerinden, kum ve taş taşımak gibi basit işlerde kullanıldıkları açıklanmaktaydı[30]. Görüldüğü üzere, İngiliz erleri, Anadolu'ya geçmek istememekle kendilerini ilgilendirmeyen bir konu için, boy hedefi olmak istememektedirler.

[28] Genelkurmay Harp Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 36, Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, sayı 23, belge 603, Nimet Arsan, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 4, s. 270-271.

[29] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 45

[30] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 46

Levent Şahverdi Arşivi

Kaçışlar sürekli, ama yavaş ve disiplinli bir şekilde gerçekleştirilmektedir. Milletvekillerinin büyük bir kısmı Gebze'ye kadar ulaştıkları gibi, bir kısmı da İstanbul'dan ayrılmak üzeredirler. Osmanlı Şehzadesi de, İstanbul'dan ayrılarak Anadolu'ya geçmek istemekteydi. Ama, bu millî kuvvetler tarafından pek hoş karşılanmamıştır. Konu dışı olduğu için üzerinde fazlaca durmuyoruz.

26 Mart 1920 günü, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey, Gebze'nin Kuşcalı[31] mevkiinden hareketle Ankara'ya ulaşmıştır. Artık, İstanbul'dan kaçan pekçok aydın ve subay da Anadolu'ya geçmeyi başarmışlardır. Ahmet Emin, Yunus Nadi, Celâl Nuri, Ahmet Ferit, Rıza Nuri beyler bunlar arasındadır. Mustafa Kemal Paşa, 26 Mart 1920'de 15. Kolordu'ya çektiği telde, İstanbul'dan Gebze yolunun düzene konulduğunun öğrenildiğini, ancak, köylü mallarından yararlanmak için paraya gereksinim duyulduğunu, bunun sağlanması yolunda kolaylıkların daha da artacağını, ama, bu hususun şimdilik gizli tutulması gerektiğini ifade etmiştir: "İstanbul'dan Gebze'ye kadar menzil yolu bir dereceye kadar tanzim edilmiştir. daha şark aksamında köylü vesaitinden istifâde için mühimce bir paraya ihtiyaç vardır. Parasızlık bu bâbda müşkilât ihdâs eyliyor. Bu malûmat suret-i mahremânede arz edilmiştir"[32]. Bu tarihlerde ne Türk köylüsünde, ne de millî kuvvetlerde fazlaca para yoktur. Milis kuvvetlerin gereksinimleri bile zorla sağlanabilmekte, bunların gereksinimlerinin sağlanması zaman zaman yakınmalara yol açmaktadır. Bu yüzden bu tarihlerde gerek köylüler, gerekse Kuvâ-yı Milliye için para ve mal çok önemlidir.

İstanbul'dan kaçanlar alınan güvenlik tedbirleri ve Türk halkının yardımı sayesinde, Gebze'den sonra daha güvenli bir şekilde yollarına devam edebilmek olanağını elde etmişlerdir. Yüzbaşı Rauf, 26 Mart 1920'de, Heyet-i Temsiliye'ye çektiği telde, İstanbul'dan kaçan milletvekillerinden Celâleddin Arif Bey'in, Reşat Bey'in, İsmail Fazıl Paşa'nın bir müfreze ile Sinan geçidinden Hendek'e doğru geldiklerini, bunları karşılamak için kendisinin de yola çıktığını bildiren telgrafı ile bu güvenlik tedbirlerinin ne kadar artmış olduğu izlenimini açık açık sergilemektedir[33].

Kaçanlar arasında bir birbirinden kopukluk, bir bağlantısızlık da vardır. Örneğin, Saffet Bey, Hendek'ten hareket etmiş ve Düzce'ye ulaşmak

[31] Nimet Arsan bunu Kuşlı olarak göstermektedir. Oysa, elimizdeki metinde Kuşcalı olarak görülmektedir: Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 48

[32] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 48, Arsan, Nimet, c. IV, Ankara 1964, s. 273

[33] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 49

Levent Şahverdi Arşivi

üzeredir. Ancak, diğer milletvekillerinden Celâleddin Arif Bey (Meclis-i Mebusan'ın eski başkanı), İsmail Fazıl Paşa (Saruhan Milletvekili), Süreyya ve Reşit beyler, Rıza Bey (Kırşehir Milletvekili), İsmet Bey (Erkân-ı Harp Miralayı), Saffet Bey (Erkân-ı Harp Binbaşısı), Nuri Bey (Eski Bingazi Polis Müdürü), Ali Efendi (Üsküdür Özbekler Şeyhi), Kâzım ve Seyfi beyler henüz Hendek'e bile ulaşamamışlardır. Safvet Bey'in, 26/27 Mart günü, Mustafa Kemal Paşa'ya, bu kişilerden haberdar olmadığı yolundaki teli üzerine, Mustafa Kemal Paşa, Safvet Bey'e gece vakti olduğundan ve kendisinin de pek yorgun olduğu anlaşıldığından yarın gece Düzce ya da öbür gece Bolu'dan daha geniş olarak görüşeceğini ifade etmiştir[34]. Buradan da anlaşılacağı üzere, Mustafa Kemal Paşa, kaçanlar ile sürekli olarak haberleşmekte, her gittikleri yerde onlarla irtibat kurmaktadır. Firariler konusunda her zaman en geniş bilgiler, Mustafa Kemal Paşa'ya Kartal Müdafaa-i Hukuk üyelerinden Zafer Bey vasıtasıyla iletilmiştir. Bu bilgilerin ışığı altında, Cevat Paşa ile birlikte tutuklanan yaveri Tahir Bey'in kurtulmayı başardığı, çok önemli plân ve raporlarla İstanbul'dan hareket ettiklerini, Saruhan Milletvekili Mahmut, Celâl (Bayar) ve Binbaşı Eşref'in de yola çıktığını, Hamdullah Suphi Bey'in, 27 Mart akşamı İzmit'e, tüccar Mustafa ve üç yoldaşının da Gebze'ye geçirildiklerini öğrenebilmekteyiz[35]. Ancak, araba bulunamayışı bu firarların olmasını çok güçleştirmekteydi. Yunus Nadi, Kuşcalı'dan, Mustafa Kemal'e 27 Mart 1920'de çektiği telde, kendisine yardım edenlerin çok iyi insanlar olduklarını, ancak, vasıta ve para olmadığını, gerekli paranın da ancak Anadolu'dan sağlanabileceğini ifade etmektedir[36]. Para sorunu ve vasıta sorunu, görüldüğü üzere hayatiyetini korumaktadır. Mustafa Kemal Paşa ise, aynı gün, Yunus Nadi'ye çektiği telde, İngiliz müfrezelerine dikkat etmelerini öğütlemekte, yanındaki arkadaşlarının kimler olduğunu sormakta, herkesin Adapazarı'nın doğusundan Hendek'e geçmelerini istemekte, bilgi olarak da, Celâleddin Arif Bey ile eşinin de geceyi Hendek'te geçirdiğini açıklamaktaydı. Yunus Nadi, yanındaki arkadaşların Erzurum Milletvekili Necati, Zihni, Hüseyin, Avni beylerle, Necati Bey'in kardeşi Necip Bey olduğunu, Adapazarı'ndan Hendek'e şu anda hareket edeceklerini belirtirken, Mustafa Kemal Paşa da, onların, bir an evvel Ankara'ya ulaşmalarını beklediğini ifade etmekteydi[37].

[34] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 51
[35] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 57
[36] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 54
[37] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 54/1

Levent Şahverdi Arşivi

İstanbul'dan kaçanların İstanbul ile bağlantıları da kesildiğinden, artık, onların İstanbul ile ilgili bilgileri Mustafa Kemal Paşa'dan öğrenmek istediklerini ve İstanbul'u çok merak ettiklerini bilmekteyiz. Celâleddin Arif Bey, 27/28 Mart gecesi, Mustafa Kemal'e çektiği telde, Düzce'ye geldiklerini, yarın da Bolu'ya hareket edeceklerini, İstanbul'dan bilgi edinmek isteğinde olduklarını ifade etmekteydi. Mustafa Kemal, 27/28 Mart 1920'de Celaleddin Arif Bey'e Ankara'da bir meclisin toplanmasına Heyet-i Temsiliyenin karar verdiğini 19 Martta bu konuda bir de beyanname yayınlandığını kendisinin düşüncesinin ne olduğunu sormakta, Celaleddin Bey de henüz beyannameyi görmediğini, 28 Martta alacağını, 29 Martta Ankara'ya hareket edeceğini açıklamaktaydı[38]. Mustafa Kemal Paşa, aldığı bu tel üzerine, bir dakika bile geçiktirilmemesi kaydı ile firarilere Bolu'da her türlü kolaylığın gösterilmesi için Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'e ve Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesi'ne şu teli çekmişti[39]:

"Şifre 27/28.3.36

Bolu Mutasarrıfı Haydar Beyefendiye,

Bolu Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyesine,

Der-saadetden sine-i millete ilticâ etmek üzere çıkan ve Meclis-i Mebusan Reisi Celâleddin Arif Bey'i de hâmil bulunan ilk kafile yarınki 28.3.36 Pazar günü Bolu'ya muvasalat buyuracaklardır.

Muazzez misafirlerimizin şan-ı millete lâyık bir surette istikbâlleri ile emr-i istirahatlerinin temin buyrulmasını ricâ eyleriz efendim.

Heyet-i Temsiliye Namına

Mustafa Kemal

Artık Ankara'ya yavaş yavaş yaklaşılmaktadır. İstanbul'dan ayrılan ilk kafile, 28 Mart 1920 Pazar günü Bolu'ya varmak üzeredir. Böylece, Ankara'ya olan mesafe daha da azalmış olmaktadır.

Bu arada, Ankara'ya gelmek isteyenlerin gerçekten millî harekete katılmak için mi, yoksa başka düşünceler ile mi hareket ettikleri de araştırılmaktadır. Örneğin, Rıza Nur, Abdullah Azmi, Yusuf Kemal, Hoca Vehbi efendilerden kurulu bir heyet, İngilizlerin yardımı ile 27/28 Mart gecesi

[38] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 59 M. Kemal, Nutuk, c. 1, İst. 1934, s. 303-304

[39] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 59/1

Levent Sahverdi Arşivi

buraya gelmişlerdi. Bu heyet burada bekletilmekteydi. Bu arada, bunların "maksat ve sebeb-i seyahatleri"de araştırılmaktaydı[40].

Mart ayında Anadolu'ya olan firarların sayısı epey artmıştır. Bunun bir nedeni de, İngilizlerin, İzmit'e kadar olan hattı, kendi neferlerinin de bu görevde olmak istememeleri nedeni ile boşaltmaları ile ilgilidir. Böylece, İstanbul'dan firar edenler zorlanmadan Anadolu'ya ve Ankara'ya gitmek olanağını bulmuşlardır. Bu nedenle de, Adapazarı-Düzce-Bolu-Ankara yolu terk edilmiş, bunun yerine, İzmit-Adapazarı-Arifiye-Geyve-Lefke-Ankara tren hattının kullanılması daha yerinde ve yararlı görülmüştür. Nitekim, 29 Mart 1920'de, 20. Kolordu Komutanı Ali Fuat, 24. Fırka Komutanlığı'na, kaçanların Arifiye-Geyve hattından gelmelerini, Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey'in de aynı yolu takip etmesini duyurmuştu[41]. Mustafa Kemal Paşa, 30 Mart 1920'de, Düzce ve Hendek müdafaa-i hukuk cemiyetlerine çektiği tellerde, İstanbul'dan kaçanların "uzun yollarda maruz-u ızdırab olmamaları için Adapazarı'ndan Arifiye-Geyve tarikiyle Lefke istasyonuna inerek şimendiferle seyahat etmeleri"nin uygun olduğunu belirtmiştir[42].

İstanbul'dan kaçanların hepsi parasız olarak firar etmekte ve her türlü vasıtadan da yoksun olmakta idiler. Bunların Gebze'ye kadar olan seyahatleri Kartal Müdafaa-i Hukuk tarafından sağlanmaktadır. Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'dan yola çıkan ve çıkacak olan kişilerin seyahatleri sırasında güvenlik ve istirahatlerinin sağlanması için şöyle bir görevlendirme yapmış ve bunu 1. Fırka, 24. Fırka ve Eskişehir Mıntıka Komutanlığına 30 Mart 1920 tarihinde duyurmuştu. Gekbuze'den (Gebze) İzmit'e kadar 1. Fırka ve İzmit'ten ilk şimendifer istasyonuna kadar 24. Fırka ve Eskişehir'den Ankara'ya kadar da Eskişehir Mıntıka Komutanlığı kaçanların her türlü gereksinimlerini sağlayacaklardır [43].

Trabzon Milletvekili Hüsrev Bey de Adapazarı'na on üç arkadaşı ile ulaşmıştı. Oradan 31 Mart 1920 günü, Geyve'deki 24. Fırka Komutanı'na çektiği telde, Adapazarı'ndan Geyve'ye hareket edeceklerini, Halide Edip ile birlikte on üç kişi olduklarını, 1 Nisan 1920'de, Heyet-i Temsiliye'ye

[40] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 60
[41] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 69/4
[42] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 69/5
[43] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 69/3

Levent Şahverdi Arşivi

çektiği telde de, Adapazarı'nda Cami Bey ve eski kaymakam Fuat Bey ile buluştuklarını duyurmuştu[44].

Bolu'ya gelen ilk kafiledeki Celaleddin Arif, Kırşehir Mebusu Rıza, Yozgat Mebusu Reşit Binbaşı Saffet, İbrahim Süreyya Saruhan Mebusu, Miralay İsmet, Mülazım-ı evvel Abdurrahman Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Bolu'da Mekteb-i Sultaniyi ziyaret etmişler ve 29 Mart 1920'de Mekteb-i sultani defterine Bolu'daki ağırlamadan duyduklarını memnuniyeti de yazmışlardı.

Az önce bahsettiğimiz ilk kafile Kabak, Karca, Kozyaka köyü, Nallıhan, Beypazarı Agıl Köprüsü yolu ile Sarıköy istasyonuna ve Eymir'e ulaşmıştı. Celâleddin Arif Bey, 31 Mart'ta, Nallıhan'dan Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telde, Eymir'e ulaştığını, ertesi gün, saat beş-altı arasında Mihalıççık'tan hareket edeceğini, bu saatlerde trenin olup olmadığını sormaktaydı[45]. Mustafa Kemal Paşa ise, aynı gün verdiği cevapta sabahleyin, Eskişehir'den bir trenin hareket edeceğini, hareketin Şarköy istasyonuna ulaşabilecek şekilde düzenleneceğini duyurmuştu[46].

Bu arada, 2 Nisan akşamı, Heyet-i Temsiliye Kâtibi Haydar Bey, Miralay İsmet Bey'e çektiği tellerde, aynı akşam, Hüsrev, Rıza Nur, Abdullah Azmi, Necati Zihni, Ömer, Lütfi, Hacı, Adnan, Yusuf Kemal, Yunus Nadi efendilerle eşleri, Halide Edip, Erkân-ı Harbiye Miralayı Kâzım, Kaymakam Seyfi, Binbaşı Cevat, Binbaşı Esat, Yüzbaşı İsmail Hakkı, Yüzbaşı Mehmet Ali, sevkiyatcı Binbaşı Rıza beylerin Ankara'ya ulaştıklarını duyurmaktaydı[47].

Bekir Sami Bey ise, 4 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal'e çektiği telde, Mahmut Bey'in Geyve'ye yanına geldiğini, yarın hareket olunacağını, Hamdullah Suphi Bey, Saruhan Milletvekili Celâl, Süvari Binbaşısı Rasim beyler ile üç-dört kişi olduklarını açıklamaktaydı. Bekir Sami Bey, Halide Edip Hanım'ın, Celâl, Ekrem-Arif Cami, Adnan beylerin, İsmail Fazıl Paşa'nın Ankara'ya gelip gelmediklerini de sormaktaydı[48]. Görüldüğü üzere,

[44] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 66 (-22), 68(23-24), Bu kafilenin Bolu'da ağırlanışı ve yapılan toplantılar için bak: Muhsin Karamanoğlu; Muhsin Karamanoğlu'nun İsmet Paşaya Mektubu, I, II, III, IV, V, VI, Bolu Sesimiz gazetesi (23-28 Mart 1987).

[45] Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 72/1

[46] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 72/2-3

[47] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 1, 1/1

[48] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 94

Levent Şahverdi Arşivi

ilk kafile Ankara'ya ulaşmıştır. Arkasından diğer kafileler yolun yarısına gelmiş olup, Mustafa Kemal Paşa ile sürekli bağlantı içindedirler. 6 Nisan 1920'de, Bekir Sami Bey, Hamdullah Suphi, Celâl, Eski Polis Müdürü Halil, Baş Mühendis Naci, Doktor Mustafa, Eczacı Raşit, Süvari Binbaşısı Eşref, Emekli Yüzbaşı Şerif, Gümilcineli Halil İbrahim birleşmişler ve bu kafile 7 Nisan 1920'de Eskişehir'de beklenmeye başlanmıştı[49]. Bekir Sami, Hayati, Hamdullah Suphi beyler, gerçekten de, 7 Nisan 1920 günü, Eskişehir'e varabilmişler, ancak, kömür yokluğundan tren hareket edememiş, aynı günün gece yarısı hazır olan trenin hareket etmesi için Mustafa Kemal Paşa, Eskişehir'e gerekli emri vermişti[50]. 8 Nisan 1920'de, Bilecik Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanı adına Saffet Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya, Bekir Sami Bey ve beraberindeki sekiz milletvekilinin o gün için Ankara'ya varacaklarını müjdelemekteydi. Nitekim, Bekir Sami Bey ve arkadaşları, 8 Nisan 1920 günü Ankara'ya ulaşmışlardır. Mustafa Kemal, 9 Nisan 1920 günü, bütün istihbarat merkezlerine yolladığı bir tamimle, Sivas Milletvekili Bekir Sami Bey'in, Antalya Milletvekili Hamdullah Suphi Bey'in İstanbul'dan kurtularak Ankara'ya ulaştıklarını duyurmuştur[51]. Bu milletvekillerinin Ankara'ya ulaşmaları ile ilgili ilk başarı telgrafı da Sivas'tan gelmiştir. 10 Nisan 1920 günü, Sivas Heyet-i Merkeziyesi adına Halis Turgut'un bu iki milletvekiline başarı dileyen teli Ankara Heyet-i Merkeziyesi'ne ulaşmıştı[52]. Ancak, yalnızca, bu bahsettiğimiz kişilerin değil, İstanbul'dan kaçıp, kurtulabilen herkesin Ankara'da ve Anadolu'da ulusal kurtuluş savaşı amacı ile bir araya gelmesi, bir birlik, beraberlik ve kuvvet oluşturulması arzu ediliyordu. Bu amaçla, Mustafa Kemal Paşa, 13 Nisan 1920'de, Kartal'da Zafer Bey'e, Yakup Şevki ve Nurettin Paşa'ya "İstihlâs-ı vatan emr-i mukaddesi namına İstanbul'da yapılacak bir şey kalmamış olduğunu mustağni arz ederim" diyerek, kurtuluş için muhakkak surette herkesin Anadolu'ya geçmesi gerektiğini açıklamakta ve bu fikrini şöylece savunmakta idi: "Hatta, Anadolu'ya geçmelerinde fayda mülahaza olunabilecek erkân-ı umera ve zabıtânın biran evvel ve bilâ-tereddüd İstanbul'dan çıkarak mücadele-i milliyeye iştirakleri yegâne muvaffak-ı hatt-ı hareket olacağını vesait-i muhâsebe ile tefhîm ve tamîmi de vabeste-i re'y-i alileridir"[53].

[49] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 94/1
[50] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/20-A, Fihrist 94/3, 4, 5, 6, 7
[51] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 97/8
[52] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 97/9
[53] Atatürk Arşivi, Klasör 26, Dosya 1336/10-B, Fihrist 114

Levent Şahverdi Arşivi

Aslında, Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktığından bu yana Kurtuluş Savaşı'nın Anadolu'daki halk tarafından gerçekleştirilebileceğini, kendisinin de "sine-i millet"in içinde çalışacağını devamlı olarak söylemekteydi. Taşradaki basın ve halk da, İstanbul'un artık etkinliğinin kalmadığının bilinci içindedir. Nitekim, 20 Temmuz 1919 tarihli Kastamonu Açık Söz gazetesinde yayınlanan bir yazıda, memlekette bağımsızlığın kalmadığı, Anadolu'nun bu dakikada İstanbul'u uyarması gerektiği, eskiden İstanbul Anadolu'ya hakim iken, şimdi Anadolu'nun İstanbul'u aydınlatmasının acı olduğu gerçeği de vurgulanmaktaydı[54].

Görüldüğü üzere, İstanbul'dan kaçan milletvekilleri, subaylar, yazarlar, doktorlar, eczacılar ve diğer meslek sahipleri Ankara'ya gelmekte ve ulusal bağımsızlık savaşının örgütlenmesine katkıda bulunmak amacı ile ulusal davanın yanında yer almaktadırlar. Mustafa Kemal Paşa, henüz İstanbul'da bulunanları ve devlet kademelerinde faal ve etkili olanları da uyarmakta, onlara da Anadolu'ya geçmeyi önermektedir. İşgalin etkisi ve Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliye ve Heyet-i Temsiliye'nin çalışmalarını ve Anadolu'daki her türlü örgütlenmeyi yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın çevresinde önemli çapta bir birlik ve kuvvet teşekkül etmiştir. Artık, İstanbul aydınları ve halk kurtuluşun Ankara'dan olacağına inanmış ve umutlarını Ankara'ya bağlamıştır. Nitekim, bu hususlar 3 Nisan 1920 tarihli Hakimiyet-i Milliye gazetesinde şöylece belirtilmektedir: "Bugün İstanbul'da millet namına söz söylemek hakkına haiz kimse kalmamıştır. Kimi Anadolu'da sine-i millete iltica için yollarda, kimi dahili ve harici düşmanların takibat ve tazyikatı altında menfalardadır. Hükûmetle milletin rabıtası kat' edilmiş, telgrafnameler kontrol altına alınarak İngiliz nokta-i nazarı hilafında yapılacak muhaberat men' olunmuştur. Bu vaziyet içinde mevkilerini muhafaza eden bir hükûmet varsa bile milletin hükûmeti değil, İngilizlerin hükûmetidir"[55]. Bu yazının muhtemelen Mustafa Kemal'in elinden çıkma olasılığı fazladır.

Görüldüğü üzere, yalnızca Anadolu halkı değil, İstanbul halkı da, kurtuluşun Ankara tarafından gerçekleştirileceğine inanmıştır. Bunun için de bir meclis ve hükûmet kurulması gereklidir. Bu da İstanbul'dan kaçan milletvekillerinin de katılımı ile 23 Nisan 1920'de gerçekleşecek ve ulusal bağımsızlık savaşı için daha kesin ve kuvvetli adımlar atılacaktır.

[54] Yücel Özkaya, İstiklâl Savaşı'nda Türk Halkının Kuvâ-yı Milliyeye ve Millî Orduya Katkıları, Ankara 1985 "İkinci Harp Semineri", s. 242

[55] Hakimiyet-i Milliye gazetesi (Ankara), sayı 19, 3 Nisan 1336.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

İŞGAL DÖNEMİ İZMİR BASINI

Doç. Dr. ZEKİ ARIKAN

İzmir Millî Kütüphane'de gerek mütareke gerek işgal döneminde yayınlanmış Türkçe gazetelerin, eksik olmakla birlikte, önemli bir kolleksiyonu bulunmaktadır. Şimdiye kadar bu gazeteler Nurdoğan Taçalan[1], Ömer Sami Çoşar[2], Bilge Umar[3] ve İzzet Öztoprak[4]'ın çalışmalarında kaynak olarak kullanılmıştır. Bizim çalışmamız ise bu gazetelerde, Millî Mücadele ve onun önderi hakkında yayınlanan yazıların, verilen bilgilerin derlenmesine ve değerlendirilmesine yöneliktir. Amacımız işgal altındaki İzmir'in tarihini yazmak değil, çeşitli olay ve gelişmeler karşısında basının tutumunu ortaya koymaktır. Konunun bütünlüğünü bozmamak için mütareke dönemi basını da taranmış ve Mondros'tan sonra basında yer alan önemli konular üzerinde durulmuştur. Konuya girmeden önce o tarihlerde İzmir'de çıkan gazetelerin tanıtılması yerinde olacaktır, sanırım. Çünkü bu gazetelerin kimliği bilinmedikçe ileri sürdükleri görüşleri kavramak epeyce zorlaşmaktadır.

İzmir, XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonra Türkçe basının en önemli merkezlerinden biri olmuştur[5]. Birinci Dünya Savaşı'nın olumsuz koşulları içinde bile İzmir'deki birkaç Türkçe gazete yayınını sürdürmeyi başardı. Mondros silâh bırakışması imzalandığı zaman öteden beri yayınlanmakta olan *Ahenk, Anadolu, Duygu* ve *Köylü* gazeteleri İzmir'deki Türkçe basının belli başlı temsilcileri olarak ayakta duruyordu. Ahenk, 1895'ten beri yayınlanıyordu. Yayınlarında genellikle orta bir yol izlemiştir. Anadolu gazetesi, eski İttihad gazetesinin yerini almıştı. Haydar Rüştü'nün çıkardığı Anadolu gazetesi, İttihat ve Terakki Partisi'nin en önemli yayın organlarından biri olarak görülmektedir. Bir akşam gazetesi olan Duygu da yine Haydar Rüştü tarafından çıkarılıyordu. Her iki gazete de İzmir'e

[1] Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken,* İstanbul, 1970.

[2] Ö. Sami Coşar, *Millî Mücadele Basını,* İstanbul, tarihsiz.

[3] Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri,* Ankara, 1974.

[4] İzzet Öztoprak, *Kurtuluş Savaşında Türk Basını,* Ankara, 1981.

[5] İzmir basın tarihi konusunda toplu kaynakça için bk. Zeki Arıkan, "Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde İzmir Basını", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi,* I, s. 103-111.

Levent Sahverdi Arşivi

yönelik tehlikeyi bilinçli olarak kavrayan ve Ege'de Türk çıkarlarını savunan yayın organlarının başında geliyordu. Haydar Rüştü ve onun her iki gazetesi sık sık Rumca basının ve özellikle İzmir'deki İtilâfçı gazetelerin boy hedefi olmaktan kurtulamadılar. Anadolu gazetesi aleyhinde sürekli olarak dava açıldı ve kapatıldı. Nitekim işgalden dört gün önce de hem Anadolu hem de Duygu gazeteleri "tahrikâmiz neşriyatta" bulundukları gerekçesiyle son kez kapatıldılar[6].

Köylü gazetesi de Anadolu ve Duygu gazeteleri gibi sık sık kapatılmıştır. İzmir'in basın ve kültür hayatında önemli bir yer tutan Köylü, "Her gün sabahları çıkar, her şeyden yazar, esnaf, köylü, işçi kardaşların iyiliğine çalışır, ahali dostu Türk gazetesidir" alt başlığını taşıyordu. Bu gazete, İttihat ve Terakki'nin organı değildi. Ancak Yunan isteklerine karşı ağır bir savaş veriyor, yurt ve ülke çıkarlarını büyük bir cesaretle savunuyordu. Köylü de tıpkı Anadolu ve Duygu gazeteleri gibi hem Rumca basının hem de İtilâfçı gazetelerin saldırısına uğramaktan kurtulamadı. Köylü'nün sahip ve sorumlu müdürü Mehmet Refet, Mondros'u izleyen karışık günlerde ülke çıkarlarını daha geniş ölçüde savunmak ve Avrupa'ya kendimizi tanıtmak amacıyla gazetesini *Journal Keuylu* başlığı altında İngilizce ve Fransızca olarak da yayınlamaya karar verdi. Fakat Köylü gazetesi, işgalden sonra tutumunu değiştirmeye başladı. İzmir'de on bir yıldan beri çıkan. Türk işçi, köylü ve esnafının haklarını savunan, dilimizin sadeleşmesi ve özleşmesi yolunda büyük adımlar atan, mütareke süresince Rum yaygaralarına karşı koyan Köylü'nün sahibi Mehmet Refet, Yunanlılar tarafından satın alındı. Köylü, bütün işgal boyunca Ege'de Yunan çıkarlarının savunucusu oldu. Kurtuluştan sonra yüz ellilikler listesine alınan Refet, daha sonra İzmir'e dönerek burada öldü.

İzmir'in bu eski gazeteleri yanında mütareke ile birlikte yenilerinin de yayına girdiği görülmektedir. Bunlar arasında Hasan Tahsin Recep[7] tarafından çıkarılan *Hukukubeşer (Les Droits de l'homme)* dikkati çekmektedir[8]. Bir ara bunun yerine *Sulh ve Selâmet* gazetesi çıkmıştır. Hasan Tahsin, Anadolu ve Duygu gazetelerine karşı cephe almış olmakla birlikte Hürri-

[6] İstanbul'da çıkan Alemdar gazetesi, 15 Mayıs 1919 tarihli nüshasında İzmir'in kanlı işgalinden habersiz olarak Duygu ve Anadolu gazetelerinin "tatil" edildiğini müjdeliyordu (?). Bu gazetelerin kapatılması Vali İzzet'in yaklaşmakta olduğunu sandığı büyük devlet işgalini pürüzsüzce sağlamak niyetine bağlamak mümkündür. Bk. Sina Akşin, *İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele,* Ankara, 1983, s. 265.

[7] Hasan Tahsin için bk. Nurdoğan Taçalan, *a.g.e,* s. 124-142.

[8] Bu ad altında başka bir gazete de o tarihlerde İstanbul'da çıkıyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

yet ve İtilâfçı basına da yanaşmamıştır. Nail Moralı[9], bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Selanikli Hasan Tahsin, bize yakın olmakla beraber gazetesinde millî hisleri ile diğer bozguncu meslektaşlarından uzak, tehlikeyi gören, savunan yazılarıyla yalnız başına, serazat çalışmayı tercih ediyordu, kanaatındayım".

Burada kısaca İtilâfçı gazetelerden de söz etmek gerekiyor. Bunlardan biri *Müsavat* idi. Bunun 1918 Kasımında yayına girdiği anlaşılmaktadır. Gazetenin imtiyaz sahibi ve sorumlu müdürü Mehmet Sadık idi. Köylü'nün deyimiyle *Hürriyet ve İtilâfın kıymetli müttefiki* olan Müsavat, diğer İtilâfçı yayın organları gibi bütün çalışmalarını İttihatçı düşmanlığı üzerine oturtmuştur. Bir başka İtilâfçı gazete olan *Islahat,* 10 Kasım 1918 günü yayına girmiştir[10]. Gazetenin imtiyaz sahibi ve başyazarı avukat Sabitzade Emin Süreyya, yazı işleri müdürü ise Mahmut Tahirülmevlevi idi. Gazetenin sahibi Emin Süreyya, Hürriyet ve İtilâf Fırkasının İzmir İdare Heyeti içinde bulunuyordu. Islahat, aşırı bir İttihat ve Terakki düşmanlığı göstermekle kalmadı. Aynı zamanda Yunan çıkarlarının da sürekli bir savunucusu oldu. Bu tutumu, işgalden sonra açığa çıktı. Emin Süreyya, İttihatçı düşmanlığını, Hürriyet ve İtilâf taraftarlığını ihanete kadar götürmekten çekinmedi. Kurtuluştan hemen sonra, yani 9 Eylül 1922'de cezasını Konak meydanında asılarak ödedi.

Mütareke döneminde çıktığı anlaşılan *Saday-ı Hak* ve *Şark* gazetelerinin ancak 1922 yılına ait kolleksiyonları bulunmaktadır.

Indépendant, La liberté gibi Fransızca gazeteler Yunan çıkarları doğrultusunda yayın yapıyorlardı. Vafiyadis'in çıkardığı La Liberté, Köylü'nün ifadesiyle "Fransızca yazılmış olmasından başka Fransızlıkla zerre kadar alâkası bulunmayan sahibi Rum, sermayesi Rum, yazıcıları Rum halis muhlis bir Yunan gazetesi" idi[11].

Rumca gazetelere gelince: Mütareke ve işgal döneminde birçok Rumca gazete yayınlanmıştır. Bunların başlıcaları Kozmos, Elefteros Tipos, Amaltia, Taros, Patris, Estiya vb. idi. İzmir'de çıkan Türkçe gazetelerin Rumca basından sürekli ve düzenli olarak yaptıkları çeviriler bize Rumca gazetelerin niteliği ve tutumu hakkında önemli ölçüde bilgi vermektedir. Söylemeye gerek yoktur ki bu Rumca gazeteler, mütarekeden hemen son-

[9] Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Olayları,* Ankara, 1973.

[10] *Köylü,* 11 Teşrinisani 1334.

[11] *Köylü,* 1 Mart 1335.

Levent Şahverdi Arşivi

ra Türklere karşı büyük bir saldırıya geçmişler, Yunan çıkarlarının savunucusu durumuna gelmişler ve Batı Anadolu'nun Yunanistan'a verilmesi için yoğun bir propaganda etkinliğine girmişlerdir.

İşgalden sonra Yunanlılar İzmir'de bir *Matbuat Kalemi* kurarak Türkçe basını denetim altında tutmaya çalıştılar. Sansür kurulu da çalışmalarını sürdürüyordu. Nitekim işgal boyunca çıkan gazetelerde yer alan birçok haber ve başyazıların sansürce çıkarıldığı görülmektedir. Yunanlıların Matbuat Kalemi aracılığıyla Türkçe gazetelere gönderdikleri resmî bildiriler olduğu gibi yayınlanıyordu. Askerî raporlar, Yunanlıların şu ya da buradaki sözde başarılarını ifade eden duyurular, İstanbul'da ya da Ankara'da çıkan gazetelerde yer alan Yunan zulüm ve baskısını anlatan haberleri yalanlamaya yönelik tekzibler, İzmir'deki Türkçe basında hemen hemen her gün yer alıyordu. Bütün bunlar yetmiyormuş gibi Yunan yönetimi kendi sansürünü kurmakta da gecikmedi. 9 Mayıs 1921 tarihini taşıyan bir askerî beyanname ile[12] Anadolu'da Yunan işgali altında bulunan yerlerde yayınlanan bütün gazetelere sansür konuldu. Gazeteciler, yayınlanacak gazetelerin müsveddelerini İzmir'deki Matbuat Kalemine vermek zorunda idiler. Anadolu'nun Yunan işgali altındaki yerleriyle Yunanistan'da çıkan Türkçe gazeteler dışındaki Türkçe yayınların, sansür dairesinin izni alınmaksızın buralara sokulması kesinlikle yasaklanıyordu. Bu durumda işgal altındaki yerlere girmesine izin verilecek yayınlar, özel bir mühürle damgalanacaklardı. Buna uymayanlar İzmir'deki Divanıharp tarafından beş yıla kadar hapis cezasına çarptırılacaklardı.

İşte işgal döneminde İzmir'de çıkan Türkçe gazeteler böyle bir ortam içinde yayınlarını sürdürdüler.

Mondros bırakışması ve İzmir basını

Daha Mondros mütarekesi imzalanmadan önce İzzet Paşa kabinesinin ilk uygulamalarından biri, Aydın Valisi Rahmi Beyi görevden almak oldu[13]. Köylü, Rahmi Beyi ve onun hizmetlerini öven uzun bir yazı yayınladı[14]. Gazeteler mütarekenin imzalanmasının bir an işi olduğunu yazıyorlardı. Hattâ Köylü, 27 Ekim 1918 tarihli sayısında mütarekenin Sakız'da imzalandığını dahi duyurdu. Fakat bu doğru değildi. Nitekim aynı gazete,

[12] *Saday-ı Hak* 9 Mayıs 1337.

[13] Akşin, *a.g.e.*, 33.

[14] *Köylü*, 26 Teşrinievvel 1334.

Levent Şahverdi Arşivi

1 Kasımda mütarekenin resmen imza edildiğini duyurmuş ve koşulları da özet olarak vermiştir.

Savaşın bitmiş olması olumlu bir hava yaratmıştı. Fakat yenilgimiz açıkça kabul ediliyordu. Barışın daha uygun koşullarda gerçekleşeceği umut ediliyor, Hükûmetin sağlayacağı huzur ve güvenlik içinde işimizin ancak "ziraat, sanayi, ticaret hars, ulum ve fünun ile ugraşmak" olması gerektiği üzerinde duruluyordu [14a].

Mütarekenin başlangıcında görülen olumlu hava yerini giderek umtusuzluğa ve kaygıya bırakmakta gecikmedi. İzmir'de Rum vatandaşlarımızın başlattıkları taşkınlıklar Aydın vilâyetinin geleceği hakkında ortaya çıkan çeşitli söylentiler, basında başlayan İttihatçı- İtilâfçı kavgası ve mütarekenin uygulanmasında görülen haksızlıklar, artık ülkenin nasıl bir uçuruma doğru gittiğini açıkça gösteriyordu.

İzmir'de daha mütareke imza edilmeden önce Rumların ve Rumca basının kıpırdanmaya başladığı görülüyordu. Köylü, "Rum vatandaşlardan yedi asırlık ihtimama karşı teşekkür beklemediğimizi" yazıyor fakat bunların ulusal onurumuzla, ulusal duygularımızla oynamamaları gerektiğini *ihtar* ediyordu [15]. Rumların ilk büyük gövde gösterisi, ingiliz Monitor Komutanı Dikson'un İzmir Limanına ayak bastığı gün yani 6 Kasım 1918 günü başladı. O gün İzmir'de yer yerinden oynadı. Ellerinde, gögüslerinde, kollarında mavi- beyaz bandıralar olan Rumlar, sürekli olarak bağırdılar, çağırdılar, saatlerce gemiyi "tavaf" ettiler. İzmir'in bütün Rum ve Frenk mahalleleri Yunan bayraklarıyla donatıldı. Yunan emelleri açıkça dile getirildi. Anadolu, bu taşkınlıkları A. Vasıf (Çınar)'ın kalemiyle şöyle eleştiriyordu: "... Türk ve İslâm saltanatının enkaz-ı mağlûbiyeti üzerinde mavi-beyaz renklerle ilân-ı şadümani etmek isteyen gafillere ispat etmeliyiz ki pek kutsî bir vediay-ı ecdad olan İzmir'in ufuklarında albayrağın temiz nurları ebediyen sönmeyecektir" [16].

Köylü, Rum hemşehrilerin yaptıkları bu çılgınlıkları "namerdlik" olarak niteledi [17]. Rumların, eski yönetimin kötülüklerinden ötürü Türklerden öç almaya kalkışmamalarını salık verdi. Yunan *ukalâsının* bütün Rumları Yunanistan'a bağlamak gibi "sapık" bir fikrin arkasından koştuklarını vurguladı ve bu fikrin anlamsızlığını açıkladı. Hattâ Rumların çılgınlıkların-

[14a] Köylü, 2 Teşrinisani 1334; Anadolu, 6 Teşrinisani 1334.

[15] *Köylü*, 27 Teşrinievvel 1333.

[16] *Anadolu*, 8 Teşrinisani 1334.

[17] *Köylü*, 8 Teşrinisani 1334.

Levent Şahverdi Arşivi

dan Dikson bile rahatsız oldu. Fakat bu taşkınlıklar akıl almayacak boyutlara ulaştı. Anadolu Bankasına Yunan bayrağı çekilirken Türk bayrağı yırtıldı. Ayafotini'de Türk egemenliğini *tahkir* eden nutuklar verildi[18]. Anadolu ve Duygu gazeteleri, Rumların taşkınlıklarının yasal olup olmadığı sorusunu gündeme getirdi. Savcılık soruşturma açtı. Fakat anlaşıldığına göre hiçbir sonuç alınmadı.

Rum gazeteleri açıktan açığa İzmir'in Yunanistan'a bağlanması gerektiğini savunuyorlardı. Türkçe basına karşı büyük bir saldırıya geçmişlerdi. Köylü'nün Fransızca nüshasında (Journal Keuylu) yayınladığı Aydın vilâyetinin Türklüğünü kanıtlayan istatistikleri, Kozmos tarafından *kızıl istatistik* olarak nitelendirildi[19]. Hattâ bu gazeteler, "hissiyat-ı Yunaniyelerini izhar ve ilândan hiçbir zaman geri kalmayacaklarını" bağıra bağıra söylemekten çekinmiyorlardı[20]. Rum gençliği "vazife başına" çağrılıyordu. Rum gençlerinin göreve çağrılmaları çok geçmeden meyvelerini (?) vermeye başladı. Halkapınar'da bir fabrika basılarak soyuldu. Köylü, bunun basit bir eşkiyalık olayı olmadığı üzerinde durdu[21]. Amaç, İzmir'de güvenliğin olmadığını kanıtlamaya çalışmak ve bir yabancı müdahalesini sağlamaktı. Öte yandan Rumlar, haksız yere *Türkler silâhlanıyor* yaygarasını da çıkarmaktan geri kalmadılar. İzmir'in güvenliği gittikçe bozuldu. İşbaşına gelen valiler, hiçbir soruna köklü bir çözüm getiremediler. Polis memurlarının dahi can güvenliği kalmamıştı. Çayırlıbahçe'de eğlenip olay çıkaran Rumların. Polis Memuru Hamza Efendiyi şehit etmeleri derin bir üzüntü yarattı (23 Şubat 1919). Müsavat şunları yazıyordu: "Milletimiz iyice anlamıştır ki namus, mukaddesat ayaklar altına alındığı zaman bu mübarek toprakların altı üstünden bin kat hayırlı olacaktır"[22]. Hamza Efendinin cenazesi büyük bir törenle kaldırıldı. Hattâ bu tören, birbirlerine ateş püsküren ve en ağır sözlerle saldıran bütün İttihatçı ve İtilâfçıları, her iki tarafın basın temsilcilerini bir araya getirdi.

İzmir'in Yunanistan'a verileceği söylentileri ve basın

Mütarekeden sonra İzmir'in Yunanistan'a verileceği konusunda bir takım söylentiler çıktı. Hasan Tahsin, "Cihan bize düşman iken biz ne İn-

[18] *Anadolu,* 11 Teşrinisani 1334.
[19] *Köylü,* 18 Teşrinisani 1334.
[20] *Anadolu,* 21 Teşrinisani 1334.
[21] *Köylü,* 22 Teşrinisani 1334.
[22] *Müsavat, 26 Şubat 1335.*

Levent Şahverdi Arşivi

giltere'den ne Fransa'dan ve ne saireden kendimize ufak bir muavenet ve muhabbet beklemeyelim" diyordu[23]. İzmir'in Yunanistan'a verileceği söylentilerine karşı İzmir'deki İtilâfçı ve İttihatçı gazeteler, ortak bir tavır takınmışlardı. Ancak bu konuda aralarında tam bir görüş birliği olduğu söylenemez. Kişisel ya da parti çekişmelerinden ötürü birçok noktada uzlaşamıyorlardı. Kimisi tehlikenin azaldığını iddia ederken kimisi de tehlikenin kapıyı çaldığını ileri sürüyordu.

Venizelos'un isteklerinin konferansta kabul edildiği söylentilerinin yayılması, Rumca gazetelerin İzmir'e çantada keklik gözüyle bakmaları Türkçe basında sert eleştirilere yol açıyordu. Müsavat, İzmir'in Yunanistan'a verilmesinin Wilson prensiplerinin hangi maddesine bağlı olduğunu soruyordu[24]. Bunun, Türklerle Rumlar arasında sonsuza kadar devam edecek bir düşmanlığın nedeni olacağını ileri sürüyordu.

Hasan Tahsin, Avrupa'nın bize karşı tutumunun cinayet derecesinde olduğunu vurguluyor, eğemenliğimizden fedakârlık edilmemesi üzerinde duruyor, bizden alınıp başkalarına verilmek istenen toprakların Wilson'un hangi ilkelerine bağlı olduğunu soruyordu[25]. Hattâ Hasan Tahsin, Yunan egemenliği altında yaşayacak hiçbir Türkün bulunmadığını da belirtiyordu. Ahenk, Venizelos'un çocukça sevinçleri için 1.250.000 Türk ve Müslüman halkın Yunanlılara boyun eğemeyeceğini ve bunun bir savaşa yol açacağını vurguluyordu. İtilâfçı gazeteler dahi, "Biz Türkler İzmir meselesini namus ve şeref meselesi olmak üzere kaydediyoruz" diye yazıyorlardı[26].

Basının bu kararlı tutumuna karşı söylentilerin ardı arkası kesilmiyordu. Aydın vilâyetinin Denizli'ye kadar uzanan kısmının Yunanistan'a düştüğüne ilişkin yazılar yayınlanıyordu. Yunan Hükûmetinin Ayvalık'a asker çıkardığı söylentileri basının sabır ve kararını taşırıyordu. Müsavat'ın deyimiyle *acı şayialar*'ın ardı arkası kesilmiyordu[27].

Hukukubeşer; Kozmos, Amaltia, Estiya, Patris aracılığıyla bütün Rum basınına şöyle sesleniyordu: "İnsafla düşünelim ki sizin Yunanistan'ın İzmir hakkındaki metalibatı da (istekleri) bu yolda bir iddiay-ı batıl

[23] *Hukukubeşer,* 14 Şubat 1335.
[24] *Müsavat,* 14 Şubat 1335.
[25] *Hukukubeşer,* 16 Şubat 1335.
[26] *Müsavat,* 18 Şubat 1335.
[27] *Müsavat,* 22 Şubat 1335.

Levent Şahverdi Arşivi

değil midir? Şu memleketin birkaç kilometre sahillerinden başka sizinle yani Yunanlılığın mevcudiyetiyle alâkadar ne gösterebilirsiniz[28].

Öte yandan Sıhhiye Teşkilâtı adı altında Yunanlılar, İzmir'deki Rum hastanelerine el koyuyorlar, bunlara Yunan bayrağı çekiyorlar, bu ad altında her türlü silâh ve cephaneyi Anadolu'nun içlerine kadar götürüyorlardı. Bu durum, büyük tepkiler doğuruyor fakat önüne geçilemiyordu. Islahat, Anadolu halkının Sıhhiye Teşkilâtı perdesi arkasında bir Yunan bayrağı görmek istemediğini yazıyordu[29]. Yunan Kızılhaçı Heyetinin Ayvalık'a gelmesi üzerine yerli Rumlar büyük taşkınlıklar yapmışlardı. Mal Müdürü Muavini Neşet, kama ile yaralanarak şehit oldu. Ayvalık'taki bütün Türk evleri yağma ve talan edildi[30].

Bütün bu olumsuz gelişmelere karşın devletin üst düzeyinde iyimser bir hava esiyordu. Padişah Vahdettin, huzuruna kabul ettiği İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti temsilcilerine, "İzmir'in vatandan ayrılmasının" kesinlikle hatıra gelmediğine ilişkin güvence veriyordu. Bu güvence, başta Köylü gazetesi olmak üzere İzmir basınında sevinçle karşılandı[31]. Fakat Rumlar boş durmuyor, tramvaylara varıncaya kadar her yere Türkleri yeren, Yunanlıları öven sloganlar yazıyorlardı. Kordon'daki bütün gazinolarda her akşam Yunan ulusunu öven şarkılar, marşlar söyleniyordu[32]. Köylü, *Yunan emperyalistlerinin* hareketine karşı İzmirlilerin büyük bir "celâdet ve himmetle" çalıştıklarını ve esarete karşı gelen İzmir'in bütün Türklüğü kurtardığını ifade ediyordu[33].

Bu sıralarda büyük bir çaresizlik içinde bulunan Osmanlı Hükûmeti bazı şehzadeler başkanlığında taşraya heyet-i nasihalar (Köylü'nün deyimiyle öğütleyici dernekler) göndermeye karar vermişti. Bu heyetin amacı, durumu yerinde inceleyerek Osmanlı uyrukları arasında bozulmuş olan uyumu yeniden kurmaktı. Şehzade Abdürrahim Efendinin başkanlığında üç paşa,iki müftü, bir Ermeni ve bir de Rumun katılmasıyla oluşan heyet, Bursa-Balıkesir-Manisa üzerinden İzmir'e geldi (26-30 Nisan). Bu heyet, İzmir'de büyük törenlerle karşılandı. Basında Türkiye ile Yunanistan'ın

[28] *Hukukubeşer,* 21 Şubat 1335.
[29] *Islahat* 2 Mart 1335.
[30] *Köylü,* 5, 6 Mart 1335.
[31] *Köylü,* 20 Mart 1335.
[32] *Köylü,* 24 Mart 1335.
[33] *Köylü,* 24 Mart 1335.

Levent Şahverdi Arşivi

barış içinde ve bir arada yaşamaları gerektiği yolunda yazılar bile çıktı. Köylü gazetesi: "Türkiye ile Yunanistan, ikisi de en iyi ve en sevgili bir komşu gibi yaşaması lâzım gelen iki devlettir. Türkiye ile Yunanistan bir çok alâka ve menfaatlarla yekdiğerine bağlıdırlar. Dahildeki unsurlar meselesi bu iki hükûmetin karşılıklı sevgi ve bağlantısı zarureti arasına artık girmemelidir. Öyle zannediyoruz ki siyasiyatta yani siyasî emel ve dileklerde hissiyata ve heyecana kapılan milletler daima zarar görürler" diye yazıyordu[34]. Fakat bütün bu çabalar boşuna idi. Yunanistan İzmir'e çıkmak için gerekli diplomatik ve askerî hazırlıklarını tamamlamak üzere idi. Nitekim Paris sulh konferansından gelen haberler, artık "vaziyetin orada da ahenkdar" olmadığını ortaya koyuyordu[35].

İşgalin ilk günlerinde basın

Bundan önce belirttiğimiz gibi, Nisanın son günlerinde heyet-i nasihanın İzmir'e gelmesi, Vahdettin'in daha önce İzmir'in kesinlikle işgal edilmeyeceği konusunda güvence vermesi, İzmir basınında belirli ölçüde iyimser bir havanın esmesine ortam hazırlamıştı. Kaldı ki, Anadolu ve Duygu gazeteleri kapatılmış, işgal için gerekli koşullar oluşmuştu.

Vali İzzet Bey, İzmir Müdafaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyetinin bütün çalışmalarını kösteklemiş, hattâ İzmir'in işgal edilmeyeceği konusunda Islahat gazetesine uzun bir demeç vermekten de geri kalmamıştı. İşgalden 24 saat önce *Vali İzzet Beyefendi Hazretleriyle Mühim Bir Mülâkat* başlığı altında yayınlanan bu demeçte İzmir valisi,"Kaviyen zannediyorum ki bu memleket halkını elyevm endişeye sevk eden ahval sulh konferansında zuhura gelmeyecektir" diyordu. İzzet Bey, sulh konferansı kararlarının "gayet âdilane" olacağından da kesinlikle emindi. İtalyanların Menteşe kıyılarına birkaç asker çıkarmış olmaları da "işgal mahiyet-i kat'iyesinde" değildi. Vali Bey, Yunanistan Hükûmetinin "emel ve makasıdı" konusunda sorulan bir soruya şu karşılığı veriyordu: "Diğer bir takım rivayetki o da Yunanistan'ın emeline dairdir. Bu da sırf eracifden ibarettir. Yunan Hükûmeti hiçbir vakit düvel-i muazzamanın ve bahusus İngiltere ve Fransa'nın terviç ve iltizam edemeyceği bir şeye kıyam edemez. Bunun için bir takım efsanelere aldanıp muzdarip olmak beyhude memlekette heyecanı uyandırmak vilâyetin siyaset-i müttehazasında da muvafık değildir. ..."

[34] *Köylü*, 19 Nisan 1335.
[35] *Köylü*, 29 Nisan 1335.

Levent Sahverdi Arşivi

İzmir'de yayınlanmakta olan Rumca gazeteler de son derece ketum davranarak işgal haberini gizlemeyi başarmışlardır. Kaldı ki işgal kararı büyük bir gizlilik içinde yürürlüğe konmuştu. 15 Mayıs sabahı erkenden çıkan Köylü gazetesinde Vali İzzet Beyin şu duyurusu yayınlanıyordu: "Bazı bedhahlar İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edileceği tarzında şayialar çıkarmışlardır, yalandır tekzip edilir".

İşgal haberinin duyulması şehirde büyük bir heyecan ve kaygı yarattı. "Halk âdeta bir ölüm havası seziyormuş gibi heyecanlı idi"[36], 14 Mayıs gecesi Maşatlık'ta toplanan gençler işgali portesto etmek için Anadolu Matbaasında bastırılan *Redd-i İlhak Heyet-i Milliyesi* imzalı bildiriyi İzmir'in mahallelerine dağıttılar[37].

15 Mayıs sabahı saat 7.30'da ilk birlikler karaya çıktı. İşgal fiilen başladı. İzmir metropoliti Hrisostomos yanındaki din adamlarıyla karaya çıkanları *takdis* etti. Gürültüler, sevinç gösterileri arasında Rumların yaptıkları çılgınlık Hasan Tahsin'in tabancasından çıkan kurşunla kesildi[38]. Hasan Tahsin ilk kurbanlardan biri oldu. Bundan sonra başlayan Yunan vahşeti ve mezalimi bütün Kordonboyunu ve gümrük alanını Türk şehitleriyle doldurdu.

15 Mayıs günü Yunanlıların Kordon'da yüzlerce Türkü boğazlaması, Türklüğün onurunu kıran davranışları İtilâfçı gazeteler tarafından İttihatçıların başımıza getirdikleri bir felaket olarak yorumlanıyordu. Kaldıki 15 Mayıs akşamı çıkan ıslahat bu olayları "mevaki-i müstahkemeye ait pek ehemmiyetsiz bir işgal" olarak nitelendiriyordu. 16 Mayıs sabahı hâlâ Konak meydanı, gümrük çevresi, Pasaport ve Kordonboyunda Türk ölüleri yerlerde yatmakta iken, Millet Hastanesinin morgu ve Celâl Paşa konağının bodrumu ağzına kadar cesetlerle dolu iken Islahat gazetesinde iri başlıklarla şu yazı yer alıyordu ve yazının altında da gazetenin sahibi Sabitzade Emin Süreyya'nın adı okunuyordu: *El cezai min cinsü'l amel.* Bu Arapça bir atasözüydü. "Ne ekersen onu biçersin" anlamına geliyordu.Yapılan işlerin kötülüğüne göre cezasını çekiyoruz demek istiyordu, İtilâfçı Süreyya... Türklüğün, İzmir'in bu en karanlık, en acı en onur kırıcı gününde bile Emin Süreyya particilik yapıyor, işgal sırasında olup bitenlerin daha önce İttihat ve Terakkinin yaptıklarının bir sonucu, bir cezası olarak başı-

[36] Kazım Özalp, Millî Mücadele, Ankara, 1985, C. 1, s. 5.

[37] Bildirinin metni için bk. Fahrettin Altay, "İzmir Faciasının Muhakemesi", Belleten, 89(1959), s. 137-138.

[38] Nurdoğan Taçalan, *a.g.e*, s. 247.

Levent Şahverdi Arşivi

mıza geldiğini ileri sürüyordu. Bu yazı Türkler arasında büyük bir nefret doğurdu ve işgal süresince etkisi belleklerden silinmedi. Emin Süreyya bu yazısının bir takım tepkiler doğurduğunu görünce yine kaleme sarıldı ve yine başımıza gelen son felaketlerin İttihat ve Terakki'nin geçmişteki kötü yönetimine bağlı olduğunu savunmaktan geri kalmadı. Bu yazının başlığı da *Lânet müsebbiblere* idi. Bu yazıda şu satırları okuyoruz: "Yine tekrar ediyorum, şu felaketlerin, şu belâların başımıza gelmesine sebep bizim amelimizdir. Üç beş erazilin yedi sekiz seneden beri yapmış oldukları denaet ve cinayetlere, rica ederim sükût etmemiş olsa idik onlar bu fezahat ve cinayetlerinde bu kadar ileri gidebilirler miydi? Şu halde bizim sükûtumuz bir amel değil mi idi; ve gelen felaketle o sükûtun derin cezasını çekmiyor muyuz?" Yazı şöyle bitiyordu: "Çocuklarımıza bile telkin edelim ki koca imparatorluğun sebeb-i nikbet ve felâketi onlar olmuştur. Lânet o alçaklara lanet."[39]

Emin Süreyya, özellikle son olaylardan ötürü Vali İzzet Bey'in İstanbul basını tarafından beceriksizlikle (adem-i ehliyet) suçlanmasına da karşı çıkıyor, onun yerinde bir başkasının olmasının sonucu değiştirmeyeceğini kanıtlamaya çalışıyordu. Hattâ onun göreve devam etmesini bir vatanperverlik olarak yorumluyordu. Asıl suçlu ise, Islahat'ın avukatına göre, "İttihatçıların davulunu çalmakla geçinen zavallılar"dı[40].

Artık İzmir basınından işgale karşı bir tepki beklemek boşunadır. Kaldı ki bu gazeteler, işgale karşı ülkede duyulan tepkiyi de dile getirmekten yoksundular. Yunanlılar, gazetelere sıkıyönetim kurallarını uyguluyor, yazılar sansür ediliyor, zaman zaman gazetenin bütün bir sayfası bile boş çıkabiliyordu. İzmir İşgal Kuvvetleri Komutanı Zafiriyu'nun İzmir gazetelerinde yayınlanan duyurularına göre izinsiz toplanma,konferans, yolculuk yapmak yasaklanmıştı[41]. İşgal Kuvvetleri Komutanlığının "emr-i yevmi" lerine hemen hemen bütün Türkçe gazetelerde rastlanıyordu. Bunun yanında Türkçe basın, "Türk, Rum, Ermeni ve Musevî fakat aynı zamanda bir vatanın öz evlâdı olan insanların yekdiğerini kardeş gibi sevmeleri her şeyden evvel kendilerinin yegâne necat ve saadet vasıtası" olduğu üzerinde duruyordu[42].

[39] *Islahat*, 23 Mayıs 1335.

[40] Sabitzade Emin Süreyya, "Tarihî Bir Şehadet", Islahat, 27 Mayıs 1335.

[41] Krş Bilge Umar, *a.g.e.*, 181-182; Yücel Özkaya, "Millî Mücadele Başlangıcında Basın", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 3 (1985), s. 871.

[42] *Ahenk*, 25 Mayıs 1335.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadeleye ilişkin ilk haberler

Yunan işgali İzmir'le sınırlı kalmadı ve gün geçtikçe Batı Anadolu'da genişlemeye başladı. Bütün kasaba ve şehirler Yunanlıların eline geçiyordu. Batı Anadolu'da örgütlenmeye başlayan kuva-yı milliye ile ilgili haberler, çok sınırlı bir şekilde İzmir basınında yer alıyordu. Ancak elde edilen bilgiler sansür nedeniyle Türk gazetelerinde ya hiç yazılmıyor ya da Rumca gazetelerde yayınlandığı gibi alınıyordu. Bu nedenle İzmir'deki Türkçe gazeteler başlangıçta kuva-yı milliye ile ilgili olayları bir çetecilik ve haydutluk olayı olarak veriyorlardı[43].

Öte yandan mütareke döneminde İzmir gazetelerinde, benim bulabildiğime göre, bir kez Mustafa Kemal Paşa'dan söz edilmektedir. Islahat gazetesinin 26 Mart 1919 tarihli sayısında İstanbul'da yayınlanan Hukukubeşer gazetesinin Mustafa Kemal Paşa aleyhinde yazılar yazdığı bu yüzden gazetenin, bu yazıları reddeden Mustafa Kemal Paşa tarafından mahkemeye verildiği haberi yer almaktadır. Bu kısa haberin ayrıntısı şu idi: Birinci Dünya Savaşı yenilgiyle bittiği için ordu önemli ölçüde saygınlığını yitirmeye başlamıştı. Bu sırada kurulan Nigehban Cemiyeti[44], kurmay subaylar hakkında hakaret dolu yayınlar yapmaya başlamıştı.Bu ortamda Hukukubeşer 24 Mart 1335 (1919) tarihli sayısında ordu kumandanlarını "âli sefiller... haydut başıları" diye niteleyebiliyordu. Bunun üzerine Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezaretine yazdığı ve Alemdar'da yayınlanan sert bir dilekçeyle "bu namussuzca iftirayı red" ve sahibini kınadıktan sonra hakkında kovuşturma yapılmasını istemişti[45].

İşgalden sonra Mustafa Kemal Paşa ile ilgili ilk haber onun askerlikten istifasıyla ilgili idi. Ahenk, 15 Temmuz 1919 tarihli sayısında İstanbul özel muhabirinden aldığı şu habere yer veriyordu: "Şark Orduları Müfettiş-i Umumisi Mirliva Mustafa Kemal Paşa'nın istifası üzerine Şark Orduları Müfettiş-i Umumiliğine Esat Paşa tayin edilmiştir". Öte yandan Ahenk, 13 Temmuzda Erzurum şehrinde bütün Anadolu murahhaslarının katılmasıyla bir kongre toplanacağını duyurmakta, kongrenin sonunda "Sivas şehrinde fevkalâde mühim bir içtima vuku bulacağı" nı belirtmekteydi.

Öte yandan Erzurum Kongresiyle ilgili olarak İzmir basınında yer alan haberlerin çoğu kez çelişkili olduğu gözden kaçmamaktadır. Bu "mil-

[43] Krş. Bilge Umar, *a.g.e,* 229-232; Özkaya, *a.g.e,* 872.

[44] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler,* İstanbul, 1952, s. 457.

[45] Sina Akşin, *a.g.e,* 218-220, 290.

Levent Şahverdi Arşivi

lî kongreye karşı yabancıların kayıtsız kaldığı duyurulmakta, Konya'da da bir Selçukî Hükûmetinin kuruluşunun siyasî çevrelerin dikkatini çekmeye başladığı yazılmaktadır[46]. Müsavat'a göre: "Merkezi Erzurum şehri olmak üzere bir Türk Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Programı henüz ilân edilmemiştir. Erzurum millî kongresi Konya ve Ankara (= Sivas) kongrelerinin mukadderatına intizaren şimdilik hiçbir beyanatta bulunmayacaktır. Konya'dan gelen haberlere göre mezkûr vilayette de (Selçukiler Cumhuriyeti) unvanı altında bir cumhuriyetin ilânı millî kongrece tasavvur edilmekte imiş. Bununla beraber işbu haber nabemevsim addolunmaktadır"[47].

Çok geçmeden Erzurum Kongresiyle ilgili yayınlara sansür kondu. Mustafa Kemal Bey'in Ankara'dan (= Erzurum) çağrıldığı, "Anadolu ahvalinin yakında hal-i tabiisine rücu edeceği" haberleri yayınlandı. Ahenk, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a çağrılmasıyla ilgili şu haberi yayınlamıştır: "Erzurum şehrinde içtima ile kongre akd ve bazı mühim teşkilât icra eden sabık Şark Orduları Müfettiş-i Umumisi Mustafa Kemal Paşa ve Bahriye Nazır-ı esbakı Rauf Bey ile Nazilli civarında teşkilât-ı milliye kumandanı bulunan Hacı Şükrü ve Demirci Efe'nin hemen derdestleriyle İstanbul'a gönderilmeleri ve badema hilâf-ı kanun içtima ile kongre akd edilmesine kat'iyen mümanaat edilmesi Dahiliye Nezaretinden vilâyete yazılmıştır"[48]. Burada kuva-yı milliyeden artık çete, haydut gibi sıfatlarla söz edilmeyip *teşkilât-ı milliye* teriminin kullanılmış olması dikkatimizi çekmektedir. Öte yandan Anadolu'da "teşkilât-ı milliye icra eden Mustafa Kemal Bey'in" ordudan ihracına ilişkin irade-i seniyenin sudur ettiği de 15 Ağustos tarihli Ahenk'te yer almıştır[49].

Mustafa Kemal Paşa Hareketinin "Mahiyeti"

Ordudan "tard" edilmekle birlikte Mustafa Kemal adı İzmir gazetelerinde daha sık duyulmaya başlamıştı. Sadrazam Damat Ferit Paşa'nın *Le Temps* gazetesi muhabirine verdiği uzun bir demeç hiç değiştirilmeden ve hiçbir "mütalâa" eklenmeden olduğu gibi Ahenk'te yayınlandı[50]. Bu demeçte, Sadrazam, "Mustafa Kemal Paşa hareketinin mahiyeti nedir?" soru-

[46] *Müsavat,* 27 Temmuz 1335.

[47] *Müsavat,* 27 Temmuz 1335.

[48] *Ahenk,* 3 Ağustos 1335.

[49] Mustafa Kemal Paşa, 9 Ağustos 1919 günü ordudan "ihraç" edilmiş, fahrî yaver unvanı ile nişanlarını kaybettiğine ilişkin irade *Takvim-i Vekayi*'de (No. 3621) yayınlanmıştır.

[50] "Sadrazam Paşanın Beyanatı", *Ahenk,* 10 Eylül 1335.

Levent Sahverdi Arşivi

suna şu karşılığı veriyordu "Bu hareketin hiçbir esas-ı askerisi olmayıp, milletin müzaheretine de istinat etmemektedir. Bunlar harp esnasında zabitlik derecesine irtika etmiş gençlerden ibaret olup birer sanat ifa etmek üzere dağıldıkları Anadolu'da bu hareketi meydana getirmek için uğraşıyorlar. Bu çabucak parlayıp geçen ehemmiyetsiz bir yangındır. Mamafih hakikat budur ki bu hareketi tevsi etmek maksadıyla Anadolu'da azim mebaliğ sarf olunmaktadır. Bunda da harp esnasında büyük servetler iddihar ettiği malûmumuz olan İttihat ve Terakki komitesinin meşum parmağı mevcuttur..."

İşte Osmanlı Sadrazamının, Mustafa Kemal hareketinin niteliği konusunda bir yabancı basın muhabirine verdiği demeçte yer alan görüşleri.. Şüphesiz burada yer alan görüşler yani hareketi bir İttihatçı eylemi olarak göstermek düşüncesi, İstanbul Hükûmetinin işine geliyordu. Millî Mücadeleye sonuna kadar karşı olan zihniyet, ona her yerde "İttihatçı" damgasını vurmaktan çekinmemiştir.

Dikkati çeken bir gelişme de şuydu. Bir süre sonra İzmir basını hareketin "mahiyeti"ni doğrudan doğruya Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı bir açıklamayla öğrenmiş bulunuyordu. Nitekim Ahenk gazetesi 30 Ekim 1919 tarihli sayısında *Mustafa Kemal Paşa ve Vaziyet-i Dahiliyemiz* başlığını taşıyan uzun bir yazı yayınlandı. Bu yazı, *Le Temps* gazetesinin İstanbul muhabirinin Mustafa Kemal Paşa'ya telgrafla sorduğu soruları ve bunların yanıtlarını kapsamaktadır. Oldukça uzun olan bu yazının en can alıcı noktalarını belirtmekle yetineceğiz. Mustafa Kemal Paşa, teşkilât-ı milliyetin iç ve dış politikası konusunda sorulan soruya şu karşılığı vermiştir: "Teşkilât-ı milliye bir fırka-i siyasiye olmadığından siyaset-i dahiliye ve hariciyede teferruatlı bir programı yoktur. Teşkilât-ı milliyenin her hususta nukat-ı nazarını Sıvas Kongresinde tespit olunup eylül 1335 tarihinde neşrolunan beyanname tamamen ihtiva etmektedir". Mustafa Kemal Paşa; Erzurum, Van, Bitlis vilâyetlerinden çok az bir toprak parçasının Ermenilere terki konusunda da bağımsız bir Ermenistan'ın sınırlarımız dışında olması gerektiğini söylemiştir. Seçimlerden sonra teşkilât-ı milliyenin dağılıp dağılmayacağı sorusunu da şöyle yanıtlamaktadır: "Teşkilât-ı milliyenin irade-i milliyeyi hakim kılmakta gayesi millet meclisinin toplanarak hukuk-ı teşriiye ve vazife-i mürakabesine tam bir emniyet ve serbesti ile bilfiil sahip olmasıyla tahakkuk edecektir. Binaenaleyh meclis-i millî her türlü tecavüz ve müdahaleden masun bir surette kemal-i ciddiyetle ve vezaif-i ciddiyesini ifaya mübaşeret eyledikten ve bu da fiilen teeyyüd ettikten

Levent Şahverdi Arşivi

sonra bugünkü tarz-ı faaliyetle idare-i mevcudiyete sebep kalmamış olacağından teşkilat-ı milliye, nizamname-i dahilisi mucibince mesaisine nihayet verecektir".

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye'nin yabancı bir devletin desteği olmaksızın "ihyasının mümkün" olup olmayacağı ve bu yardımı ne şekilde anladığı gibi sorulara karşılık da şunları söylemiştir: "Bu babta içtihat ve nokta-i nazarımızı izah eden kongre beyannamesinin yedinci maddesini aynen zikretmekle iktifa ederiz". Burada Sivas Kongresi beyannamesinin yedinci maddesi olduğu gibi verilmiştir. Son olarak Mustafa Kemal Paşa, Boğazların geliş gidişe açık olmasının "payitahtımızın" güvenliğini tehdit etmemesi gerektiğini açıkça dile getirmektedir.

Bu ayrıntılı demecin İzmir gazetelerinde yayınlanmış olmasını oldukça anlamlı ve önemli buluyoruz. Mustafa Kemal Paşa hareketinin niteliği şimdi onun ağzından açıklanmış bulunuyordu. Misak-ı Millînin esasları sanki ilk kez derli toplu bir şekilde İzmir'de kamuoyuna sunulmuş bulunuyordu. Öte yandan ayan üyesi Ahmet Rıza Beyin Roma'da *Matin* gazetesine verdiği bir demecin Rumca gazeteler aracılığıyla Türkçe basına aktarılması da dikkatimizi çekmektedir. Ahmet Rıza, Mustafa Kemal Paşa harekâtının Türklerin *ekseriyeti* tarafından desteklendiğini açıklıyordu. Türklerin çoğunlukta olduğu yerlerde Türk egemenliğinin korunması gerektiğini de ifade eden Ahmet Rıza, "Mustafa Kemal Paşa ile katiyen temasta bulunmadığını" da eklemek gereğini duyuyordu[51]. Ahenk, birgün sonra bu haberi daha ayrıntılı olarak şöyle veriyordu: "Âyan reis-i sabıkı Ahmet Rıza Bey Matin gazetesi muhabirine vaki olan beyanatında Mustafa Kemal Paşa'nın ekseriyeti Türk olan yerlerde hakimiyet-i Osmaniyenin teminine çalışmaktan başka bir maksadı olmadığını, Arapların kendi kendilerini idare etmek hakkına haiz oldukları Türk milletinin ekseriyeti tarafından tasdik edilmekte bulunduğunu söylemiştir"[52].

1920-21 olaylarına kısa bakış

Son Osmanlı Mebuslar Meclisi için yapılan seçimler, kuva-yı milliye hareketinin genişlemesi gibi konularla ilgili olarak dağınık da olsa İzmir gazetelerinde bilgi bulabiliyoruz. Sivas'ta bulunan Kuvay-ı Milliye Heyet-i Temsiliyesinin Ankara'ya geldiği yolunda haberler de gazetelerde yer al-

[51] "Rumca Gazetelerin Telgrafları", *Ahenk*, 9 Teşrinisani 1335.

[52] "Ahmet Rıza Beyin Beyanatı", *Ahenk*, 10 Teşrinisani 1335.

Levent Sahverdi Arşivi

mıştır. Hattâ Mustafa Kemal hareketinin gelişmesiyle ilgili dış basında çıkan yayınlardan bol bol çeviriler yapıldığına da tanık oluyoruz. Bu yayınlar, kuva-yı milliyenin dağıtılmasının çok güç olduğu görüşlerine de yer veriyorlardı.

Son Osmanlı Mebuslar Meclisinin toplanmasıyla ilgili haberlere yer verilirken Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığına çektiği telgrafın tam metni de verilmişti[53]. Bu telgrafta yer alan "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Teşkilâtı altında kuvvetlerini, emellerini ve ruhlarını birleştirmiş olan millet" sözleri, kuva-yı milliyenin ne olduğunu işgal altındaki yurttaşlarımıza pek iyi anlatmış olmalıdır. Bu telgrafın hiçbir satırının sansüre uğramamış olması şaşırtıcıdır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin ilk günleriyle ilgili haberler İzmir basınında yer almıştır. Ancak Meclisin çalışmalarıyla ilgili haberler çok geç olarak İzmir basınına yansıyordu. Sık sık Mustafa Kemal Paşa'nın konuşmalarından örnekler verildiğini de görmekteyiz. Büyük Millet Meclisinin San Remo kararlarını şiddetli tartışmalardan sonra reddettiği de İzmir gazetelerinde yazılmıştır[54].

Dikkati çeken bir konu Atatürk'ten sürekli olarak Büyük Millet Meclisi Reisi ve Kuvay-ı Milliye Kumandanı olarak söz edilmesidir. Onun Meclis Başkanlığı yanında hemen Kuva-yı Milliye Umum Kumandanı olduğu eklenmektedir. Hattâ kendisine "Serdar-ı Ekrem" unvanının dahi verildiği ifade edilmektedir. Bu haber 1920 yılına aittir. Bu bakımdan şaşırtıcıdır.

Öte yandan Mustafa Kemal Paşa'nın Enver Paşa ve Bolşeviklerle ilişkileri konusunda bir takım "efsanevi" haberlerin yayınlandığını görüyoruz. Özellikle Enver Paşayla ilgili haberlerin bir hayal ürünü olduğuna şüphe yoktur. Bu arada Mustafa Kemal'in Bolşeviklerden yardım ve destek gördüğü yolunda da yazılara yer veriliyordu. Üstü kapalı olarak Ankara'nın Bolşevik olduğu (?) izlenimi yaratılmak istenmektedir. Nitekim 1920 yılı Temmuz, Ağustos aylarında Ankara Hükûmetinden sürekli olarak Ankara Sovyet Hükûmeti şeklinde söz edilmesi, Moskova'ya gönderilen Türk delegelerine Sovyet murahhasları denilmesi dikkati çekmektedir.

Türk kuvvetleri 1921 yılı başında Birinci ve İkinci İnönü savaşlarıyla Yunanlıları yenilgiye uğrattı. Bu zaferlerin uluslararası ilişkilerde hemen

[53] *Ahenk*, 26 Kanunusani 1336.

[54] *Ahenk*, 30 Mayıs 1336.

Levent Şahverdi Arşivi

etkisi görülmüş ve hattâ Ankara lehine bir akımın doğmasına ortam hazırlamıştı. Buna bağlı olarak toplanan Londra konferansı Türk-Yunan çatışmasına son verecek bir çözüm getiremedi. Sada-yı Hak bu konuda İngiliz ve Fransız gazetelerinin söylediklerini yineleyerek, savaşın yalnız bir Türk-Yunan problemi olmadığını belirtiyor, Londra'daki diplomatların tartışmalarla vakit yitirdiği bir sırada Anadolu'nun yine yakın bir zamanda kanlı bir "cidale" sahne olacağını dile getiriyordu[55].

Londra konferansı sırasında Bekir Sami Beyle Fransızlar arasında bir anlaşma sağlanması Rum gazetelerinin küplere binmesine yol açtı. Fransızların "Ankara'nın asisine" Sevr'i değiştirmeyi vaad ettikleri üzerinde duruluyor ve bu tutum şiddetle kınanıyordu. Vima gazetesi, Yunanistan'ın Anadolu'nun sulh ve sükûnu için büyük bir savaşım verdiğini iddia etmekte, bununla birlikte müttefiklerinin Yunanistan'ı yalnız bıraktıklarından yakınmaktadır. Öyle ki Mustafa Kemal'in "mahvı"nın Yunanistan kadar müttefiklerin de çıkarlarına yarayacağını ileri sürüyordu[56].

Armonya, Mustafa Kemal'in idare ettiği kuvvetlerin daha dün İtilâf Devletlerinin can düşmanı ve Dünyayı yakıp kavurmak isteyen Almanya'nın bağlaşığı olduğunu anımsatarak Batılı Devletlerin Mustafa Kemal'e karşı kayıtsızlığından yakınıyordu. Armonya gazetesi şöyle diyordu: "Büyük müttefiklerimize karşı izhar-ı şikâyete hakkımız vardır. Çünkü yüreğimiz sızlıyor. Bize yardım etmek istemiyorlarsa bari Mustafa Kemal ile karşı karşıya yalnız bıraksınlar. Çok şükür ona bir terbiye verecek kadar elimizde kuvvet mevcuttur"[57]. Armonya, Mustafa Kemal hareketini "tedbil-i kıyafet etmiş" bir Jön Türk hareketi olarak niteliyor; bunun Alman yardakçılarından yardım ve destek gördüğünü yazıyordu[58]. Rumca basın, Millî Mücadelenin bir Jön Türk hareketi, bir İttihatçı eylemi olduğunu durmadan yineliyordu. Rumca gazeteler, Mustafa Kemal Paşa ve Millî Mücadele aleyhinde ağır eleştirilerde bulunuyordu. Türkçe gazetelerin, değil Mustafa Kemal'i övmeleri onun herhangi bir davranışını bile beğenmeleri, Rumca gazetelerin Türkçe basına karşı ateş püskürmesine yol açıyordu. Hattâ Sada-yı Hak gazetesi, Mustafa Kemal'i desteklemediğini belirtmek, ancak "Her gazeteci ait olduğu sine-i şefkat ve himayesinde büyüdüğü milletinin menafi ve hukukunu müdafaa" ile görevlidir, de-

[55] *Saday-ı Hak*, 4 Mayıs 1337.
[56] Alıntılar: *Saday-ı Hak*, 11 Mayıs 1337.
[57] *Saday-ı Hak*, 11 Mayıs 1337.
[58] *Saday-ı Hak*, 12 Mayıs 1337.

Levent Sahverdi Arşivi

mek zorunda kalmıştı[59]. Şunu da belirtelim ki Sada-yı Hak, zaman zaman bütün cesaretini toplayarak Rumca gazetelerin Ankara ile ilgili yalan yanlış haberlerini yalanlayabilmişti.

Öte yandan Küçük Asya sorunu ile ilgili olarak Rum basını içinde de görüş ayrılıklarının ortaya çıktığına tanık oluyoruz. Bazı Rumca gazeteler, "idare-i sabıka" yani Türk yönetimi taraftarı olmakla suçlanıyordu. Vima gazetesi, "Ne Vinezelos ne Gonaris taraftarı değiliz. Biz Anadoluluyuz. Asya-yı Suğralıyız. Çünkü Asya-yı Suğranın malıyız" diyordu.

Mustafa Kemal'in güçlendiğini sezen Rum gazeteleri sürekli savaş çığlıkları atarak, kanlarını sonuna kadar akıtmaktan söz ediyorlardı.

Kurtuluşa doğru basın

1922 yılı İzmir gazeteleri Yunanlılara *moral* veren Rumca gazetelerden yapılan alıntılarla ve işgal kuvvetleri komutanlığının askerî raporlarıyla dolu bulunmaktadır. İstanbul ve Ankara gazetelerinde çıkan bir takım haberlerle ilgili olarak Yunan Matbuat Kalemince yapılan tekzipler de epeyce bir yer tutmaktadır. Sansürün yine bütün baskısıyla devam ettiğini gazetelerin boş sütunları yeterince kanıtlamaktadır. Bütün bunların yanında gazetelerin üzerinde durduğu en önemli bir konu da barışın sağlanıp sağlanamayacağı daha doğrusu silâhların susup susmayacağı sorusudur.

İtilâf devletleri tarafından önerilen koşulların reddedilmesi ve bu konuda yapılan tartışmalar, gazete sayfalarını doldurmaktadır. Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisinin mütarekeyi kabul ettiğine ilişkin haberler çıkmakta, ertesi gün bunlar yalanlanmaktaydı. Sonra yeniden ateşkesin elde edildiği haberleri çıkıyor, çok geçmeden bunların da doğru olmadığı anlaşılıyordu. Hattâ Büyük Taarruzun başladığı günlerde bile gazetelerde bu tür haberlerden ve tartışmalardan geçilmiyordu.

1922 yazının en önemil olayı *Küçükasyacılık* hareketinin gelişmesi ve hattâ bu yolda Yunan Hükûmetinin bir denemeye dahi girişmesidir. Türkiye'nin Yunanistan karşısında ne kadar güçlü bir duruma geldiği Sakarya Savaşıyla anlaşılmış, son bir darbenin Yunanlıları Batı Anadolu'dan silip süpüreceği artık sezilmeye başlamıştı. Yunanistan'ın Ege'yi *ilhak* edemeyeceği kesinlik kazanmıştı. Batı Anadolu'da yeniden Türk yönetiminin kurulması ise yerli Rum halkını ve Yunanlılarla işbirliği yapmış Türkleri

[59] *Saday-ı Hak*, 13 Mayıs 1337.

Levent Şahverdi Arşivi

tedirgin ediyordu. Bu bakımdan yerli Rumlar ve hattâ bir kısım Türkler, Yunan işgalinin sağladığı kolaylıklardan yararlanarak bağımsız bir devlet kurmak için harekete geçtiler. Yunanistan başlangıçta buna karşı çıkmışsa da sonradan bağımsız bir İyonya devletinin kurulmasına karar vermiştir. Buna bir başlangıç olmak üzere Küçük Asya'nın batısında kurulması düşünülen devletin yönetimiyle ilgili esaslar belirlendi. Bu kararı uygulama görevi İzmir'deki Yunan Fevkalâde Komiseri İstiridis (steryadis)'e verildi. Yunan Hükûmeti'nin bu konuda 17 Temmuz 1922'de aldığı kararlarla İzmir'de Fevkalade Komiserinin beyannamesi 31 Temmuz 1338 (1922) tarihli Şark gazetesinde yayınlandı[60]. Bu beyannamede Yunan Hükûmeti kararlarının, içinde bulunulan koşullardan ötürü hemen uygulanamayacağı açıklanıyor, bunların "tedricen" yürürlüğe konulacağı ve Batı Anadolu'daki unsurlara en yararlı olacak ilkelere öncelik tanınacağı belirtiliyordu. Yunan Hükûmeti kararlarında "Memleketi tekrar girdab-ı esarete sürüklemek maksadına matuf olan Mustafa Kemal'in hareket-i ihtilaliyesine karşı azim fedakârlıklarla"başarıyla karşı konulduğu iddia ediliyor ve Küçük Asya'nın bir daha Türk yönetimi altına giremeyeceği belirtiliyordu.

Bu kararlar açıklandığı zaman İzmir'de bir tören yapıldı. Bu törene İzmir Belediye Başkanı Hacı Hasan Paşa ve Karşıyaka Belediye Başkanı Ahmet Şükrü ve Hoca Hulusi Efendi katıldı. Hacı Hasan Paşa, Müslüman halk adına Steryadis'e şükranlarını bildirdi[61].

Bu beyanname ve kararların yayınlanması, yeni yönetime ilişkin Rum gazetelerinde yogun bir tartışmaya ortam hazırladı. Bu gazeteler (Patris, Armonya, Kozmos, Telegrafos, Taros) sayfalarını bu bildiri ve kararlarla ve bunlara ilişkin yorumlarla doldurdular. Hattâ Batı Anadolu'daki bazı kasabaların belediye başkanlıkları da "Müslümanlara pederane ve müşfikâne lütuf ve inayetlerini ibzal buyuran" Steryadis hazretlerine "derin teşekkürlerini arz etmekten geri kalmadılar. Bu tür ihanet belgelerine Türkçe gazetelerin iç sayfalarında bol bol rastlanmaktadır. Bununla birlikte Yunan Hükûmetinin aldığı kararların ancak 24 Ağustosta uygulanması yolunda bir takım adımlar atıldı[62]. Fakat Büyük Taarruzun başlamasıyla bu tasarı suya düştü.

[60] Bu belgeler, Bilge Umar'ın eserinde (*a.g.e*, s. 252-255) günümüz Türkçesine aktarılarak verilmiştir.

[61] *Şark*, 1 Ağustos 1338.

[62] *Şark*, 24 Ağustos 1338.

Levent Şahverdi Arşivi

Bu sırada diger kayda değer bir olay da Lloyd George'un İzmir'in Yunanistan'da kalabilecegine ilişkin söylevinin Rumlar tarafından büyük bir sevinçle karşılanması ve büyük törenler düzenlenmesidir. Yunanlılar İzmir'in bütün Müslüman ve Hıristiyan, Musevî halkını bu törenlere katılmaya zorlamışlardır[63]. Yalnız Şark gazetesi, Lloyd George'un bir Türk düşmanı olduğunu açıkça yazmak cesaretini göstermiştir[64].

Belirtmeye gerek yoktur ki Büyük Taarruzun başladığına ilişkin İzmir gazetelerinde en ufak bir bilgi bulunmamaktadır. 29 Ağustos tarihli Şark gazetesinde Ankara'nın İstanbul temsilcisi Hamit Beyin bir demeci yayınlanmıştı. Bu demeçte "Ankara Hükûmetinin isteklerinden kesinlikle vazgeçmeyeceği" belirtiliyordu. Ancak Eylülün ilk günlerine ait gazetelerden Türk-Yunan savaşının devam ettiği anlaşılmaktadır. İzmir'deki konsoloslar toplanarak son durumla ilgili görüş alış verişinde bolunuyorlardı[65]. Rum halkı, güvenliğinin sağlanması için İngiliz konsolosluğuna başvuruyordu[66]. Yunanistan'ın resmen İngiltere'nin "müdahalesini" istediğine ilişkin söylentiler yayılıyordu[67]. General Hacı Anesti, İzmir halkının telaş etmemesini, zira geri çekilen Yunan ordusunun Rum ahaliyi de birlikte aldığını söylüyordu. Bu sırada İzmir limanı Fransız ve İngiliz savaş gemileriyle dolmuştu. Bütün Yunan donanması da İzmir'e gelmek için emir almıştı. Şehirde büyük bir bunalım başlamış, ekonomik yaşam felce uğramış, ticaret "vekayi-i ahire dolayısiyle" durmuştu.

Şark gazetesi ve hatta diğer Türkçe gazeteler "ahval-i fevkalâde" dolayisiyle Müslim ve gayri Müslim halka *itidal* tavsiye ediyorlardı. Sivil ve savaşmayan halkın telaş etmesine gerek olmadığını yazıyorlardı[68]. İzmir'e gelen Rum göçmenler Ayafotini Kilisesinin çevresini doldurmuşlardı[69]. Atina'dan gelen haberlere göre bütün gazeteler Hükûmeti istifaya çağırıyordu[70]. Türk göçmenler de İzmir'e yığılmaya başlamıştı. Evleri ocakları Yunanlılar tarafından yakılan bu göçmenler pek sefil ve perişan bir durumda bulunuyorlardı[71]. İzmir Müftüsü, Rum Metropolidi, Ermeni Murahhası,

[63] *Islahat*, 14 Ağustos 1338; *Şark*, 13 Ağustos 1338.
[64] *Şark*, 13 Ağustos 1338.
[65] *Saday-ı Hak*, 6 Eylül 1338.
[66] *Saday-ı Hak*, 6 Eylül 1338.
[67] *Saday-ı Hak*, 6 Eylül 1338.
[68] *Islahat*, 6-7 Eylül 1338; *Şark*, 6-7 Eylül 1338.
[69] *Şark*, 7 Eylül 1338.
[70] *Saday-ı Hak*, 7 Eylül 1338.
[71] *Saday-ı Hak*, 7 Eylül 1338.

Levent Şahverdi Arşivi

Ermeni Katolik Cemaati Reisi efendilerle Türk ileri gelenleri Hakim efendinin (İzmir Şer'iye Mahkemesi Başkanı) dairesine giderek durumu görüştüler ve aşağıda belirteceğimiz gibi bunlar bir bildiri yayınladılar.

7 Eylül tarihli gazeteler Yunan ordusunun *ric'at* etmekte olduğunu açıkça yazıyorlardı. Yunan askerlerinin birkaç gün daha direnmesi için İzmir ve Kuşadası Metropolidlerinin cepheye gitmeleri uygun görülmüş fakat bu girişim başarıya ulaşamamıştır. Kozmos, "muhhtariyet"in bir an önce uygulanmasını, Amaltiya ise "doğup büyüdüğümüz memleketimizin müdafaası için İslâm ve Hıristiyan bütün ahali"yi işbirliğine çağırıyordu[72].

Öte yandan yukarıda belirttiğimiz gibi Hahambaşı, İzmir Metropolidi, Ermeni Murahhası, İzmir Müftüsü, Katolik Murahhası, Protestan Reis-i Ruhanisi tarafından hazırlanan bir beyanname 8 Eylül tarihli Islahat ve Şark gazetelerinin ilk sayfasında yayınlandı. Bu bildiri, "Ahval-i malûmenin taht-ı tesirinde efkâr-ı umumiyenin ne kadar müstaid-i galeyan olduğu herkesçe malûmdur" diye başlıyor ve "Biz İzmir rüesay-ı ruhanisi, milel-i muhtelife eşraf ve mütehayyizanı da hazır oldukları halde bugün bir meclis akt ettik ve şu nazik ve tarihî anda herkesin durendişane bir meslek takibi ile memlekette teessürle karşılanacak haller ikaından fevkalâde ihtiraz ve bu gibi endişelerin kat'iyen zail olacağı zamana akılane bir sükûn ile intizar etmelerini saf bir hiss-i insanî ve vatanperveri ile umuma tavsiyeye karar verdik" diye devam ediyordu. Bildiri sonuç olarak herkese fena hareketlerden çekinmelerini özellikle salık veriyordu. Bu belgenin tarihi 6 Eylül 1338 (1922) idi.

Türk ordusunun İzmir'e ayak bastığı 9 Eylül 1922 tarihinde gazetelerin çıkıp çıkmadığını ise tespit edemedik.

[72] *Saday-ı Hak*, 7 Eylül 1338.

Levent Şahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'ÜN YAŞAMINDAN

FALKENHAYN - MUSTAFA KEMAL ANLAŞMAZLIĞI

H. FAHRİ ÇELİKER

Birinci Dünya Harbi'nde İngilizlerin Bağdat'ı işgal etmeleri (11 Mart 1917) üzerine Irak Cephesi'ndeki durum çok kritik bir hâl almıştı. Mekke'nin âsi Arapların eline geçmesinden sonra Müslümanların kutsal kenti Bağdat'ın da kaybedilmesi Osmanlı İmparatoru ve Halife'nin İslâm âlemindeki saygınlığını zedelemişti. Dolayısıyla durum, hem askerî, hem de siyasal bakımdan kritikti. Türk Başkomutanlığı, Nisan ayı başlarında Bağdat'ı geri almak için bir taarruz plânı hazırlamaya başladı ve Alman Başkomutanlığı'ndan yardım rica etti. Mezapotamya'daki ekonomik çıkarlarına çok önem veren Alman Başkomutanlığı bu taarruz girişimiyle ilgilendi ve yardım isteğini kabul etti.

Türk Başkomutanlığı'nın hazırladığı plâna göre: Irak Cephesi'ndeki 6'ncı Türk Ordusu, düşmanı Dicle'de tutacak ve yeni kurulacak 7'nci Ordu, Fırat üzerinden düşmanın yan ve gerilerine taarruz ederek sonbaharda Bağdat ve Güney Irak'ın geri alınmasını sağlayacaktı.

Alman Başkomutanlığı, bu iki ordunun bir ordular grubu karargâhı emrinde tek komuta altında kullanılmasını, Paşa-II Kapalı adı verilen Alman-Asya kolu (üç taburlu bir piyade alayı) ve ağır silâh, teknik araç ve gereçlerle desteklenmesini, Ordular Grubu Komutanlığı'na General Falkenhayn'ın atanmasını önerdi. Başkomutan Vekili Enver Paşa, bu önerileri memnuniyetle kabul etti.

General Falkenhayn (1861-1922) Almanya'da Harbiye Başkanlığı, Genelkurmay Başkanlığı yapmış, Genelkurmay Başkanlığı sırasında Verdün Muharebesi'ni kaybetmiş, Romanya'daki ordu komutanlığı sırasında zafer kazanmış mağrur ve inatçı bir komutandı. 7 Mayıs 1917'de İstanbul'a geldi; Suriye ve Irak'ta bir inceleme gezisi yaptıktan sonra görevi kabul ettiğini hükûmetine bildirdi. Almanya İmparatoru II. Wilhelm, 5 Haziran 1917'de General Erich von Falkenhayn'ın Yıldırım Ordular Grubu Komutanlığı'na tayinine ait kararı imzaladı. Mayıs 1917'den itibaren Falkenhayn'a ayda 200.000 Türk altını tahsis eden Almanya, Yıldırım Harekâtı

Levent Şahverdi Arşivi

için beş milyon altın lira harcamaya hazırdı.[1] Tabiî bütün bu paralar Türkiye'nin hesabına borç kaydediliyordu.

1915-1916 yılına ait anılarında "Türk ve Bulgar başkumandanlıklarıyla münasebet hiçbir suretle haleldar olmamıştı. Her ikisi de ittifaka sadık olup Başkumandanlığın tedabirini bilâmüşkülat ve münakaşa kabul ederlerdi"[2] diyen bu mağrur Alman generali, bu kez Türkiye'de dürüst, vatansever, memleket meselelerinde kimseye ödün vermez, açık fikirli, düşündüklerini açıklamaktan çekinmez, fikirlerinde sebat sahibi, enerjik bir komutanla, 7'nci Ordu Komutanı Mirliva Mustafa Kemal Paşa ile karşılaşacağından habersizdi.

Falkenhayn'ın Mustafa Kemal Paşa ile ilk dolaylı teması İstanbul'da oldu. Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı ve 7'nci Ordu Karargâhı İstanbul'da kuruluyordu. Kuruluştan sonra her ikisi de Halep'e intikal edecekti. İşte o günlerde Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşa'ya bir miktar altın vermek ister. Atatürk, anılarında bu olayı şöyle anlatıyor:

"Yıldırım Ordusu (7'nci Ordu) Kumandanlığını kabul edip İstanbul'dan Haleb'e hareket ettiğim günün gecesiydi. Falkenhayn Karargâhı'nda bulunan bir Türk Erkânıharp zabitinin refakatinde bir genç Alman zabiti, Akaretlerdeki 76 numaralı ikametgâhıma geldi. Ufak ve zarif sandıklar içinde Falkenhayn tarafından bana bazı şeyler getirdiğini söyledi. O "şey"lerin kendilerini kabul ettiğim odaya nakledilmesini emrettim. Salon kapısının yanına ufacık sandıklar istif edildi.

— Bunlar nedir? dedim.

Alman zabiti dedi ki:— İstanbul'dan müfarakat ediyorsunuz (ayrılıyorsunuz) Mareşal Falkenhayn tarafından bir miktar altın gönderilmiştir.

Kimseye hiçbir ihtiyacımdan bahsetmemiştim; fakat zannettim ki, Mareşal bu parayı ordunun ihtiyacına sarfedilmek üzere göndermiştir. Onun için tercümanlık eden Türk zabitine dedim ki:

— Bu sandıklar bana yanlış geldi; Ordu'nun Levazım Reisi'ne gönderilmesi lâzımdı; benim için fazla külfettir.

[1] Jehuda L. Wallah Anatomi einer Militaerhilfe (Bir Askerî Yardımın Anatomisi), Türkçesi: Fahri Çeliker, ATASE Bşk. Yayınları, Ankara 1985, Gnkur. Basımevi s. 195.

[2] Alman Başkumandanlığı General Falkenhayn'ın Hatıratı, Mütercimi: Erkânıharbiye Kaymakamı Bursalı Mehmet Nihat, İstanbul 1340, Erkânıharbiye Matbaası, s. 164.

Levent Şahverdi Arşivi

Muhatabım sözlerimi Alman zabitine nakletti. Zabit derhal:

— Efendim o başka! dedi.

Bizim zabitimize:— Paranın miktarını bu zabitten iyi tahkik et, huzurunda alındığına dair bir senet yaz, ver; imza edeyim dedim.

Bu zat emrimi yaptı; fakat zabit imzalı senedi kabul etmek istemedi; tekrar:

— Bu zabit bilmiyor dedim; senedi alsın ve Mareşal'a versin ve siz de bu paraları gelip alması için Levazım Reisi'ne haber gönderiniz.

Bittabi iş böyle cereyan takip etti.[3]

Bu olay, daha ilk günden Atatürk'ün Falkenhayn'a güvenini sarsmış ve onda Mareşal'ın para ile Türk komutanlarını satın alarak Alman çıkarlarına hizmet ettirmek istediği izlenimini yaratmıştı. Bu nedenle de Atatürk, emrinde çalıştığı kısa sürede (üç ay kadar) daima ona karşı dikkatli olmuştur.

Yukarıda da açıklandığı gibi başlangıçta Yıldırım Ordular Grubu'nun kuruluş amacı, Irak'taki İngiliz ordusunun yan ve gerilerine taarruz ederek Bağdat'ı geri almak, Güney Irak'ı İngiliz işgalinden kurtarmaktı.

Başkomutan Vekili Enver Paşa, 24 Haziran 1917 günü Halep'te, kendi başkanlığında bir toplantı tertip etmiş ve bu toplantıya katılan komutanlara (Kafkas Ordular Grubu Komutanı Ahmet İzzet Paşa, 4'ncü Ordu Komutanı Cemal, 2'nci Ordu Komutanı Mustafa Kemal ve 6'ncı Ordu Komutanı Halil Paşalar) plânını açıklamıştı. Bu plâna göre İstanbul'da yeni kurulmakta olan 7'nci Ordu, Fırat nehri boyunca Hit'e kadar ilerleyecek, buradan itibaren 6'ncı Ordu ile işbirliği yaparak Bağdat bölgesindeki İngiliz birliklerinin yan ve gerisine taarruz edecekti.[4]

Mustafa Kemal Paşa ve diğer komutanlar, bu plânın başarıyla uygulanabilmesi için 4'ncü Ordu'nun Filistin'de bulunan İngiliz kuvvetlerini emniyetle tespit etmesinin şart olduğunu, aksi takdirde Filistin'de kuzeye ilerleyecek İngiliz kuvvetlerinin 7'nci Ordu'nun yan ve gerilerine taarruz ederek plânı başarısızlığa ve belki de 7'nci Ordu'yu ağır yenilgiye uğratabileceğini ileri sürdüler.

[3] F. Rıfkı Atay, Atatürk'ün Bana Anlattıkları, Hisar matbaası, İstanbul 1955, s. 18-19.

[4] Gnkur. ATASE Arşivi No. 4/7302, Kls. 3221, Dos. H-63, F. 1-11.

Levent Şahverdi Arşivi

Birinci (26-27 Mart 1917) ve İkinci (19 Nisan 1917) Gazze Muharebelerinde Türk savunması karşısında başarısızlığa uğrayan İngilizlerin yeni bir taarruza hazırlandıklarını gösteren emareler vardı. İngiliz kuvvetleri takviye edilmiş, mevcudu 70.000'e çıkarılmış, demiryolu şebekesi cephenin gerisine kadar uzatılmış, Nil Nehri'nden borularla su getirilmiş, ayrıca Arap aşiretleri kışkırtılmış ve silahlandırılmıştı.

Bütün bu inandırıcı delillere rağmen Enver Paşa, plânında ısrar ediyordu. Bu tartışma devam ederken 5 Temmuz 1917'de Mustafa Kemal Paşa, İstanbul'da kurulmakta olan 7'nci Ordu Komutanlığı'na atandı ve İstanbul'a geldi. 7'nci Ordu, 19'ncu ve 20'nci tümenlerden kurulu 15'nci Kolordu ile 24'ncü, 50'nci ve 59'ncu tümenlerden kurulu 3'ncü Kolordu'dan oluşuyordu.[5] Kuruluş aşamasında karargâhı İstanbul'daydı; karargâh personeli Harbiye Nezareti tarafından ikmal ediliyordu. Birliklerinin bir bölümü henüz Avrupa cephelerindeydi; 1917 yılı Temmuz ve Ağustos aylarında parça parça gelerek Halep'te toplanacaklardı.

Ağustos ayında Almanya'ya gidip gelen Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu'nun sevk ve idaresini fiilen ele aldı ve bu arada İngilizlerin, Filistin'de taarruza geçme hazırlıkları içinde oldukları daha belirgin bir hâl aldığından İstanbul'da yapılan bir toplantıda Enver Paşa'yı Bağdat harekâtından vazgeçirerek Yıldırım Ordular Grubu'nun 7'nci, 8'nci Ordulardan kurulmasına, ilk önce Filistin Cephesi'ndeki İngiliz kuvvetleri üzerinde kesin sonuç alındıktan sonra Bağdat üzerine yürünmesine razı etti. 7'nci Ordu'nun Filistin Cephesi'ne gönderilmesine karar verildi.

Falkenhayn, Yıldırım Ordular Grubu Karargâhı'nı hemen tamamen Alman subaylarından teşkil etmişti. Grubun bir de Almanca ismi vardı: "Heeresgruppenkomandos F."[6] Bütün emirler Almanca yazılıyor; sonra Türkçeye çevirilerek yayımlanıyordu. Falkenhayn, sade Türk subaylarına değil, kendisinden önce Türkiye'ye gelmiş Alman subaylarına da güvenmiyordu; onları "Türkleşmiş" olarak niteliyordu. Türkiye'de Mareşal rütbesine yükseltilmiş olan Falkenhayn, Osmanlı üniforması giyiyorsa da karargâhındaki Alman subaylarının Alman üniformasıyla görev yapmalarında bir sakınca görmüyordu. Geniş yetkilerle donatılmış ve Türkiye'nin hesabına borç yazılan beş milyon İngiliz altınıyla desteklenen bu General âdeta bir sömürgeci komutan gibi hareket ediyordu.

[5] Gnkur. ATASE Arşivi No. 1/1, Kls-211, Dos. 892, F. 17.

[6] F. Almanca Falke (Doğan) sözcüğünden geliyordu.

Levent Şahverdi Arşivi

5 Temmuz 1917'de 7'nci Ordu Komutanlığı'na atanan Mustafa Kemal Paşa, Falkenhayn'ın tutumunu hiç beğenmiyor, çok sinirleniyordu. Yurdun kötü bir geleceğe sürüklendiğini görüyor, üzülüyordu. Bununla beraber ordusunun bazı noksanlarını tamamlayarak, aksaklıklarını giderek, verilecek görevi yapmaya hazır hale getirdi. Ama başlıca iki noktada Falkenhayn'dan tamamen farklı düşünüyordu. Atatürk'ün görüşüne göre:

— Türk Ordusu Filistin'de taarruz edecek güce sahip değildir; savunmada kalmalıdır.

— Filistin Cephesi iki ordunun kullanılmasına müsait coğrafî yapıda değildir. Bütün cephenin sorumluluğu 7'nci Ordu'ya verilmelidir.

Falkenhayn, bu görüşe katılmıyor; 7'nci Ordu'nun, komutanı yine Alman olan (Baron Kress von Kressenstein) 8'nci Ordu'nun yanında taârruza katılmasında ısrar ediyordu.

Falkenhayn ile yapılan tartışmadan bir sonuç alınamayacağını gören Atatürk, 20 Eylül 1917'de Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya Filistin Cephesi'ndeki durumu bütün çıplaklığıyla açıklayan bir rapor sundu. Bu tarihî raporun tam metni günümüz Türkçesiyle şöyledir:

"Genel durum hakkındaki âcizane düşüncelerimi aşağıda arz ediyorum:

Memleketin tüm kaderini yönetmekle sorumlu bulunan yüksek kişiliğinizin bu açıklamalarımı hiçbir kötümserliğe ve telâşa hamletmeyerek soğukkanlılık ve ciddiyetle anlayacaklarına güvenim, düşüncelerimi, kavrayabildiğim en geniş bir biçimde anlatmaya sebep olmuştur.

1. Memleketin genel durumu, her şeyden önce dikkati çekmektedir. Harp, her ulustan olan unsurlarımızı istisnasız son dereceye getirmiştir. Halkla idare arasındaki bağlar sarsılmıştır.

Evlerinde kalan halk, her yönden hükûmetten uzak kalmayı yararlarına daha uygun görmektedir. Çünkü kalan bu halk ya kadınlardan, ya âcizlerden veya asker kaçaklarından ibaret olup, bütün çabaları hayatlarını sürdürmeye yetmezken, mülkî ve askerî hükûmet, onlardan açlık ve ölüm karşılığında mal ve mülklerini istemek ve almakta daha çok ısrar etmek ve inatçı olmak zorundadır. Diğer taraftan, mülkî hükûmetin tam bir acz içinde bulunuşu, genel bir anarşiye sürüklenen ulusun genel yaşantısını idareye engel olup halkın hukuku için ne düşünülüyorsa hepsini hak ve adalete aykırı ve bu sebeple halkın nefretini üstüne çeken bir biçimde çözümlemek zorunda ve alışkanlığındadır.

Levent Sahverdi Arşivi

Mülkî hükûmetin tam bir güçsüzlük içinde bulunuşu, güçlü bir zabıta kuvvetinin noksanlığından ve ihtiyaçları yüzünden memurların genellikle çalma, hile ve yetkiyi kötüye kullanma işlerine karışmalarıyla, keyiflerine düşkün bir hale gelmelerinden ve adlî işlerin kesinlikle işlememekte olmasından ileri gelmektedir. Bu nedenler, genel yaşantıyı her köşede ve her kentte kökünden çürütmektedir. Genel beslenmenin, ticarî ve ekonomik işlerin müthiş bir süratle çökmeye başlaması belirgin âlâmetlerdendir. Bugün bir para meselesi ortaya çıkmıştır ki, bu dert, ne halkta, ne de memurlarda geleceğe güven bırakmıştır ve namuslu kimseleri zorla kutsal bildikleri değer hükümlerinden ayrılmaya itmektedir. Bu nedenle harp devam ettiği takdirde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike her taraftan çürüyen muazzam saltanat binasının bir gün birdenbire ve hep birden içinden çökmesi ihtimalidir.

2. Genel askerî durum, harbin yakın bir gelecekte sona ereceğini göstermiyor. Müttefiklerimizin askerî darbelerle düşmanlarımızı barışa zorlamaları artık sözkonusu olmayıp Almanlar, stratejik sevk ve idareyi sadece "geliniz, bizi mağlup ediniz" esasına bağlamışlardır. Düşmanlarımızın birbirinden ayrılmayacaklarını zaman göstermekte olup düşman ahalinin sefalet ve mahrumiyeti daha az olduğu ve kendi inançlarınca sağlam bir sonuca ulaşmaları muhtemel olduğu için bizim dayanabileceğimiz kadar uzayan harbe onların da katlanacağı tabiîdir. Bu nedenle harp daha uzun süre devam edecektir. "Bu harbi sona erdirmenin anahtarları bizim tarafın elinde değildir" sonucunu çıkarmak lâzım gelir.

3. Türkiye'nin askerî durumu şudur: Ordu, harbin ilk dönemlerine göre çok zayıftır. Birçok ordunun mevcudu, olması gereken miktarın beşte biri kadardır. Memleketin insan kaynakları, noksanı ikmale yeterli değildir; hatta 7'nci Ordu gibi bütün memleket içinden ikmal ve takviyesine çalışılan bir orduyu bile daha düşmana bir tek kurşun atmadan kuvvetli tutmaya imkân bulamıyoruz. Genel güce bir örnek olmak üzere arz edeyim ki, cihanın en müşkül işlerini görmek üzere biner mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59'ncu tümenin yüzde ellisi ayakta duramayacak kadar zayıflardan ibaret olduğundan bunlar ayıklanmış ve sağlam kalan erler 17-20 yaşındaki gelişmemiş çocuklarla 45-55 yaşındaki amel-mândelerden ibaret kalmıştır. Diğer en iyi tümenlerin taburları da İstanbul'dan bir mevcutla hareket etmiş, en kuvvetlisi 500 mevcutla Halep'e varmıştır. Bu hâl, genel yaşantıya ve mülkî hükümetin kuvvetine bağlı ve dolayısıyla düzeltilmesi orduların elinde olmayan nedenlerden ileri gelmektedir. Bu örnek gösterir ki, bütün kaynakları toplayarak ufak bir kısmı bile kuvvetli bir hâlde bulundurmaya imkân yoktur. Subayların nitelik ve nicelik bakımından eksikliğini açıklamaya gerek yoktur.

Cephelerimizin istekleri ve ihtiyaçları şudur:

Batı'da düşmanla temas yoktur, ancak başkentimizin dünya ile olan deniz bağlantısı dolayısıyla en zengin ve bayındır kentimiz olduğundan batı cephelerimize

Levent Şahverdi Arşivi

düşmanın hayatî darbeler indirmeye teşebbüs etmesi ihtimali vardır. Kafkas Cephesi'nde askerî harekât duraklama döneminde olup tarafımızdan kaybedilenlerin geri alınmasına teşebbüs mümkün değildir. Rusların iç durumları ve Avrupa'ya ihtiyaçları faal bulunmalarına pek müsait değilse de, herhangi bir sebeple Rusların buna teşebbüs etmeleri halinde bunu önlemek veya sınırlamak bizim kuvvetimize bağlı olmayan bir sorundur. Ruslar, kendi hazırlıkları ve imkânları oranında iş görürler ve durumlarının elverişli olmadığı yerlerde, dururlar.

Irak'ta İngilizler hedeflerini ele geçirmişlerdir. Bu nedenle istilâlarını daha ileriye götürmeleri için siyasî, iktisadî ve askerî bir zorunluk olmadığı kanısındayım. Bununla beraber, onlar hareketlerini sürdürür ve başarıya ulaşırlarsa kaybedilenlere Musul'un da ilâvesi genel yaşama kesin bir darbe mahiyetinde olmaz denebilir ki, genel durum âdeta değişmemiş olur. O halde bu cephede de beklemekten başka bir şey yapamayız.

Sina ve Hicaz cephelerinde düşman askerî hedeflerini henüz elde etmemiştir. Anlaşıldığına göre bunun için aşırı bir çabayla hazırlanmaktadır. İngiltere'ye hizmet eden bir İslâm âlemi oluşturulması ve İngiliz etkisi altında bir Filistin Hıristiyan Hükûmetinin kurulması ve bu suretle Mısır, Süveyş ve Kızıldeniz'in sonsuza kadar emniyete alınması ve Türkiye'yi son dinî kuvvetlerinden ve en güzel, en bayındır topraklarından uzaklaştırmak ve ayırmak hevesleri, İngiltere için âdeta bu harbin hedeflerinden olacak kadar önemli, bizim için telâfisi mümkün olmayan hayatî darbelerdendir. Özet olarak: Batı'da düşünülen muhtemel ciddi taarruzları beklemek ve Suriye hududunda apaçık ve hazırlanmış olan düşman asıl harekâtının başarısına meydan vermemek genel askerî durumumuzun şimdiki vazgeçilmez istekleridir.

Genel durum bu halde iken örneğin, son kuvvetlerle Bağdat'ın geri alınmasını düşünmeye imkân yoktur; en kuvvetli düşman daha sağlam ve daha hazır olarak Sina'dadır ve bu düşmana yönelmek ihmal edilemez. İkinci olarak Bağdat teşebbüsü için maddeten de imkân ve kuvvet yoktur. Bu işe girişecek orduların bugünkü mevcutları pek zayıf ve kıymetsiz olup daha iki ay yürüdükten sonra -biraz abartmayla- hademeden ibaret bir kitle kalır. Düşmanın Bağdat'a demiryolu ve gemilerle yetiştireceklerine, kelek ve deve ile mukabele edilemez; son olarak bu imkânsızlıklara en büyük delil aylardan beri bir alayı iki gün yürütebilecek hazırlıkların hâlâ yapılamamış olmasıdır.

4. Bu özet genel bakıştan çıkardığım sonuç, artık her şey bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır şeklinde değildir. Böyle kötümser bir kanının düşmanların

Levent Şahverdi Arşivi

ve tehlikelerin en korkuncu olduğunu açıklamaya hacet görmem. Kurtuluş ve yaşama imkânı vardır; ancak amaca uygun önlemleri bulmak lâzımdır.

Âcizlerine göre bugün uygulanacak kararlar aşağıdaki gibi olmalıdır:

a. İçeride hükûmeti takviye ve normal yaşamı sağlamak (jandarmayı kuvvetlendirmek, memurları ve mümkün olduğu kadar adlî işleri, ama herhalde genel iaşe ile genel ticaret ve ekonomiyi düzenlemek) hiç olmazsa suistimalleri (yetkiyi kötüye kullanmaları) en düşük ve tahammül edilebilir bir düzeye indirmektir. O suretle ki, memleket sağlam bir hareket üssü halinde bulunmalı. Harbin uzaması, Allah korusun, yeni kayıplara ve felâketlere sebep olsa da elimizde ve gerimizde kalacak bölgeleri ve halkını herhalde dayanmaz ve çürük bir halde bulmamalıyız.

b. Askerî siyasetimiz bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek neferi son ana kadar saklamak siyaseti olmalıdır. Bu siyaset memleketimiz dışında bir tek Osmanlı eri kalmasına tahammül edemez.

Sina Cephesi'nin emniyette bulundurulmasının taarruzla mı, yoksa savunmayla mı mümkün ve uygun olacağı meselesine bugün karar verilemez; çünkü düşman bugün orada insanca ve malzemece bize üstün olup, bizim bütün kuvvetlerimizi gönderebileceğimiz aylar süresince beklemede kalması ihtimali fennen pek azdır. Bizim kuvvetlerimiz gelmeden önce onun taarruz ederek karşısındaki kuvvet aleyhine bir kesin sonuç alma girişiminde bulunması doğaldır. Bundan başka bizim cepheye kuvvet göndereceğimiz iki ay zarfında düşman isterse ulaştırma araçları bakımından daha çok kuvvet getirme imkânına sahiptir. Bu nedenle düşman daha önce taarruz etmediği halde bile bizim sevkiyatımız son bulduktan sonra bugünkü üstünlüğünü artırmış bulunması ihtimal dahilindedir.

Sözün kısası, Halep'te bulunan kuvvetlerimizin Sina Cephesi'ne ne kuvvet ve kıymette varacağı bile bilinmediğinden Sina Cephesi'nin emniyeti için bugün uygulanacak karar, sadece 7'nci Ordu birliklerinin hemen güneye hareket ettirilmesi şeklinde olabilir. Bu kuvvetlerin daha sonra nasıl kullanılabileceğini bugün kesinlikle tayin etmeye (kuvvetlerimizi israf etmemek düşüncesi bir tarafa) harita üzerinde askerlikçe bile imkân yoktur.

7'nci Ordu birliklerinin güneye hareket ettirilmesiyle meydana gelecek askerî haritanın her türlü olumsuz siyasî etkilerden uzak ve memleketin iç ve dış bütün ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde düzenlenmesi ve sevk ve idaresinin en kestirme yolu şudur:

Levent Şahverdi Arşivi

Bütün Suriye ve Hicaz şimdiye kadar olduğu gibi, her hususta bir Müslüman Osmanlıya ait olur ve bunun emri altında olarak Sina Cephesi'nin harekâtını bağımsız olarak diğer bir Osmanlı üzerine alır. İşte vatanın çıkarlarına en uygun olan şekil budur. General Falkenhayn'ın gelmesi ve onunla acele taahhütlere girilmiş olması ve Kress'in daha önce hak kazanmış olması, sözün kısası Almanları idare etmek gibi sebep ve etkenler, vatanın çıkarlarının gerektirdiği açık ve kesin şekle engel olamaz inancındayım. Ölüm, kalım sorunlarında olsun karar verme hakkından yoksun bulunduğumuzu sanmıyorum. Bununla birlikte benim bildiğim sebepler, Falkenhayn'a görev verilmesi zorunluğu uğrunda vatanın çıkarlarını kısmen tehlikeye düşürecek kadar kuvvetli sayılmıyor ve Sina Cephesi'nin Kress'in ve 7'nci Ordu Komutanı'nın emri altında iki ordu tarafından savunulması ve bu iki orduya Falkenhayn'ın komuta etmesi gerekiyorsa vatanın çıkarı için bu şekilde hizmetten çekinilemez. Ancak bu halde General Falkenhayn'ın bütün Suriye ve Hicaz'a komuta eden zatın emrine girmesi tartışmaya tahammülü olmayan bir meseledir. Bu halde devletin gözünde en yüksek sorumlu bir Osmanlı olup bütün iç ve dış siyasî kuvvetler onun elinde ve Falkenhayn sadece bir askerî komutan durumunda kalır. Sevk ve idarenin ana hatlarıyla beraber bütün geri hizmetler ve vilâyetlerin ve aşiretlerin idaresi bizim memleketimizin bir öz evlâdının idaresi altında bulunur.

7'nci Ordu Komutanlığı'nda kaldığıma göre benim bağımsız ve kanunen bütün arkadaşlarıma muadil bir ordu komutanı iken, bu suretle 2'nci ve 3'ncü derecede bir komutan durumuna düşmekliğim üzücü olsa da vatanın çıkarları karşısında bundan söz edilmeyebilir. Ancak bu takdirde gözden uzak tutulması gereken nazik bir nokta vardır. 7'nci Ordu birliklerinin hepsi muharebe alanına intikal ettiğinden harp hali benim birliklerimle Kress'in birliklerinin birbirinden ayrılmasına engel bir durum yaratmış olabilir. Yani daha biz nakliyata başladığımız andan itibaren düşman Sina Cephesi'ne taarruza başlar, bu halde gönderilen kuvvetlerin istenildiği gibi bir komutaya bağlanmasına durum müsait olmadığından her gelen birliğin parça parça muharebeye ve birbiri peşinden Kress'in komutasına girmesi gerekebilir; böyle olduğu takdirde ordu karargâhı sonunda yalnız başına fazla ve işsiz bir şekle girip bütün birlikler parça parça Kress'in birliği olmuş olur. Eğer harp durumu bu şekilde hareketi zorunlu kılarsa vatanın geleceği söz konusu olurken zorunlu olarak seyirci kalmama tevekkül ve tahammül edemem. Bu halde yapacağım iş, en ufak bir birliğimin müdahale ettiği cepheyi ve muharebe hatlarını kayıtsız şartsız emrime almaktır; yani kuvvetlerim, muharebe sebebiyle Sina Cephesi'nde bir komuta altında erimeye mecbur olursa bu komutan ancak ben olabilirim. Daha başlangıçtan itibaren bu noktayı görmüş ve bu kararı vermiş olmak lâzımdır. Suriye'nin tümünün Falkenhayn'a verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onla-

Levent Şahverdi Arşivi

rın kuvvet ve lüzumlarını ihmal etmek gibi kısa bir düşünceye tâbi olmadığıma itimat buyurmalısınız. İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak zorunlu ise de Almanların bu zorunluluktan ve harbin uzamasından yararlanarak bizi sömürge haline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşıyım ve devlet büyüklerinin bu hususta hiç olmaz ise Bulgarlar kadar bağımsız ve kıskanç olmalarını gerekli görürüm.

Bağımsızlığımız ve istiklâlimiz konusunda kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün onların bizi Bulgarlardan daha muteber göreceklerine sizi temin ederim. İyi idare edeceğim diye durmadan fedakârlıkta bulunmak, herhangi bir müttefike ve özellikle Almanlara merhamet ve insaf telkin etmeyip, belki onlarda verdiklerimizin yüz kat fazlasını alma hırsı yaratır ve onları bu yolda teşvik eder. Bugün Falkenhayn, her vesilede herkese karşı Alman olduğunu ve elbette Alman çıkarını en ziyade düşüneceğini söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Halep'te, Fırat'ta ve Suriye'de Alman siyaseti ve çıkarlarının ne demek olduğu düşünülürse ve özellikle bu sözü söyleyen, bir Alman konsolosu olmayıp yüzbinlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir komutan olursa işin tamamen vatanımızın çıkarlarına aykırı cereyan edeceğini anlamamak mümkün değildir. Falkenhayn geldiği günden beri aşiret reislerine Alman teğmenleri göndererek doğrudan doğruya temas sağlamaktadır. Ve "Araplar Türklere düşmandır; biz Almanlar tarafsız olduğumuzdan onları kazanabiliriz" sözünü bizzat bana, bir ordu komutanına söylemiştir. Irak harekâtının yapılmasının mümkün olmadığını daha ilk günden beri anlamıştır. Irak harekâtını memlekete yerleşmesi için vesile yaptı. Gerçekte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. Nitekim plânının ikinci safhasına başlamıştır. Irak hedefi doğal olarak değişince, Sina Cephesi'nde bir taarruzdan söz etti. İki ay sonra taarruz veya savunma mı lâzım olduğunun şimdiden kestirilemeyeceğini herkes gibi o da bilmektedir. Fakat bugünkü taarruz sözü bütün Suriye, yani Arabistan'ın idaresi altına girmesi için çekici bir vesileden başka bir şey değildir. İki ay sonra durum taarruza elverişli olmayıp bütün kuvvetlerle Filistin'in savunulması mümkün olursa General Falkenhayn'ın cihana ve memleketimize karşı en büyük başarıyı kazanmış şekilde ortaya çıkacağı kuşkusuzdur. Fakat bu takdirde hükûmetin kuvvetlendirilmesi ve memleket koşulları şöyle dursun memleket kâmilen bizim elimizden çıkarak bir Alman sömürgesi haline gelmiş olacaktır. Ve General Falkenhayn bu amaç için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanlarını kullanacaktır.

Sözün kısası, gerek mülkî hükûmet, gerek ahali içinde yapılacak işlerin âlelâde bir memleket meselesi değil, en birinci memleket savunma sorunu olduğu bu devirde memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir yabancı nüfuz ve idaresi altına verilmesi, saltanatın yaşamasını kesinlikle ihlal ve iptal eder. İşte benim düşüncelerim bundan

Levent Şahverdi Arşivi

ibarettir. Bulunduğunuz mevki sebebiyle bunları açıklamakla vicdanım üzerinden büyük bir yükü kaldırmış olduğum kanısındayım.

20 Eylül 1917
7 nci Ordu Komutanı
Mirliva
Mustafa Kemal"[7]

Mustafa Kemal Paşa, bu raporun birer suretini Sadrazam ve Dahiliye Nazırı Talât Paşa ile 4'ncü Ordu Komutanı Cemal Paşa'ya da göndermişti. Atatürk, 24 Eylül'de Sina Cephesi Komutanlığı'nın kendisine verilmesini veya görevden affedilmesini istedi.

Enver Paşa, 29 Eylül 1917'de şu karşılığı verdi:

"Şimdi aldığım tahriratı âlilerinizdeki (yüksek yazınızdaki) mütalâaları biraz önce Cemal Paşa ile olan muhaberatınızdan okumuştum. Gerek memleketin ve gerek ordunun bugünkü durumunu ben de aynı veçhile görüyor ve biliyorum. Fakat düşmanlarımızın da üç senelik muharebe neticesinde bulundukları hâl, bizimkinden iyi değildir. Rusya'nın girdiği ve daha sonra İtalya'nın gireceği hâller, vaziyeti, bizim lehimize pek değiştirmemiştir.

Sina Cephesi hakkında verdiğim talimat evvelce 4'ncü Ordu ile müzakere ve işar buyurulan (açıklanan) maddelerin büyük bir kısmını halletmiş olduğu için bunlar hakkında ayrıca bir şey söylemeyeceğim. Zatâlinizi eskiden beri tanıdığım ve takdir ettiğim için en müşkül zamanda ve en mühim vazifede bulunmanızı yurt yararlarına uygun bulmuş ve böylece Padişah'ın iznini almıştım. 7'nci Ordu büyük kısımlarıyla Sina Cephesi'ndeki Kress Paşa'nın 8'nci Ordusu yanında, 7'nci Ordu Komutanı sıfatıyla kemali muvaffakiyetle ifayı hizmet buyurulacağına eminim. Cenabıhakkın şimdiye kadar her yerde üzerimizden eksik etmediği inayeti rabbaniyesini ordumuza bundan böyle de bahşeylemesini ve zatiâlinize de yardımcı ve muin olmasını dilerim. Fikrimin teferruatını yakında orduya gelecek olan Cemal Paşa Hazretleri anlatacaktır. İnşallah yakında görüşürüz."[8]

[7] ATASE Bşk.lığı Atatürk Arşivi; Kls. 33, Dos. 12-16/A, F. 19-38.

[8] Gnkur. Bşk.lığı ATASE Atatürk Arşivi, Kls. 33, Dos. 13-16/A, F. 19-56

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa'nın bu yazısına Atatürk'ün 30 Eylül 1917'de verdiği cevabın özeti şöyledir:

"Vazifemin gereği olan ve hakikatten ibaret olan maruzatımda doğruladığım gibi güçlükler ne kadar büyük olursa olsun memleketimizi selâmete ulaştırabileceğime olan güvenim asla sarsılmamıştır.

Sina Cephesi'ne bu kadar çok ordu karargâhı sığmayacağı hakkındaki düşüncemin lütfen nazarı iltifata alınmasını istirham ederim. Zaten Müşir Paşa (Falkenhayn) verdiği emirde 7'nci Ordu'yu halen lağvetmiş olup görev bölümü ve tertibata imkân bulamamakta ve bundan sıkılmaktadır. Bunun için, işin içinde bulunmasını lütfen arzu buyurduğunuz 7'nci Ordu Karargâhı, verilmiş olan emirle zaten işin dışına çıkarılmıştır. Düşman karşısındaki tertibatta sunî teşkilâttan çekinmek lüzumu nazarı devletlerince aşikârdır. Örneğin daha Halep'e varışımda Remadiye Cephesi'nin bana verilmesini yazılı olarak da teklif etmiştim. Birkaç gün sonra karar verileceğini bildirdiler. Bir türlü karar veremediler. Sonuç malûmdur. Bundan ötürü işin zarara uğramaması, Müşir Paşa'nın sunî tertibata mecbur olmaması ve asla suçum olmadığı, teveccüh ve itimadınız lütfen baki olduğu halde zevahiri okşamak için benim mevki ve şerefimin küçük düşürülmemesini nazarı devletlerine kemali hürmetle arz ederim. Emir buyurulduğu veçhile Cemal Paşa'yı bekleyeceğim."[9]

Atatürk, Enver Paşa'ya sunduğu 30 Eylül tarihli bu yazıya Falkenhayn'ın daha önce vermiş olduğu emrin suretini de eklemişti. Söz konusu emir şöyleydi:

"1. Sina Cephesi'nde bulunan ve bu cepheye tahsis olunan bilcümle kıtaat 17.9.33 (1917) akşam saat 9.00'dan itibaren tahtı emrime gireceklerdir. Yeni taksim ve tertibatın icrasına kadar kıtaatı mezkûre 8'nci Ordu namını taşıyacaktır.

2. 4'ncü Ordu Kumandanlığı lağvolunmuştur. Bunun yerine Suriye ve Garbı Arabistan Kumandanlığı kaim olacaktır. 8'nci Ordu müstesna olmak üzere manatıkı mezkûrede (sözü geçen yerlerde) bulunan kıtaat, mezkûr kumandanlığa tâbidir.

3. 8'nci Ordunun harekât mıntıkası müstakil Kudüs mutasarrıflığıdır.

4. 24'ncü Fırka, Ordu Grubu ihtiyatı olacaktır.

5. 15'nci Kolordu Kumandanlığı 4.10.33 (1917)'den itibaren harekete hazır bulunacaktır.

[9] ATASE, Atatürk Arşivi, Kls. 33, Dos. 12/16/A, F. 19-57.

Levent Şahverdi Arşivi

6. 8'nci Ordunun iaşesi yeni tertibatın tatbikine kadar, şimdiye değin olduğu gibi Suriye ve Garbî Arabistan Kumandanlığı tarafından temin olunacaktır.

Yıldırım Ordular Grubu Kumandanı
Müşir
FALKENHAYN"[10]

Görüldüğü gibi bu emirde 7'nci Ordu'dan hiç söz edilmemektedir. Bunun içindir ki, Atatürk, 30 Eylül tarihli yazısında, "Müşir Paşa verdiği emirde 7'nci Ordu'yu halen lağvetmiş"tir, "7'nci Ordu Karargâhı işin dışında bırakılmıştır" demektedir.

Enver Paşa'nın, Atatürk'ün 30 Eylül tarihli yazısına 2 Ekim'de verdiği cevap, özet olarak şöyledir:

"100 km'den fazla uzunluğu olan Sina Cephesi'nin iki bölgeye bölünmesini pek tabiî bulurum. Bu sebeple 7'nci Ordu'nun bu cepheye sığamayacağı hakkındaki yüksek düşüncelerine katılamam. Bundan başka Sina Cephesi'nde bulunacak kıtaların harekâtını sevk ve idare etmeye memur edilmiş olan Falkenhayn Paşa'nın bu harekâtı başarıyla sonuçlandırması için en doğru karar ve tedbirleri alacağına eminim. Bu konudaki güvenime zatıâlinizin de katılmanızı özellikle rica ederim."[11]

Tabiî Atatürk, Falkenhayn'ın başarılı olacağına inanmıyor ve Enver Paşa'nın bu konudaki güvenine katılmıyordu.

O günlerde Atatürk hastalanmış, Yıldırım Ordular Grubu Kurmay Başkanı Alman Albayı von Dumez ziyaretine gelmişti. 7'nci Ordu'nun kullanılması hakkında bazı şeyler konuşulmuştu. Dumez, konuşulanları komutanına nakletmiş, Falkenhayn da Atatürk'e şöyle bir yazı göndermişti:

"Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Zâtı devletlerinin Sina Cephesi'nde bir ordunun kumandanı olarak istihdam edilmekte tereddüt eylediğinizi Miralay von Dumez'den haber aldım. Bu tereddüdü haklı bulamayacağım. Diğer taraftan orada ifa edilecek azim ve müşkül vazife esnasında 7'nci Ordu'nun ancak bütün kalbiyle işi takip eden bir zabit tarafından

[10] Uluğ İğdemir, Atatürk'ün Yaşamı, 1. Cilt, 1881-1918, T.T.K. Basımevi, Ankara 1980, s. 94-95.

[11] ATASE Atatürk Arşivi, Kls. 33, Dos. 12-16/, F. 19-59.

Levent Şahverdi Arşivi

faydalı bir surette idare edilebileceğine kaniim. Bundan başka ihzaratın (hazırlıkların) da bilâ teahhür (geciktirilmeksizin) başlaması lâzımdır. Sina Cephesi'nde istihdamda tereddüt eylemekte ısrar buyurup buyurmadığınız hakkında serian cevap verirseniz zâtı devletlerine pek müteşekkir kalacağım.

Müşir
FALKENHAYN"[12]

Atatürk'ün cevabı:

"Yıldırım Grubu Kumandanlığı'na

Sina Cephesi'nde her türlü salâhiyeti mahfuz bir ordu kumandanı olarak istihdam edilmekte tereddüdü gösterir bir şeyi kimseye söylemediğimi arz ederim. Hatırladığıma göre Miralay von Dumez lütfen ziyaret için teşrif ettiği vakit bendenize "bizi terk etmek istediğinize pek müteessirim" demişlerdi. Böyle bir şeyi düşünmedim cevabında bulunmuştum. Söz arasında Grup'tan gelen emirle 7'nci Ordu'nun lağvedilmiş olduğunu serdettim. Muhavere esnasında filhakika şimdilik 7'nci Ordu'nun mülga olup bir vazife bulmak müşkül olduğu ve cephedeki kıtaata ve gideceklere kâmilen Kress Paşa'nın kumanda edeceği ve âcizlerine şimdilik yalnız 19 ve 20'nci fırkalardan ibaret iki fırka kaldığı mevzubahis olmuştur. İki fırkanın bir ordu değil, bir kolordu olabileceğine nazarı dikkati celbedince von Dumez bunu da tasdik etmişlerdir. Bir kolorduya kumanda etmekliğimin mümkün olmayacağı kanaatinde bulunmuştum. Bu muhavereyi Müşir Paşa'ya nakledebilir miyim sualine karşı da, tarafımdan Müşir Paşa'ya bu ahval malûmdur cevabı verilmiştir. Esas itibariyle muhavere bundan ibarettir. Şimdiye kadar tayin olunduğum vezaifte ve Harbi Umumî'de geçirdiğim hayatta ifayı vazifede hevessizlik göstermiş ve bahusus yanlış karar ve icraat ile vatanıma zarar vermiş bir zabit değilim. Bütün kabiliyetimi sarf için hakikî bir orduya kumanda etmeye hazır ve böyle hakikî bir ordunun iradesine muntazır bulunduğumu arz ederim.

7'nci Ordu Kumandanı
MUSTAFA KEMAL"[13]

[12] Uluğ İğdemir, a.g.e.; s. 96.
[13] a.g.e.; s. 96-97.

Levent Şahverdi Arşivi

Atatürk, Falhenhayn'ın yazısını ve kendi verdiği cevabı ekleyerek tekrar Enver Paşa'ya başvurdu:

"Başkumandanlık Vekâleti'ne

Zâta Mahsustur.

Müşir Paşa'dan gelen bir tahriratın sureti ile cevabı zirde (aşağıda) aynen maruzdur. Miralay von Dumez bir hastalık ziyareti münasebetiyle yanıma geldiğinde bahsolunan muhavere geçmiş idi. Bir ordu kumandanına gidip kendisine vazife bulmak, müşkül olduğunu ifade etmek, istifaya davet demek ise de, Cemal Paşa Hazretlerini beklemek hususundaki iradeyi devletlerine binaen bu noktayı tecahül etmiş idim (bilmemezlikten gelmiştim). Bunun üzerine Müşir Paşa'nın tahriratı izzeti nefsimi rencide ederek beni yanlış ve asabî bir adıma sevk edecek mahiyette idi. Buna verdiğim cevapta da fevkalâde iltizamı itidal ettiğim lütfen tasdiki samilerine makrun olur. Ancak asla benim hatam olmaksızın beni sıfat ve salâhiyeti resmiyem ile istihdam etmeye imkân görmeyen veya niyet etmeyen, içinden hesaplı bir âmirin elinden haysiyet ve şerefi kurtarmak mümkün değildir. Sonradan bu kabil teşebbüsatı muharrikâneye karşı daima idareli bulunmak kabiliyetini de kendimde göremiyorum. Binaenaleyh çakerleri (kulları) hakkında kararı devletlerinin sürati ısdarını (ivedi verilmesini) istirham ederim. 3.10.33 (1917)

7'nci Ordu Kumandanı

Mustafa Kemal"

Atatürk'ün bu yazısına Enver Paşa'nın cevabı şu oldu:

"7'nci Ordu Kumandanı *6.10.33 (1917)*

Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne

Zâta Mahsustur

Telgrafınızı aldım. Miralay von Dumez ile olan muhavere ve Falkenhayn Paşa ile cereyan eden muhabereyi okudum. Bu muhavere ve muhaberenin Sina Cephesi'nde 7'nci Ordu Karargâhı'na yer bulunamayacağını düşündüğünüz ilk zamanlara müsadif olduğunu (rastladığını) zan ve tahmin ediyorum. Sina Cephesi'nin 7'nci ve 8'nci Ordulara ne suretle taksim olunacağını ve bu kuvvetleri nasıl kullanacağını Müşir Paşa'dan sormuştum. Bunun cevabını henüz alamadım. Cevap gelinceye kadar vaziyeti hazırayı tebdil etmek istemiyorum. Zâtı âlinizden de bir müddet daha vaziyetin muhafaza buyurulmasını rica ederim.

Enver"

Levent Şahverdi Arşivi

Enver Paşa'nın bu yazısı üzerine Atatürk, kendi deyimiyle "biraz da isyankâr" bir şekilde kendi kendini ordu komutanlığından af ve yerine Kolordu Komutanı Ali Rıza Paşa'yı vekil tayin ederek 11 Ekim 1917'de İstanbul'a hareket etti.

Harbiye Nezareti, durumu kurtarmak için 15 Ekim 1917 tarihli padişah buyruğu ile 2'nci Ordu Komutanı Mirliva Fevzi Paşa (Çakmak)'yı 7'nci Ordu Kumandanlığı'na, Mustafa Kemal Paşa'yı da 2'nci Ordu Kumandanlığı'na tayin etti.[14] Fakat Atatürk, bu görevi de kabul etmeyerek Genel Karargâh emrinde Ordu Kumandanı olarak İstanbul'da kaldı.

Atatürk'ün İstanbul'a hareketinden 20 gün sonra 31 Ekim 1917'de İngilizler 110.000 kişilik bir kuvvetle taarruza geçerek Kudüs'ü ve bütün Filistin'i aldılar. Bu sırada bizim Filistin Cephesi'ndeki kuvvetimiz 36.000 kişiden ibaretti. Ayrıca araç ve gereç bakımından da İngilizler çok üstündü. Kudüs yenilgisinden dört ay kadar sonra 25 Şubat 1918'de Falkenhayn'ın görevine son verilerek Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı'na Liman von Sanders atandı. Böylece Atatürk'ün endişelerinde ve önerilerinde ne kadar haklı olduğu ortaya çıkmış oldu.

Atatürk, 7'nci Ordu Komutanlığı'ndan ayrılırken Falkenhayn'ın İstanbul'da kendisine verdiği altınları yerine vekil tayin ettiği Ali Rıza Paşa'ya teslim eder ve ondan aldığı senedi emir subayı ile Falkenhayn'a göndererek kendi senedinin geri verilmesini ister. Falkenhayn, yeni senedi kabul etmek, eski senedi geri vermek istemez ise de Atatürk, şiddetle dayatır ve senedini alır.

[14] Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri, a.g.e.; s. 13-14, Belge-12, 12/a.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK'LE OKYAR'IN ÇIKARDIKLARI GAZETE: MİNBER

Dr. FETHİ TEVETOĞLU

1988'de 45. ve 50. ölüm yıldönümlerinde aziz hatıralarını saygı ve şükranla andığımız Okyar'la Atatürk, gençlik yıllarından son nefeslerine kadar elele ve omuz omuza aynı saflarda Türk vatan ve milletine büyük hizmetler etmiş iki samimî silâh ve dava arkadaşının ideal örneğidirler.

Daha önce de konu ile ilgili araştırmalarımızda belirttiğimiz gibi, Türk Millî Mücadelesi ve İnkılâbı Tarihi'nin, Atatürk Çağı'nın ön safta gelen ünlü devlet, diplomasi ve politika adamlarından biri Ali Fethi Okyar'dır.[1]

O'nun son derece renkli, canlı ve mücadeleli geçmiş askerî siyasî hayatı, diplomasi alanında gördüğü başarılı hizmetler, Türk milletinin çok partili demokratik rejime kavuşturulması yolundaki deneme ve çabaları, Atatürk Çağı'nı araştıran tarihçilerin üzerinde dikkat ve titizlikle durmaya zorunlu bulundukları hususlardır.

Ali Fethi Okyar, Mustafa Kemal Atatürk'ün gençlik yıllarından bu yana daima beraber olduğu en eski ve samimî bir dava ve mücadele arkadaşıdır. Atatürk ve Okyar arasındaki bu köklü dava ve mücadele birliği, Harp Akademisi sıralarında başlamış; İttihat ve Terakki Cemiyeti saflarında, Trablus ve Balkan cephelerinde devam etmiştir.

Ali Fethi - Mustafa Kemal ikilisinin, İttihat ve Terakki Fırkası'nın üç liderinden özellikle Enver Paşa'ya karşı olan durum ve tutumları incelenirse, Millî Mücadele ve Atatürk Dönemi Tarihi'nin sisli ve karanlık bölümleri aydınlanır; doğru ve dürüst yorumlara erişilir.

Kuşkusuz bu, çok geniş bir araştırma konusudur. Bizim burada kısaca değinmek ve hakkında bilgi vermek istediğimiz husus, yüce Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmış İttihat ve Terakki liderlerinin, yurdu

[1] Fethî Tevetoğlu: Atatürk'ün Davasını Yürütmekte İlk Aklına Gelen Arkadaşı: Ali Fethi Okyar, Türk Kültürü, Ağustos 1987, Sayı: 292, ss. 9 - 17.

Fethî Tevetoğlu: Ali Fethi Okyar'ın Günlük Hatıraları (30 Nisan 1921 - 16 Ekim 1921), B e l g e l e r Türk Tarih Belgeleri Dergisi, Cilt: XII, Sayı: 16, ss. 113-130.

Levent Şahverdi Arşivi

perişan bırakıp, hesap vermeden kaçtıkları günlerde, Ali Fethi - Mustafa Kemal ikilisinin ortaklaşa çıkardıkları MİNBER gazetesidir.

İttihat ve Terakki'nin ilk dönemlerinden başlayarak askerlerin politikaya karışmalarına; İttihatçılığın siyasî cinayetler düzenleyen komitacılığa dönüştürülmesine ve Enver'in baş çektiği Bab-ı âlî Baskını ve Nâzım Paşa'nın öldürülmesi gibi siyasî cinayet kararları alıp uygulamasına şiddetle karşı olan Ali Fethi - Mustafa Kemal ikilisi, Cemiyetin son döneminde büsbütün belirmiş bulunan yanlış iç ve dış politikasını asla benimsememiş; çekinmeden açıkca onları tenkit etmiş, uyarmaya çalışmışlardır. Bu iki mefkûre arkadaşı, Enver ve Talat Paşaların yurttan kaçmadan önce geride bırakmaya çalıştıkları Teceddüt Fırkası gibi tampon kuruluşlardan da uzak kalmışlardır. Buna mukabil, Ali Fethi Bey Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası'nı ve MİNBER gazetesini kurmuş; Mustafa Kemal Paşa da arkadaşına destek olarak İttihatçı liderlere karşı davranışlarını birlikte sürdürmüşlerdir.[2]

Millî Mücadele Tarihi'ni araştıranlar, özellikle İttihatçılığın Millî Mücadele'deki yerini belirlemeye çalışanlar bu noktaya, Ali Fethi - Mustafa Kemal ikilisinin Enver Paşa'ya karşı durum ve tutumlarına titizlikle parmak basmalıdırlar. 51 gün gibi kısa ömürlü olan MİNBER adlı gazetelerindeki neşriyatta, Ali Fethi - Mustafa Kemal'in Enver Paşa ve İttihat Terakki karşısındaki durumlarını aydınlığa kavuşturan çok değerli bilgiler bulunmaktadır.

Yıldırım Orduları Grubu ile Yedinci Ordu Karargâhı lağvedilince, Yedinci Ordu Komutanı bulunan Mustafa Kemal Paşa, Harbiye Nezâreti emrine alınmıştır.[3] Mustafa Kemal Paşa, 13 Kasım 1918 Cuma günü İstanbul'a gelmiştir.[4]

İstanbul'a gelen Mustafa Kemal Paşa'nın elinde maaşından artırıp biriktirdiği üç - beş bin lirası bulunuyordu. Annesine ev almak istediği bu paranın mühim bir kısmını işletmek için bir ticaret işine koyarak kaybeden Mustafa Kemal Paşa, parasının son kalan bölümünü de Ali Fethi Bey'le kurdukları gazetenin sermayesine yatırmış, katmıştır.

[2] Fethî Tevetoğlu: Ali Fethi Okyar'ın Serbest Fırka Hatıraları, Yeni Forum, 1 - 15 Nisan 1988, Cild: 9, Sayı: 206, s. 33-34

[3] Minber, 11 Kasım 1918 Pazartesi, Nu. 10, s. 2

[4] Minber, 14 Kasım 1918 Cuma, Nu. 13, s. 2

Levent Şahverdi Arşivi

Atay, MİNBER ile ilgili olarak da şunları yazmaktadır:[5]

"... Gazetenin başında Fethi Bey var. Mustafa Kemal, az da olsa, sermaye koyanlar arasında.

Bu yeni ticaret büsbütün tatlı. Yazacaksın, yazdıracaksın, fikir kavgaları yapacaksın, üstelik para da kazanacaksın.

Gazete müşterisi nedir? Bir gazeteyi alanlardan yüzde kaçı ciddî yazı okur, yüzde kaçı meraklı havadisler ve tefrikalar peşindedir, Mustafa Kemal'in bunlar hakkında hiç bir fikri yok. O sanıyor ki o günkü gazetelerde Fethi Bey'den daha akıllı başyazar mı var, kendisinden daha iyi polemik ilhamları kim verebilir, o halde bu gazetenin sürümü de hepsinden daha yüksek olması pek tabiî değil midir?

... Evet, gazetecilik de bir ticaret ama, bir fikir adamı için dahi incir üzüm alış-verişi kadar anlamadığı bir ticaret!

... Gazete teknesi, incir teknesi kadar da dayanmaz. Bütün komutanlık hayatından nesi kalmışsa, o da en çok sürülmemesi için hiçbir sebep olmayan bu gazetede eriyip gider."

MİNBER gazetesi, 1 Teşrin-i sânî (Kasım) 1334 (1918) (25 Muharrem 1337) Cuma günü İstanbul'da çıkmaya başlamıştır. Büyük boyda iki sahifeden ibaret, "Siyâsî, ilmî, edebî, yevmî gazete" MİNBER'in İmtiyaz Sahibi Doktor Râsim Ferid Bey'dir.

1888'de Trablus'da doğmuş bulunan ve Mehmed Ferid Paşa'nın oğlu olan Doktor Rasim Ferid (Talay), Ali Fethi Bey'le Mustafa Kemal Paşa'nın yakın bir arkadaşıdır. Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Ağustos 1918 Pazartesi günü Tevfik Fikret'in Âşiyân'ını ziyaretle buradaki defteri imzaladığı sırada yanında bulunan dört kişiden biri Râsim Ferid'dir.

Yayımladığımız Ali Fethi Okyar'ın (30 Nisan 1921 - 16 Ekim 1921) arasındaki 170 günlük hatırasında tespit ettiğimiz bir bilgiye göre de, iki yıllık Malta sürgününden sonra Avrupa'ya uğrayıp, Aventino vapuru ile yurda dönüşünde üç gün beklenilen İstanbul limanında ilk birbuçuk günü vapurda kalmış ve çoluk çocuğu ile bile görüşmemiştir. Fakat 30 Temmuz 1921 Cumartesi günü: "Bugün sabahtan akşama kadar vapurda kaldım. Râsim Ferid ve Sezâi Bey'le görüştüm" demektedir.[6] Ve nihayet

[5] Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul 1969, s. 158 - 159

[6] Dr. Fethî Tevetoğlu: a.g.m., s. 119

Levent Sahverdi Arşivi

Dr. Râsim Ferid Talay'ın Atatürk tarafından IV. dönemde Bursa milletvekilliğine seçtirildiğini ve bu görevin V., VI. ve VII. dönemlerde de Niğde milletvekili olarak sürdüğünü görmekteyiz.

MİNBER gazetesinin yazıları altında tarih sırası ile şu adları, takma adları ve harflerden oluşan imzaları bulmaktayız: Hatib, Muktesid, Nâtık, Ali Fethi, Y. B., Nezihe Hamdi, Arı, Kâzım Fahri, Ahmet Hulki, Mehmed Ali, Ressam Ali Sâmi, Ahmed Edib, A (yın). F., İsmail Hâmi, Ahmed Hikmet, Ali Şükrü, Süleyman Râdi, Doktor Cemil Süleyman.

51 günlük gazetenin dört sayısında başyazı sansür tarafından çıkarılmış veya yoktur (Nu. 5, 32, 46, 51). Gazetenin 42 başyazısı imzasızdır. Bunların, üslûp incelemesi sonunda ve özellikle Atatürk'e atfedilen: "O günkü gazetelerde Fethi Bey'den daha akıllı başyazar mı var" gibi kayıtlardan Ali Fethi Okyar'a ait olduğu anlaşılmaktadır. MİNBER'deki üç başyazı (Nu. 1, 2, 4)'nın altında da "Hatib" takma adı bulunmaktadır. Yine gazetenin ikinci sayısından başlayarak ikinci sayfasında yer alan ve Ziya Gökalp'ın (Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak) adlı eserini konu seçen (Asrîleşmek) başlıklı dört gün süren (Nu. 2, 6, 8, 9) seri yazı da "Hatib" imzasıyla kaleme alınmıştır.

Başyazılardan yalnız ikisinde (Nu. 36 ve 40) (İsmail Hâmi) imzasını görmekteyiz. Bu, yakın bir zaman sonra Sivas Kongresi'ne kâtip olacak tarihçi İsmail Hâmi Dânişmend (Merzifon 19 Mayıs 1898 - İstanbul 12 Nisan 1967)'dir.

(Mütareke İktisadı: 1) ve (Millî Piyasa ve İtilâf: 2) başlıklarını taşıyan (Nu. 3 ve 12) (Muktesid) takma imzalı iki makalenin ve (A.F.) imzalı yazının ise Ali Fethi Okyar'a ait olduğu kuşkusuzdur.

Gazetenin çıkış tarihinde (1 Kasım 1918 Cuma), Mustafa Kemal Paşa, Yıldırım Orduları Komutanı'dır. Ali Fethi Bey ise İstanbul Mebusudur. Henüz Enver Paşa ve arkadaşları Türkiye'dedirler. Bilindiği gibi, 8 Ekim 1918 (2 Muharrem 1337) Salı günü, Talat Paşa'nın sadrazamlığındaki İttihat ve Terakki Harp Kabinesi istifa zorunda kalmış ve Sadaret makamı eski Londra Sefiri, sabık Sadrazamlardan Tevfik Paşa'ya teklif edilmiştir. Zamanın vahimlik ve nazikliğinden ürken birçok devlet ricalinin sorumluluk altına girmekten çekinmeleri yüzünden Tevfik Paşa bir hafta kadar uğraştığı halde hükûmet kuramamıştır. Bunun üzerine Sadrazamlık vazifesi, eski Harbiye Nazırlarından Ahmed İzzet (Furgaç) Paşa (Manastır 1864 - İstanbul 1937)'ya tevcih olunmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

İki gün içinde kabinesini kuran ve 14 Ekim 1918 (8 Muharrem 1337) Pazartesi günü vazifeye başlayan izzet Paşa, ancak 25 gün iktidarda kalabilmiştir.

İzzet Paşa Kabinesi, 8 Kasım 1918 (3 Safer 1337) Cuma günü öğleden sonra istifa ettiğine göre demek oluyor ki, MİNBER'in yayın hayatına başladığı 1 Kasım'da Ali Fethi Bey, Dahiliye Vekili'dir. Dahiliye Vekilliği'nin son bulduğu 8 Kasım tarihinden sonra ise gazete 43 gün daha çıkmış bulunmaktadır.

Mustafa Kemal Paşa ise, 13 Kasım 1918 Cuma günü İstanbul'a döndüğüne göre, gazetenin 22 Aralık tarihine kadar çıkan son 40 sayısının yayınlandığı günlerde bizzat İstanbul'dadır.

MİNBER'in birinci sayısında, (Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası Programı) yer almış bulunuyor. İkinci sayısındaki, İttihat ve Terakki Kongresi, Talat Paşa ve Ziya Gökalp'in istifaları ve Yeni Program'la ilgili haberde ise "Hürriyetperver Avam Fırkası azası mükerrer tekliflere rağmen bu içtimada hazır bulunmağa muvafakat etmemişler ve binaenaleyh kongreye iştirak eylememişlerdir" denilmektedir.[7]

Ermenice (Norki Yank) gazetesinin, MİNBER için İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin fikirlerini yaydığı ve Tanin yerine çıktığı yolundaki asılsız haberi üzerine, gazetede şu notun yer aldığını görüyoruz: "... Refikimiz bu havadisi acaba nereden almıştır? Norki Yank, birinci nüshamızdan bugüne kadar yazdığımız şeyler içinde Cemiyet'in nokta-i nazarını terviç ettiğimizi (tuttuğumuzu, desteklediğimizi) ispat edecek ne gördüğünü bize lütfen haber verirse pek memnun olacağız."[8]

Hemen ertesi gün, MİNBER'in birinci sayfasında "Kaçmışlar!" başlıklı imzasız yazının yer aldığını görüyoruz. Enver Paşa ve diğerleri hakkındaki duygu ve düşünceleri açıkca ve en sert bir dille belirten yazı şöyledir:[9]

"Kaçmışlar!

Kaçmışlar, tahakkuk ediyor, kimden ve nereye? Adaletten şüphe etmek, kendi milletinden, memleketinden şüphe etmek bu, bir insanın nef-

[7] Minber, 2 Kasım 1918 Cumartesi, Nu. 2, s. 1
[8] Minber, 5 Kasım 1918 Salı, Nu. 5, s. 2
[9] Minber, 6 Kasım 1918 Çarşamba, Nu. 5, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

sinden şüphe etmesine muadildir. Mahkeme var, kanun var, tarih var ve bunların hepsinin fevkinde Allah varken kimden ve nereye kaçarlar? Vicdanları pak, alınları açık, muhti (hata eden, yanılan) olsalar da müctehed (içtihad olunmuş) olduklarını her zaman iddia ederlerdi? Neden korktular? Padişah ve Hükûmet intikam siyasetinden müteneffir (iğrenen, tiksinen), ümmet yalnız adaletin tecelliyâtına muntazır (bekleyen, gözleyen), ortada idare-i kanûniye hükümfermâ, ihtilâl yok, anarşi yok ki bu garip firar için bir mazeret tasavvur olunabilsin.

Fakat bu suretle beyhude nefes tüketmeyelim. Zaman herkesin mahiyetini gösterdi ve gösterir. Her halde caniler için necat yoktur. Eyn-ülmeferr? (Kaçacak yer yok mu?) Memleket kâbusdan kurtuldu. Mecnun veya canî halk içinde daîma muzırdır. Çare birinin zindana, birinin şifahâneye isalidir (ulaştırılmasıdır). Fakat bunlar intihar ederlerse yapacak bir şey kalmaz. Hayatta bulundukça bunlar er geç yine lâyık oldukları mevkilere tıkılırlar. Bundan şüphe etmeyelim.

Lâkin ders-i ibret almaya bir mâni yoktur. Bütün nefret ve istikrâhımızı bir tarafa bırakarak bu dersten istifade edebiliriz. "Başkasını aldatmak, kendini aldatmaktan başka bir şey değildir." Şu elim kıssadan bu selim hisseyi çıkaran aldanmaz."

Minber gazetesinin, Enver ve Talat Paşalarla, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iç ve dış politikasına karşı olduklarını açıkça sergileyen yazılar, özellikle Ali Kemal'in Ali Fethi Bey ve MİNBER mensupları aleyhindeki haksız saldırılarına verilen cevaplardır.

Yine, Aydın Mebusu Emanuelidi Efendi'nin Rumca gazetelerdeki ciddiye alınamayacak derecede gülünç açık mektubuna karşı Fethi Bey'in verdiği demeçtir.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinde (Fethi Bey'in Beyanatı) diye çıkan, kendisini ziyaret eden bir genç gazetecinin uydurma ve düzmecesi bir yazı, hemen Ali Kemal'in Sabah gazetesine de aktarılarak sert bir yazı düellosunun açılmasına sebep olmuştur. [10]

Dahiliye Nazırı Fethi Bey, Tercüman-ı Hakikat ve Sabah gazetelerinde yer alan bu kendisine ait gösterilen baştan aşağı değiştirilmiş sözlerini MİNBER'e verdiği bir demeçle açıklığa kavuşturmuştur. [11]

[10] Sabah, 6 Kasım 1918 Çarşamba, Nu. 10405, s. 1

[11] Minber, 7 Kasım 1918 Perşembe, Nu. 7, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

Bu tartışma yazılarından konuya ışık tutan bir önemlisi, (Fethi Bey'in Cevabı) başlığını ve (Ali Fethi) imzasını taşımaktadır: [12]

Ali Kemal Bey, evvelisi günkü Sabah gazetesinde benim için firarîleri "... o yâr-ı kadîmlerini (eski dostlarını) ne derece sahâbet etmek (sahip çıkmak, korumak, yardım etmek) mümkün ise etti, lehülhamd maksûda erdi de çünkü bu dem caniler sahil-i selâmettedirler..." diyor.

Diğer bir gazete dahi beni ve diğerlerini imaen "mebusluğu ve sefirliği yağlı kuyruk addettikleri için mesleklerini terketmiş, İttihat ve Terakki sayesinde bugünkü nüfuzlarına sahip olmuş kimselerdir. Bu fırkanın vasıta-i neşr-i efkârı olan (MİNBER) gazetesinin bütün neşriyatı kâmilen İttihat zihniyetiyle malûldur..." diyor.

Makalâtının (makalelerinin) bütün esasatı (esasları) şahıslara karşı garazkârâne (garazkârlıkla) tecavüzlere (saldırılara) hatta iftiralara ibtinâ eden (dayanan, üzerine kurulan, bina edilen) Ali Kemal Bey'in tesvidâtında (karalamalarında) mantıktan ziyade hissiyât-ı âdiye ve hasise aramak lüzumunu iddia edenlerle beraberim. Bilirim ki sermaye-i muvaffakiyeti halkımızın dedikodu ihtiyacatını tatmin ve bir kısım ahali için maatteessüf gayr-ı kabil-i inkâr bir meyil ve ibtilâ (esef olunur ki inkârı imkânsız bir gönül verme ve düşkünlük, tiryakilik) teşkil eden şahsiyyât ve levsiyyât (pis şeyler) ile iştigal (uğraşma) inhimâkini (aşırı düşkünlüğünü) memnun etmekten ibaret olan mîr-i mûmâ-ileyh (yukarıda adı geçen) benim gibilere de itâle-i lisan (dil uzatma, sövüp sayma) etmekten men-i nefs edemeyecektir. Evet bu hasîsa (karakter) çoktan beri muharririn yazılarında tecelli etmiş (belirmiş) ve kendileri için yegâne sırr-ı muvaffakiyet olmuştur. Yalnız şurasını ihtar etmek isterim ki, firarîlerin Ali Kemal Bey'in murat eylediği mânada yâr-ı kadimleri değilim.

Firarîlerden Enver, Cemal, Talat ile Meşrutiyet'in istihsâli gibi mukaddes gayeler için bundan on sene evvel teşrik-i mesaî (işbirliği) etmiştim. Sonradan bu zevatın millet nazarında adlarını kötüye çıkaran icraatlarına hiçbir suretle katılmadığım gibi, Meşrutiyeti hususî çıkarlarına âlet eyledikleri nazarımda tahakkuk eder etmez, onlara karşı bugünkü kahramanlar tarafından "Velî-yül-na'm Efendimiz" diye hitap edilirken mücadele meydanına atılan bendim. Meclis-i Mebusan'da bulunan ikiyüzelli zat huzurunda yaptığım bu mücadele hiçbir suretle kabil-i setr değildir (gizlenemez). Bu zevat içinde memlekete en muzır bir unsur olarak keşfeyledi-

[12] Ali Fethi: Fethi Bey'in Cevabı, Minber, 30 Kasım 1918 Cumartesi, Nu. 29, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

ğim Enver'e karşı mücadelem ise bundan pek kadîmdir (eskidir) ve Trablusgarp Muharebesi'ne müsâdifdir (rastlar).

Selânik'de teşrîk-i mesaî (işbirliği) ettiğim bu zevatın haysiyetleri ile birlikte şeref-i âcizânemin lekedâr olmaması için açtığım bu mücadele sevkiyledir ki 10 Ocak İnkılâp Hükûmeti'ni şiddetle takbih (kınama) ve kendileriyle kat-ı alâka eylediğimi tebliğ eylemiştim.

Bu kat-ı alâkayı müteakip Talat ve eiyevm İstanbul'da bulunan diğer bir zat o zaman mahal-li memuriyetime gelerek Enver'in badema bu gibi yolsuzluklarına meydan vermeyeceklerine dair birçok vaad ve vaidlerde bulunmuşlar ve makam-ı teminatta Merkez-i Umumî'ye gelip Kâtib-i Umumî sıfatıyla bilcümle anasır-ı münevvere arasında mümkün olduğu kadar itilâf ve hüsn-ü münasebat tesisine dair olan mesleğimi tatbike mezuniyet vermişlerdi.

Minber gazetesi'nin başlığı

Ancak bu yoldaki faaliyetim ve hatta Ali Kemal Bey ile görüşmüş olmaklığım diğer aza arasında şiddetli kîlü kalı (dedikoduyu, söylentiyi) ve gıyabımda birçok entrikaları mucip olarak bilmecburiye Sofya Sefareti'ni kabul ettim. Binaenaleyh sevdiğim askerlik mesleğimi sefaret gibi yağlı kuyruk arkasında bazılarının sû-i zannı gibi terk etmedim. Bilakis neticesi meçhul bir mücadeleye atılmak için terk-i meslek ettim. Sofya Sefareti'ne tayinimi icabeden entrikalara vakıf olduktan sonra yani 1915 senesi Mayıs'ında istifa eyledim. Bu istifayı aynı senenin Kanun-ı evvelinde (Aralık'ında) tekrar ettim. Ancak 1917 Teşrin-i sânî'sinde (Kasım'ında) oradaki vazifeyi terk ile Mebus sıfatıyla yine meydan-ı mücadeleye atılmaya muvaffak oldum. Bulgaristan ahval-i siyasiyesinin en rakik (ince) zamanlarında her neye mal olursa olsun terk-i vazife ettiğimin esbabını şimdi burada tadat etmek (birer birer saymak, söylemek) istemiyorum.

Levent Şahverdi Arşivi

Şimdi diğer muharrire sorarım: Eğer sefareti yağlı kuyruk bilmiş olsaydım, bir kısım matbuatın (basının) pek bî-âr ve bî-hayâ (utanmaz ve hayâsız) bir suretle dalkavukluk etmekten çekinmedikleri Talat - Enver Kabinesi'ne karşı mücadele etmek için sefareti terk eder mi idim? Herhalde bu muharrir yedine böyle bir yağlı kuyruk geçirmiş olsaydı hiç şüphe yok pek pespâye (derecesi aşağı, bayağı) bir surette temellukatta (yaltaklanmalarda) bulunarak daha yüksek bir makama geçmeğe çalışacağı muhakkaktı. Çünkü kendilerinin zihniyeti şu satırlarda pek belli oluyor: "Memleketin büyük bir tehlikeye yuvarlandığını münevver sınıf pek iyi biliyorlardı. Fakat onların nazarında Türkiye nasıl olursa olsun inkırâza (çökmeğe) mahkûmdu. Benaenaleyh ittihatcılığa dahil olarak ne yaparlarsa kârdı. İşte onlar bu zihniyete tâbi oldular."

Bu satırları yazan ve münevver sınıftan madud olması (sayılması) lâzım gelen muharririn zihniyetine tâbi olmamakla müftehirim.

Şimdi meydanı boş bulan dalkavuklar istedikleri gibi isnadatta bulunmakta, rast gelene sebb-ü şetm etmekte (sövüp saymakta) pek büyük cesaret gösterdikleri için mahzâ (ancak, yalnız) bunların arasına girmemek maksadıyla MİNBER'de mümkün olan ihtiyat ve teennîden (sakınma ve dikkatli davranmadan) ayrılmak istemiyorum. Bunu İttihatcı zihniyeti telâkki etmek pek fahiş bir galat-ı fikr ve fesad-ı ahlâka delâlet eder.

Memleketimizin bu hale gelmesinin esbabı menfaat-i umûmiyeyi herşeyin fevkinde tutan mücadele-i hakikatta ahval-i zamana tâbi olmayarak her nevi tehlikeye karşı cesaret gösteren zevatın kılletinde (azlığında, kıtlığında) ve fikr-i kanunîyi kendi hevesat-ı şahsiyelerine (şahsî heveslerine) göre uydurmak istidadında bulunanların kesretindedir (bolluğundadır, çokluğundadır).

Ben firarîleri hiç bir veçhile sahabet (sahip çıkma, koruma, arkalanma, yardım etme) etmedim. Onları kaçırmamak için tevkif etmekten (tutuklamaktan) başka çare yoktu. Bir mahkemeden sâdır olmayan (çıkmayan, alınmayan) bir emirle her kimi olursa olsun tevkif ettirmek (tutuklatmak) hilâf-ı kanundur (kanuna aykırıdır, karşıdır). Bir takım su-i istimalâtın (suiistimallerin, kötüye kullanmaların) cinayâtın (cinayetlerin) hilâf-ı kanun (kanuna aykırı, yalan) olması Ali Kemal Bey'in mantıklarınca bu tevkif muamelesini (tutuklama işlemini) muvafık-ı kanun (kanuna uygun) bulmakta ise, ne ben ne de erbab-ı vukuf ve hukuk buna iştirak edemeyiz (katılamayız).

Levent Şahverdi Arşivi

Muhasımlarımızın (hasımlarımızın, düşmanlarımızın) kalbgâhımıza kadar gelerek pek feci ve lerze-bahş (titreten) hükümleri muvacehesinde bulunduğumuz şu sırada velev bir müddet için olsun, etrafımızdan utanarak, kin ve gayz hislerini teskin etmek, sebb-ü şetm (sövüp sayma) heveslerini zapteylemek istemeyenler, matbuatımız ve binaenaleyh milletimiz hakkında ecanibin (yabancıların) pek fena hüküm vermesini mûcip olmaktadırlar. Talat ve Enver gibi zevatın mazarratını (zararlarını, ziyanlarını) nasıl bütün bir millet çekiyorsa matbuat (basın) namına birkaç şahsın irtikap eylediği (kötü iş işlediği, rüşvet yedigi) bu fenalıkları korkarım ki hepimiz çekmiş olmayalım.

İşte bu fenalıklara karşı dahi mücadele etmeye vazife bilenlerdeniz. Vâki olacak tecavüzler iftiralar bizi bu maksattan ayırmayacaktır. Çünkü nazarımızda menfaat-ı umûmiye herşeyin fevkindedir."

Görüldüğü gibi, Fethi Bey bu cevabında kendisinin Enver ve Talat Paşalara karşı olan duygu, düşünce, durum ve tutumunu ayrıntılarıyla belirtmektedir. Yine MİNBER'de (Mustafa Kemal Paşa ile Mülâkat)[13] ve (Ahmed Hulki) imzası ile Mustafa Kemal Paşa hakkındaki (Nihüfte Bir Sima) başlıklı yazı[14]; MİNBER'cileri İttihatçılıkla suçlayan ve onlara iftiralar yağdıran Ali Kemal'in yazdıklarına[15] verilen (Sabah Başmuharririne) başlıklı yazılarda[16]; imzasız olmakla beraber Ali Fethi Bey'in yazdığı kuşkusuz (Tehlike Karşısında)[17] v.b. gibi başmakalelerde; İsmail Hâmi Bey'in (Bir Cürm-ü Meşhud) ve Ali Şükrü Bey'in (Sabah Ser-muharriri Ali Kemal Bey'e)[18] yazılarında gazete ve mensuplarının İttihat ve Terakki liderleri ile izledikleri, uyguladıkları politikaya karşı bulunduklarına dair pek çok bilgi ve açıklamalar bulunmaktadır.

Millet ve vatanımızın büyük tehlikelerle karşı karşıya bulunduğu bu endişeli dönemde, hükûmetleri sert tenkitleriyle uyarmaya ve İttihatçıların düştükleri hatalara düşmemeğe çağıran MİNBER'in Enver ve Talat Paşalara olduğu kadar Tevfik ve Ferid Paşalara karşı da şiddetle muhalefet bayrağı açan bir yayın yaptığı sabittir.

[13] Minber, 17 Kasım 1918 Pazar, Nu. 16, s. 1 ve 2
[14] Ahmed Hulki: Nihüfte Bir Sîmâ, Minber, 19 Kasım 1918 Salı, Nu. 18, s. 1
[15] Ali Kemal: Ocak ve Ocaklılar, Sabah, 1 Aralık 1918 Pazar, Nu. 10431, s. 1
[16] Minber, 12 Aralık 1918 Perşenbe, Nu. 41, s. 1
[17] Minber, 14 Aralık 1918 Cumartesi, Nu. 43, s. 1
[18] Minber, 15 Aralık 1918 Pazar, Nu. 44, s. 1

Levent Şahverdi Arşivi

Yukarıda andığımız Ahmet Hulki imzalı 18 Kasım 1918'de kaleme alınmış yazı ise, âdeta 19 Mayıs 1919'u haber veren şu gerçekten ilginç cümle ile son bulmaktadır: "Herhalde istikbâl-i vatan, MUSTAFA KEMAL PAŞA'dan büyük hizmetler beklemekte haklıdır."

Camilerde hatibin çıkıp hutbe okuduğu merdivenli kürsünün adı manasına gelen "MİNBER", Ali Fethi Okyar'la Mustafa Kemal Atatürk'ün ortaklaşa çıkardıkları bir yayın organı olarak Millî Mücadele'nin ilk müjdecisi, başlangıç adımıdır. Bize göre MİNBER, Millî Mücadele ile İttihat ve Terakki arasında yanlış ilişkiler kuran, gerçeğe ters düşen yorumlara kalkışan yanılmış yerli ve yabancı araştırmacıları düzeltmeye yarayacak değerli bir kaynaktır.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

FRANSIZ ARŞİVLERİ RESMÎ BELGELERİNE GÖRE TBMM'NİN AÇILIŞININ DIŞ ETKİLERİ

Yrd. Doç. Dr. ÜNSAL YAVUZ

Konuyu bu başlık altında toplamamızın iki nedeni var: Birincisi Fransız arşivlerinde bu dönemi ilgilendiren ve henüz yayınlanmamış resmî, diplomatik ve askerî orijinal belgelere dayalı bir araştırma olması; ikincisi ise TBMM'nin açılmasıyla birlikte ortaya çıkan iki yönetimli durumda hangi etkenlerin Ankara Hükûmeti'nin Batılı devletler tarafından kolaylaştırıcı rol oynadığının ortaya konmasına, belki de, değişik bir bakış açısından da olsa katkıda bulunabilmektir.

Konuyu 1920 Ocak'ından itibaren bir senelik süre ile sınırladık.

Ancak, hem tarihsel gelişmelerin hem de izlenen dış politikaların nedenlerinin ve sonuçlarının daha somut bir biçimde algılanabilmesi için bu sınırı biraz da olsa zorlamak ve taşmak zorunluluğunu duyduk.

1918 yılında Mondros Bırakışması'nı takiben İtilaf devletlerinin bırakışma koşullarına aykırı haksız işgal ve hareketleri devam ederken, Anadolu'da birbirinden kopuk yöresel tepkiler kendini "Müdafaa-i Hukuk" veya "Redd-i İlhak" cemiyetleri şeklinde göstermekte gecikmemişti.

Bu yerel tepkiler Mustafa Kemal'in 1919 Mayıs'ında Samsun'a çıkışını takiben yurt çapında başlattığı çalışmalarla Erzurum ve Sivas Kongreleri sonrası tek merkezden koordine edilen bir güce dönüşmüştü.

Ancak, hiç de burada bir cümle ile özetlenen biçimde kolay olmayan ve yoklukların yanısıra iç ve dıştan kaynaklanan çeşitli suikast tertiplerini de aşmayı beraberinde getirmekte gecikmedi.

Anadolu hareketinin yavaş yavaş bilinçli, örgütlü ulusal bir güce dönüşmesi karşısında, İtilaf devletlerinin özellikle İngiltere kanadı, İstanbul yöneticileri ile birlikte, başkaldırıyı daha başında ezmek için birtakım tertiplere birlikte başvurmakta gecikmediler. Çünkü, İngiltere açısından, İslâm dünyasında saygın bir yeri olan halifelik ve onu taşıyan saltanat makamının kendi güdümünde sürekliliği, bölgedeki siyasî ve ekonomik çıkarlarının vazgeçilmez koşulu idi.

Levent Şahverdi Arşivi

İşte İngiltere bu makamların sürekliliğini sağlamak yolunda ona karşı her türlü başkaldırıyı ezmek kararındaydı. Bu nedenle ülke içinde bölücülük yapmaktan kaçınmadı.

8 Ekim 1919 tarihli Fransa'nın Suriye Yüksek Komiseri Georges Picot'un Paris'te Dışişleri'ne gönderdiği telgrafla[1] Halep'teki Fransız irtibat subayı Dejean de Costaing'in 6 Ekim 1919 tarihinde Yüksek Komiser Georges Picot'a gönderdiği rapor[2] İngilizlerin bu amaçlarını içermektedir.

Aynı dönemde Mustafa Kemal Erzurum, Sivas yollarındadır. Ancak, bütün tertipler sonuç vermemiş ve Sivas Kongresi sonunda ortaya çıkan güç kendini kabul ettirmiş ve İstanbul Hükûmeti bunu tanımak zorunda kalmıştır. Bahriye Nazırı Salih Paşa başkanlığında bir heyeti Amasya'ya göndererek Anadolu temsilcileriyle görüşme masasına oturmasının anlamı budur. Ve bu ayrıntıda olmasa bile özde Meclis-i Mebusan'ın açılması ve Anadolu temsilcilerince plânlanan bazı atılımları gerçekleştirmesinde gerçek ifadesini bulmaktadır.

Çünkü, İstanbul Hükûmeti'nin ve İngiliz Karargâhı'nın güçsüzlüğüne neden olan bir moral ve baskı gücünün doruğunda bulunan Mustafa Kemal'in; Hükûmet'in O'na mebusluğunu garantilemesi, Ulusal Komite'ye gönderilecek üyelerin tespitinin kendisine verilmesi gibi giderek tırmanış kaydeden isteklerinin hükûmetçe kabul edilebilir yanı yoktu.[3]

Mustafa Kemal'in ve başlattığı Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin Anadolu halkı tarafından benimsendiği ve destek gördüğü haberlerinin yer almaya başladığı 1920 yılı başına geldiğimizde, Osmanlı Devleti topraklarında İtilaf devletlerinin ortaya attıkları çözümlemeler çeşitlilik gösteriyordu.[4] Bunlardan birincisi: Parçalamak; bu takdirde Osmanlı Asya'sı birbirinden bağımsız birçok bölgeye ayrılacak, bu bölgeler Avrupa süper devletlerin oluşturduğu bir milletler birliğinin mandasına bırakılacaktı. İstanbul ise artık Sultan'ın oturmadığı Amerikan mandasında bulunan bir bölge olacaktı. İkinci çözüm ise himaye; Osmanlı Devleti'nin himaye altına alınmasını

[1] E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE-CAUCASE-KURDİSTAN Vol. 12, s. 8.

[2] Serie E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE Vol. 12, s. 12; Archive de Guerre 7 N 3210/Dossier 1, 1.12.1919 tarihli "Le Mouvement National" başlıklı imzasız rapor s. 3.

[3] 1.11.1919 tarihli "Le Mouvement National" başlıklı rapor, Archive de Guerre, 7 N 3210/Dossier 1, s. 1-2.

[4] Rapport du Commandant Labone "Le Mouvement National" (en Asie Mineure) 12.1.1920, Archive de Guerre, 7 N 3210/Dossier 1.

Levent Şahverdi Arşivi

öngören bu çözümlemede Sultan İstanbul'da oturmaktadır. Ve müttefik güçlerin herbiri bir coğrafi bölgeye yerleşecekti.[5]

Ülkenin geleceğine yönelik plânların yapıldığı bu sırada, İngiltere, İstanbul basınında himayelerinin istenmesi yolunda kampanya açtığı sırada, Hükûmet'in İngiliz ve Fransız himayesini istemek kararını aldığı ancak, Sadrazam'ın İtalya'yı övdüğü yolundaki söylentiler de dolaşmaktaydı.[6] Hatta, 20 Mayıs'ta Sadrazam'ın Yüksek Komiser nezdinde Fransa himayesinde bir Türkiye kurulması yolunda girişimlerde bulunduğu haberleri de dolaşmaktaydı.[7]

Fransa'nın İstanbul'daki Büyükelçisi Defrance, 29 Ağustos 1919'da Fransız Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği uzun raporda, Bir Amerikan araştırma heyetinin Filistin ve Suriye'de incelemelerde bulunduktan sonra İstanbul'a geldiğini ve bunun, halk arasında ülkenin bir yabancı gücün himayesine verileceği söylentilerinin yoğunlaşmasına neden olduğu, bu ülkenin ya Amerika veya İngiltere olacağı yolundaki inançların yaygınlaştığını bildiriyor. Ancak yine aynı rapora göre, Amerika'nın red veya kabul etmesine göre çeşitli alternatifleri inceleyen Elçi'ye göre, ".... Amerika'nın reddetmesi karşısında bizim (Fransa'nın) menfaatimiz artık Osmanlı değil, ama Türk olan devletin bütünlüğünü korumak olmalıdır...." diyerek ".... O halde takip edilecek politika, Arap memleketlerinin ve gelecekteki Ermenistan'ın (!) çıkarılmasını takiben Türklerin çoğunlukta bulunduğu bölgelerde Fransa—İngiltere ve İtalya kontroluna alınmış bir Türkiye...."[8] önermektedir.

Bu yılın sonuna doğru İstanbul Hükûmeti ile İngiltere arasında yapılan ve ancak, Mart 1920'de ortaya çıkan bir gizli antlaşma ortalığı karıştırmaya yetecektir. Buna göre, İngiltere, Osmanlı Devleti üzerinde bir manda rejimi kurmak koşuluyla, devletin bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü kabul ve ayrıca İstanbul'un Halife ve Sultan'ın oturduğu hükûmet merkezi olmasını garanti ederek Boğazlar'ı kontrolu altına al-

[5] İstanbul'da Osmanlı Bankası grubunun hazırladığı 23 Mayıs 1919 tarihli rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 169, s. 66.

[6] 24 Mayıs 1919 tarihinde İstanbul'dan çekilen gizli telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 169, s. 86.

[7] 22 Mayıs 1919'da İstanbul'dan çekilen gizli telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 169, s. 86.

[8] 29 Ağustos 1919'da İstanbul'da Defrance'tan Fransız Dışişleri'ne gönderilen rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 169, s. 120 v.d.

Levent Sahverdi Arşivi

maktaydı. Mısır ve Kıbrıs'taki haklarından vazgeçen İstanbul Hükûmeti, İngiltere'nin Suriye ve Mezopotamya'daki haklarını destekleyeceğini ve bağımsız bir Kürdistan kurulmasına hiçbir şekilde ses çıkarmayacağına söz veriyor; İngiltere ise İstanbul Hükûmeti'ni, ona karşı kurulacak tüm yarı anayasal milliyetçi düzenlemelere karşı askerî yardımla destekleyeceğine söz veriyordu.[9]

Bu tarihten itibaren antlaşmada İngilizler lehine bir çok değişiklikler yapıldığını kaydeden Fransa'nın Trabzon Konsolosu Lepissier; bir taslağının Mustafa Kemal'de saklı tutulduğunu ve bir kopyasının kendisine gönderildiğini, diğer bir kopyasının ise Ankara'da bulunan Amerikalı gazeteci Brown'a verildiğini bunun ise 1 Nisan tarihli Le Temps'de yayınlanan belgeye çağrışım yaptırdığını ekliyor.[10]

Bu rapordan şu sonuçları çıkarmak mümkündür:

a) İki değişik kanaldan ve aylar sonra bilgi sahibi edinilen böyle bir gizli antlaşma mevcuttur. Ve bu ibret belgesinde İstanbul Hükûmeti ödünler vererek kendi geleceğini güvence altına almayı plânlamaktadır,

b) Mustafa Kemal bu gelişmeden haberdardır,

c) Ankara'daki yetkililer tarafından bunun Fransa'nın Trabzon'daki temsilcisine iletilmesi ki gerçekte bu kent Anadolu'nun nefes aldığı bir kanaldır.

İngiltere'nin tek başına İstanbul Hükûmeti'yle gizli antlaşma girişimlerinden müttefiklerini haberdar ederek itilaf kanadında çatlaklar yaratmayı amaçlayan Ankara'nın ince bir diplomatik oyunu olarak da değerlendirilebilir.

Ancak, daha sonraki gelişmeler Fransa ve İtalya'nın müttefikleri İngilizlere olan güvenlerini giderek yitirmelerini ve Ankara Hükûmeti'ne yanaşma ve dialog kurmalarını hızlandıracaktır.

Nedir bu gelişmeler? İstanbul'da Meclis-i Mebusan'ın açılması ve Ahd-i Millî (Pocte National) yayınlanmasının İtilaf devletleri üzerindeki etkisi tartışılmaz.

[9] 30 Mart 1920 tarihli Fransa'nın Berlin Elçisi Marcilly'den Fransız Dışişleri'ne gizli telgraf; 1 Mayıs 1920 tarihinde Fransa'nın Trabzon Konsolosu Lepissier'den İstanbul'daki Fransız Elçiliğine yazı. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 93, s. 1-2.

[10] İbid.

Levent Şahverdi Arşivi

Çünkü, tüm imparatorluk sınırları içinde Türk hükümranlık haklarının tanınmasını, idarî, ekonomik ve malî konularda millî kalkınmanın kesin bağımsızlığını Arap çoğunluğun bulunduğu bölgede ayrıca Kars-Ardahan ve Batum'da yeni plebisit, batı Trakya'da statüyü yerleştirmek için plebisit isteyen Ahd-i Millî'nin İtilaf devletleri kanadında olumlu etki yaptığı söylenemez. [11]

Kaldı ki, nüfuzlu Osmanlıların gelişmelerle ilgili yorumları da İtilaf devletlerinin temsilcilerini etkileyici niteliktedir. Fransız Elçisi Defrance, Prens Sabahattin ile yaptığı bir görüşmede; Prens'in, milliyetçi perdelemesi arkasında İttihatçıların göreve gelmesinden duyduğu üzüntüyü dile getirdiğini, gerçek bir güç olarak ortaya çıkan milliyetçileri ve Mustafa Kemal'i zayıflatmak için müttefiklerin Türk ülkesinin bütünlüğüne saygılı olduklarını ilân ederek, ılımlılardan oluşan bir hükûmetin kurulmasını sağlar ve desteklerler ise Türkiye doğunun hayırlı, güvenli ve Bolşevizm'e karşı kale ülke durumuna gelecektir. [12]

Bu gelişmelere paralel olarak milliyetçilerin şeflerinden olan ve şimdi mebus seçilmiş bulunan Rauf Bey [13] Meclis-i Mebusan'da Anadolu'daki gelişmeleri ve amaçlarını çoşkulu bir biçimde mebuslara iletmektedir. [14]

Böylesine karmaşık ve heyecanlı bir ortamda Ali Rıza Paşa kabinesinin görevden çekildiği, yerine Mustafa Kemal sempatizanı İzzet Paşa'nın kabine kurmakla görevlendirileceği ve Rauf Bey ile Mustafa Kemal'e kabinede görev vereceği, ancak, bu kabinenin milliyetçilerce kabul edilmeyen barış antlaşması koşullarını reddedeceği söylentileri ortada dolaşmakta [15] ise de 7 Mart 1920'de Salih Paşa'nın yeni kabineyi kurmakla görevlendirilmesiyle tüm dedikodular sona erer. [16]

[11] 18 Şubat 1920 İstanbul'da Fransız Yüksek Komiseri Defrance'tan Fransız Dışişleri Bakanı Millerand'a.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 84.

[12] 1 Şubat 1920 İstanbul'da Defrance'tan Fransız Dışişleri Bakanlığı'na telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 49.

[13] İbid.

[14] 28 Şubat 1920 İstanbul'da Defrance'tan Paris'te Dışişleri'ne.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 98-103.

[15] 3 Mart 1920 İstanbul'dan Smith imzalı telgraf.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 108.

[16] 7 Mart 1920 İstanbul'da Defrance'tan Fransız Dışişleri Bakanlığı'na.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 115.

Levent Şahverdi Arşivi

Tüm bu gelişmeler, özellikle Anadolu'daki milliyetçi hareketin İstanbul'a doğru yayılma belirtilerinin ortaya çıkması ve Meclis-i Mebusan'da boy göstermesi 16 Mart 1920'de müttefiklerin İstanbul'u işgal etmesi ve Meclis'i dağıtmasıyla sonuçlandı.

İşte bu son gelişme Mustafa Kemal'e aradığı fırsatı verdi ve ülkenin hükûmetsiz kaldığı bu sırada 19 Mart 1920'de valiliklere yayınladığı genelgede seçimlerin en kısa zamanda yapılarak seçilecek beş temsilcinin Ankara'ya gönderilmesini istedi. [17]

Meclis'in 23 Nisan 1920'de açılışında Mustafa Kemal'in yaptığı konuşmayı Fransa'nın Trabzon'daki Konsül'ü Lepissier "... İngiltere'ye karşı tam bir savaş ilânı..." şeklinde değerlendirmektedir.

Böylece Mustafa Kemal'in Anadolu'ya çıkışından yaklaşık bir sene sonra ülkenin hükûmetsiz kaldığı bir sırada ulusun gerçek temsilcileri Ankara'da ulusun yazgısına el koyuyorlardı.

Kuşkusuz, Anadolu'daki gelişmeleri daha başından itibaren yakından takip etmekte ve Mustafa Kemal'in gücünü saptamaya çalışmaktaydılar.

1919 yılı sonlarında gelen raporlarda "... düzenli Yunan orduları karşısında Mustafa Kemal elindeki düzensiz güçleri İzmir yöresinde Yunanlılara karşı kullanmaktadır. Bu durumda O, müttefiklerin hiçbir kararını kabul etmeyecek ve direnecektir..." [18] derken, 1920 başında gelen raporlarda yer alan "... Ulusal hareket halk tarafından giderek benimsenmekte ve desteklenmektedir..." [19] şeklinde Anadolu'daki ortaya çıkan hareketin büyüklüğünü vurgulamaktadır.

Damat Ferit'in İngilizlerle yaptığı ve kamuoyuna duyurulması ile birlikte İstanbul'daki Fransız ve İtalyan temsilcilerinin sert protestolarına neden olan gizli antlaşma [20] İtilaf devletleri arasında soğukluğu davet etmekte gecikmemişti. İstanbul'un işgali ise ilişkilerin kopma aşamasına ulaşması,

[17] 25 Mart 1920, Trabzon'daki Fransız Konsülü Lepissier'den İstanbul'da Yüksek Komiser Defrance'a telgraf.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 162; 29 Mart 1920.
Trabzon'da Lepissier'den Defrance'a, E-LEVANT Vol. 92, s. 198.

[18] 1 Kasım 1919 tarihli rapor. Archihive de Guerre, Seri 7 N 3210, Dosya 1.

[19] 12 Ocak 1920 Raport du Commandant Labonne. Archive de Guerre, Seri 7 N 3210, Dosya 1.

[20] 4 Nisan 1920 Berlin'den Fransız Dışişleri'ne rapor.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 188, s. 25. r. -26

Levent Şahverdi Arşivi

hatta üyelerin her birinin Ankara Hükûmeti ile dialoga girerek tek taraflı çözümlemelere yönelmelerine ortam hazırladı. Çünkü, İstanbul'a yerleşen İngiltere sadece Boğazlar'ı değil Karadeniz limanlarını da kontrolu altına alıyordu.[21]

Hatta, İngiltere müttefiklerine haber vermeden Ankara Hükûmeti ile dialoga girmeyi denemiştir. Erzurum'da tutuklu bulunan General Rawlinson'u irtibat kurmak için kullanan Ankara Hükûmeti, barış müzakerelerinin başlamasında, ön koşulun İstanbul, İzmir ve Adana'daki işgallerin kaldırılması olduğunu üzerine basarak belirtmiştir.[22]

Yine Anadolu'da İtilaf devletleri arasındaki gelişmeyi İngiltere lehine bozacak bir gelişme Anadolu demiryolları şebekesinin kontrolunun bir komisyona verilmesidir ki bu komisyonda İngilizler etkindir.[23]

Diğer taraftan, işgal kuvvetleri karargâhındaki değişikler de dikkat çekicidir. Fransız General Franchet d'Esperey'in yanındaki İngiliz General Bridge, görevinden alınarak İzmir'de Yunan Genelkurmay Karargâhı'nda görevlendirilir.[24] İngiltere'nin bu davranışı müttefikleriyle arasındaki askerî koordinasyonun yeni bir boyuta ulaşması, aynı zamanda da yeni askeri girişimlerin işareti olduğu şeklinde yorumlanıyordu.

İngiltere'nin Anadolu'da, müttefiklerini ve aralarındaki sözleşmeleri aşarak, etkinliğini kurma yolundaki girişimleri, Fransız ve İtalyanları da alternatif aramaya sevk ediyordu. Bu arayış onları TBMM'e yaklaştıran bir neden oldu. Diğer ve önemli bir neden de Anadolu'da çeşitli biçimlerde günden güne etkinliğini artıran Bolşevik yayılmasıdır. Çünkü bu etken, Batılı devletlerin Anadolu ve Orta Doğu'daki çıkarlarını direkt olarak etkilemekteydi.

Bu konuda Fransız Haber Alma Örgütü'nün Bolşeviklerin Anadolu'daki çalışmalarını yakından takip ettiğini ve bilgi sahibi olmaya çalıştıklarını gösteren birçok rapor mevcuttur.

[21] 11 Mayıs 1920 Trabzon'daki Fransız Konsülü Lepissier'den İstanbul'daki Yüksek Komiser Defrance'a telgraf.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 188, s. 61

[22] İbid.

[23] 14 Temmuz 1920 İstanbul'dan Defrance'ın Fransız Dışişleri Bakanlığı'na telgraf. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 144, s.?

[24] 25 Temmuz 1920 Londra'da Fransız Asker Ataşesi General De la Panousse'dan Paris'te Fransız Genelkurmay Başkanına.

Levent Şahverdi Arşivi

Bunların en ilginç olanlarından birisi 24 Mart 1920 tarihli olanıdır ki, Moskova'da bulunmuş ve Kolçak ordularının iaşesini temin etmiş olan Kazanlı bir tüccarın Ankara'daki açıklamalarına dayanmaktadır.

Açıklamaya göre: "... Rusya'da yaşayan Müslümanlar merkezi Moskova'da bulunan ve devletin desteğini sağlamış bulunan sekiz kuruluş halinde örgütlenmişlerdir. Merkezdeki üç yöneticiden biri Aralof'tur. Her kuruluş kendine bir etki bölgesi seçmiştir... Bunlardan Orta Asya komitesinin etki bölgesi içinde; İran, Kafkasya, Anadolu, Türkistan, Afganistan ve Hindistan yer almaktadır... Orta Avrupa Müslümanları komitesi için Berlin önemli bir bağlantı yeri konumundadır... Troçki ve Lenin Asya Müslümanları arasındaki propagandalarını durdurmamaktadırlar... Amaç geniş bir Pan-Rus kurmaktır... Kore ve Azerbaycan'ın birbirine bağlanması ciddî olarak plânlanmıştır. Bolşevik liderler, İstanbul'u içine alan ve Küçük Asya'nın önemli bir limanı olan İskenderun'u gelecekte Trans Kafkasya demiryolunun son durağı olacak büyük bir Rusya yaratmayı düşünmektedirler..."[25]

Meclis'in açılmasını takiben Ankara Hükûmeti'nin şiddetle gereksinim duyduğu para, silâh, araç-gereç sağlamak üzere ilk diplomatik ilişkilerini Bolşevik hükûmetle kurmak üzere 11 Mayıs'ta Dışişleri Bakanı Bekir Sami başkanlığında bir heyeti Moskova'ya gönderdiğini biliyoruz. Bu heyet daha yolda iken Kafkaslar'daki Sovyet Ordusu Komutanı'nın; 28 Mayıs'ta Ankara Hükûmeti'ne söz verdiği Alman yapısı 20 biplanı 17 Temmuz'da Erzurum'da teslim edeceği haberleri gelmektedir.[26] Ayrıca daha mayıs ayı içinde, 30.000 tüfek, 77'lik 4 hatasya ve 4 tanktan oluşan Bolşevik yardımının Karadeniz limanlarına ulaştığını Ankara'dan dönen Labonne Fransız Dışişleri'ne bildirmektedir.[27]

Bu yardımların yanısıra Anadolu'da Bolşevik propagandasının da hız kazandığı ve tedirginlik yarattığı yazılan raporların içeriğinden anlaşılmaktadır. Öyle ki, Fransa'nın Trabzon'daki Konsül'ü Lepissier "... 24 saatte iki kez, Vali tarafından şehri terketmesinin emredildiğini ve Teğmen Boris Goetz başkanlığında Movorossiskli bir Bolşevik heyetin şehirde Fransızca

[25] 24 Mart 1920 Fransız Haber Alma Örgütü'nün "Bolşevizm" başlıklı raporu. No: 530 Archives de Guerre N 3210, Dos. 6, s. 1-2.

[26] 20 Haziran 1920 İstanbul'da, S.R. Marine Lieutenant de V. Rollin'in raporu. 7 N 3210, Dos. 6, s. 3.

[27] 22 Temmuz 1920, İstanbul'dan Labonne'un Fransız Dışişleri'ne raporu. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 145, s. 17.

Levent Şahverdi Arşivi

ve Rusça bildiriler dağıttığını..."[28] yine "Nasıl bolşevik oldum?" başlıklı 3 dilde yazılmış bildiriler halka parasız dağıtılmaktadır.[29]

27 Temmuz'da Moskova'dan dönen Dışişleri Bakanı Bekir Sami, Çiçerin'in bir mesajını iletirken ondan cephane yardımı konusunda söz aldığını hatta General Filipof kumandasında II. Bolşevik ordusunun Erzurum'a gönderileceğini söylüyordu.[30]

Ankara ve Moskova arasında başlayan yakınlaşma aslında oldukça ihtiyatlı bir gelişme çizgisi göstermiştir.

Ancak batıya ulaşan raporlar, artan Bolşevik yayılması ve bunun tehlikeleri Anadolu'da çıkarlarını korumak üzere Fransa, İtalya ve hatta ekonomik kriz içinde bulunan Amerika'yı da harekete geçirecektir. Fransa ve İtalya önce sözünü ettiğimiz nedenlerle kendilerini artık müttefikleri İngiltere'ye bağımlı saymamakta ve sorunların çözümlenmesinde Ankara Hükûmeti ile dialogu alternatif olarak görmektedirler. Doğal olarak bu yeni politik seçenek tabanda ilgili ülkelerin ekonomik çıkarlarını ifade etmektedir. Dolayısıyla TBMM'nin yarattığı tepkilere ekonomik boyut getirmektedir.

XIX. yüzyılın ortasından itibaren Osmanlı Devleti'nin, batılı sanayileşmiş ülkelerle başlattığı yeni ekonomik ilişkiler çerçevesinde, bu ülkeler (İngiltere, Fransa ve Almanya gibi) hem borç verme hem de kendi şirketleri eliyle birtakım temel ve alt yapı yatırımlarını gerçekleştirmek için büyük rakamlara varan sermaye akımını da harekete geçirmişlerdir.

Elimizde bulunan ve "İmportance Respective des Capitaux Français, Anglais et Allemands Engages en Turguie" başlıklı ve 30 Mayıs 1919 tarihli rapor ayrıntılı bir biçimde, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başladığı ayda ülkedeki yabancı sermaye, şirket ve kuruluşları hakkında önemli bilgiler vermektedir.[31]

[28] 7 Eylül 1920 İstanbul'da Defrance'tan Millerand'a.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 93, s. 236-237.

[29] 26 Eylül 1920 İstanbul S.R. Marine Lieutenant Rollin'in raporu. Archives de Guerre 7 N 3211 Dos. 1

[30] 5 Ağustos 1920 İstanbul'dan S.R. Marine Lieutenant Rollin'in "La Situation en Turquie" başlıklı raporundan. Archives de Guerre 7 N 3211 Dos. 1, s. 7.

[31] Bu rapor "Groupement General des interets Français, dous l'empire Ottoman" başkanı G. Boissiere tarafından hazırlanarak Fransa Dışişleri Bakanı Pichon'a gönderilmşitir. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 169, s. 91-100.

Levent Şahverdi Arşivi

Biz burada taraf ülke olması nedeniyle sadece Fransa ve İngiltere'yi karşılaştırıyoruz.

Bu iki ülkenin Düyun-u Umumiye ve özel şirketlere sağladığı sermaye:

	Frank	%
Fransa	3.385.278.377	59.28
İngiltere	813.312.496	14.68

İki ülkenin iç ve dış borçlardaki payı:

	Frank	%
Fransa	2.454.417.377	60.31
İngiltere	577.483.821	14.19

Savaş yıllarında ödeme yapılamaması ve birikmeler nedeniyle rakamlar daha da büyümüştür.

Ayrıca, banka, demiryolu, liman, su, maden, tütün rejisi, gaz-elektrik gibi kamu hizmetlerini de kapsayan çeşitli kuruluşlarda da bu iki ülke sermayesi önemli yer tutmaktadır. Şöyle ki:

			%	
	Fransa	İngiltere	Fransa	İngiltere
Banka	85.000.000	75.000.000	37.77	33.33
Demiryolu	512.784.000	114.613.675	46.90	10.49
Liman-İskele	55.375.000	10.000.000	67.97	12.27
Su	33.000.000	—	88.65	—
Maden	42.297.000	—	100.00	—
Diğer kuruluşlar	102.400.000	36.125.000	62.82	22.15
TOPLAM Frs.	830.856.000	235.818.675	50.58	14.36

Bu ülkeler hem verdikleri borçlardan olan alacaklarını hem yaptıkları yatırımları ve bunlardan sağlayacakları kârı güvence altında görmek istemektedirler ki bu doğal haklarıdır. Ve ödeme zamanı gelen faturalar beklemektedir.

Fransa'nın Türkiye'de bu ekonomik üstünlüğü nedeniyle Fransız sermaye ve şirketleri Türkiye'nin malî ve ekonomik yaşamına doğrudan bağlı

Levent Şahverdi Arşivi

olmaktadır.[32] Bu yatırımları garantilemek için Sayıştay eski birinci başkanı M. Charles ve Maliye Genel Müfettişi M. Jolly "Maliyenin teftişi ve organizasyonu" göreviyle İstanbul'a gönderildiler.[33]

Osmanlı Devleti'nin malî ve ekonomik açıdan alacaklı ülkelere ödeme güvencesi vermekten uzak olan görünümü, müttefikler arasında ortak bir kontrol komisyonunun kurulması ve denetime başlaması gerektiği yolunda fikirleri hazırlar.[34] Ve müttefiklerin her biri kendi etki bölgelerinde nüfuzunu sağlayacak bir çözümlemeye gideceklerdir.

Nitekim, 3 Mart'ta gözden geçirilmiş ve 8 Mart 1920'de Londra'da hazır hale getirilmiş gizli "Üçlü Uzlaşma Projesi" böyle bir yaklaşımla hazırlanmıştır. Müttefiklere, her birinin menfaatlerinin olduğu bölgelerdeki hakları tanınmakta ve eşitlik ilkesi göz önüne alınarak kurulan komisyonlarla denetim altına alınmaktadır. Bu komisyon, Türkiye'nin bağımsızlığına ters düşmeyecek, ülkenin malî, hukukî ve idarî, jandarma ve polis gibi kuruluşlarını düzenleyecek ve kontrol edecek, azınlıkların din ve dil özgürlüğünü garanti edecek, ülkedeki sanayi ve ticaret ile uğraşan vatandaşlarının haklarına dokunmayacaktı.[35]

Ancak, bu projenin hazırlanışının üzerinden henüz bir hafta geçmişken, İngilizlerin, İstanbul'un işgaliyle başlattıkları yeni politika, müttefikleri Fransa ve İtalya'nın bölgedeki çıkarlarını koruyabilmek için İngiliz-İstanbul cephesine karşı alternatif aramalarını hızlandıracaktır.

Aslında, bu iki ülkenin menfaatlerini koruma yolunda güvence aramaya iten nedenlerdeki haklılık çok sonra yayınlanan bir ekonomik raporla doğrulanmaktadır. Bu raporda sayısal verilerden hareketle varılan sonuçlar şöyledir: a) Malî durum son derece kötüdür, b) Harcamalar karşısında gelirler son derece düşüktür, c) Hükûmet müttefiklerinin malî yardımını isteyebilir.[36] Böyle bir raporun hazırlanışının üzerinden bir ay geçmeden "Devletin tüm gelir ve giderlerini" kontrol amacıyla "müttefikler arası geçici kontrol komisyonu" kurulur.[37] Çünkü, hükûmet 18.000 me-

[32] 23 Mayıs 1919 İstanbul "Le Groupe de la Bauque Ottoman" raporu. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 169, s. 67.

[33] İbid., s. 67,

[34] İbid., s. 70-71.

[35] E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 202, s. 132-135.

[36] Archives de Guerre 7 N 3257, Dos. 1

[37] 22 Ocak 1921 İstanbul çıkışlı rapor.
Archives de Guerre 7 N 3257, Dos. 1

Levent Şahverdi Arşivi

murunun aylığını ödeyememektedir. Maliye Bakanı Raşit Bey istifa eder yerine eski sadrazam Kamil Paşa'nın oğlu Abdullah Bey atanır. Artık bu aşamadan sonra Osmanlı Bankası malî kontrolü ele alır, peşisıra açtığı toplam 1.200.000 Türk lirası kredi ile asker-sivil memurun maaşı ödenebilir. O günlerde bankanın kasalarında hükûmete ait hesapta 700.000 Türk lirası bulunmaktaydı.[38]

Osmanlı idaresinin ekonomik açıdan içine düştüğü bu felaketli durumunda, Fransa ve İtalya'nın Ankara Hükûmeti'ne yanaşmalarının ekonomik boyutunu oluşturduğu kabul edilebilir.

İtilaf devletlerinin Fransa ve İtalya kanadı, yukarda belgelere dayanarak açıklamaya çalıştığımız nedenlerle oldukça güç durumda bulunmakta ve çıkar yol aramakta idiler. TBMM'nin açılmasıyla Anadolu'da yaklaşık bir yıl önce başlayan hareketin ulaştığı aşama, karşılarına, dialog kurulabilecek somut bir alternatif çıkarmakta ve Türk ulusu varlığını görmelerine yardımcı olmaktadır.

Aslında Maraş olayları nedeniyle daha TBMM açılmadan iki ay önce, Fransa tarafında, Mustafa Kemal ile görüşme ortamının hazırlanması yolunda düşünceler vardı. Ve Fransa Dışişleri Bakanlığı Beyrut'taki Yüksek Komiser General Gouraud'yu bu konuyla görevlendirmişti. General Gouraud ise İstanbul'un, bu konu ile ilgilenmesinin daha yerinde olacağı önerisini Defrance'a bildirmiş, ancak, böyle bir gelişimin Sultan'ı ve İstanbul Hükûmeti'ni yaralayacağı, müttefikler safında ise rahatsızlıklar yaratacağını en iyisi hükûmetin konuya eğilmesini temin etmenin veya Mustafa Kemal'in İstanbul'daki partizanlarından yararlanmanın yerinde olacağı yolunda önerilerde bulunmuştu.[39]

Ankara Hükûmeti'ne karşı bu çekimser hava sonraki bazı gelişmelerle ortadan kalkmış, Fransa ve İtalya'yı dialoga geçirmesi yolunda rahatlatıcı etken olmuş olabilir.

Bunlardan birincisi; Ankara-Moskova ilişkilerinin boyutlarını ortaya koymakta, şüphe ve tedirginlikleri ortadan kaldırmaktadır. Bu herhalde Mustafa Kemal'in 10 Mayıs 1920'de Chicago Tribune muhabirine verdiği

[38] 25 Ocak 1921 İstanbul'da hazırlanmış olan "Turquie" başlıklı rapor. Archives de Guerre 7 N 3257, Dos. 1

[39] 24 Şubat 1920 Paris'te Fransız Dışişleri Bakanı'ndan Londra'daki Fransız Elçisi'ne telgraf.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 92, s. 92-93.

Levent Şahverdi Arşivi

ve Fransız resmî belgelerine yansıyan biçimiyle "... Kemalist hareketin Bolşevizm'e doğru gösterdiği gelişme kuşku yaratacak bir görünüm arzetmemektedir..."[40]

İkincisini ise, Meclis'in açılışının üzerinden daha bir ay geçmeden İstanbul'daki Fransız Haber Alma Örgütü'nün bir örneğini Paris'te Savaş Bakanlığı'na diğerini General Franchet d'Esperey'e gönderdiği Ankara ve İstanbul hükûmetlerinin karşılaştırmasını yapan gizli istihbarat raporudur. Buna göre:

1—Damat Ferit'in ve hükûmetinin otoritesi yalnızca İstanbul ve İzmit'te kalmıştır. İmparatorluğun geri kalan kısımları Küçük Asya ve Batı Trakya milliyetçilerinin kontrolundadır.

2—İstanbul'un 16 Mart işgali ile müttefiklerin ezileceğini sandığı milliyetçi harekete özel bir önem kazandırmış ve şu sonuçları beraberinde getirmiştir:

a) Başkentin işgali Trakya ve Anadolu'dan vatanseverlik duygularını patlamaya dönüştürmüştür,

b) Kafkaslarda Sovyet ilerleyişi Ankara ile irtibatlarını kolaylaştırdığı gibi, müttefiklere güçle karşı koyması yolunda Ankara Hükûmeti'ni cesaretlendirmiştir.

3—Milliyetçilerin başlattığı hareket İtilaf devletlerinin elinde esir kabul edilen Sultan'a karşı bir isyan değildir.

4—Sömürgeciliğin tek suçlusu olan İngiltere aynı zamanda 16 Mart işgalinin ve neden olduğu kinin tek sorumlusudur.

5—Özet olarak ülkeyi birleştirmede tam başarısızlığa uğrayan Damat Ferit karşısında, bu başarı, Mustafa Kemal ve Cafer Tayyar sayesinde gerçekleşmiştir.[41]

Yine İstanbul'dan 10 Temmuz 1920'de Paris'te Savaş Bakanlığı'na gönderilen notta yer alan şu kayıtlar önem taşımaktadır:

"... Ulusal güçler mart ayından beri köklü değişiklikler geçirdiler. Düzenli ordular tarafından desteklenen düzensiz kıtalar, şimdi, silâh ve

[40] 22 Mayıs 1920 Beyrut'tan General Gouraud'un Fransız Dışişleri'ne yazısı. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 93, s. 34-35; Aynı konuda söylev ve demeçler, c. 3. Ankara 1981, s. 14.

[41] 20 Mayıs 1920 İstanbul'da C.A.A. dan Paris'te Savaş Bakanlığı'na gizli yazı. Archives de Guerre, 7 N 3210, Dos. 4

Levent Şahverdi Arşivi

cephane ile takviye edilmiş düzenli birlikler olarak yerlerini aldılar... Sonuç olarak, askeri güçlere dayanan otoritesi ve davasına yavaş yavaş tüm Osmanlı elemanlarını kazanan Mustafa Kemal tüm Türkiye'in itiraz edilmez şefidir..." [42]

Mustafa Kemal'in batı yayılmanlığına karşı verdiği Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın İslâm dünyasındaki etkileri de batıda yankı vermekteydi. Belki bu konuda ilk değerlendirmeleri Fas'taki Fransız Mareşal'i Lyautey yapmaktaydı. Türkiye'de bulunan Mme. Berthe Gaulis ile yazışmalar yapan Mareşal aldığı bilgiler ışığında Fransız Başvekili'ne değerlendirmelerini ve önerilerini iletiyordu. Anadolu'da saldırganlıklarının artması karşısında Fas Müslümanları da Mareşal'i Paris'e baskı yapması için uyarıyorlardı. Bütün bunların sonucu Mareşal'in kaleme aldığı mektup Fransa'nın Anadolu'da izlemesi gereken muhtemel politik seçenekleri ortaya koyması açısından önem taşıdığı kanısındayız. 21 Aralık 1920'de Başvekil'e yazdığı mektupta Türkiye'deki gelişmeleri, Mustafa Kemal'in Anadolu'daki etkinliğini ve Fransa'nın Türkiye'yi kazanmasının önemini irdeleyerek şunları ilâve ediyordu:

"... Fransa, Türkiye ile anlaşmak ve Türkiye'yi geniş ölçüde tatmin etmekle muazzam bir istifade sağlayacaktır... Doğuda Müslümanların hamisi olduğu haberi gelsin, Yunanlılardan Türkiye'yi kurtardığı ve Mısır'da, Hicâz'da itibarını kaybetmiş olan İngiltere'ye kafa tuttuğu haberi gelsin, askerî bakımdan katlandığımız fedakârlık ve zahmetlerde bir hafifleme, ferahlık hissedilecektir... Bizden başkası Türkiye'yi desteklerse daha az elverişli şartlar içinde, halk kitlesinin ve münevver sınıfın yardımından mahrum olarak daha çetin gayretler sarfetmemiz gerecektir..." [43]

Bütün bu gelişme ve nedenlere bir de ülkelerin kendi kamuoylarından gelen baskıları da eklersek, İtilaf devletlerinin Fransa ve İtalya kanadı Ankara Hükûmeti ile dialogu başlatmakta gecikmeyeceklerdir.

Bu aynı zamanda Ankara Hükûmeti'nin tanınması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, Türkiye ile ilgili sorunların çözümünde söz sahibi, güçlü ve saygınlık kazanmış hükûmettir. Ankara'da, TBMM'nin açılışını takiben hızlı bir diplomatik trafik gözlenmektedir.

Chicago Tribune gazetesi muhabiri M. Williams olduğu sanılan ve İstanbul'daki Amerikan Yüksek Komiseri'nin politik misyonla görevlendirdi-

[42] 10 Temmuz 1920, İstanbul'da C.A.A.'dan Paris'te Savaş Bakanlığı'na rapor. Archives de Guerre 7 N 3210, Dos. 4

[43] Fuat Pekin, Atatürk ve Mareşal Lyautey. Belleten, C. XX. Sayı 80, Ankara 1956, s. 654.

Levent Şahverdi Arşivi

ği bir kimsenin Mustafa Kemal'le uzun görüşmeler yaptığı belgelerde yer almaktadır.[44]

Ayrıca, Mayıs 1920 başında Ankara'ya gelen bir Fransız heyetinin 4 Mayıs'ta Ankara'dan hareket ettiği bildirilmektedir.[45]

Ayrıca, belgelerden Fransa ve İtalya'nın Türkiye ile politikalarında birleştikleri, İngiliz ve Yunanlılara artık yardım etmeyeceklerini Kilikya'da açıkca beyan ettiklerini öğreniyoruz.[46]

Ankara Hükûmeti ile en hızlı dialogun İtalya tarafından gerçekleştirildiğini görüyoruz. Çünkü 15 Temmuz 1920'de Mustafa Kemal ile İtalyan temsilcisi Comte Fago'nun Ankara'da imzaladığı antlaşmaya göre:

1—Kemalist Anadolu'da İtalyan etkinliğinin üstünlüğü kabul ediliyor,
2—İtalya eğer uygun görürse Antalya, Marmaris ve Scala-Nuoval (?) ve bu sonuncuya yakın bir liman işgal edebilecektir,
3—Anadolu'daki maden ayrıcalıkları İtalya'ya tanınacak,
4—Kemalistlere İtalyanlar tarafından 4.000.000 lira borç verilecek,
5—Anadolu'dan tahıl ihracatı konusunda İtalya'ya yetki verilecek,
6—İtalya, Kemalistleri İtilaf devletleri ile olan tüm diplomatik girişimlerinde destekleyecekti.[47] Daha sonra Kont Sforza gizli olan bu antlaşmayı imzalamak için gelecektir.[48]

İtalyan heyetlerinin diplomatik yaklaşımlarının yanısıra Fransızlar da artık beklemeden çıkarak birtakım diplomatik girişimleri başlattıkları görülüyor, nitekim, mayıs ayının son günlerinde Kumandan Labonne'un M.de Caix'ye Ankara'ya olan seyahatinde eşlik ettiği ve bu seyahatin Kilikya'da, milliyetçilerce tutuklanmış olan asker-sivil hükümlülerle ilgili olduğu belirtiliyor.[49]

Bu olumlu gelişmeler karşısında Ankara Hükûmeti de Fransız ve İtalya ile başlamış olan ilişkileri geliştirmek yolunda karşı girişimlerde bulunmaktadır.

[44] 8 Mayıs 1920 Trabzon'da Lepissier'den İstanbul'daki Fransız Elçisi Defrance'a. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 93, s. 33; 12 Mayıs 1920 İstanbul Yüzbaşı La Franque'ın rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 93, s. 49

[45] 12 Mayıs 1920 İstanbul Yüzbaşı La Franque'ın raporu.
E-LEVANT (1918-1929) TURQUİE, Vol. 93, s. 49.

[46] 2 Temmuz 1920 İstanbul S.R. Marine. Archives de Guerre 7 N 3211, Dos. 2

[47] 24 Ağustos 1920 İstanbul, S.R. Marine. Archieves de Guerre 7 N 3211, Dos. 2

[48] 4 Ağustos 1920 İstanbul Lieutenant V. Rollin, S.R. Marine; Archives de Guerre 7 N 3211, Dos. 2.

[49] 25 Eylyül 1920 tarihli, Paris'teki İngiliz Elçisi Conte Derby'e rapor. E-LEVANT (1918-1929) TURQUIE, Vol. 188, s. 94-95.

Levent Şahverdi Arşivi

Mustafa Kemal tarafından Fransızlarla antlaşma girişimlerinde bulunmak üzere Albay Hayri'nin, önce General Gourand ile görüşmek üzere Kahire'ye gönderildiği ve buradan Paris'e, Quai d'Orsay'e, "... Kemalistlerin Fransızlarla bir sorunu olmadığı ve antlaşma zemini aradıkları..." yolundaki önerilerini yinelemek üzere gittiği[50] ve ayın 28'inde Albay Hayri'nin Paris'te olduğu ve Ankara'nın barış ortamının sağlanmasında insiyatifi ele aldığı ve her şeye rağmen Ankara ile olan düşmanlıklara son verilmesi gerektiği yolundaki Pellé'nin[51] notu artık iki ülke arasındaki ilişkilerin 1920 yılı sonlarında olumlu gelişme kaydettiği yolundadır.

Bundan sonraki gelişmeler 1921 yılı içinde iki ülkenin Ankara Hükûmeti ile imzaladığı yazılı antlaşma metinlerinde anlamını bulacaktır.

SONUÇ

Anadolu hareketinin Mustafa Kemal'in liderliğinde koordineli bir biçimde başlatılması, daha başından itibaren İtilaf devletlerince dikkatle takip edilmekteydi.

TBMM'nin açılması ile yeni boyut kazanan Ulusal Kurtuluş Savaşı, ancak bu aşamadan sonra, bir kısım Batılı devletlerin dikkatini çekmeye başlamıştır.

Aslında TBMM'nin açılışına tepkiler, yukarıda belgelemeye çalıştığımız şekilde İtilaf devletleri grubunun parçalanmasına ve iki müttefik Fransa ve İtalya tarafından tanınması anlamına gelecek diplomatik dialogun başlaması biçiminde kendini ortaya koymaktadır. Gerçekten, burada TBMM'nin açılışına yabancı basın organlarında gösterilebilecek tepkileri inceleyerek yola çıkmayı düşünmedik. Zaten başvurduğumuz "Le Temps" ve "Time" gazetelerinin bu dönemi ilgilendiren nüshalarında fazla bir şey bulamadığımızı da itiraf edelim.

Ancak, İngiltere'nin ısrarla savunduğu politikasının 1921 yılı sonlarında iflas ettiğini görmesiyle TBMM'nin batıdaki etkilerinin son halkası da tamamlanacaktır.

[50] 4 Kasım 1920 Kahire, diplomatik memur Henri Gaillord'an Paris'te Dışişleri Bakanı Mr. Leygues'e. E-LEVANT (1918-1920) TURQUİE, Vol. 170, s. 151.

[51] 28 Kasım 1920 Paris Pellé'in notu. E-LEVANT (1918-1920) TURQUİE, Vol. 169, s. 249-250.

Levent Şahverdi Arşivi

COPIE

TELEGRAMME

SECRET

CONSTANTINOPLE le 22 Mai à 13 h 30 reçu le 26 / 5/19

Le 20 Mai grand-vizir a fait démarche auprès Haut-Commissaire pour proposer création d'une Turquie viable sous protectorat français.

de Péra le 24/5/19 12 H.6 reçu le 26 Mai 1919 16H.

Référence à télégramme du 22 Mai.
Démarches faites auprès Haut Commissaire français semble avoir été faite auprès Anglais et Italiens. De source sûre, Conseil Ministres est décidé à demander protection mais hésite entre France et Angleterre; grand vizir préconise Italie. Solution (3 gr.faux) nation pour résister aux exigeances Entente est onvisagée dans certains milieux gouvernementaux. Anglais ont provoqué campagne Presse turque et création association turque ayant pour but de demander protection à Angleterre.

Ampliation:
Pdt République
Pdt Conseil
M.E.Dir.Pol.

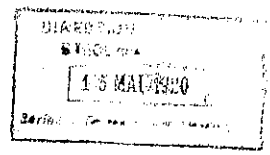
22 Mayıs 1919 ve 24 Mayıs 1919 tarihli Telgraflar: İstanbul Hükûmetinin yabancı devletlerin himayesini aramaları hakkında (Fransız Dışişleri Bak. Arşivi E-Levant (1918-1929) Serisi, Vol. 169, s. 86).

Levent Sahverdi Arşivi

DÉCHIFFREMENT

D=

N° 24 R.

TREBIZONDE, le 1er Mai 1920

Par Constantinople,

Reçu par courrier le 14 mai 1920

Je tiens d'une source habituellement sûre le texte du traité secret qui passe pour avoir été conclu entre l'Angleterre et la Turquie. Je transmets ci-dessous à V. E. la traduction de ce document.

"Ont été délégués et autorisés à signer,

Au nom de la Grande Bretagne: MM. J. Fresner (ce nom est douteux) et W.N. Churchill,

Au nom de l'Empire Ottoman, le Grand Vizir Damad Ferid Pacha.

Entre les sus-dits plénipotentiaires, il a été décidé ce qui suit:

1° - le Gouvernement Britannique, à la condition d'être investi d'un mandat général sur l'Empire Ottoman, prendra soin de son intégrité et de son indépendance.

2° - Constantinople restera le siège du Khalifat et du Sultanat, les détroits étant sous la garde et le contrôle de l'Angleterre,

3° - La Turquie ne s'oppose pas à la formation d'un Kurdistan indépendant.

4° - En échange de quoi le Gouvernement Turc garantit, en cas de nécessité, son appui matériel à l'Angleterre pour le maintien de la souveraineté sur la Syrie et la Mésopotamie et, dans le même tut, promet son appui moral découlant

Levent Şahverdi Arşivi

AFFAIRES ÉTRANGÈRES TÉLÉGRAMME A L'ARRIVÉE DUPLICATA

DECHIFFREMENT

- 2 -

du Khalifat dans toutes les questions intéressant tant la Syrie et la Mésopotamie que les autres contrées habitées par des Musulmans.

5° - L'Angleterre s'engage à appuyer militairement le Gouvernement ottoman contre les organisations nationales demi-constitutionnelles qui se formeraient contre son autorité.

6° - La Turquie renonce à tout droit sur l'Egypte et sur l'île de Chypre,

7° - La présente convention doit être considérée comme un engagement privé et semi-officiel . Le Gouvernement Anglais n'en promet pas moins toute son assistance aux représentants de la Turquie à la Conférence pour faire aboutir leurs revendications, conformément au plan de la présente entente, et s'emploiera activement à leur faire donner satisfaction,

8° - Lorsque les conditions de la paix auront été arrêtées au Conseil Suprême, S. M. le Sultan précisera les détails de l'article 4° dans un nouvel accord conforme à l'esprit de ce chapitre qui devra conserver le même caractère secret.

Cette convention faite à Constantinople a été signée en double le 12 septembre 1919."

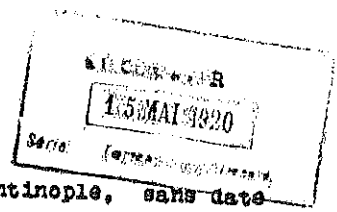
(à suivre)

Communiqué Ambassade./.

LEPISSIER

Levent Sahverdi Arşivi

DECHIFFREMENT

N° 25. 8

TREBIZONDE, par Constantinople, sans date
PRIORITE. reçu par courrier le 14 mai 1920.

Suite du N° précédent.

••••••• D'après le même informateur, cet accord aurait été modifié et complété depuis cette date par de nombreux articles additionnels par lesquels l'Angleterre, avec la complicité de Damad Ferid, aurait accentué sa main-mise sur l'Empire ottoman réduit, sous le contrôle anglais et l'autorité d'un Sultan investi de prérogatives exorbitantes, à état semi-constitutionnel.

La Syrie serait maintenant encore comprise dans les projets d'accaparement anglais.

Une clause spéciale reconnaîtrait, en outre, au Sultan une annuité de 500,000 livres sur le budget des Indes et garantirait au Gouvernement ottoman des avances immédiates gagées sur le chemin de fer du Hedjaz.

Le libellé du traité qui m'a été remis aurait été copié sur le texte détenu par Kemal Pacha lui-même et dont une autre copie aurait déjà été confiée, avec mission de le publier, à un journaliste américain du nom de Brown, venu, il y a quelque temps, à Angora. Ce document est, en tout cas, certainement le même que celui auquel il est fait allusion dans le journal "Le Temps" du 1er avril. M. Brown se serait également vu confier, pour le divulguer, un dossier duquel il résulterait qu'Anzavour est un agent britannique.

Je ne suis évidemment pas en mesure d'affirmer la réalité d'une entente secrète anglo-turque, mais il est certain que l'ac-

Levent Şahverdi Arşivi

AFFAIRES ETRANGÈRES — TÉLEGRAMME A L'ARRIVÉE — DUPLICATA

DÉCHIFFREMENT

Trébizonde N° 25

-2-

sord est tenu pour existant dans tous les milieux nationalistes. Ceux-ci veulent voir dans l'occupation de Constantinople, dans l'arrivée simultanée au pouvoir de Damad Ferid Pacha, dans les incidents de Bideha, d'Eski-Chekir, dans ceux de Sivas, dans la convention Boghos-Nubar-Cherif-Pacha, dans l'action de l'émir Feigal en Syrie, dans certains troubles de Cilicie dont ils renient la paternité, autant d'indices du travail souterrain des agents anglais tendant à la réalisation de la convention secrète.

Cette croyance domine actuellement dans les esprits, au point d'en arriver presque à modifier l'orientation du mouvement national; la lutte entre Angora et Constantinople prend les apparences d'un duel anglo-turc.

La politique britannique, ou ce qu'on croit être la politique britannique, tend à rendre les difficultés inextricables »/»

Communiqué Ambassade»

LÉPISSIER.

Fransız Konsolosu Lepissier'in Trabzon'dan İstanbul Hükûmetinin İngiltere ile yaptığı gizli Antlaşma hakkında uzun raporu (E-Levant (1918-1929) Serisi, Vol. 93, s. 1-2-3-4)

Levent Sahverdi Arşivi

151

Agence Diplomatique
Consulat Général
de France
Egypte

Le Caire, le 4 Novembre 1920.

Communiqué à la Sous-Dir. Afrique.

Direction des Affaires
Politiques et Commerciales.

ASIE.

No. 210

M. HENRI GAILLARD, AGENT DIPLOMATIQUE de FRANCE en EGYPTE, à SON EXCELLENCE MONSIEUR LEYGUES, PRESIDENT du CONSEIL, MINISTRE des AFFAIRES ETRANGERES, à PARIS,

Un Lieutenant-Colonel de l'armée égyptienne, M. Khaïry, est venu dernièrement proposer à cette Agence de se rendre au quartier général de Moustapha Kemal pour y fixer, selon nos instructions, les bases d'une paix amicales.

Le Colonel Khaïry, Circassien d'origine, a conservé des attaches de famille à Sivas et connaît personnellement le Général en chef turc avec lequel il correspond. Il m'a laissé entendre que les Kémalistes n'avaient aucune raison d'être hostiles à la France et qu'on pourrait rapidement trouver un terrain d'entente. Il a ajouté qu'ayant reçu une instruction française, il serait heureux de rendre service à notre pays, mais qu'il était Ottoman avant tout et qu'il ne faudrait pas compter sur lui pour obtenir des renseignements susceptibles de nuire à la cause de la Turquie.

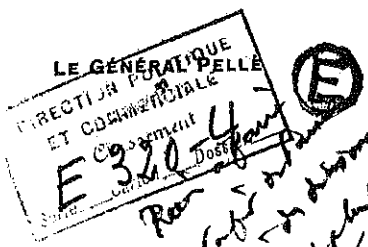
Levent Şahverdi Arşivi

Le Général Gouraud auquel j'ai fait part de cette offre, m'a répondu qu'il désirerait s'entretenir avec le Colonel Khalfry, Mais ce dernier a quitte Le Caire pour Paris le 2 de ce mois et m'a dit, avant son départ, devoir se rendre au Quai d'Orsay pour y renouveler son offre. Dès lors, il sera facile à Votre Excellence et au Général Gouraud qui se rend en France de voir si les services du Colonel Khalfry sont utilisables./.

Henri Gallard

Henri Galliard'ın 4 Kasım 1920 tarihinde Kahire'den Başbakan ve Dışişleri Bakanı M. Leygues'e Mustafa Kemal'in Albay Hayri'yi Fransızlar nezdine göndererek başlattığı barış girişimleri hakkında yazısı (E.Levant (1918-1929) Serisi: Vol. 170., s. 151 ö.-a.).

Levent Sahverdi Arşivi

Paris
Paris, le 28

Mon cher ami

Naby-Bey m'a dit hier qu'il savait qu'un certain Colonel Hüri-Bey, envoyé par Kemal, était arrivé à Paris pour négocier un armistice avec Gouraud - Je ne l'ai pas prévenu à l'Ambassade.

En effet dans la journée, Jean Herbette téléphonait à Gouraud qu'il avait reçu la visite d'un envoyé Kemaliste et lui demandait rendez-vous pour ce matin.

De toutes manières, il faudra faire un accord avec les Kemalistes pour la cessation des hostilités, sans attendre

Levent Şahverdi Arşivi

la conférence
Il est intéressant qu'ils en
prennent l'initiative, (si c'est exact.)

Il est donc intéressant de voir
ce qu'est le bonhomme, (qui commence ses
visites par Herbette.)

Il y aurait lieu de donner une
directive à Gouraud sur ce qu'il
doit lui répondre.
Herbette doit voir Gouraud à 10h15

Bien cordiales amitiés

Pelle

General Pelle'nin Albay Hayri'nin Paris'e varışı ve amacı hakkında 28 Kasım 1920 tarihli yazısı (E-Levant (1918-1929) Serisi. Vol. 169., s. 249-250 ö.-a.).

Levent Sahverdi Arşivi

d'un Télégramme chiffré parvenu [illegible]
le 21 Mai 1920 à 22 H.15

Arrivé 25 MAI 1920 11-A

CONSTANTINOPLE, le 20 Mai 1920 à 10 H.5

C.A.A. à Ministre Guerre Paris.

878 à 883

N°/.9/2P. Comme suite à 2918/2P.

Au moment ou peuple turc apprend conditions de paix, situation générale en Turquie est caractérisée comme suit :

1°/Gouvernement Damad Férid exerce seulement autorité sur Constantinople et région Ismidt; tout le reste empire ottoman, aussi bien Thrace orientale qu'Asie Mineure est sous emprise nationalistes.

2°/ Depuis occupation militaire Constantinople 16 Mars, mouvement nationaliste, au lieu d'être réprimé comme l'escomptaient Puissances Ententistes, a pris importance particulière, Extension du mouvement est dûe aux causes suivantes :

A)-Explosion colère patriotique provoquée par occupation capitale qui déclanche mobilisation Thrace et Asie Mineure.

B)-Echec des troupes d'Anavour, dans région Bitua et Panderma, puis des troupes gouvernementales qui ne font aucun progrès dans région Bolou-Aba-Bazar (douteux) Ces troupes qui n'ont ni cohésion, ni confiance dans leurs chefs sont mûres pour panique ou se noyer dans les rangs nationalistes

C-) Connaissances des conditions de paix que Turcs ne voulaient pas prévoir aussi dûres après douceur conditions armistice.

D)-Avance bolchévique au Caucase qui permet liaison facile entre Gouvernement Angora et gouvernement Soviets et qui encourage nationalistes à s'opposer par force à conditions Entente.

E)-Certitude ancrée chez nationalistes que Français, Italiens et peut être même Anglais ne sacrifieront par un homme pour aider Hélléniques à conquérir territoire.

3°/ Mouvement nationaliste n'est pas rebellion contre sultan qui est

Levent Şahverdi Arşivi

qui est considéré comme prisonnier des Alliés.

Dans récente visite à Colonel Ronderay à Karagatch, vers 15 Mai, Djafer-Tayar a déclaré:

CITATION. Si peu d'argent matériel et hommes, mais mes soldats sont braves, sobres et résignés. Compte arrêter Grecs dès le début. Si Sultan était libre, il agirait comme moi. FIN CITATION

A signaler modération dont font preuve chefs nationalistes vis-à-vis populations chrétiennes, paticulièrement en Thrace et à Brousse.

4°/Mouvement nationaliste en Thrace est aidé par sujets ottomans de race bulgare xxxxxxxxxxxxxx et favorisé secrétement par gouvernement bulgare qui ne cache pas déception de voir Thrace Orientale et Occidentale attribuées à Grèce. Note à ce sujet a été remise par gouvernement bulgare à Haut-Commissaire Français à Sofia.

5°/ Essais d'entente du gouvernement Damad-Férid avec nationalistes se précisent. Relations du gouvernement central ouvertes avec Djafer Tayar, occultes mais presques certaines avec Mustapha-Kemal

6°/ Attitude nationalistes vis-à-vis Grandes Puissances Entente reste très nette :

A/ Haine contre Angleterre accusée d'impérialisme et rendue responsable occupation 16 Mars.

B/Reconnaissance politique bienveillante Italie et France à Conférence de la Paix, Officiers Français voyageant sur côte Asie Mineure sont toujours objet neutralité bienveillante des chefs nationalistes.

7°/ En résumé, échec complet du Ministère Damad-Férid pour ramener union en Turquie. Cette union est au contraire réalisée par nationalistes qui sous la direction de Mustapha Kémal et Djafer-Tayar sont maîtres du pays. Avec clauses actuelles traité de paix, il faut prévoir A/une attaque possible des nationalistes pour chasser Grecs de Smyrne B/une résistance probable des troupes de Djafer en Thrace Orientale pour s'opposer à l'entrée des Helléniques. Cette résistance peut être très sérieuse, car si soldat turc est las de la guerre, il est resté rustique et brave et est susceptible obéir à chefs énergiques comme Djafer pour défense du sol.

8°/Ai communiqué présent télégramme à Ht-Commissaire de France Constantinople.

Prière de communiquer à Général Franchet d'Espérey./.

F I N .

ETAT-MAJOR DE L'ARM. 3e Bureau SECTION D'ORI.

Copie pour :
M.le Général Franchet d'Espérey

İstanbul'dan Paris'te Savunma Bakanlığına, İstanbul ve Ankara Hükûmetlerinin karşılaştırması ve Mustafa Kemal'in yadsınamaz üstünlüğü hakkında 20 Mayıs 1920 tarihli gizli rapor (Fransız Harp Tarihi Belgeleri, Türkiye Serisi Karton 7 N 3210., Dosya 4).

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

HEYET-İ TEMSİLİYE İZMİT İLİŞKİLERİ

(Eylül 1919 - Nisan 1920)

Doç. Dr. ENVER KONUKÇU

Millî Mücadelenin ilk siyasî yasama ve karar organlarından biri olan Heyet-i Temsiliye, Erzurum'da teşkil edilmiş ve Sivas'da son şeklini almıştır[1]. Bu heyetin başkanı M. Kemal'dir. Yayınlanan tamim ve beyannamelerin, telgrafların altındaki imza ise, "Heyet-i Temsiliye namına", "Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Heyet-i Temsiliyesi namına"dır. Bu teşkilât, İngiliz belgelerinde; "Representative Committee for the Defence of National Rights in Anatolia and Roumelia" şeklindedir. Heyet-i Temsiliye, Eylül 1919'dan başlayarak, Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihine kadar, faaliyetlerini sürdürmüş, çeşitli iç ve dış meselelerin çözümlenmesinde başvuru yeri merkezi olmuştur.

Heyet-i Temsiliye Reisi M. Kemal, çeşitli meseleleri görüşmek üzere, yurdun birçok yeri ile telgraf görüşmeleri yapmış ve gerekli tamimleri göndermiştir. Bu merkezler arasında İzmit Livası veya Müstakil Mutasarrıflığı da bulunmaktadır. Nitekim, Eylül 1919 sonlarında İzmit'in durumu önem kazanmış ve buranın Heyet-i Temsiliye nezdinde kazanılması gerekmiştir.

İzmit Mutasarrıflığı, Sivas ve sonra Ankara'nın İstanbul ile bağlantısını temin eden önemli kara ve deniz yolları üzerinde bulunuyordu. Anadolu'dan gelen Kastamonu, Bolu, Ankara, Adana, Afyon, Kütahya ve Eskişehir kara ve demiryolu da bu bölgeden geçmekte idi.

XIX. yy'a kadar Osmanlı mülkî teşkilâtında Kocaeli ismi ile yer alan İzmit, daha sonra "müstakil mutasarrıflık" haline sokulmuştur. Batıda Üsküdar, güneyde Ertuğrul (Bilecik), Hüdâvendigâr (Bursa), doğuda Bolu Mutasarrıflığı kuzeyde ise Karadeniz ile çevriliydi. II. Abdülhamid devrindeki kazaları: Merkez, Adapazarı, Geyve, Kandıra ve Karamürseldir. Bu merkezlere bağlı nahiye: 12, köy: 606 ve nüfus da 222 760'dır[2].

Bolu gibi "Sefine-i Nuh" u andıran bu sancakda yerliler, göçmenler ve azınlıklar oturmakta idi. Göçmenler, harpler sebebi ile yerlerini terk

[1] Selahattin Tansel, Mondros'dan Mudanya'ya Kadar, Ankara 1978 c. II, s. 57-58.

[2] Vital Cuinet, La Turquie d'Asie, Paris 1895 s. 303-400.

Levent Sahverdi Arşivi

ederek göç eden Rumeli, Kırım, Doğu Karadeniz ve Kafkasyalı halkdır. I. Abdülmecid (1839-1861) zamanında İzmit havalisine denizden ve karadan çok zorlu geçen yolculuk sonunda gelerek yerleşmişlerdir. 1877-1878'den az önce de çok kalabalık göçmen grubu Adapazarı ve Sapanca dolaylarında iskân edilmiştir.

Tebaa-ı Şahane / Millet-i Sadıka'dan Ermeniler ise, Şah Abbas (1588-1629) ve Nadir Şah (1736-1747) devirlerinde Ermenistan ve Batı İrandan Anadolu'ya geçmişler, özellikle ticarî ve tarım imkânları daha elverişli yerlere, bu arada İzmit ve havalisine de yerleşmişlerdir. İzmit karşısında, Amerikalı ve Fransız misyonerlerin malî ve kültürel açıdan destekledikleri Bahçecik, meşhur bir kilisenin bulunduğu, patrikhane'ye ve kiliselere rahip yetiştiren Ermeşe, Ovacık, Arslan Bey, Derbend, Adapazarı ve Geyve'de iskân edilen ermeniler, zaman zaman isyanlara da yeltenmişlerdir. Sakarya boylarında Ruslarla işbirliği ederek, İstanbul'u arkadan vurma plânları da, Talat Paşa Hükûmeti tarafından ortaya çıkarılmış, sorumluları cezalandırılmıştır. 1915 de bir kısım Ermeniler tehcire tâbi tutulmuş ise de bunlar Mütarekeden sonra (1918) İtilâf Devletlerinin himayesinde tekrar eski yerlerine dönmüşlerdir.

İzmit, Heyet-i Temsiliyenin teşekkülüne kadar şu mutasarrıflar tarafından idare edilmiştir[3]. İbrahim Süreyya[4], Mahmut Mahir, Ahmet Anzavur ve Ali Suat. İbrahim Süreyya M. Kemal Paşa'nın yakın dostlarından idi. Rauf Beyle Anadolu'ya geçmiş ve Erzurum ile Sivas kongrelerine de katılmıştır. Mahmut Mahir yeteneksiz bir idareci olup, İzmit'deki asayişsizliğin önüne geçememiştir. Emekli bir general aracılığı ile bölge halkı, Dahiliye Nâzırı ve Zeki Paşa'ya başvurmuş ve Ahmet Anzavur mutasarrıf olarak gönderilmiştir. Ahmet Anzavur'u ve kişiliğini yakından tanıyan İstanbul basını ve bazı devlet adamları bu tayini şaşkınlıkla karşılamıştır. Damat Ferit Paşa ve Dahiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, bu tenkitlere kulak tıkamışlar, "İzmit eşkiyalarından malûm-ül-esamî eşhasın istisal ve derdestleri hakkında, şehrimizden bugün mahal-li memuriyete azimet edecek olan İzmit Mutasarrıfına evâmir-i lâzıme ita edilmiştir" şeklinde beyanatla yetinmişlerdir. Ahmet Anzavur, Mutasarrıf olduğu kısa müddet zarfında,

[3] Salnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye-1334, Dersaadet, 1334 s. 728.

[4] Salnâme-i Devlet-i Âliye-i Osmaniye-1334, s. 728-730 İzmit ve kazalarındaki görevliler de şunlardır: Tahrirat Müdürü; Ali Galip Bey, Müftü; Hasan Fehmi Efendi. Kaymakamlar; Adapazarı: Fuat (Carım), Geyve; Mahmut Mahaeddin, Kandıra: Recep Ragıp, Karamürsel: Abdulfettah, İznik: Akif ve Yalova: Mehmet Ali.

Levent Şahverdi Arşivi

Kuva-yı Milliye'cilere karşı cephe aldı. Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinin çalışmalarını önemli ölçüde engelledi ve bu kuruluşları "İttihatçı" olarak suçladı. Abaza ve Çerkezler üzerindeki şahsî nüfuzu ile, Adapazarı, Akyazı, Hendek ve Sapanca dolaylarındaki eşkiyayı düze indirerek dehaletlerini sağladı. Ama bunun yanında, "dini siyâsete alet etmek", "İttihat ve Terakki düşmanlığı" gibi alışkanlıklarından da asla vazgeçmedi[5]. M. Kemal Paşa ise bu sıralarda Samsun'a çıkmış, Amasya ve Sivas üzerinden Erzurum'a geçmişti. Üçüncü Damat Ferit Paşa Hükûmetinin işbaşına geçmesinden az sonra da Ahmet Anzavur, İzmit'deki görevinden alındı. Para ve tâlimatla Balıkesir havalisine gönderildi (Ağustos 1919).

Ali Suat Bey'in atama tarihi 9 Ağustos 1919'dur[6]. Mülkiye mezunu olup, bir ara Bitlis Vâli Vekilliği görevinde bulunmuş, daha sonra da müstafi sayılmıştır. Damat Ferit Paşa'nın icraatını tenkit etmekten de kaçınmayan Ali Suat, yine onun önerisi ile İzmit Mutasarrıflığına gönderilmiştir. Bu mutasarrıf, Türkiye'nin haklarının A.B.D Başkanı Woodrow Wilson'un meşhur ilkeleri ile savunulabileceğine inanmış, o yüzden mevcut[7] durum ve Türklerin istekleri hakkında bir açık mektup da kaleme almıştı[8]. Ali Suat, İzmit'te sekiz aydan fazla yöneticilik yaptı. Bu müddet zarfında Mutasarrıflık çok önemli olaylara sahne oldu. Bunlar; Ali Suat Anlaşmazlığı, 1. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Asım'la yazışmalar, Bekir hadisesi, Hikmet'in Kuva-yı Milliye aleyhindeki faaliyetleri, Yahya Kaptan ve öldürülmesi, Meclis-i Mebusan ve Büyük Millet Meclisi için seçimler ve Ankara'ya gizli yollardan giden miletvekillerinin İzmit'ten, Adapazarı ve Geyve'den geçmeleridir. Sivas ve Ankara'daki Heyet-i Temsiliye bu yüzden İzmit'le sürekli telgraf görüşmelerinde bulunmak zorunda kalmıştı.

1 — Ali Suat Anlaşmazlığı (Ekim 1919)

28 Eylül 1919'da, Heyet-i Temsiliye adına M. Kemal Erzurum'a bir telgraf göndererek, Adapazarı ve İzmit'deki Kuva-yı Milliye'nin İstanbul Hükûmeti ile ilişkisini şu şekilde ifade etmekte idi;

[5] Takvim-i Vekayi No: 3535, 29 Nisan 1335, s. 1 İleri, 8 Kanun-ı Evvel 1335, s. 3

[6] Takvim-i Vekayi No: 3621, 12 Ağustos 1335, s. 1 İleri, 12 Ağustos 1335, s. 2

[7] Wilson Prensipleri Cemiyeti (14 Ocak 1919) için bkz: Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler, İstanbul, 1986, s. 245-263.

[8] "Amerika Cemâhir-i Müctemia'sı Reis-i Muhteremi Wilson Hazretlerine Açık Mektup, Dersaadet, 1919" Bkz: Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Kütüphanesi No: 493.

Levent Sahverdi Arşivi

"... Adapazarı, İzmit ve havalisindeki Kuva-yı Milliye, Hükûmet-i Merkeziye'nin mecnunane ve ihanetkârane harekâtından nâşi derhal lüzum-ı iskatını Zat-ı Hazret-i Padişahiye arz ve iblâğ eylemiş ve Ferit Paşa Kabinesinin tereddüdü halinde İstanbul'a mübeyyâ bulunmuş olduklarını ve bu surette hareketlerine karşı İtilâf Devletlerinin bîtaraf kalacakları hakkındaki teminata tamamen kani bulunduklarını bildirmişlerdir"[9]. Heyet-i Temsiliye'nin tamim ve bildirilerini zamanında ve gereği gibi haber alamayan, anlamayan Kuva-yı Milliye'de, bazı mahallî baskılar sonunda göze çarpmakta idi. 1 Ekim 1919'da, tekrar Erzurum'la tel görüşmesi yapan M. Kemal "... İzmit'in de henüz kazanılmamış bulunduğu" nu ifade etmekte idi[10]. Mutasarrıfın İstanbul ile ilişkilerini devam ettirdiği Heyet-i Temsiliye tarafından öğrenilince, M. Kemal 2 Ekim 1919'da Ali Suat Bey'i makine başına çağırarak, hâlâ Damat Ferit Paşa'ya bağlılığın sebebini sordu. Mutasarrıf, İzmit'de "tarafsız idare"yi devam ettirdiğini, halkın fikir ve düşüncelerinde serbest olduğunu, M. Kemal Paşa'yı da hür vicdan sahibi olarak tanıdığını, Sivas'daki hareketin de "İttihatçılığı canlandırma" gayesi güttüğü cevabını vermiştir. Yine aynı tarihde gerçekleşen ikinci tel görüşmesinde M. Kemal, tutumunu sertleştirerek, Mutasarrıf'tan daha açık davranış, içinde olmasını istemiştir[11]. Burada, M. Kemal şu hususların da açıklanmasını istemiştir; [12].

1. Siz hâlâ tarafsız kalmayı arzu ediyorsunuz. Halbuki takip ettiğiniz davranış, kesinlikle tarafsızlıkla bağdaşmıyor. Milletin bağrından kopup gelmiş Kuva-yı Milliye'ye, millî teşkilâta tarafsız kalınamaz.

2. Hâlâ Damat Ferit Paşa Hükûmetinin memurluğunu yapmaktasınız.

3. Damat Ferit Paşa'ya itimat etmiyorsanız, bunu hemen Dahiliye Nâzırına resmen bildiriniz.

4. Millet dışında, İstanbul'a ve Damat Ferit Paşa'ya bağlılığınızı sürdürmek kararında iseniz, İzmit Livası halkını serbest bırakınız.

5. Bu durumda İzmit'te kalmanız beyhudedir. Hemen İstanbul'a hareket etmeniz gereklidir.

[9] Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 24 / 3043.

[10] Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, İstanbul, 1960, s. 331.

[11] Kemal Atatürk, Nutuk, İstanbul 1960 c. 1, s. 191, III, s. 1049 vsk: 120, III, s. 1049 vsk: 120 cevabı.

[12] Nutuk, aynı eser.

Levent Şahverdi Arşivi

6. Şu andan itibaren tarafsızlık ve Damat Ferit konusunda ısrar ediyorsanız, sorumlu sayılırsınız.

7. Kongre ve Heyet-i Temsiliye, İttihatçılığı canlandırma gayesini taşımamaktadır. İlişkimiz olmadığını zaten açıklamıştık. Kaldı ki bu partinin devamı sayılmak, safdillikten başka birşey değildir.

Ali Suat, bu sert telgraf karşısında yine bildiklerinden şaşmamış, hatalı anlayışlar mevcut olduğundan bahsetmiştir. Nitekim, M. Kemal Paşa'ya cevabî telgrafında, bu ithamlara karşı savunma yapmak gereğini duymuştur.

1. Görüşünüz doğrudur. Tarafsızlığı kendim için düşünmüyorum. İzmit'in iyi bir şekilde idare edilmesi gayesini gütmektedir. Şehir'de ve livada çok çeşitli görüşler vardır. Bunlara karşı tarafsızım. Böyle davranmak elzemdir.

2. Ferit Paşa Hükûmetine karşı da tarafsızlık içindeyim.

3. Mutasarrıflıktan ayrılıp gidemem. Bu benim için şeref meselesidir.

4. Şu andaki durumdan ve gelecekteki hareketlerimden tabiî ki ben sorumluyum.

5. Sizin beni tehdit ettiğiniz kanaatini de taşımıyorum. Zira şahsınızı yakından tanırım. Hür düşünce ve karara saygılı bulunduğunuzu biliyorum.

M. Kemal ve Ali Suat bu görüşmelerden sonra da münâsebetlerini devam ettirdiler. Yazışmalar, görüşmeler sürdürüldükçe,Mutasarrıfın "tarafsızlık" ilkesi içinde, millî teşkilâta da yardımcı olduğu görülmüştür. Ali Suat Bey, bir ara askerî ve mulkî erkânla, halk etmsilcileri ile görüşmüş, onların Heyet-i Temsiliye safında yer almalarını da önermiştir. Ancak, İzmit'in İstanbul'a yakınlığından çekinen bir kısım halk, İtilâf Devletlerinin veya Hükûmetin kendi şehirlerine tedip kuvveti bile gönderebileceğinden korkmakta idiler[13].

M. Kemal ise Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetine, mülkî ve askerî yetkililerle vaki görüşmelerinde, Damat Ferit Paşa Hükûmetinin yakında düşme ihtimali bulunduğunu, o yüzden de serbestçe hareket etmeleri tavsiyesinde bulunmuştur.

[13] Nutuk III, s. 1049-1051 vsk: 120-122 Nutuk I, s. 192.

Levent Sahverdi Arşivi

Ali Rıza Paşa Kabinesinin işbaşına geçmesinden sonra, Ali Suat Bey Heyet-i Temsiliye ile daha yakın ilişkiler içinde hareket etti. Nisan 1920'ye kadar meydana gelen hadiselerde M. Kemal'in görüşlerinde daha isabetli olduğunu anladı. Nitekim, Adapazarı ve Düzce ayaklanmalarının cereyan ettiği bir sırada, Damat Ferit Paşa kendisini görevden almış ve yerine kendi taraftarı olan İbrahim'i göndermiştir. İzmit halkı, bir kere daha, bu tarihlerde M. Kemal'in teşhislerinde haklı olduğunu görmüş, 18 Mayıs 1920'de Damat Ferit Paşa'nın şehirlerini ziyaretinde dükkânlarını açmayarak ve karşılamıyarak hak ettiği cevabı vermiştir.

2 — 1. Tümen Komutanı Yarbay Mustafa Asım'la Yazışmalar (Ekim 1919)

Mütâreke sonrası İzmit, İngilizlerin kontrolüne girdi. Körfezdeki gemilere el konuldu ve Yavuz da göz altına alındı. Anadolu demiryollarının çıkış noktası olan İzmit İstasyonu da Pencaplı-Gurkalı askerlerin korunmasına alındı. Derbent, Sapanca, Geyve ve Mekece istasyonları da bu durumda idi.

Liva dahilinde asayişi sağlamakla da 1. Tümen görevlendirilmişti. Bağlı bulunduğu komutanlık, İstanbul'daki 25. Kolordu idi. Eylül 1919 sonlarında bu tümenin komutanlığına yeni bir tayin yapılmış ve Yarbay Mustafa Asım Bey yollanmıştı [14].

M. Asım'ın denetleme sahası İzmit'ten Bolu Livasına kadar uzanmakta idi. Bu tümen daha çok, Sapanca, Akyazı, Hendek ve Düzce dolaylarındaki inzibat için çalışmıştır. Subaylarının çoğu önceleri millî teşkilâtın mahiyetini anlayamamış ve bu yüzden de geç intikal etmişlerdir. M. Asım, Ali Suat Beyle işbirliği halinde olup, askerî otoritesinden faydalanarak, Kemalci / Kongreci harekete katılmaları için gayret göstermiştir. Ancak o da, kendi başına karar vermemekte idi. [15] Heyet-i Temsiliye'den gelen telgraflar hakkında sürekli olarak, 25. Kolordu Komutanlığının görüşünü almıştır. Bekir ve Hikmet hadiselerinde 1. Tümen'in eksik kad-

[14] M. Asım, 24 Eylül 1919'da İzmit'de göreve başladı. Erkân-ı Harb olup, rütbesi kaymakam idi. M. Kemal Paşa'ya İstanbul'dan verilen bilgiye göre, Trabzonda katledilen Serezli Ferik Hamdi Paşa'nın damadı idi.

[15] Yrb. M. Asım, Mirliva Ali Fuat Paşa tarafından 14 Ekim 1919 da Bilecik'deki toplantıya çağrıldı. O ve diğerleri, Bursa Komutanı Bekir Sami, görev taksimi yaptılar. M. Asım, "Bolu ve İzmit livaları komutanlığını üstlenmeye devam edecek", "kara ve denizden bir çok vasıtalar temin edecek", "menziller tesis edilerek, İstanbul'dan gönderilen cephane ve silâhlar nakledilecek"ti. Bkz: Nutuk, I, s. 193-4 III, s. 1052-1059 vsk: 123-126. A.F. Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, İstanbul 1953 s. 240.

Levent Şahverdi Arşivi

rolu askerlerini Adapazarı yöresine göndermiş ve kaymakam Tahir Bey'in ayaklanmayı bastırmasını temin etmiştir. Yine O'nun şahsî otoritesi neticesinde, bölgenin ileri gelen ümerası da, Kuva-yı Milliyecilere yardımcı olmuştur. İzmit Livasındaki seçimlerin de, M. Kemal Paşa'dan alınan tâlimat çerçevesinde, güvenlik içinde yapılması yine 1. Tümen'in vasıtası ile olmuştur. M. Kemal ile sıkı ilişkileri görülen Yrb. Mustafa Asım, daha sonra İzmit'teki görevinden alınmış ve yerine Karasu'lu Rüşdi Bey yollamıştır. Rüşdi Bey, tedip veya asayişle uğraşırken de, vekâletine Fevzi Bey'i bakmıştır.

3 — Bekir Hadisesi (Ekim 1919)

Damat Ferit Paşa ile İngilizler, İzmit'in doğusunda Adapazarı, Akyazı ve Hendek yörelerinde, Kuva-yı Milliyeyi zayıflatmak ve gözdağı vermek için çalışıyorlardı. El altından gönderdikleri adamlar vasıtası ile göçmen ahalinin saf duyguları heyecana getiriliyor, Heyet-i Temsiliye ve reisinin onun yerine geçmek için çalıştığı propagandası yapılıyordu. Padişah'ı korumak en azından onların vazifesi oluyordu. Zira, Kafkasyadan binbir zorlukla Anadolu'ya gelen bu insanları Vahdettin'in ailesi bu yerlerde yerleştirmişler, yeniden hayat sağlamışlardı. Şimdi karagün dostu olup olmadıkları anlaşılacaktı. İşte İzmit ve kazaları halkı böyle istismar ediliyordu.

Adliye eski Nâzırı Hoca Vasfi[16]nin yakın adamlarından Bekir isminde biri, Adapazarı havalisinde ilk ayaklanmanın tohumlarını ekmek üzere görevlendirildi[17]. İngilizlerle de teması olduğu anlaşılan Bekir, Manyaslı ve askerlikten ayrılma biri idi. Bu Balkan Harbine katılmış ve Gönüllü Taburu Komutanlığı yapmıştı. Metristepe Çiftliği isyanı elebaşıları arasında olduğu için tevkif edilmiş Merkez Komutanı Halil Bey'in tavassutu ile salıverilmişti. İttihatçılar bir müddet onu kendi çıkarları için kullandılar. Meşhur Yakup Cemil meselesinde,arkadaşı Nevzat ile birlikte suçlu görülerek yine hapse atıldı. Cezasını çekmek üzere az sonra Irak'a sürüldü. Burada yine Halil Paşa ile karşılaştı ve tekrar hizmete alındı. İngilizlerin gelişine kadar Bağdat Belediyesi Müşavirliğinde çalıştı. Aynı

[16] Eski Karesi Milletvekili. Mustafa Sabri grubunda yer almıştır. Evkaf Nazırlığı yapmış, 19 Mayıs 1919'da II. Damat Ferit Paşa Hükûmetinde Adliye Nazırı olmuştur. Şuray-ı Devlet'de, Yıldız Sarayı Yangını Araştırma Komisyonu Başkanı olarak da vazife gördü. III. Damat Ferit Paşa Hükûmetinde görev alamadı. 15 Eylül 1919'da Ayan Meclisi üyesidir. Bkz: Sina Akşin, İstanbul Hükûmetleri ve Millî Mücadele, İstanbul 1976, s. 300, 313-4, 504 ve 580.

[17] İleri, 1 Teşrin-i Sâni 1335 s. 6 Nutuk 1, s. 263.

Levent Şahverdi Arşivi

görevi Musul'da da sürdürdü. Mütareke sonrası İstanbul'a gelerek, Hürriyet ve İtilâfçı çevrelerle temasa geçti. Yukarıda da temas olunduğu gibi, para ve talimatla gizlice İzmit havalisine yollandı. Çeteci Bekir, Sapanca'da Çerkez İbrahim'in yakınları dostlarıyla görüşmeler yaptı. Akçay Köyünden Geyve VI. Daire Tahsildarı Beslan, kardeşi Hüseyin, Akyazılı Talustan, Kayalardan Tahir ve Kâmil gibi kişiler de Bekir'e yardımcı oldular. Bekir, İngilizlerin bir hafta müddet tanıdıklarını, padişahın mevkiinin ve halifeliğinin tehlikede bulunduğunu bildirdi. Süvâri olacaklara 30 yayalara da 15 lira gibi büyükçe maaş etklif etti. Bekir'in ayaklanma plânı kısa zaman sonra anlaşıldı ve Adapazarı Kaymakamı, durumu Livaya ve Heyet-i Temsiliye'ye bildirdi. M. Kemal, hemen 1. Tümen Komutanını ve İstanbul'daki Harbiye Nazırı Cemal Paşa'yı uyararak, Bekir hadisesinin önüne geçilmesini istedi. Sapanca, Akçay ve Akyazı taraflarından derlenen kuvvetin başına geçen Bekir, Adapazarı üzerine yürümeyi, Kuva-yı Milliyeyi dağıtmayı düşünüyordu. Nitekim, kalabalık bir kuvvetle, Lütfiye-Çarka'ya geldiğinde, Adapazarı Kaymakamı ile karşılaştı. İzmit'den gönderilen Emekli Binbaşı Hafız, Emekli Binbaşı aynı zamanda Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetinde Ali Bey'in yardımcılığını yapmakta olan Kâzım ve Sapancalı Sefer Beyler Kaymakam Tahir Bey'in yanında idiler. Bu çerkez liderlerini gören asilerden bir grup hemen dağıldı. Beslan ve Hüseyin Çavuş, Kâmil ve Tahir yakalandılar. Talustan ise Bekir gibi kaçmayı başarabildi. suçluların yapılan sorgulamalarında "Mustafa Kemal Paşa'yı padişah makamında istemedikleri" anlaşıldı.

Aslında böyle bir durum yoktu ve iddia edilen hususlar Heyet-i Temsiliye kararı ile de yalanlanmıştı. M. Kemal, Bekir'in takip edilmesini istemiş ve şayet İstanbul'da ise, Hükûmet tarafından tevkifini Harbiye Nezâretinden rica etmişti. Ektiği fesat tohumlarının bir netice vermediğini gören Bekir, önce İzmit'e sığınmış, Çüle İbrahim'in yardımı ile İstanbul'a gidebilmiştir. Adapazarı hadisesi, İngiliz belgelerine de geçmiş ve İzmit'teki "Naval Intelligence Officer" olan R.M.W. Gordon Campell tarafından bir rapor halinde üstlerine haber verilmiştir[18]. Bekir bir ara İstanbul'da tutuklanmış ise de, sonra serbest bırakılmıştır. Cemiyet-i Ahmediye ve Nigehbân-ı Askerî Cemiyeti'nde çalışmasını sürdürmüş, Kuva-yı İnzibatiye emrinde tekrar İzmit yöresine gelmiştir. Çerkez Ethem'in bir yakınını

[18] Nutuk III, s. 1115-1123 vsk: 162-166, 169, 170 b. İleri, 28 Teşrin-i Evvel 1335 s. 2 İleri, 19 Kanun-ı Sâni 1336 s. 3 Cumhurbaşkanlığı Arşivi, VIII. Dosya (Adapazarında Bekir) ismini taşımaktadır. M. Kemal, bu hadise ilgili evrakı burada toplamıştır. B. Şimşir, İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919-1938) 1. Cilt, Ankara 1973 s. 260-262.

Levent Şahverdi Arşivi

öldürme hadisesi ile ilgili görülmüş, tekrar mahkemeye çıkarılmıştır. 1922'de yurdu terkeden Bekir, 150 likler listesine alınmıştır.

4- Hikmet'in Kuva-yı Millîye Aleyhindeki Faaliyetleri (Ekim - 1919):

28 Ekim 1919'da İstanbul'daki kaynaklar Ali Fuat Paşa aracılığı ile M. Kemal Paşa'ya mühim bir karşı teşebbüs haberini verdiler. Hikmet isminde biri[19] Damat Ferit Paşa, Said Molla ve Dahiliye Nâzırı Adil'in dolaylı telkinleri ile Adapazarı'na geçecek ve Bekir gibi karışıklığa sebep olacaktı. Hikmet ismi Heyet-i Temsiliye için yabancı değildi. Hemen, Adapazarı ve İzmit'le temasa geçilerek, Hikmet konusunda tedbirli olmaları istendi. Askerî ve mülkî kaynakların ifadesine göre, Hikmet, Sivas Kongresini takip eden günlerde, belki de Kuşcubaşı Eşref ile aynı zamanda Adapazarı'na gelmişti. Ancak, öteden beri kendisine ve ailesine karşı olanların Teşkilât-ı Milliye'ci olduklarını görmüş ve kendisi de böyle bir teşkilât kurma teşebbüsüne girmişti. Hatta, M. Kemal Paşayı tanıdığını iddia etmiş ve teşkilât kurmakla kendisinin izinli olduğunu söylemiştir. Başta, Sırrı Bey olmak üzere, diğer Adapazarlıları da inandırmak gayesi güden Hikmet, Heyet-i Temsiliye'ye telgraf çekmek istemiş ise de, rakip grup buna mani olmuştur[20]. Bunun üzerine İstanbul'a giden Hikmet, Hürriyet ve İtilâfçıların eline düşmüş ve onlardan aldığı bir güçle Adapazarı havalisine dönmek istemişti. İstanbul'daki Çanakkale Mevki-i Müstahkem Komutanı ile tel görüşmesi yapan M. Kemal, Hikmet'in kendileri ile hiçbir alâkası olmadığını, Sait Molla'nın onu kullanmak istediğini bildirmiştir. Hikmet'in İzmit'e gizlice gelerek, Değirmendere'de kendisine taraftar toplamaya başladığı ve daha sonra da Geyve'yi basmak kararında olduğu anlaşılmıştır. 1. Tümen Komutanlığı, ve Kuva-yı Milliye reislerinin kararlılığı bu harekâtı önlemiş ve Hikmet tekrar İstanbul'a dönmek zorunda kalmıştır. Hikmet meselesini takip eden günlerde de karanlık güçlerin dağlardaki çeteleri kendi taraflarına çekmelerini önlemek için de, Liva dahilinde af ilân edilmiştir.

[19] Hikmet, İstanbul basınının yakından tanıdığı biri idi. Ağabeyi Yzb. Kâzım'la birlikte Mahmud Şevket Paşa'nın katli olayına katılmıştı. Kâzım, Beyazıt Meydanında asılırken o, İzmit yöresine kaçmış, Yenişehir'de Edhem Paşa'nın yanında gizlendikten sonra Amasya'ya kaçarak izini tekrar kaybettirmişti. Mütareke sonrasına kadar burada kaldı. Bkz: F. Kandemir, İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar, İstanbul 1964 s. 75.

[20] Nutuk 1, s. 263-264, III, s. 1123-1127 vsk: 171-2, 174, 175.

Levent Sahverdi Arşivi

5- Yahya Kaptan ve Öldürülmesi (Ekim 1919 - Ocak 1920)

Yahya Kaptan, Millî Mücadele'nin en kritik anında ve yöresinde görev yapmış Kuva-yı Milliyecilerdendi[21]. Darıca, Derince, Hereke, Molla Fenari, Tavşancıl ve İzmit civarlarında kendisine bağlı arkadaşları ile faaliyet göstermiştir.

Yahya Kaptan, Köprülülü veya Tikveşlidir. 1913'de Makedonya'dan İstanbul'a gelmiştir. İttihat ve Terakki saflarına katılmış ve onların politikasını takip etmiştir. Balkan ve Irak Cephelerinde çarpıştı. Dönüşünde, Tavşancıl'a yerleşti. Mütareke'de çete teşkil ederek, Rum çetelerine karşı mücadele[22] etti. İstanbul'a oldukça yakın bir yerde, Gebze'de Kuva-yı Milliye'nin sözcülüğünü yapmıştır. Kuşcalı telgrafhanesinden M. Kemal Paşa ile temasa geçmiş. O'ndan "...bulunduğunuz yerde kuvvetli bir teşkilât kurunuz" talimatını almıştır. Kara ve Küçük Arslan, İdris Kaptan da kendisine katıldılar. Bu birleşmeden sonra Kartal'daki Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Temsil Heyeti(?) tavrını takınan bazı kişiler Yahya Kaptan'ın aleyhinde tertiplere giriştiler. Heyet-i Temsiliye, durumu aydınlığa çıkarmak için İzmit ve İstanbul'a başvurduğundan, yanıltıcı, birbirini tutmayan haberler aldı. Ancak, güvenilir kaynaklar ise, Yahya Kaptan lehinde görüş bildirmekte idiler. İstanbul yanlısı jandarmalar Tavşancıl'da kendisini kuşattığı sırada, kardeş kanının dökülmesini istemeyen Yahya Kaptan, bir suikast sonucu öldürüldü (Ocak 1920). 1. Tümen Komutanı Rüşdi Bey de görev için bulunduğu Düzce'den aynı şekilde ölüm haberini doğrulamıştır. 14 Ocak 1920'de, Yahya Kaptanın eşi Ankara'daki M. Kemal'e bir mektupla başvurarak, kocasının Gebze Jandarma Yüzbaşısı Nail ve Mülâzım-ı evvel Abdurrahman tarafından şehit edildiğini yazmıştır. Büyük Millet Meclisinin aldığı bir kararla da Yahya Kaptan'ın eşine maaş bağlanmış ve böylece bu aziz şehide karşı vefa borcu ödenmiştir. Yahya Kaptanın ölümü Kocaeli yarımadısında önemli bir boşluk yaratmadı. Aslan Çetesi ve Halil Ağa, Şumnulu Tahir Ağa, Köprülü Adil, Sırrı, Yüzbaşı Celâl, Göçmen Ali ve Demircili Abdullah gibi arkadaşları, O'nun Kuva-yı Milliye bayrağını şerefle dalgalandırdılar[23].

[21] Hayatı ve mücadeleleri hakkında bkz: Ş. Uras, Yahya Kaptan, İstanbul 1968.

[22] İhsan Birinci, Vatan Bizim Canımız, Hayat Tarih Mecmuası, sayı: 10 (Kasım 1971) s. 55-56

[23] Nutuk I, s. 310-329, III, s. 1157-1166 vsk: 197-212 b. Tayyib Gökbilgin, Millî Mücadele Başlarken, Ankara 1965, II, s. 275-278.

Levent Şahverdi Arşivi

6- Büyük Millet Meclisinin Açılışına Kadar İzmit livâsı

Ali Suat İzmit'de, Hamdi Namık[24] Geyve'de, Tahir[25] Adapazarı'nda idareciliklerini sürdürmekte idiler. Salih Paşa ile Amasya'da görüşme yapılmış ve durum bütün vilâyet ve sancaklara bildirilirken, İzmit de haberdar edilmiştir. M. Kemal ve Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919'da Ankara'ya geldikten sonra İzmit'in stratejik önemi daha da artmış ve Geyve tel haberleşmelerini sağlayan merkez olmuştur. Aralık ayı içinde İzmit ve kazalarında seçim heyecanı hüküm sürmüş, adaylar "sohbet", "miting" ve "konferanslar" vererek, milletvekili seçilmek istemişlerdir. Ocak 1920'nin ilk haftasında Meclis-i Mebusan-ı Osmani'ye girmeğe hak kazanan milletvekilleri Müdafaa-ı Hukuk esaslarını benimsemiş milliyetçilerdi. Bunlar; Eski Adapazarı Kaymakamı Sırrı (Bellioğlu), Adapazarı Rehber-i Terakki Okulu Müdürü Ali ve Sapancalı Hakkı Beylerdir[26]. Ali Rıza Paşa Hükûmetinin istifası üzerine, İzmit Heyet-i Temsiliye tarafından uyarıldı ve kurulacak kabinenin millî karakterde olması istenildi. 5 Mart 1920'de İzmit dışında, Adapazarı, Kandıra ve Karamürsel, İstanbul'a telgraf gönderdi[27].

Belediye Reisi Fahri, Müderris Harun, eşraftan Ali Faik, Adil, Hasan, Mehmet Sıtkı, Dava Vekili İbrahim, Tüccardan Metozâde Hüseyin, Ömer, Faik ve Emekli Binbaşı İsmail Hakkı imzalarını taşıyan Adapazarı telgrafı, ki 5 Mart 1920 tarihlidir, Heyet-i Temsiliye'nin talimatı doğrultusunda ifade taşımakta idi[28].

Hükûmet buhranı sırasında Anzavur adına hareket eden bazı Kuva-yı Milliye aleyhtarı kimseler de yeniden İzmit havalisinde görüldüler. Bunlar Cemiyet-i Ahmediye hakkında propaganda yaparak halkı kandırmaya çalıştılar.

16 Mart 1920'de Osmanlı başkenti, İngilizlerce hiçbir sebebe dayanmadan işgal edildi. Aynı gün düşman harp gemileri körfezde demirledi ve toplarını İzmit'e doğru çevirdi. Bir İngiliz subayı karaya çakarak Mutasarrıf ile görüştü. Takdim edilen resmî tebliğ alınmış ve hemen cevaplandırıl-

[24] Hamdi Namık Gör. Ayancık kaymakamı iken Geyve'ye tayin olundu. Hatıralarını, "İstiklâl Mucizesi" ismi ile neşretmiştir.

[25] Tahir Barlas (1888-26. 11. 1962. 1918-1919'da Hasankale kaymakamı. Ali Suat Beyle birlikte Adapazarı'na tayin edildi. Bkz: Takvim-i Vekayi No: 3615, 5 Ağustos 1335 s. 1

[26] Mahmut Goloğlu, Üçüncü Meşrutiyet, Ankara 1970 s. 302-303

[27] Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi-1336 s. 257, 261, 266.

[28] aynı yer s. 257.

Levent Şahverdi Arşivi

mıştır. Mutasarrıf Ali Suat hâlâ olup bitenlerin farkında değildi. M. Kemal, kendisine Ankara'dan bir telgraf gönderdi. O da "Heyet-i Temsiliye tarafından bu sabah (16.3.1920) yazılan tamimi aldım. Esasen memlekette asayiş temini başlıca vazifemdir. Binaenaleyh, bu sabah İzmit'deki harp sefinesi kumandanı tarafından şifahî tebligatta da, memlekette ittihaz edilecek muharrerat herhalde iyi olacağı bildirilmesi üzerine bir kat daha asayişe çalışılmakta olduğunu arz ve müsterih olunması" cevabını vermiştir[29].

Eskişehir, Bilecik, Lefke, Mekece, Geyve demiryolu hattındaki İngilizler, XX. Kolorduya bağlı birliklerce Sapanca gerisine atıldılar. Yrb. Mahmut kuvvetleri bu emri alarak, çetelerin takviyesi ile Geyve'yi ele geçirdi. "İstanbul ile mevcut telgraf hatlarının çoğu Geyve'den geçtiği için, santral" da kontrol altına alındı[30].

Büyük Millet Meclisine katılmak için birçok milletvekili, İngiliz tehlikesi altında, Kocaeli yarımadasından doğuya doğru zorluklarla gidebildiler. M. Kemal Paşa'nın emri ile Kuva-yı Milliye çeteleri bunları sağ-salim Sakarya ötesine veya Geyve'ye geçirdiler. Meclis-i Mebusan Reisi Celâleddin Arif-İsmet Bey, Halide Edib-Yunus Nadi, Yusuf Kemal-Dr. Rıza Nur, Bekir Sami-Hamdullah Suphi, Mahmut Celal ve daha bir çok kafile, Geyve üzerinden Ankara'ya ulaştırılmıştır. Bunlar ilk defa hür Anadolu havasını Gevye Boğazında, Yarbay Mahmut Bey'i görerek teneffüs etmişlerdir[31].

Diğer taraftan Büyük Millet Meclisi için de Liva dahilinde yeni seçimler yapıldı. Tahir (Barlas), Fuat (Carım), Hafız Abdullah ve Halil İbrahim ile Hamdi Namık (Gör) milletvekili olarak seçildiler ve müsait anda Ankara'ya gittiler[32].

Nisan 1920'nin ilk haftasında İstanbul ile Ankara arasındaki sınır Geyve Boğazı haricindeki Doğançay idi. Buna rağmen İngilizler, İzmit yakınlarındaki tel örgülü bölgeden doğuya geçmediler. Padişah'ın fermanı,

[29] Nutuk I, s. 414 III, s. 1232 vsk: 256. Mazhar Müfit Kansu, Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber, Ankara 1968 II, s. 554.

[30] Kâzım Karabekir, İstiklâl Harbimiz, s. 530.

[31] Halide Edip Adıvar, Türkün Ateşle İmtihanı, İstanbul 1962 s. 88-115 Yunus Nadi, Kurtuluş Savaşı Anıları, İstanbul 1978 s. 193-233 Hamdi Namık Gör, İstiklâl Mucizesi, s. 10-12. Ali Fuat Cebesoy, Millî Mücadele Hatıraları, s. 319-320. Yusuf Kemal Tengirşenk, Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967 s. 140-3

[32] Mahmut Goloğlu, a.g.e s. 333-334

Levent Şahverdi Arşivi

Damat Ferit'in emirleri ve Şeyhülislâmlığın fetvâsı tayyareler ile Adapazarı ve Hendek üzerinde atılmaya, halk Kuva-yı Milliye aleyhinde kışkırtılmaya başlandı. 8 Nisan 1920'de Adapazarı isyan etti. Bu ateş süratle Düzce'ye doğru yayıldı. Hendek ile Adapazarı arasındaki iki büyük köprü havaya uçuruldu. Ayaklanmanın bastırılması için 24. Tümen Komutanı Yarbay Mahmut Bey görevlendirildi. O da, Hendek civarında, asiler tarafından 22 Nisan 1920 günü pusuya düşürülerek kurmayları ile birlikte katledildi. Adapazarı Kuva-yı Milliye'sinin sözü geçen reislerinden Kanbulat Sait Bey ve arkadaşları da Hendek yolunda öldürüldüler[33].

Büyük Millet Meclisinin açılışının yapıldığı sırada bu haber başta M. Kemal Paşa olmak üzere birçok kimseyi mateme boğdu. İstanbul'dan özel surette gönderilen İbrahim de, Bekir ve Hikmet'in yapamadıklarını gerçekleştirmek üzere Adapazarına geldi. Kısa zaman sonra Geyve Boğazı, Mudurnu, Bolu Dağlarında "varolabilme savaşı" başladı[34].

[33] Ali Fuat Cebesoy, aynı yer

[34] TBMM-GCZ, Ankara 1985 c. 1, s. 7-8.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

MİLLÎ MÜCADELE'YE TEPKİ: ŞEYH RECEP OLAYI

Yrd. Doç. Dr. İZZET ÖZTOPRAK

Ekim 1919 başında, Kuva-yı Milliye'nin çalışmalarının ve dış politikadaki başarısız girişimlerinin sonucunda Damad Ferit Paşa hükûmeti düşmüş yerine Ali Rıza Paşa hükûmeti geçmişti. Bu hükûmet kısmen de olsa Heyet-i Temsiliye ile işbirliği yapmak istediği sıralarda, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları aleyhinde olanlar çalışmalarına son vermiş değillerdi. Bunların kışkırtmaları ile Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde ulusal birliği zedeleyici birtakım hareketler meydana geldi. İşte bu çeşit olaylardan birisi de Mustafa Kemal Paşa'nın, İstanbul hükûmeti temsilcisi Salih Paşa ile buluşmak üzere Amasya'ya gittiği sıralarda oluştu.

Şeyh Recep, Ahmet Kemal ve Celâl isimli üç şahıs Sivas'tan üç telgraf çekmişlerdi. Telgraflardan Amasya'da bulunan Salih Paşa'ya gönderilen ile İstanbul'a Padişah'a çekilen telgraf 18 Ekim 1919 tarihini, Mustafa Kemal Paşa'ya - Amasya'da bulunmakta idi - gönderilen ise 19 Ekim tarihini taşımaktaydı. Telgrafların Sivas postahanesinden çekilmesi sırasında Şeyh Recep ve arkadaşları postahanedeki memurları tehdit etmişler, bunlardan kendileriyle ilişkisi olduğu belirtilen[1] birini kandırarak padişah katına telgrafın çekilmesini sağlamışlardı. Gelişmelerden Sivas Telgraf Başmüdürü sayesinde haberdar olan ve bunları Atatürk'e uzun uzadıya yazıyla bildiren Sivas Valisi Reşit Paşa, olayın gelişmesinin sözkonusu olduğu sırada, bunun önüne geçildiğini, alınan gerekli seri ve şiddetli önlemler sayesinde buna benzer olayların önlendiğini ileri sürüyordu. Aslında Mustafa Kemal Paşa, olaya neden olan şahısların cezalandırılmasını Reşit Paşa'dan istemiş, o da, Recep ve arkadaşlarını tutuklamış idi. Fakat Vali, olayı küçümser bir tutum içinde görünmüştü. Çünkü, gelişmeleri, "tahaddüs eden şu vakanın haddi zatında ehemmmiyeti yok ise de .." şeklinde değerlendirirken, "bu hadise yüzünden memlekette sükun ve inzibatın muhtelef" olacağını kabul etmemişti[2].

[1] Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği 20 Ekim 1919 tarihli yazı. Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt III, s. 1114. Onüçüncü Basılış, İstanbul 1973.

[2] Not 1'de anılan yazı. Dahiliye Nazırı Şerif Paşa kendisiyle yapılan mülakatta Şeyh Recep ve arkadaşlarının tutuklandığını, adliye müfettişinin tahkikat için Sivas'a gideceğini açıklamıştır. *İkdam*, 31 Ekim 1919, n. 8161, s. 1. Diğer taraftan Mustafa Kemal'in isteği

Levent Sahverdi Arşivi

Etkilerini biraz sonra açıklayacağımız bu üç telgrafta neler dile getirilerek, nelere ve kimlere karşı çıkılmıştır?

Bunlardan Salih Paşa'ya gönderilen telgrafı, Mustafa Kemal Paşa, onun Amasya'ya gelmesi üzerine kendisine verdirmiş ve Şeyh Recep ile arkadaşlarının İstanbul hükûmetince cezalandırılmasını istemişti. Bu telgrafta; "aylardan beri memleketimizde cereyan eden hâli anlamak ve mahiyet-i meseleye vukuf peyda etmek üzere..." Salih Paşa'nın Sivas'a gelmesi isteniyordu[3]. 19 Ekim 1919 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya çekilen telgrafta da aynen şunlar yer almıştı: "Ahalimiz, Padişah ve hükûmet efkârını bizzat Salih Paşa'dan veyahut emin bir lisandan işitmedikçe aradaki ihtilâfa hâllolunmuş nazariyle bakamayacaktır. Binaenaleyh, iki şıktan birini ihtiyâra mecburiyetinizi arz ederiz"[4]. Bu telgrafta bir tehdit kokusu vardı ve açık anlamı şuydu: Sen orada Salih Paşa ile konuşup, onunla anlaştık ve İstanbul hükûmeti ile ortak kararlara vardık desen bile sana inanmayız! Telgrafın ikinci şıkkına gelince; burada şu söylenmek isteniyor: Ya sen aradan çekilirsin ve biz padişahımızla, onun adamlarıyla karşı karşıya kalırız. Yahut da senin arkandan gitmeyiz. Bu işin nasıl gerçekleştirileceği de yine bu üç şahsın anlatımıyla İstanbul telgrafhanesi idarecilerine karşı şöylece dile getirilmişti: "...Padişahımıza çektiğimiz bu telgrafları yerine ulaştırmayan din ve devlet hainidir. Kan dökülmesine sebep olacaktır..."[5]

Padişah'a çekilen 18 Ekim 1919 tarihli telgrafa gelince; burada kısaca şunlar yer almıştı[6]: "...itimad-ı hümayunlarına hâmil bulunduğunu etrafa yayan Mustafa Kemal Paşa'ya, suçlarını örtmek isteyen küçük bir grup da

üzerine olmalı ki, Amasya'da bulunan Salih Paşa da 21 Ekim 1919 günü Sivas vilâyetine gönderdiği yazıda, padişaha telgraf çekme cesaretinde bulunan Şeyh Recep Efendi hakkında telgraf başmüdüriyeti tarafından vaki şikâyet üzerine hükûmetçe yapılmaya başlanan tahkikat sonucunun bildirilmesini istiyordu. Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Atatürk Özel Arşivi, Klâsör 10, Dosya 33, Fihrist 11.

[3] Nutuk, Cilt I, s. 250. Bu telgrafın altında; "An evlâdı Şemseddin Sivasî, Recep Kamil, Zaralızade Celâl ve İlyaszade Ahmet Kemal, ulema, eşraf, tüccar ve esnaftan yüz altmış mührü havidir" yazılıydı.

[4] Nutuk, Cilt I, s. 250.

[5] Atatürk Özel Arşivi, Klâsör 10, Dosya 33, Fihrist 11 (Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Amasya'da Bahriye Nazırı Salih Paşa'ya gönderdiği yazı). Ayrıca, *Tasvir-i Efkâr*, 25 Ekim 1919, n. 2881, s. 1. Ruşen Eşref'in Amasya çıkışlı telgrafı. Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt I, s. 130.

[6] Telgrafın metni için; Nutuk, Cilt I, s. 252; *Alemdar*, 24 Ekim 1919, n. 312, s. 1; *Peyam*, 25 Ekim 1919, n. 82, s. 1 ve aynı tarihli *İkdam*, n. 8155, s. 3. Padişah'a çekilen bu telgraf ilk kez 24 Ekim 1919 tarihli *Alemdar*'da yer almıştı.

Levent Şahverdi Arşivi

katılmıştır. Kendilerini millî iradeyi temsil ettikleri suretinde gösteriyorlar. Padişahımıza ve Halifemize her suretle bağlı bulunan bizler, Salih Paşa ile Başyaver Naci Beyefendi'nin Amasya'ya gönderildiklerini duyduk ve kendilerini, ahali arasındaki heyecanı gidermek için ulema, esnaf ve tüccardan iki yüzden fazla imzalı bir telgrafla Sivas'a davet ettik, cevap alamadık. Kamuoyunun ne merkezde olduğunu görmeleri için bu kişilerin Sivas'a gönderilmelerini rica ederiz..."

Bu telgraflar karşısında Mustafa Kemal'in tutum ve davranışlarının nasıl belirdiğine gelince; Sivas Valisi Reşit Paşa ve Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye üyeleriyle yazışmalar yaparak gelişmeleri ayrıntılarıyla öğrenen, alınması gerekli inzibat ve kovuşturmaya yönelik önlemleri bildiren Atatürk, - bunlarla ilgili olarak - Amasya'dan, Sivas'daki Heyet-i Temsiliye üyelerine gönderdiği telgrafta şu noktalara değinmişti: "Şeyh Recep ve hempalarının Sivas'ta Zât-ı Şahane'ye çektikleri telgrafnameyi *Alemdar* gazetesi bugün neşretmiş ve Sivas'ın hâl-i heyecan ve galeyanda bulunduğuna dair mütalâatta ilave etmiştir. Bu mütalâat meyanında ahaliden cebren birçok para topladığımız yalanı da mündericdir. Vilâyet heyet-i merkeziyesi ve icap eden esnaf ve ayanın imzaları tahtında ihzar olunacak tekzipnamenin umum matbuatla neşredilmek üzere Matbuat Cemiyeti Reisi Velid Bey'e keşidesinin temin..."[7].

Mustafa Kemal'in 24 Ekim 1919 tarihli bu yazısına, 26 Ekim 1919 günü gönderilen Heyet-i Temsiliye'nin cevabî yazısında "Vali Paşa Hazretleriyle esnaf ve ahali tarafından tekzipnamelerin yazıldığı maruzdur" deniliyordu[8]. Mustafa Kemal Paşa'nın konuyla ilgili tepki ve değerlendirmeleri sadece tekzip telgrafının çekilmesini istemek ve bunu sağlamakla kalmadı. O, kendisinin telgrafta iddia edildiği gibi Padişah'ın "itimad-ı hümayununa hamil olduğunu" yayarak zora başvurmaya girişip girişmediği sorulduğunda Amasya'da, *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin muhabiri Ruşen Eşref Bey'e şunu söylemiştir: "Bittabi böyle birşey olamaz. Rütbem ve nişanlarım irade-i seniye ile benden nez edildiği cümlenin resmen malumu olduğu halde böyle bir söz söyleyip söyleyemeyeceğimi mantığın halline bırakıyorum. Benim böyle bir sahtekârlığa tenezzül edecek mahiyette bir adam olmadığımı dünya anlamıştır. .."[9]. Mustafa Kemal Paşa, bu telgraf-

[7] Atatürk Özel Arşivi, Klâsör 10, Dosya 33, Fihrist 14.

[8] Atatürk Özel Arşivi, Klâsör 10, Dosya 33, Fihrist 14-4.

[9] *Tasvir-i Efkâr*, 25 Ekim 1919, n. 2881, s. 1 Ruşen Eşref Bey'in sorusu üzerine verdiği cevap.

Levent Sahverdi Arşivi

ları ve Sivas'ta bulunan Heyet-i Temsiliye üyelerinin tutumunu Nutkunda değerlendirirken açık bir şekilde şunları ifade etmektedir: "Biz, bütün memleketi ayıltmak ve aydınlatmakla uğraşıyoruz. Fakat düşmanlarımız da bize karşılık her yerde ve hatta bulunduğumuz, her suretle hâkim olduğumuz Sivas şehrinde bile, habisliklerini yaptıracak alçak vasıtalar bulmakta muvaffak oluyorlar. Bütün ikazlarımıza, ihtarlarımıza rağmen, şahsen kaybolur kaybolmaz Sivas'daki zevatın görülen dalgınlığı, her yerde ne kadar kayıtsızlıklar ve müsabahalar vukubulmuş olduğuna çok güzel bir misal teşkil eder." Atatürk, yine Nutkunda şunu da ifade ediyor; "Sivas'tan yükseltilen bu sadanın düşmanlar için ne kadar kuvvetli ve mühim olduğu takdir olunur" [10].

İstanbul'a padişah katına, gerçekte üç kişinin istek, tehdit ve baskılarına uyan ve bunlarla dayanışma halinde bulunduğu, resmî yazışmalara geçmiş olan Nazmi Bey [11] ismindeki bir telgraf memurunun yardımıyla çekilen telgrafın gerçeği yansıtmadığı ve Sivas halkı ile ileri gelenlerinin düşüncelerini taşımadığı konusunda gönderilen tekzip telgrafında, üzerinde durulan hususlar kısaca şunlardı: "Sivas'ta küçük bir ekalliyeti bile temsil etmeyen kısa akıllı bir şahıs ...safdilleri kandırarak imza aldıkları ...mabeyn-i hümayuna çekmeye cüret ettikleri telgrafnamenin mealine muttali olduk... üç şahısa, muhitte ne fikrî, ne de içtimaî hezeyyannamenin ancak kendi şahıslarının fikirlerinin tercümanı olabileceğini katiyetle beyan eyleriz... millî emellerin gerçekleşmesi için sönmez bir azim ve sarsılmaz bir iman ile çalışan memleketimizde ...bu yerler ahalisi para toplamak gibi hasis bir isnat ve iftirayı da kemal-i nefret ve şiddetle red ve tekzip eyleriz... vahdet-i milliyenin nezih cereyanına el uzatmak isteyen şerirlerin âmme vicdanının pâk hükmüne tevdiini..." [12]

[10] Mustafa Kemal Atatürk, Nutuk, Cilt I, s. 251 ve 253. Atatürk'ün Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti vasıtasıyla halktan zorla para toplattığı konusunda *Alemdar* gazetesinin iddia ve yayınlarının gerçeği yansıtmadığına ilişkin önemli bir belge olarak zamanın Sivas Valisi Reşit Paşa'nın, Şeyh Recep olayı ile ilgili olarak Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda yer alan şu cümleleri buraya alıyoruz "...Alemdar gazetesinin ...katiyen aslı olmadığı halde Sivaslıların heyecan ve galeyanından ve cemiyetçe halktan zorla para toplandığından nifakcuyane bir suretle bahseylemesi memleketin hayat ve memat meselesi mevzubahis olduğu bir sırada sûkut-u ahlakın en bariz bir numunesi telakki edilmeye şayandır...". Atatürk Özel Arşivi, Klasör 10, Dosya 33, Fihrist 14-3.

[11] Atatürk Özel Arşivi, Klasör 10, Dosya 33, Fihrist 45. "...çünkü dün akşamki muhabereyi diğer memurların reddine rağmen bunlardan Nazmi bizzat telgrafı çekerek memurları da müşkül bir vaziyete düşürmüştür...".

[12] *İkdam*, 28 Ekim 1919, n. 8158, s. 4; *Türk Dünyası*, 28 Ekim 1919, n. 61, s. 1. Ayrıca, 28 Ekim tarihli İfham, Yeni Gün, ve diğer İstanbul gazeteleri.

Levent Şahverdi Arşivi

26 Ekim 1919 tarihli ve Sivas çıkışlı olan bu telgrafın altında başta Müftü olmak üzere Belediye Başkanı, ulemaya mensup olanlar, ayan ve eşraf, vilâyet meclisi azaları, tüccarlar, ticaret odası üyelerinden bazılarının isimleri bulunmakta, toplam 45 kişinin imzası yer almaktaydı. Bu telgraf, Padişah'a çekilen telgrafın gerçekte Sivas'tan 200 kişinin imzasını taşımadığı sadece Şeyh Recep ve iki arkadaşı yani üç kişi tarafından gönderilmiş olduğunu ortaya çıkardı. Böylece Şeyh Recep ve arkadaşları hakkında en doğru bilgiyi Sivas Müftüsü ile birçok itibarlı kişinin imzalarını taşıyan telgraf ortaya koymuş oldu. Oysa, bu telgraf İstanbul'a ulaşıp gezetelerde yayınlanmadan önce, 24 Ekim 1919'da *Alemdar*'da yayınlandığını daha önce belirtmiş olduğumuz Şeyh Recep ve iki arkadaşının Padişah katına çektikleri telgraf, İstanbul basınında çok şiddetli biçimde karşılıklı suçlamalara varan eleştirilere sebep oldu. Bu eleştiriler *Tasvir-i Efkâr* gazetesinin, Amasya muhabiri kanalıyla elde etmiş olduğu ilk bilgileri 25 Ekim 1919 tarihli sayısında yayınlamasıyla başlamış, aynı konuyla ilgili diğer gazetelerde de başyazılar yer almıştı.

Ruşen Eşref'in, Amasya'da, Mustafa Kemal Paşa ile yaptığı görüşme ve konuşmalara dayalı olarak gönderdiği 27 Ekim 1919 tarihli *Tasvir-i Efkâr*'da yer alan haberlere göre; Kuva-yı Milliye başkanları arasında anlaşmazlığın sözkonusu olmadığı ve olamayacağı, Salih Paşa ile Millî Teşkilât'ın Heyet-i Murahhasası arasında da hiçbir anlaşmazlığın bulunmadığını ve nihayet Hareket-i Milliye aleyhine "mahud fesad âmiz telgrafnameyi keşide ettirenlerin Şeyh Recep Efendi ile Kemal ve Celal Efendiler namlarında yalnız üç sahıstan ibaret" olduğunu ortaya çıkarıyordu.

Öte yandan *Alemdar, Peyam* ve *Türkçe İstanbul* gazeteleri 25 Ekim 1919 tarihli *Tasvir-i Efkar* 'da yayınlanan ve Ruşen Eşref imzasıyla gönderilen habere sert şekilde karşı çıktılar. Üzerinde en fazla durdukları hususlardan biri de Millî Hareket'e İttihatçılığın ve İttihatçıların karıştığı iddiası idi. Peki neydi bu haber? Haberde şunlar yer almıştı: Şeyh Recep'in şeyh olmadığı halde bu lakabı taşıdığı, yarı meczub olduğu, Millî Hareket'in sevk ve yönetiminde dahiyane sandığı oy ve düşüncelerinden yararlanılmadığı, kendine özgü saçma telkinleriyle halkı kandırmaya yeltendiği, bunun üzerine siyasal davranış değişikliği göstererek Hareket-i Milliye'nin kendisi ve yandaşları tarafından yönetilmesi gerektiğini savunmaya başladığı, bunda da başarılı olamayınca milletvekili seçilmek için halk ile ilişki kurmaya çalıştığı, bu girişiminde de başarılı olamayınca Bahriye Nazırı Salih Paşa'nın daha önceleri Amasya'da bulunmuş olmasından yararlanmaya kalkarak onu Sivas'a sözkonusu olan telgrafla davet eder. Bu telgrafa kendi-

Levent Sahverdi Arşivi

siyle birlikte Ahmet Kemal, Zaralızâde Celal ve yüzbaşılıktan emekli İbrahim ismindeki kişiler imza koyarlar. Bu arada Zât-ı Şahaneye bir telgraf çekilmesini de ilgili memurları tehdit ile sağlarlar. Ertesi gün memurların şikayeti üzerine Sivas Valiliğince tutuklanarak hakkında adli takibat başlatılır.

Bu haberin yayınlanmasıyla birlikte Şeyh Recep hakkındaki bilgilerin gerçeği yansıtmadığı, onun ilim ve tahsil sahibi olduğu, soylu bir aileye mensup bulunduğu v.b. iddialar bazı gazetelerce ortaya atılmıştı.

Şeyh Recep'in özelliklerine ve karakterine ilişkin olan bu bilgilerden bir kısmı ayan üyesi Aristidi Paşa'nın açıklamasıyla Sivas'tan gönderilen bir telgrafa dayanıyordu. Aristidi Paşa'nın Millî Mücadele'ye bütünüyle karşı olan *Peyam* gazetesinin 29 Ekim 1919 tarihli sayısında yayınlanan mektubunda "Şemsi Sivasî Hazretleri ahvadından olan mumaileyh Şeyh Recep Efendi meczup değil, bilâkis memleketin dirayet ve kiyasetle maruf-ı âkil ricalinden ve fikr-i selim erbabından olduğu..." yer almıştı. Bu düşünce ve iddiaları destekler ve pekiştirir nitelikte olan, kaynağı "Sivaslı maruf bir zat"? olarak gösterilen bir yazı da, Atatürk'ün Nutkunda vatan hainliği ile anılan Sait Molla'nın *Türkçe İstanbul* gazetesinde yer almıştı[13]. Buna göre Şeyh Recep; "Sivas'ta en nafiz ve en âkil ve en namuslu kimselerden biriydi... Vasıf Bey de bir gazeteciyle görüştüğü sırada bu zevatın Sivas Kongresi'nin aleni olmasını istediklerini söylemiştir ki[14], bu suretle bu zevatın ne kadar durbin oldukları anlaşılır".

Bu tür düşünceleri yineleyen ve savunan bir yazı da, 27 Ekim 1919 tarihli bazı İstanbul gazetelerinde[15] yer almıştı. Bu yazı, Sivaslı Hamza Beyzâde Abdullah Behçet ve Sivaslı Gazzaz Osman Paşazâde Halid Cevdet imzalı ve Sivas çıkışlı idi. Yazının özünde, Şeyh Recep'in asil bir aileye mensup, yüksek öğrenim görmüş, yüksek seviyeli bir vatansever olduğu ileri sürülmüştü. Buna kanıt olarak da biraz önce sözkonusu edilen Aristi-

[13] *Alemdar*, 27 Ekim 1919, n. 315, s. 3'den *Türkçe İstanbul*.

[14] *Vakit* gazetesinin 27 Ekim 1919 tarihli sayısında Vasıf Bey'le yapılan söyleşide bu noktayla ilgili olarak yer alan cümleler şöyleydi: "Kongre inikat ettiği sürede Sivas'dan murahhas intihap edilmeye çalışmışlardır. Ahali kendilerini intihap etmemiştir. Bunun üzerine kongreye müracat ederek müzakeratın âleni olmasını ve kendilerinin sarni sıfatıyla hazır bulunmalarını istemişlerdir. Kongre bu talebi müzakereye koymuş, reddetmiştir".

[15] 27 Ekim 1919 tarihli *Peyam* ("Bir Hakikat Dolayısiyle" başlıklı yazı) ve aynı tarihli *Alemdar* ("Sivas Telgrafı, Şeyh Recep Meczub mu" adlı yazı). Bu telgrafın altındaki cümleler çok dikkat çekici idi ve tehditkâr bir hava taşıyordu: "... ümid ederiz ki üç beş cüretkâr için Amasya seyahatini kabul eden hükûmet, milletin feryad-ı meşruunu görmek ve dinlemek tenezzülünü ihtiyar eyler de nasıl bir komedya karşısında kaldığını kanaat hasıl eder".

Levent Şahverdi Arşivi

di Paşa'nın mektubu gösterilmişti. Gerçek, Aristidi Paşa'nın mektubunda ve Sivas'tan gönderilen yazıda yer aldığı gibi miydi? Gerçek neydi? Bu sorunun yanıtını, bir arşivde bulduğumuz Sivas Valisi Reşit Paşa'nın Dahiliye Nezareti'ne gönderdiği rapordan aldığımız şu cümlelere dayanarak veriyoruz:

"... Bu adam ahaliden atfen şeyh lakabını taşımakla beraber sivildir. Tekkesi ve bilfiil meşihatı yoktur. Elyevm vilâyet encümeni muvakkat azasındandır... mecnun değildir, fakat akıllı da değildir. Memleketçe inadıyla marufdur. Kendisini Platon addeder... falcılıkla iştigali meşhurdur... bütün millete şamil olan ciddi bir teşebbüste, önayak olduklarını zanettiği bazı zevatın ittihatçı oldukları düşüncesiyle bu hareketin kendi ve hempaları tarafından idare edilmesi lüzumunu ileri sürmeye başlamış... Salih Paşa'ya telgraf çekerek..." [16].

Şeyh Recep ve iki arkadaşının girişimlerinde, ilişkilerinde yabancıların etkisi olmuş muydu? Yani Şeyh Recep olayında yabancı parmağı var mıydı? Bu hususlarla ilgili olarak Atatürk'ün Nutkunda bazı kayıtlar var. Bunlardan biri, düşmanların Şeyh Recep'e gerçekten önemli rol ifa ettirmiş olmalarıydı. İngiliz Muhipler Cemiyeti'nin başkanı olan ve para ile emirleri İstanbul'da İngiliz Gizli Teşkilâtı'ndan sağlayan [17] Sait Molla'nın Rahip Frew'a yazdığı 24 Ekim 1919 tarihli mektupta Sivas olayı ile olan ilişkiyi gösteren şu satırlar yer alıyordu: "Sivas vakasını nasıl buldunuz? Biraz düzensiz ama yavaş yavaş düzelecek" [18].

Yabancıların Şeyh Recep ve arkadaşlarıyla olan ilgi ve ilişkilerini saptayan bir başka kaynak Heyet-i Temsiliye Tutanakları'dır. 16-28 Kasım 1919 tarihleri arasındaki toplantıları kapsayan bu tutanakların 20 Kasım 1919 tarihli oturumla ilgili olanında Sivas polisinin şehirdeki yabancılara ait raporu görüşülürken şu konuşmalar yapılmıştı:

Reis Paşa- Bu İtalyan zabiti geldiği günden beri daima bu Karakin Efendi'yle ve daha birtakım Ermenilerle, Şeyh Recep ve rüfekasıyla daima temasta bulundu. İngiliz Sulter de bunları aradı ve daima meşgul oldu. Şeyh Recep ve rüfekası vasıtasiyle, Sivas'ta bizce şayan-ı arzu olmayan fi-

[16] Atatürk Özel Arşivi, Klasör 10, Dosya 33, Fihrist 14-3 ve 11.

[17] Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam, Cilt I, s. 132.

[18] Nutuk, Cilt I, s. 253. Atatürk Nutkun bir başka yerinde şöyle diyor: "...An evlâdı Şemseddini Sivasî diye imza atan bu miskin ve âdi şahsın bundan sonra da düşman âleti olarak irtikâp eyleyeceği habasetlere tesadüf edeceğiz" diyor.

Levent Şahverdi Arşivi

kirler ve talimat vermiş olurlar... yani bunlar tarafından bizim aleyhimizde bir tertip vardır...

Bekir Sami Bey - Şeyh Recep'in İtalyan ve İngilizlerle görüşmesi nazar-ı dikkati celbetmeli idi. Hükûmetin vazifesidir[19].

Tutanaklardaki bu cümleler, "Sivas Olayı" şeklinde dönemin basınında yer aldığını gördüğümüz 1919 Ekim'inin 18. ve 26. günleri arasında en aktif ve biraz da karmaşık bir biçimde yaşanan gelişmelerden sonra Şeyh Recep ve arkadaşlarının birtakım görüşmeler yaparak Millî Hareket'e karşı bir çeşit yabancı ilgi ve desteği aradıklarını göstermiyor mu? Onların bu tür hareketleriyle ilgili diğer bir kaydı İngiliz belgelerinde görüyoruz. İngiliz Askerî İstihbarat Teşkilâtı'nın İstanbul şubesince hazırlanan 7-14 Ocak 1919 günlerini kapsayan haftalık raporda, yani tebliğimizin konusunu teşkil eden olaydan yaklaşık üç ay kadar sonra dahi Şeyh Recep ve arkadaşlarının çalışmaları yer alıyordu. Buna göre; Ankara Valiliği'nin 3 Ocak 1920 tarihinde İçişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda "üç ay önce milliyetçilerle çatışmaya giren Şeyh Recep ve taraftarlarının Kayseri ve çevresindeki anti-nasyonalist grupları örgütlediği" yer almakta, bunların, "İngilizlerce Anadolu'ya gönderilecek büyük bir ordunun, milliyetçileri silip süpürerek anti-nasyonalistlerin böylece zarar ziyandan kurtarılacakları" söylentilerini yaydıkları ve halkı kışkırtmaya çalıştıkları belirtilmekteydi[20].

Bütün bu kayıtlar Şeyh Recep ve arkadaşlarının hem çıkardıkları olay sırasında, hem de olayın üzerinden birkaç ay geçtikten sonra bile yabancı temsilci ve güçlerinin ilgi alanı içinde olmalarının yanısıra doğrudan temaslara varan ilişkiler içerisinde bulunduklarını göstermektedir.

[19] Heyet-i Temsiliye Tutanakları, Hazırlayan: Uluğ İğdemir, Türk Tarih Kurumu Yayınları XVI. dizi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1975, s. 76.

[20] Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgeleri'nde Atatürk (1919-1938), Cilt I, Nisan 1919, Mart 1920, s. 329. Haftalık Gizli Rapor. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XVI. seri, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1973.

Levent Şahverdi Arşivi

NUTUK NASIL İNCELENMELİ—NASIL TANITILMALI VE ÖĞRETİLMELİDİR?

CİHAT AKÇAKAYALIOĞLU

Konu üzerindeki sunuşlarıma önce bir çerçeve çizerek gireceğim. Bundan sonra, düşüncelerimi de katarak Nutuk'dan, ilgili eserlerden bazı bölümleri hatırlatmaya çalışacağım.

Konuyu şöyle çerçeveleyebiliriz:

A. İnceleme

1. Nutuk niçin, ne amaçla söylenmiştir? Nasıl hazırlanmıştır? Bu husus iyice belirtilmelidir.

2. Olanak varsa, Türk harfleriyle yazılmış yayınlanmış olanlar, Osmanlıca ilk baskılarla karşılaştırılmalıdır. Elbette bu, zaman ve emek ister.

Baştan sona harf harf, cümle cümle okunmalı, konu, tarih bakımından ayrı ayrı fişler doldurulmalıdır.

3. İnceleme sırasında "olay, olgu, inkılâp, ilke, çeşitli hükümler, öğütler, adı geçen kişiler" gibi Söylev'de yer alan metinler, bütünleyici diğer eserler karşılaştırılmalıdır. Amaç, Nutuk'ta ve diğer yayınlarda geçen ilgili konularla bütünlük sağlamaktır.

B. Değerlendirme

Nutuk, İnkılâp Tarihimizin önemli ve gerçek kaynaklarındandır. Türk Kurtuluş Savaşı'nın dününe, bugününe ve yarınına ait her yönü Nutuk'ta bulmak olanağı vardır.

Atatürk, Nutuktaki ve diğer yayınlardaki ifadeleriyle Kurtuluş Savaşı'nı "otokratik-teokrat" iktidar ve yönetimden, geri kalmışlıktan, çağdışı felsefe-fikir ve uygulamalardan, bağnazlıktan (taassup), millî dağınıklıktan, iç-dış düşmanlıklardan ve düşmanlardan *Kurtuluş* anlamında kullanmıştır. Bu savaş sürüp gitmektedir. Değerlendirme bu açıdan da yapılmalıdır.

İlgili uzmanlar, ilgili bilim adamları kendi alanlarına giren konuları yorumlayıp genişleterek yeterli yayınlar yapmaktadırlar. Bu gibi çalışmalar resmî makamlarca desteklenmelidir.

Levent Sahverdi Arşivi

C. Nasıl Öğretilmeli?

Öğretme çabaları şu bölümlere göre uygulanmalıdır:

1. Öğrenim görmüşler için,

2. Orta ve yüksek öğretim için,

3. Mütevazi halk toplulukları için,

— Her çalışmadan önce, çeşitli araç ve usullerle özendirici yayınlar yapılmalıdır. (bıktırmamaya dikkat edilmesi şartıyla)

— Özellikle TRT ve diğer devlet yayın ve öğretim kuruluşlarınca, uzmanlara hazırlatılan senaryolar ile yukarıda açıklanan yönler çekici bir şekilde sunulmalıdır; biteviye takrir halindeki yayınlar yararlı ve ilgilendirici olmuyor.

4. En önemli husus, İnkılâp Tarihi'nin bir bölümü olarak plânlı programlı şekilde ele alınmasıdır. Öğreticiler iyi seçilmelidir.

D. Artık yukarıda belirttiğim sıraya göre kaynakları yansıtabilirim. Kültür Bakanlığı'nın (o zamanki Millî Eğitim Bakanlığı) Cumhuriyet'in XV.Yıldönümü Armağanı olarak yayımladığı 1938 basımlı Nutku izleyeceğiz.

Atatürk, Millî Mücadele'nin çeşitli olay ve hareketlerine değindikten sonra, bu konuşmayı yapmaktaki maksadını şöyle anlatmaktadır[1]:

"Maksadım, inkılâbımızın incelenmesinde tarihe kolaylık sağlamaktır. Bütün bu olguların ve olayların cereyanında Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Hükûmeti Başkanı, Başkomutan ve Cumhurbaşkanı olmaktan çok, teşkilâtımızın Genel Başkanı olarak bu görevi yapmaya kendimi mecbur sayarım." (İfade edilen teşkilât, Anadolu ve Trakya'ya yaygın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'dir)

Nutuk, tam olarak belgelere ve gerçeklere dayanmaktadır. Osmanlıca yazılı ilk nüshası iki cilttir (metin ve ek niteliğindeki belgeler-vesikalar).

Atatürk, Nutku Cumhuriyet Halk Partisi'nin 15-20 Ekim 1927 tarihlerindeki İkinci Büyük Kongresinde okumuştur.Hazırlanışını yakından bilen Falih Rıfkı Atay şunları söylemektedir[2]:

[1] Kemal ATATÜRK, Nutuk, Kültür Bakanlığı'nın Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s. 310

[2] Falih Rıfkı ATAY, Çankaya-Atatürk Devri Hatıraları, Dünya Yayınları 5, Cilt II, s. 460

Levent Şahverdi Arşivi

"...Çalışma odasında yarı ayaküstü, yarı otururak ve yüzlercesi arasından vesikalar ayırarak Nutkunu dikte ederdi. Yorulan değişirdi. Bir defasında pek genç bir arkadaşı baygınlık geçirmişti.

Akşama doğru bir banyo aldıktan sonra, hiç dinlenmeden sofraya iner, o gün yazdıklarını bize okur veya okutur; hadiseler üzerinde terütaze bir muhakemeyle tartışmalar yapardı." Bu gözlem, başka açıklamaya lüzum görülmeyecek kadar yeterlidir.

Nutuk'un ellinci yılı dolayısıyla Türk Tarih Kurumu tarafından 17-19 Ekim 1977'de bir seminer düzenlenmişti. O zaman, Büyük Söylev adıyla bir kitap halinde yayınlanan bildiri ve tartışmalar arasında, Nutuk "bir tarih eseri olarak ifade edildiği gibi, hatırat diye de" yorumlanmıştı.

Tartışmalar sırasında "Bu tarih kitabının Millî Mücadele'nin her bakımdan belgesel anlatımı olduğunu" belirtmiştim. Atatürk, böyle bir davranışın gereğini orduda kullanılan yöntemden öğrenmiştir. Kıtalar, sıralı karargâhlar yapılan harekâtı "Harp Ceridesi" denilen kayıtlarla tespit eder, ayrıca üst makamlara rapor verirler ki, Atatürk'ün yaptığı da millete rapor vermiş olmaktır.

Türk Tarih Kurumu'nun "Atatürk'ün Büyük Söylevi'nin 50 nci Yılı Semineri" adıyla 1980'de yayımlanan çalışmaların açış konuşmasını Türk Tarih Kurumu Başkanı Sayın Prof.Enver Ziya Karal yapmıştı; ondan şu paragraflarını konumuzla ilgili olarak alıyorum:

"...Büyük Nutuk'un büyüklüğü üç noktada belirmektedir: Birincisi söyleniş süresi, ikincisi kapsamı, üçüncüsü de önemi ve etkisidir. Büyük Nutuk'un söylenişi 15 Ekim 1927 Cuma gününden, 20 Ekim Çarşamba gününe kadar olmak üzere altı gün sürmüştür. Atatürk bu süre içinde TBMM toplantı salonunda öğleden önce ve sonra olmak üzere her gün iki toplantıda konuşmuştur. Konuşmalar milletvekilleri, parti temsilcileri, hükümet adamları, ordunun yüksek katlarındaki komutanlar, yabancı diplomatlar ve özel davetliler tarafından izlenmiştir.

... Türkçe'den başka Fransızca, İngilizce ve Almanca'ya da çevrilmiş ve yayınlanmıştır. Bundan sonra Sovyet Rusya'da referanslarla üç cilt halinde basılmıştır.

Metin bölümü her sayfası ortalama 360 sözcük tutmak üzere 534 sayfadır. Vesikalar (belgeler) bölümü ise 308 vesikayı içine alan 344 sayfadır. Yabancı dillerde çıkan Nutuk baskılarında metinden ayrı sekiz sayfalık bir de giriş bulunmaktadır.

Levent Sahverdi Arşivi

Nutuk, Atatürk'ün deyimiyle dokuz yıllık bir devreyi kapsamaktadır. Türk Bağımsızlık Savaşı'nın başlangıcı olarak, Mondros Mütarekesi'nin imzalandığı tarihi (30 Ekim 1918) izleyen günlerde Türkiye'nin her yerinde ve aynı zamanda kurulmaya başlayan ulusal örgütlenmeyi kabul eder".

Yukarıda değindiğim gibi, üzerinde çalıştığım Nutuk'ta, 310 sayfaya değin Millî Mücadele döneminin olgu ve olayları anlatılmıştır; Buraya kadar, örneklerle kısa bir inceleme yapabiliriz;

Çok iyi bilindiği üzere, Atatürk "1919 senesi Mayısının 19 uncu günü Samsun'a çıktım. Vaziyet ve umumi manzara" şeklindeki başlangıçtan sonra "ülkenin, iktidarın, ordunun, toplumun ve diğer unsurların durumunu" ana hatlarıyla anlatmakta, o arada halkın başvurduğu kurtuluş çarelerini, çeşitli örgütleri açıklamaktadır.

Atatürk, inceleme ve istihbaratına göre, düşünülen kurtuluş çarelerini şöyle görmüş ve saptamıştır:

1. Çeşitli adlarla kurulmuş, birbiriyle bağlantısız kuruluşlar ve onların sonuç almaktan uzak tedbirleri, politikaları,

2. İngiltere'nin himayesinin istenmesi,

3. Amerika mandasının istenmesi,

4. Yöresel kurtuluş hareketleriyle bölgesel ve yöresel mücadelelere girişmek.

Aslında hepsi, Osmanlı Devletini bölük pörçük kurtaracaklarına inananların çabalarıydı.

Atatürk bu düşünce ve hareketlerin kurtarıcı olmayacağı kanısındadır. Kendi kararını gerekçeleriyle birlikte şöyle anlatmaktadır:

"...Bu kararların hiçbirinde isabet görmedim. Çünkü, bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, esassızdı. Gerçekte, içinde bulunduğumuz tarihte Osmanlı ülkeleri tümüyle parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir Anayurt kalmıştı. Son mesele bunun da taksimini sağlamak için uğraşmaktan ibaretti.

Osmanlı devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife ve hükûmet. Bunların hepsi anlamı kalmamış, anlamsız laflardan ibaretti.

Neyin ve kimin dokunulmazlığı için kimden ve ne yardım isteniyordu? O halde ciddi ve gerçek karar ne olabilirdi?

Levent Şahverdi Arşivi

Bu durum karşısında bir tek karar vardı: O da millî egemenliğe dayalı kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk devleti kurmak!

İşte, daha İstanbul'dan çıkmadan düşündüğümüz ve Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basar basmaz uygulamaya başladığımız karar, bu karar olmuştur". Diyen Atatürk "Ya bağımsızlık-ya ölüm" parolası ile Millî Mücadele'yi düzenlemiş, plânlamış ve yürütmüştür.

Kısa bir bölüme sığdırabilmek için değerlendirmeyi her konuyla beraber yapacağım. Atatürk İnkılâbı'nın esası, otokratik-teokrat ve çağın çok gerisinde kalmış Osmanlı Devleti'nin yerine "demokratik-parlamenter ve çağdaşlaşma yolunda" yeni bir Türk Devleti kurmaktır. Atatürk'ün belirttiği kararın özü bu olduğuna ve Samsun'a çıkar çıkmaz uygulamaya koyulduğuna göre, başka ifadelere rağmen "Atatürk İnkılâbı'nın" 19 Mayıs 1919'da başladığını kabul etmek gerekir.

Bazı yazar ve düşünürlerin aksi iddialarına karşın Osmanlı Devleti bağımsızlığını kaybetmiş, tutsak olmuştur. Atatürk'ün ortaya koyduğu gerçekler bunun kesin kanıtıdır.

Bu anlatımlardan sonra, Atatürk'ün inkılâbın yönetimi niteliğindeki şu sözlerini görmekteyiz:

"Uygulamayı bir takım evrelere ayırmak, olgu ve olaylardan yararlanarak milletin duygularını ve düşüncelerini hazırlamak ve kademe kademe yürüyerek hedefe ulaşmaya çalışmak lâzımdı.

...Geleceğe ait ihtimaller üzerinde fazla demeçler, giriştiğimiz gerçek ve maddi mücadeleye hayaller niteliği verebilirdi. Dış tehlikenin yakın etkileri karşısında müteessir olanlar arasında geleneklerine ve fikrî yeteneklerine ve ruhsal durumlarına ters düşen muhtemel değişikliklerden ürkeceklerin ilk anda direnmelerini harekete getirebilirdi.

Başarı için uygulanabilir ve güvenilir yol, her evreyi vakti geldikçe uygulamaktı. Milletin gelişme ve yükselmesi için selamet yolu buydu."

Bu görüş ve düşünceler Atatürk İnkılâbı'nın ana yöntemini belirtmektedir. Başka metinlerde de böyle bilgiler vardır.

Atatürk, yaptığı inkılâp için gücü ve ilhamı nereden aldığını şu anlatımıyla belirtmektedir:

Levent Şahverdi Arşivi

"Ben, milletin vicdanında ve geleceğinde esinlendiğim büyük olgunlaşma, gelişme istidadını bir millî sır gibi vicdanımda taşıyıp giderek, bütün toplumumuza uygulattırmak zorundaydım"[3].

Yukarıdaki paragraflarda açıklanan, görüş ve düşüncelerin kaçınılmaz sonuçlarından biri, Atatürk'ün Millî Mücadele arkadaşlarının tutum ve tepkisiydi. O, bu yönü de şöyle anlatmaktadır:

"Bu uygulanabilir ve güvenilir başarı yolu, yakın çalışma arkadaşlarım olarak tanınmış kişilerden bazıları ile aramızda zaman zaman anlayışta, işlemlerde, uygulamada esaslı ve tali anlaşmazlıklar, kırgınlıklar ve hatta ayrılıkların da sebebi ve açıklaması olmuştur"[4].

Burada belirtilen anlaşmazlık ve ayrılıkların konuları, Nutuk'un ilgili bölümlerinde görülmektedir. Böylesine olgular üzerinde çalışanlar, Atatürk'ün yukarıdaki yorumunu gözönünde tutmalıdırlar.

İnceleme ve Değerlendirmeye Devam Ederken:

Türk İstiklal Savaşı ve Atatürk İnkılabı'nın ilk evresi olan İstiklâl Harbi'nin şu bölümler içinde incelenip değerlendirilmesinin en uygun şekil olduğu kanısındayım:

1. İlk hazırlıklar ve örgütlenmeler. Yunan saldırısının başlangıcı,
2. İlk direniş hareketleri,
3. Ordunun teşkilâtlanması ve heyet-i temsiliye dönemi,
4. Meydan muharebeleri dönemi,
5. Barış dönemi.

Nutuk'ta bütün bunlar bir kronolojik sıra içinde belgesel olarak anlatılmakta, değerlendirilmekte ve yorumlanmaktadır.

Takdir olunacağı gibi, bir makalenin dar çerçevesine bunları sığdırmak olanaksızdır.

Çeşitli konularda devam ederken, bazı örnekler verebiliriz: Atatürk, İstanbul'dan ayrılmadan yaptığı çalışmalarla ilgili olarak İnkılâp Tarihimizin adımlarından sayılan şu bilgiyi vermektedir:

[3] Kemal ATATÜRK, Nutuk, Kültür Bakanlığı'nın Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s. 11, 12

[4] a.g.e, s. 11.

Levent Şahverdi Arşivi

"İstanbul'da, Genelkurmay Başkanlığı makamında birbiriyle yer ve görev değiştiren (Erkânı Harbiye Riyaseti makamında) Cevat (Çobanlı) ve Fevzi (Çakmak) Paşalardan, barış hazırlıkları komisyonunda çalışan İsmet (İnönü) Bey'den başlayarak Erzurum'a gelinceye kadar her yerde temas ve ilişkilerde bulunduğum komutan, subay ve her türlü ileri gelenlerle, burada Erzurum'da yaptığım gibi görüşmeler ve anlaşmalar yapmıştım"[5].

Atatürk, Kurtuluş Savaşı kahramanlarından Fevzi ve İsmet Paşaların kişilik ve hizmetlerine çok defa değinmiştir. Onların Anadolu'ya gelmek istemediği veya geç geldiği şeklindeki bazı iddialara karşı, gerçeği ortaya çıkarmak isteyenlerin Nutuk'taki şu paragrafla, Fevzi ve İsmet Paşaların ilk hareketlerini iyice anlayacakları kuşkusuzdur:

"...İsmet Paşa, ben Ankara'ya geldikten sonra yanıma gelmişti, birlikte çalışıyorduk. Cemal Paşa'dan sonra Harbiye Nezareti (Millî Savunma Bakanlığı) makamına Fevzi Paşa hazretleri geldi. Kendilerinin özel olarak istekleri üzerine ve önemli bir maksatla İsmet Paşa'yı İstanbul'a göndermiştim.

Önemli gördüğümüz şu idi: Yunanlılar taarruza hazırlanıyorlar, buna karşı makul olan, bütün kuvvetleri seferber ederek muntazam bir harbe girmekti. Özellikle Fevzi Paşa hazretleri bu gereği, zorunluğu takdir etmekteydi.

İşte bu hazırlığı yapmak üzere İsmet Paşa'nın İstanbul'da bulunması ve hatta Genelkurmay Başkanlığı'na resmen getirilerek çalışmalarının sağlanması çok yararlı olacaktı"[6].

Usulümüze uygun bir örnek daha vermek için, Atatürk'ün bu iki büyük komutan hakkında Sakarya Meydan Muharebesi münasebetiyle söylediklerini Söylev ve Demeçler'den alıyorum (19 Eylül 1921):

"...Bu parlak zaferin etmeni olan zatları yüksek huzurunuzda ve bu kürsüden büyük saygı ve takdirle anmayı vicdan borcu sayarım. Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa hazretlerinin bu meydan muharebesinde yaptığı hizmetler pek büyük övgülerle anılmaya değer. Pek sayın, erdemli ve değerli olan bu yüksek şahıs muharebe alanlarının hemen her noktasında gece ve gündüz hazır bulunmuş ve pek isabetli olan değerli tedbirlerini, yerinde, gerekli olanlara bildirmiş ve daima rahatlık verecek, moral

[5] a.g.e, s. 32

[6] a.g.e, s. 281, 282

Levent Sahverdi Arşivi

yükseltecek öğütlerini vermiştir. Kendilerinin olağanüstü hizmetleri takdir ve övgüye lâyıktır.

...Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa hazretleri derin bir zekâ, yorulmaz bir azim, iman ve faaliyetle gece gündüz, harekâtın en ufak noktalarına varıncaya kadar etkili olmuş ve olağanüstü bir görüşle ordusunu sevk ve idare ederek bu başarı ve zafere ulaştırmıştır"[7].

Kurtuluş Kavramı ve Millî Mîsak:

Atatürk, Ankara'ya geldikten sonra,kurtuluş kavramı üzerinde durmuş, bunu işlemiş ve sonraları Millî Mîsak denilen "And"ın yayılmasına, benimsenmesine çalışmıştır. Millî Mîsak'ı Millî Mücadele'nin programı olarak ifade etmektedir.

Önce mücadelenin prensiplerini anlattıktan sonra "Türk Milletinin kalbinden, vicdanından doğan ve esinlenen en esaslı, en açık istek ve iman belli olmuştu: Kurtuluş!"[8] demektedir.

Cumhuriyet'in X. yılı mesajında da "Kurtuluş Savaşı'na başlayışımızın XV. yılındayız." şeklindeki ifadesi ve özellikle müsveddede, önce, "İstiklal Savaşı"na deyip, üstünü çizerek "Kurtuluş Savaşı"na olarak düzeltmesi, ilk sayfalarda vurguladığımız anlam ve amacı içermektedir.

Mustafa Kemal, Millî Mîsak konusuna birkaç yerde değinmektedir. Bu And'ı hazırlayıp Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti mensuplarına, o arada İstanbul Mebuslar Meclisi üyelerine (Müdafaa-i hukukçu mebuslara milletvekilleri) benimseten O'dur.

258. sayfada şu ifade görülmektedir: "Milletin dileklerinin ve maksatlarının kısa bir programa esas olacak biçimde toplu olarak ifadesi de görüşüldü (Ankara'ya davet ettiği mebuslarla) Misak-ı Millî ünvanı verilen bu programın ilk müsveddeleri de, bir fikir vermek maksadıyla kaleme alındı."

Atatürk'ün bu eserinin tarihî oluşumu, Genelkurmay Askerî Tarih Başkanlığı'nın 1977 basımlı "Atatürk Haftası" adlı kitabında vardır. Nutuk'ta geçen konu, o kitapla birlikte değerlendirilmelidir (doğaldır ki başka eserler ile de)

[7] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I, 1961, s. 183

[8] a.g.e, s. 258

Levent Şahverdi Arşivi

Kurtuluş kavramı ile Millî Mîsak Andı'nın geniş bir yorum ve değerlendirme sistemi içinde ele alınması çok önemlidir. Bugün Millî Misak'ımız Atatürkçülük'dür.

İnkılâp Konusu:

Yine tekrar ediyorum, sunmaya çalıştığım konu için yalnız örnekler vermekle yetinmek zorunludur. Şimdi bir örnek olarak İnkılâp konusu üzerinde duracağım. Atatürk, Nutuk'ta, Söylev ve Demeçler'de ve başka konuşmalarında buna çok değinmiştir.

Birinci İnönü Muharebesi'ne ait konuşmasında: "... Kuvvetlerimiz düşmanı karşıladı; mağlup etti. İnkılâbımız tarihine Birinci İnönü Zaferini kaydetti."

İkinci İnönü Muharebesi'ni ve zaferini kısaca anlattıktan sonra "İnkılâp tarihimizin bir sayfası İkinci İnönü Zaferi ile yazıldı (dolduruldu)" demektedir.

Sürekli olarak belirttiğim üzere, her konu, olay ve diğerleri için başka yayınlara da bakmak gerekir. Şimdi, Cumhuriyet gazetesinin eski Başyazarlarından merhum Âbidin Dâver 6.9.1950 tarihli yazısında, "Atatürk'ün İnönü'ye gönderdiği ünlü zafer tebrikini Hamdullah Suphi'nin (Tanrıöver) kaleme aldığını" anlatmıştı. Herhangi bir yanlış anlamayı önlemekte belki yararlı olur diye "yeterince açıklamadan sonra, kim kaleme alırsa alsın hazırlanmasını isteyen kabul, imza eden ve gönderen Mustafa Kemal'dir" şeklinde bir yanıt yollamıştım.

İlginç Bir Davranış:

Atatürk, her zaman ve her durumda TBMM'nin içindeydi veya onunla temas halindeydi. Sakarya Muharebesi'nin görüşüldüğü bir toplantıda milletvekillerinden biri, "Sakarya Muharebesi'nden sonra hâlâ kıpırdayamadık, kıpırdayamıyoruz" demiş ve alkışlanmış, Atatürk de şu kısa konuşmayı yapmıştı. "Baylar, bundan çok üzüldüm, çok acı duydum. Ordunun kıpırdamamasını ve kıpırdamıyacağını iddia eden bir gafilin sözlerini alkışlamak cidden çok gariptir. Rica ederim, bunu burada gömelim kimse işitmesin!"[9]

Nutuk'ta buna benzer ve ders alınması gereken başka haller de vardır.

[9] Kemal ATATÜRK, Nutuk, Kültür Bakanlığı'nın Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s. 474.

Levent Sahverdi Arşivi

Atatürk'ün Sakarya Muharebesi döneminde Başkomutan seçilmesi sıralarındaki meclis tartışmaları ve onun Başkomutanlığı onaylanınca yaptığı konuşma, İnkılâp Tarihimizde başlıbaşına yer alacak konulardandır[10].

İnönü Muharebelerindeki ifadelerde "İnkılâp Tarihi'nin bir sayfasının" yazıldığı şeklindeki değerlendirme, İstiklâl Harbi'ni İnkılâbın ve İnkılâp Tarihi'nin ilk evresi olarak belirtmiş olmaktadır. Atatürk, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 4 ncü kurultayında 9 Mart 1935 günü İnkılâbı şöyle tanımlamıştı:

"Uçurum kenarında yıkık bir ülke... Türlü düşmanlarla kanlı boğuşmalar... Yıllarca süren savaş... Ondan sonra, içeride ve dışarıda saygı ile tanınan yeni vatan, yeni sosyete, yeni devlet ve bunları başarmak için arasız devrimler. İşte Türk Genel Devrimi'nin bir kısa diyemi!.."

Burada, önemli bir hususu anlatmak istiyorum: Atatürk'ün kullandığı İnkılâp kavram ve olgusunda bir "Bütünlük" vardır. Özü ve ruhu anlaşıldığında Atatürk İnkılâbı'nın "bir" ve bir "bütün" olduğu kanısına varılır. O halde, Atatürk İnkılâpları terimi yerine, Atatürk İnkılâbı demek, konuyu öyle inceleyip değerlendirmek tarih ve gerçek bakımından zorunludur. Bu husus, Nutuk, Söylev ve Demeçler, çeşitli yayınlar; o sırada Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın "Atatürk: Komutan, Devrimci ve Devlet Adamı yönleriyle (1980)" adlı eseri üzerinde yapılacak incelemelerle de anlaşılabilir.

Atatürk, İnkılâbı şöyle de tanımlamıştır[11]:

"Türk Milletini son yüzyıllarda geri bırakmış olan kurumları yıkarak yerlerine, milletin en yüksek uygarlık gereklerine uygun olarak ilerlemesini sağlayacak yeni kurumları koymuş olmaktır."

Nutuk'tan Bazı Paragraflar

— Sayın milletime şunları tavsiye ederim ki, sinesinde yetiştirerek başının üstüne kadar çıkaracağı adamların kanındaki, vicdanındaki asıl cevheri çok iyi tahlil etmek dikkatinden bir an geri kalmasın[12].

— O, hilafetten ve İslâm birliği'nden sözettikten sonra diyor ki, milletimiz yüzyıllarca bu boş görüşten hareket ettirildi. Fakat ne oldu! Her git-

[10] a.g.e, s.468-476.

[11] Afet İNAN, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, 1971, s. 35.

[12] Kemal ATATÜRK, Nutuk, Kültür Bakanlığı'nın Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s.433.

Levent Şahverdi Arşivi

tiği yerde milyonlarca insan bıraktı. Yemen Çöllerinde kavrulup mahvolan Anadolu evlatlarının sayısını biliyor musunuz? Suriye'yi, Irak'ı korumak için, Mısır'da barınabilmek için, Afrika'da tutunabilmek için ne kadar insan telef oldu, bunu biliyor musunuz? Ve netice ne oldu görüyor musunuz." [13]

— Bir ülkede, bir toplumda bir inkılâp yapıldığı zaman elbette onun sebepleri vardır. Ancak, o inkılâbı yapanlar, inanmak istemeyen inatçı hasımlarını inandırmaya mecbur mudur! [14]

— Atatürk döneminde yaygınlaşmış "Biz Bize Benzeriz" sloganı vardı. Gerçekçiliği ve her millî harekette millî gerçeği esas tutmak gereğini belirten bu ifade, sonraları kasıtlı veya kasıtsız olarak yanlış yorumlara uğratılmıştır.

Konunun aslı şudur: Mecliste Türk Devleti'nin yapısı üzerinde tartışmalar yapılıyordu; Hükûmet meclis tarafından oluşturuluyor, ordu meclise bağlı bulunuyordu. Hatta, meclisin yargı yetkisi bile vardı. Bir çeşit "Tevhid-i Kuva-Kuvvetlerin Birleştirilmesi" şeklinde olan bu düzeni Rauf Bey (Orbay) eleştirmiş, "Bu neye benziyor, hangi idareye benziyor?" diye sormuştu. Meclis Başkanı olan Mustafa Kemal "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti şeklidir. Bize benziyor, çünkü biz bize benzeriz ve bize mahsus idaredir" yanıtını vermişti [15].

1 Aralık 1921'de, Bakanlar kurulunun görev ve yetkilerini belirten kanun dolayısıyla yaptığı uzun konuşmada da "...Hükûmetin dayandığı esasın toplumbilime dayalı bir esas olduğunu açıkça görürüz. Fakat ne yapalım ki, demokrasiye benzemiyormuş, sosyalizme benzemiyormuş, hiçbir şeye benzemiyormuş. Biz benzememekle ve benzetmemekle övünmeliyiz. Çünkü, biz bize benziyoruz". [16]

O dönemde, meclis yasama, yürütme ve kısmen de yargı gücünü kendinde toplamıştı. Meclis Başkanı Mustafa Kemal bir süre Hükûmet Başkanı idi. Ordu TBMM ordusu olarak görevliydi.

Bu düzen bir aşamadır. Millî ve askerî stratejiyi meclisin ve o sırada Meclis Başkanı Mustafa Kemal'in elinde tutmak, Millî Mücadele'yi başa-

[13] a.g.e, s. 509.
[14] a.g.e, s. 594.
[15] a.g.e, s. 602.
[16] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, 1961, s. 196, 197.

Levent Sahverdi Arşivi

rıya ulaştırmada en önemli tedbirdi. Zamanı gelince kuvvetler ayırımı, Atatürk'ün önderliğinde uygulanmıştır.

İnkılâp Tarihinde bu yönün doğru incelenip değerlendirilmesi gerekir. TED Dergisi'nde bu bakımdan görüş ve düşünceler vardır[17].

— İnkılâp Tarihimiz için Atatürk'ün şu ifadesi de gözönünde tutulmalıdır:

"... Programımız, itiraz edenlerin gördükleri ve bildikleri tarzda bir kitap değildi. Fakat esaslı ve ameli idi. Biz de, uygulanamaz fikirleri, kuramsal bir takım ayrıntıları yaldızlayıp bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Milletin maddî ve manevî yenilik ve gelişmeleri yolunda, eylemlerle ve icraatla harekete geçip, söz ve kuramlardan önde gelmeyi yeğ gördük[18].

— M. Kemal Paşa'nın, 1 Mart 1924 günü Mecliste yaptığı üç madde halindeki konuşmada şunlar da vardı:

—Milletin geneloyunda saptanan terbiye ve öğretimin birleştirilmesi ilkesinin an geçirmeden uygulanması lüzumunu görüyoruz.

—İslâm dinini yüzyıllardan beri alışılageldiği üzere, bir siyaset vasıtası durumundan kurtarıp, yüceltmek gerekli olduğu gerçeğini de görüyoruz.

— İlerleme isteyenlerin ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanıdır. Yoksa gericilerin umut ve eylem kaynağı olan saf değil.[19]

Sonuç:

Bu sunuşun, konu başlığına uygun araştırma, değerlendirme özünde olmasına çalıştım. Sunduğum ilke ve örneklere göre yapılacak geniş kapsamlı uğraşlara ihtiyaç vardır.

Değerlendirme amaçlı çalışmalardan, evvelce sözünü ettiğim "Büyük Söylev'in Ellinci Yıl Semineri" ve onun yayınlanması şeklindeki çabalar büyük önem taşımaktadır.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı'nın "Nutuk'ta Anılan Komutanlar Biyografileri, 1981" adlı eser konumuza uygun bir yayındır.

[17] Cihat AKÇAKAYALIOĞLU, Türk Eğitim Derneği Dergisi, 1983, sayı 46, s. 36.

[18] Kemal ATATÜRK, Nutuk, Kültür Bakanlığı'nın Cumhuriyet'in XV. Yıldönümü Armağanı, 1938, s. 515, 516.

[19] a.g.e, s.642.

Levent Şahverdi Arşivi

Belirtegeldiğim düşüncelerimin bir ürünü olarak, Ulus gazetesinde 10 Kasım 1966'da başlayıp, birkaç gün süren bir yayın yapmıştım. "Asker Gözü İle Büyük Söylev ve Atatürkçülük" başlıklı bu yazıda, önce, Nutuk'taki askerî konuları ele aldım. O zamanki görüş ve düşüncelerimin doğrultusunda "Atatürkçülük-Kemalizm" kavramını yorumlamıştım.

Nutuk üzerinde en esaslı değerlendirmeyi elbetteki Atatürk yapacaktır ve şöyle diyecektir.[20]

"Sayın Baylar, sizi günlerce işgal eden uzun ve ayrıntılı demecim, en nihayet mazi olmuş bir dönemin öyküsüdür. Bunda, milletim için ve gelecek evlatlarımız için dikkat ve uyanıklığı davet edebilecek bazı noktalar açıklayabilmişsem kendimi mutlu sayacağım.

Baylar, bu demecimle, millî hayatı sona ermiş sayılan büyük bir milletin bağımsızlığını nasıl kazandığını, bilim ve fennin en son esaslarına dayalı millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, yüzyıllardan beri çekilen millî felâketlerden uyanışın ve kutsal vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum!"

Gençleri ve yaşlılarıyla Türk milleti bu emaneti korumaya ve yüceltmeye kararlıdır.

[20] a.g.e, s. 645.

Levent Sahverdi Arşivi

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK VE KADIN EĞİTİMİ

AYNUR GEDİL

Cumhuriyet Türkiyesi'nin Osmanlı İmparatorluğundan devir aldığı toplum mirası, ekonomik ve sosyal hayatın dışına itilmiş Türk kadınının, erkeğiyle eşit haklardan yoksun oluşuydu. Türk milletinin en kısa zamanda çağdaş yaşama şartlarına ve uygarlık düzeyine yükselmesini amaç edinen bir lider olarak Atatürk'ün yaptığı tüm inkılâplarda özellikle öncelik verdiği konu, millî eğitimdir; Çünkü o, millî eğitimi kalkınmanın temeli sayıyordu.

Atatürk, kadınlarını eğitmeyen bir toplumun yükselemeyeceğine inanmıştır. Bu sebepledir ki "Bir toplumun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça, diğer yarısının göklere yükselmesinin imkânsız" olduğu gerçeğini her fırsatta hatırlatmayı görev bilmiştir.

Atatürk 1-28 Temmuz 1918'de Viyana-Karlsbat'ta tedavi edilmekte iken tuttuğu günlüklerde, eski ananelere bağlı kalarak yaşayanların zamanın şartlarına uymamakta olduğunu ve özellikle medenî hayatta çalışan bir erkeğin sosyal ve fikrî hayat için eşinin de aynı düzeyde olmasını isteyeceğini yazıyor ve sonuçta şöyle diyor:

> "Kısacası kadın meselesinde cesur olalım, kuruntuyu bırakalım, açılsınlar, onların zihinlerini ciddî ilimler ve fenler ile süsleyelim, şeref ve gurur sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim."[1]

Biz bu günlüklerden anlıyoruz ki kadınların eğitilmeleri gerektiğini Atatürk o tarihlerde düşünmüştür.

Sakarya Harbi'nden önce, yani Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin kuruluşundan 15 ay sonra 16 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Maarif Kongresinde Atatürk, öğretmenlere hitap ederken, İmparatorluğun çöküşündeki nedenin eğitimsizlik olduğunu belirtmiş, kadın ve erkek öğretmenlerin işbirliği ile "Millî Maarif"in kurulabileceğini savunmuştur.

[1] A. Afetinan, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, İstanbul, 1968, s. 106; A. Afetinan, "Türk Kadın Haklarının Tanınmasının Kültür Devrimindeki Önemi", Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, RCD Semineri, Ankara, 1972, s. 115

Levent Sahverdi Arşivi

Bu, Büyük Önderin millî kurtuluş için verilen mücadeleler arasında eğitim davasına verdiği önemi göstermek bakımından derin bir anlam taşımaktadır.[2]

1 Mart 1922 Türkiye Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında, eğitim meselelerinin önemi üzerinde durduktan sonra, kadınlarımızın erkeklerle aynı öğretim derecelerinden geçerek yetiştirilmelerinden bahseden Atatürk, bu konudaki görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

> "Bir taraftan bilgisizliği ortadan kaldırmaya bir taraftan da memleket evlâdını sosyal ve ekonomik hayatta fiilen etkili ve verimli kılabilmek için gerekli olan ilkel malûmatı pratik bir tarzda vermek, millî eğitim usulümüzün esasını teşkil etmelidir. Ortaöğretimde de eğitim ve öğretim usulünün pratik ve uygulamalı olması esasına uymak şarttır. Kadınlarımızın da aynı tahsil derecesinden geçerek yetişmelerine önem verilecektir."[3]

27 Ekim 1922'de Mustafa Kemal'in büyük zaferini kutlamak üzere İstanbul'dan Bursa'ya kadın ve erkeklerin bulunduğu bir öğretmen grubu gelir. Atatürk, bu gruba hitaben yaptığı konuşmada şöyle demiştir:

> "Öğretmen hanımlar, öğretmen beyler! Bütün bu hakikatlerin milletçe iyi anlaşılması ve iyi hazmedilebilmesi için herşeyden evvel bilgisizliği ortadan kaldırmak lâzımdır. Bu sebeple maarif proğramımızın, maarif siyasetimizin temel taşı, bilgisizliğin giderilmesidir. Bu giderilmedikçe yerimizdeyiz... Yerinde duran birşey ise geriye gidiyor, demektir. Bir taraftan genel olan cahilliği yok etmeye çalışırken, diğer taraftan toplumsal hayatta bizzat faal ve faydalı, verimli elemanlar yetiştirmek lâzımdır. Hanımlar, Beyler! Katiyen bilmeliyiz ki, iki parça halinde yaşayan milletler zayıftır, hastadır."[4]

Cinsiyet farkı gözetilmeden kadın ve erkek bütün vatandaşların eşit fırsatlardan yararlanmaları gereğinin hatta Öğretim Birliği Kanununun ilk işaretlerini de Atatürk bu konuşması ile vermiştir.[5]

[2] A. Afetinan, Atatürk ve Türk Kadın Haklarının Kazanılması, s. 107; İhsan Doğramacı, "Atatürk ve Eğitim", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 1, Sayı: 3, s. 654

[3] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 1, 3. bs., Ankara, 1981, s. 230

[4] a.g.e., c. 2, s. 44, 45

[5] Hıfzırahman Raşit Öymen, "Cumhuriyet Eğitimine Geçişte Atatürk'ün Etkisi", Atatürk Konferansları, 1973-1974, s. 190

Levent Şahverdi Arşivi

Cumhuriyetin ilânından dokuz ay önce 23 Ocak 1923 tarihinde, Bursa Sultani Mektebinde şerefine verilen ziyafette yaptığı konuşmada Atatürk, ilim ve maarifin süngülerden toplardan daha tesirli olduğunu, vatanın ayrılmaz bir bütün olan kadın ve erkeğin çalışmasıyla ilerleyeceğini belirtmiş ve bu konudaki inancını şu sözlerle açıklamıştır:

> "Beyler! Bu ilim ve irfan orduları şüphe yok ki milletin organlarından yalnız bir kısmıyla teşekkül ederse elbette eksiktir. Toplum, birbiri için gerekli iki unsurdan meydana gelmiştir. Bu iki unsur her bakımdan birbirinin yardımcısı, koruyucusu olmadıkça toplum eksiktir ve ondan teşekkül eden ve edecek olan kurtuluş orduları da yarımdır, zayıftır.
>
> Hanımlar, Beyler! Söz konusu etmek istediğim iki unsurdan birisi (Hanımlara hitaben) sizsiniz ve birisi de (Beylere hitaben) sizsiniz... Bu iki parça her bakımdan birbiriyle eşit olmak mecburiyetindedir. Aklın, mantığın, tabiatın emrettiği şey de budur. Esas itibariyle iki mevcudiyet arasında söz konusu olan bu eşitlik; toplumun bütünü için de söz konusudur. Bu sebeple kadınlarımız; erkeklerimizle ilimde, fende faaliyette eşit olacaktır; yani aynı olgunluk derecesine ulaşacaklardır... Kadın ve erkeğin aynı suretle eğitim ve öğretim görmesi açıktır. Bu sebeple yeni Türkiye Devleti ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti, bundan sonra takip edeceği maarif programlarında bilhassa bu noktayı çok büyük ehemmiyetle dikkate alacaktır. Kadınlarımız da tabiî ki erkekler gibi aynı tahsil derecelerinden geçecek, kendisi için ve kadınlığı için, toplumun kendisinden isteyeceği vazifeleri yapmaya güçleri yetecektir. Bu tarzdaki programlarla, kadınlarımızın ulaşabileceği mertebeyi ve o kadınların yetiştireceği fedakâr evlâtları düşündükçe memleketimizin ve toplumumuzun ne kadar bayındır, ne kadar gelişmiş ve mesud olacağını şimdiden görmekle kalbimde büyük bir mutluluk hissediyorum."[6]

31 Ocak 1923'de Atatürk İzmir'de halkla yaptığı konuşmasında kadınların yeni Türk toplumundaki yeri üzerinde açık bir ifade ile durduktan sonra sözlerini şöyle sürdürmüştür:

> "Bir toplum, cinsinden yalnız birinin yeni gerekleri edinmesiyle yetinirse o toplum yarıdan fazla kuvvetsizlik içinde kalır.

[6] T.T.K. Arşivi No. 1091

Levent Sahverdi Arşivi

narak, kız çocuklarının da okutulması bir anayasa emri haline getirilmiştir.[11]

Atatürk 30 Ağustos 1925'de Kastamonu'da yaptığı konuşmada, Türk Eğitim sisteminde karma eğitimin kaçınılmaz olduğunu açık bir biçimde şöyle ortaya koymuştur:

> "... Bir toplum, bir millet, erkek ve kadın denilen iki cins insandan meydana gelir. Mümkün müdürki bir kütlenin bir parçasını ilerletelim, diğerini müsamaha edelim de kütlenin hepsi yükselme şerefine erişebilsin? Mümkün müdür ki bir topluluğun yarısı topraklara zincirlerle bağlı kaldıkça diğer kısmı göklere yükselebilsin? Şüphe yok yükselme adımları, dediğim gibi iki cins tarafından beraber, arkadaşça atılmak ve ilerleme ve yenilik alanında birlikte yol alınmak gerekir. Böyle olursa inkılâp muvaffak olur. Memuniyetle görmekteyiz ki bugünkü gidişimiz gerçek ihtiyaçlara yaklaşmaktadır. Herhalde daha cesur olmak lüzumu açıktır."[12]

Böylelikle Türk eğitim tarihine karma eğitim sistemi ilk defa bir ilke olarak girmiştir. Nitekim 1926 yılında toplanan III. Heyet-i İlmiye'nin aldığı kararlar ışığında 1927-1928 öğretim yılında 71 okuldan 23 tanesi karma eğitime geçmiştir.[13]

Atatürk'ün gerçekleştirdiği en önemli eğitim reformu olarak bilinen yeni Türk harflerinin 1 Kasım 1928'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilerek uygulamaya konulmasıyla, okumaya olanak bulamayan Türk kadını, eğitimde erkeklerin eriştiği düzeye kavuşmuştur. Atatürk bu hususun ne kadar önemli olduğunu "Hepimiz hususî ve umumî hayatımızda rastgeldiğimiz okuma yazma bilmeyen erkek kadın her vatandaşa öğretmek için can atmalıyız" diyerek belirtmiştir.[14] Atatürk'ün gösterdiği bu çabalar sonucunda 1923 yılında % 9 olan okur yazarlık oranı, 1938 yılında % 21,6'ya yükselmiştir.[15]

[11] Ahmet Mumcu v.d., Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi II, Atatürkçülük (Atatürkçü Düşünce Sistemi'nin Temelleri), 1986, s. 160-162; Şerafettin Turan, "Tevhid-i Tedrisat" Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, RCD Semineri, s. 83, 84

[12] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 2, s. 216, 217

[13] Galip Karagözoğlu, "Atatürk İnkılâbının Yerleşmesinde ve Gerçekleşmesinde Eğitimin Rolü ve Gereği", Atatürkçülük, 2. kitap, s. 138

[14] Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, c. 1, s. 360

[15] Galip Karagözoğlu, "Atatürk'ün Eğitim Savaşı", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. 2, sayı: 4, s. 213

Levent Şahverdi Arşivi

Görülüyor ki Atatürk, Türk Milletinin kadını erkeği ile bir bütün olduğuna inanmış, Türk toplumunun yeniden şekillenmesinde Türk kadınının rolünü çok iyi kavramış olduğu için eğitimine ayrı bir önem vermiş ve bu konuda dünyanın pekçok ülkesine örnek olmuştur.

Levent Şahverdi Arşivi

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ DERGİSİ

Sahibi : Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Araştırma Merkezi adına Prof. Dr. UTKAN KOCATÜRK ● Yönetim yeri : Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı, Atatürk Bulvarı 225 Kavaklıdere/Ankara ● Telefon : 168 41 39 ● Abone şartları : Yıllık abone (3 sayı) 6000 TL. (Yabancı ülkeler için 96 dolar) ● Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın yayımlanmasın geri verilmez. ● Yayımlanan yazılarda ileri sürülen görüşler sahiplerine aittir. ● Yazarlar yeni eserlerini Merkezimize gönderdikleri takdirde dergimizde tanıtmaları yapılacaktır. ● Basıldığı yer: Türk Tarih Kurumu Basımevi - Ankara ● Derginin bu sayısı 8.000 adet basılmıştır.

Levent Şahverdi Arşivi